

UNIVERSITATEA DE STAT „DIMITRIE CANTEMIR”

CONSORȚIILE ACADEMIC UNIVERSITARE

Școala doctorală științe umaniste

Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice

Școala doctorală științe economice și demografice

Materialele

Conferinței științifice a doctoranzilor

**Tendențe contemporane ale dezvoltării științei:
viziuni ale tinerilor cercetători**

Volumul II

Ediția a IX-a

Chișinău, 2020

*Recomandată pentru publicare de Consiliile Școlilor Doctorale
și Consiliul Științific al Universității de Stat „Dimitrie Cantemir”
(proces-verbal nr. 2 din 20 mai 2020)*

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

dr. hab. Hanganu Aurelia, rector USDC

acad. Duca Gheorghe, președinte al Consiliului științific

acad. Cioban Mitrofan, director al Școlii doctorale matematica și știința
informației

acad. Cimpoi Mihai, director al Școlii doctorale științe umaniste

acad. Guceac Ion, director al Școlii doctorale științe juridice, politice
și sociologice

mem. cor. Nedealcov Maria, director al Școlii doctorale științe geonomice

acad. Rudic Valeriu, director al Școlii doctorale științe biologice

mem. cor. Stratan Alexandru, director al Școlii doctorale științe economice
și demografice

dr. hab. Ungur Nicu, director al Școlii doctorale științe chimice și tehnologice

dr. hab. Ursachi Veaceslav, director al Școlii doctorale științe fizice

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Responsabilitatea asupra conținutului revine în exclusivitate autorilor

Școala doctorală științe umaniste

Agafiță Mihail. <i>Aportul compozitorului brazilian Heitor Villa-Lobos în dezvoltarea repertoriului pentru chitară clasică modernă.....</i>	5
Albu Nadejda. <i>Universul poetic al lui Cezar Baltag.....</i>	10
Arama Olga. <i>Raportul de forțe moldo-lituaniene și interacțiune cu Imperiul Otoman și Hanatul Crimeii.....</i>	14
Baciu Doina. <i>E-poezia- un nou spațiu al literaturii.....</i>	18
Caciula Ivan. <i>Unele probleme ale uniunii scriitorilor din RSSM în documentele de arhivă (1959).....</i>	22
Cocetov Alexandru. <i>Conceptul Sfințeniei în opera „Scara” de Ioan Scărarul.....</i>	28
Constantinov Lilia. <i>Premizele dezvoltării științelor socioumaniste în perioada interbelică (1918-1940).....</i>	34
Costețchi Galina. <i>Repere istoriografice privind criza politico-militară din Rzeczpospolita(1648-1674) și impactul ei asupra Moldovei.....</i>	38
Costin Viorica. <i>Categoriile estetice ale sinonimelor în terminologia medicală.....</i>	45
Dementieva Diana. <i>Introducere în istoria conceptului de lectură.....</i>	51
Dicusar Cristina. <i>Cenzura, adevărul și estetica poeziei române postoptzeciste...56</i>	56
Enache Ionuț. <i>Nicolae Ceaușescu-mare personalitate din România.....</i>	62
Gotca Rodica. <i>Literatura electronică- liantul textului cu TIC.....</i>	80
Greco Vasile. <i>Arta muzicală pianistică basarabeană - istoric și evoluție.....</i>	70
Ischimji Ana. <i>Repertoriul pieselor de artizanat din piele și blănuri în RSSM și Republica Moldova.....</i>	75
Iovu Elisaveta. <i>Imagologia Orientului în creația lui Mircea Eliade. Exotismul spațiului.....</i>	82
Iusco Vasile. <i>De la tradiție la modernism în folclorul muzical maramureșean....</i>	87
Ivanov Constantin. <i>Considerații asupra cercetării literare din perspectiva arhetipologiei.....</i>	93
Luta Valeriu. <i>Clerici basarabeni promotori ale muzicii bizantine la manastirile athonite.....</i>	102
Luțev Oxana. <i>„Fotografiile groțești” ale lui Nicolae Esinencu.....</i>	108
Panfil Vera. <i>C. Noica: izvoare și afinități în conceptul de model.....</i>	115
Rotari Natalia. <i>Structura lingvistică a metaforei conceptuale.....</i>	121
Serdeșniuc Cristian. <i>Copilul și copilăria lui Grigore Vieru în viziunea criticii literare.....</i>	125
Serdeșniuc Luis. <i>Particularitățile multiculturalității în societatea Republica Moldova.....</i>	129
Ștaihman Stela. <i>Specificul de organizare plastică al ornamentului național.....</i>	134
Șuiu Veaceslav. <i>Aspirațiile expansioniste ale Imperiului Habsburgic în timpul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu.....</i>	139
Susai Stefan Marcel. <i>Publicistul si eseistul Alexandru Robot în presa vremii....</i>	144

Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice

Calendari Dumitru. <i>Participarea procurorului la rejudecarea cauzei penale după casarea deciziei instanței de apel de instanța de recurs.....</i>	152
Carajeleascov Cristina. <i>Recursul efectiv prin prisma controlului judiciar.....</i>	161
Cristea Daniel. <i>Accesul părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora din prisma protecției.....</i>	166
Dumitrescu Florin-George. <i>Procedura privind urmărirea penală și judecarea cauzelor privind infracțiunile săvârșite de persoane juridice. Studiu comparativ.....</i>	172
Geangu Mihaela. <i>Cercetarea științifică între umanitate și imperativ tehnologic.....</i>	177
Goriuc Teodorina. <i>Timpul de odihnă prin prisma dreptului Uniunii Europene.....</i>	181
Jecov Nicolai. <i>Конституционное закрепление права граждан на доступ к информации.....</i>	186
Manciu Liana Alina. <i>Importanța altor organe ale organizației națiunilor unite în cadrul menținerii păcii, edificării păcii și prevenției conflictelor.....</i>	192
Malinche Diana-Mihaela. <i>Dreptul muncii și securității sociale în contextual pandemiei coronavirus. Abordare comparative între situația României și cea a Republicii Moldova.....</i>	201
Nitrean Alina. <i>Adaptarea metodelor de relevare a urmelor papilare într-un mediu „nuclearizat”.....</i>	205
Popa Vasile. <i>Aspecte teoretice privind probele, mijloacele de proba și procedeele probatorii prevazute în codul de procedura penală al României.....</i>	212
Scorpan (Ivancova) Alesea. <i>Reutilizarea socială a bunurilor infracționale indisponibilizate – preluarea bunelor practici internaționale.....</i>	217
Secher Daniel. <i>Argumentarea metodologiei utilizate în procesul de cercetare juridică a libertății creației artistice și științifice.....</i>	221
Stefu Lilia. <i>Contractul de vânzare-cumpărare a bunului imobil în construcție: istoria apariției.....</i>	226
Stici Silvia. <i>Evoluția statutului consumatorului din Republica Moldova în domeniul energetic.....</i>	232
Suhov Vadim. <i>Возмещение расходов на предоставление юридической помощи, гарантируемой государством, по уголовным делам Теория и практика.....</i>	238

Școala doctorală științe economice și demografice

Amariei Lenuta. <i>Necesitatea profesionalizării instituțiilor publice</i>	245
Amariei Vasile. <i>Sararizarea și investițiile în domeniile prioritare ASI</i>	251
Cebotariov Oleg. <i>Politica monetara echilibrata in perioade de criza</i>	261
Ciobanu Mihail. <i>Evaluarea dinamicii numărului copiilor rămași fără ocrotire părintească în Republica Moldova</i>	266
Gutium Tatiana. <i>Competitivitatea și elementele economiei tenebre bunurilor industriei ușoare și materialelor de construcție</i>	272
Parcalab Carolina. <i>Trăsăturile esențiale ale piețele electronice cu interacțiunea profesioniștilor (B2B)</i>	278
Railean Veronica. <i>Aspecte teoretice și practice de evaluare a sectorului de cercetare din Republica Moldova</i>	284

APORTUL COMPOZITORULUI BRAZILIAN
HEITOR VILLA-LOBOS ÎN DEZVOLTAREA REPERTORIULUI
PENTRU CHITARĂ CLASICĂ MODERNĂ

AGAFIȚA MIHAIL,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Heitor Villa-Lobos (1887-1959) este un compozitor și pianist brazilian, autor al unui șir imens de lucrări de diferite genuri destinate unor diverse componente interpretative. Începând cu vârsta de 6 ani el cântă la violoncel, apoi la chitară, saxofon și clarinet. Totodată chitara are un rol foarte important în creația sa compo-nistică.

H. Villa-Lobos a lăsat un șir de piese pentru chitară, numărul total însumând circa 50 de creații, printre care sunt: *Chôros nr.1* (1920); *Suite Populaire Brésilienne* (1908-1912); *Douze Études* (1924-1929), *Preludes* (1940, 5 preludii); *Distribução de Flôres* pentru chitară, flaut și cor feminin ad libitum (1932), *Aria din Bachianas Brasileiras* no. 5 (1938, 1945), și *Modinha* pentru soprană și chitară (1926); *Sextuor Mystique* pentru flaut, oboi, saxofon alto, chitară, celesta și harpă (1917); *Concerto* (1951) și *Introduction and Chôros* pentru chitară și orchestră. Toate datele privind lista lucrărilor pentru chitară clasică modernă sunt preluate din ediția cu titlul *Handbook of Guitar and Lute Composers* de Hannu Annala [3, p. 145].

După cum se vede din lista repertoriului chitaristic semnat de H. Villa-Lobos, piesele pentru chitară demonstrează varietate stilistică și de gen. În afară de aceasta, conform opiniei cercetătorilor și interpreților, ele se deosebesc printr-un limbaj muzical atractiv, profund și, în același timp, accesibil. Este interesant de menționat că toate creațiile pentru chitară clasică modernă scrise de compozitor sunt solicitate de interpreți și în zilele noastre – un fenomen rar întâlnit.

De unde provine acest interes deosebit față de chitara clasică modernă? Există o mărturisire a faimosului chitarist spaniol Andrés Segovia, care afirma în Prefața la *12 Studii* că Villa-Lobos ”cunoștea chitara la perfecție” [1, p. 21]. O altă apreciere îi aparține unuia dintre cei mai renumiți interpreți ai muzicii tradiționale braziliene *choro* – Donga, care spunea: ”n-a fost un virtuoz incontestabil al acestui instrument, dar cunoștea la perfecție toate posibilitățile instrumentului – atât tehnice, cât și expresive” [Ibidem].

H. Villa-Lobos își începe studiile la chitară, având vârsta de 7 sau 8 ani. Primele compoziții ale tânărului muzician de asemenea au fost destinate chitarei. Ne referim la *Mazurka* în re major (1899) și *Pancueca* (1900). După cum afirmă Brian Hodel, soarta artistică a ambelor muzicieni (H. Villa-Lobos și A. Segovia) era asemănătoare prin faptul că familiile lor n-au fost de acord cu alegerea carierei muzicale, desi ambii demonstau un interes enorm față de muzică și interpretarea la chitară.

Ca și compozitor H. Villa-Lobos a îmbinat în creația sa tradiția clasică de compoziție și interpretare la chitară cu genurile și formele muzicii tradiționale braziliene. În acest context, în prim-plan se află *chôro*, unul dintre genurile principale ale muzicii populare braziliene.

Fiind un cuvânt polisemantic, *chôro* înseamnă un tip anumit al muzicii instrumentale, o anumită componență a ansamblului instrumental, un dans. A apărut în cartierele sărace din Rio-de-Janeiro în a doua jumătate a secolului al

XIX-lea (prima mențiune datează din anul 1870). Popularitatea choro a crescut enorm în anii '30 ai secolului al XX-lea, când acest gen de muzică a fost tratat ca un simbol al renașterii naționale.

Ca și componență instrumentală, initial, *chôro* includea un flaut, o chitară și un cavaquinho – o chitară portugheză de mărimea mică cu patru corzi. Mai târziu au fost implicate alte instrumente precum clarinet, saxofon, trompetă, mandolină, trombon, instrumente de percuție. Merită accentuat faptul că *chitara*, care tradițional interpreta partea introductivă a choro și-a păstrat rolul său principal în ansambluri până în zilele de azi.

Sub aspect stilistic, *chôro* este o fuziune fructuoasă a câtorva culturi muzicale: (a) a ritmurilor africane și (b) a tradițiilor muzicii de popularitate europene, mai ales a genurilor de dans (polka, vals, cadril, mazurka etc.) precum și a genurilor muzicii latino-americane (habanera). Limbajul său muzical se deosebește printr-un tempo avansat, folosirea activă a improvizației, virtuozitatea instrumentală. Compozițiile de tip *chôro*, de obicei, au forma de rondo.

Interesul lui H. Villa-Lobos față de muzica *chôro* se explică prin faptul că, de la vârsta fragedă, compozitorul interpreta acest gen de muzică în cadrul unui ansamblu instrumental tradițional, lucra în restaurante, întreprindea expediții folclorice, ale căror scop era studiul folclorului brazilian. Mai târziu, această experiența va fi reflectată în stilistica și limbajul muzical al creațiilor sale componistice, autorul acestora fiind convins că adevărata întruchipare a sufletului brazilian se regăsește anume în *chôro*.

Piese pentru chitară sau cu participarea acestui instrument au fost scrise și ulterior. Printre ele vom nominaliza *Valsa Briliante* compusă în 1904. Este interesant de menționat faptul că denumirea oficială a acestei piese a fost *Valsa Concerto nr. 2*, deși durata piesei este de doar 3 minute.

Urmează *Suite Populaire Brésilienne*, compusă în perioada anilor 1908-1912, care integrează unele procedee împrumutate de compozitor din muzica *chôro* cu limbajul armonic cromatizat, apărut sub influența impresionismului francez. În 2017 compozitorul compune *Sexteto Mistico*, o piesă de cameră pentru o componență rar întâlnită: chitară, flaut, clarinet, saxofon, harpă, celesta, iar chitara are un rol solistic. Iată cum o caracterizează autorul citat anterior: „creația este misterioasă și lirică, cu combinația chitarei, harpei și celestei ce redă pe alocuri reminiscențele orientale a orchestrelor alcătuite din gong-uri cu acordaj diferit din sud-estul Asiei” [1, p. 22].

Influența acestui tip de muzică braziliană populară asupra stilului lui H. Villa-Lobos este studiată în cadrul articolului semnat de Thomas G. Garcia cu genericul *The "Choro", the Guitar and Villa-Lobos*. Sub aspect stilistic, autorul sursei nominalizate scoate la iveală faptul că **însuși** compozitorul mărturisea că avea două mari influențe asupra stilului său muzical și anume: muzica lui J. S. Bach și *chôro* [2, p.64]. După cum relatează B. Hodel, H. Villa-Lobos "a putut întotdeauna improviza și fiind un chitarist solo foarte bun (...) a cântat piese clasice dificile, care cereau o tehnică bună și a muncit constant pentru a-și îmbunătăți interpretarea" [1, p. 21].

Fiind un improvizator desăvârșit, el putea să cânte cu ușurință și ca solist, și ca membru al trupei. Stilul interpretativ al tânărului H. Villa-Lobos se baza pe o încercare de a încadra procedeele tipice *chôro* în creațiile sale care aparțineau muzicii academice. "Rădăcinile muzicii sale în general, ale operelor sale de chitară,

precum și ale tehnicilor sale ca chitarist, – afirmă cercetătorul, – au fost o împlinire de melodii serpentine de *chôro* și studiile maiestuoase ale lui F. Sor (unul dintre cei mai renumiți chitariști din sec. al XIX-lea. – n. n.) și contemporanii săi. Dar chiar și în adolescență, Villa-Lobos a fost la fel de inovator și i-a influențat pe colegii săi mai maturi din trupele *chôro* cu idei pe care le-a preluat de la chitara clasică” [Ibidem].

Un mare aport în înțelegerea stilului interpretativ al lui Villa-Lobos reprezintă două înregistrări audio existente. Prima piesă cu titlul *Choros Nr. 1 (Chôro Typico)* a fost înregistrată în 1940 de compania RCA Victor-Brazil [4], iar cea de-a doua este *Preludiul nr. 1*. Cercetătorul caracterizează prima din înregistrările menționate în modul următor: ”Interacțiunea procedeelelor *rubato* și a tempoului *stright* (strict – n. n.) tipică caracteristică lui *chôro*, era perfect echilibrată. Tempo-ul a fost bine ținut, indiferent de viteza acestuia, iar senzația era ușoară, dar agresivă. Prin zgârieturile și tehnologia primitivă de înregistrare, era evident că Villa-Lobos are un ton și o tehnică foarte bună” [Ibidem].

În anii 1920 H. Villa-Lobos scrie o serie de piese cu genericul *Choros*, ”niște compoziții aproape clasice, care reprezintă o combinație a vocabularului stilului popular *chôros* cu procedeele clasice europene, o fuziune importantă pentru Villa-Lobos prin toată cariera sa” [2, p. 64].

Chôros este un ciclu instrumental alcătuit din 17 piese compuse pentru componentă diferită, chitara clasică modernă având un rol primordial. Nu întâmplător, un alt cercetător al muzicii lui H. Villa-Lobos, muzicologul britanic Simon Right sublinia că ”sunetul chitarei a fost ales de Villa-Lobos ca punct de plecare pentru o serie de lucrări care combină idiomele populare braziliene cu tradiția muzicii occidentale culte. Seria de lucrări colective și individuale *Chôros* a fost, în primul rând, concepută și executată de compozitor pe parcursul anilor între călătoriile sale europene 1924-1929 cu excepția primei piese *Choro nr. 1 (Chôro típico)* scrisă în 1920 (...) Seria întruchipează complet viziunea lui Villa-Lobos asupra Braziliei ca un peisaj bogat, imens în incluziunea, varietatea și amploarea sa” [2, p. 65].

Savanții consideră că nicio formă de muzică europeană nu era adecvată pentru a conține această viziune. Astfel, în *Chôros* ”s-a născut o nouă formă, în care grupurile instrumentale (chorôes) au fost doar o bază, un nume comod, un embrion al formei, care ar putea adapta nu numai elemente populare, ci și stilizarea muzicii indienilor și negrilor precum și a sunetelor naturale. Stilizarea și sinteza sunt două cuvinte-cheie pentru o înțelegere completă a creației *Chôros* de Villa-Lobos, care nu este o imitație a muzicii *chôros* și nici un poem simfonic despre Brazilia, în ciuda faptului că ambele sunt prezentate aici”, scria Thomas [Ibidem].

În 1929 Villa-Lobos compune *12 Studii* pentru chitară, o creație în care se concentrează toate inovațiile tehnice de interpretare la chitară clasică modernă. După opinia specialiștilor, aceste exerciții tehnice sunt, de fapt, creații artistice adevărate. Actualmente studiile fac parte din repertoriul instructiv-didactic, sunt incluse în programul concursurilor internaționale de chitară, fiind foarte des alese pentru înregistrări, iar studiile 7, 8, 11 se bucură de cea mai mare popularitate în rândul chitariștilor.

A. Segovia menționa în *Prefața* acestei lucrări că studiile „au o eficiență surprinzătoare pentru dezvoltarea tehnică a fiecărei mâini și, în același timp, au o frumusețe muzicală „dezinteresată”, fără un scop educațional, dar cu o valoare

estetică permanentă ca piese de concert. Există puțini maeștri în istoria muzicii instrumentale, care au combinat în mod clar aceste două calități în studiile sale” [1, p. 23].

Sub aspect stilistic, limbajul muzical al studiilor integrează elemente muzicale de origine diferită. Astfel, influențele impresionismului francez se evidențiază în studiile nr. 4, 5, 8, 9, 10, stilistica muzicii *chôro* a lăsat amprenta sonoră asupra nr. 5 sau 7, cele ale muzicii spaniole – în nr. 7, 8, 9, iar elementele folclorului indienilor din Brazilia se evidențiază în nr. 5 și 10. Adăugăm că ultimul studiu al ciclului se bazează pe stilistica avangardismului muzical [Ibidem].

În 1940 compozitorul scrie *Cinci preludii*. Este o lucrare programatică, fiecare parte a ciclului având o denumire. Astfel, partea 1 are ca titlu *Melodia lirică: Omagiu țării braziliene Dweller*; partea a doua – *Melodia capadocia*, partea a treia – *Omagiu lui Bach*, partea a patra – *Omagiu indienilor brazilieni* și ultima parte – *Omagiu vieții sociale*. Ca și în *12 studii* sau *Bachianas Brasileiras* imaginile muzicale sunt foarte variate, îmbinând armonios genurile muzicii populare braziliene cu tradiția muzicală europeană.

Un apogeu în promovarea instrumentului în cadrul muzicii de tradiție academică reprezintă genul de concert pentru chitară și orchestră. B. Hodel aduce niște date interesante referitor la ideea de a compune un concert pentru chitară și orchestră.

Ideea îi aparținea chitaristului A. Segovia, care, în repetate rânduri, încerca să influențeze diferiți compozitori în ideea compunerii concertului pentru chitară. Este cunoscut faptul că I. Stravinsky, A. Schoenberg și B. Bartók n-au exprimat niciun interes față de această intenție a muzicianului, Cl. Debussy și M. Ravel, însă au reacționat pozitiv, deși ideea n-a fost niciodată realizată. În aceste circumstanțe, doar Villa-Lobos a devenit cel care a transformat visul lui A. Segovia în realitate. Pe data de 6 februarie 1956 A. Segovia a interpretat *Concertul pentru chitară și Orchestră mică* cu Orchestra Simfonică din Houston, SUA. Trebuie de subliniat că, inițial, concertul a fost semnat pentru harpă și orchestră, dar după rugămintea lui A. Segovia, H. Villa-Lobos l-a refăcut pentru chitară. Compozitorul a adaptat materialul muzical al concertului bazându-se pe similitudinea celor două instrumente cordofone. A fost adăugată o cadență de proporții plasată între părțile a doua și a treia a concertului, care lipsea în versiunea inițială. Prin această creație H. Villa-Lobos a contribuit la introducerea chitarei clasice moderne în circuitul instrumentelor solistice ale muzicii universale de tradiție academică.

Referințe bibliografice:

1. Hodel B. Villa-Lobos and the Guitar. În: Guitar Review, 1088, Winter, p. 20-26.
2. Garcia Thomas G. The "Choro", the Guitar and Villa-Lobos. În: *Luso-Brazilian Review*. Vol. 34, No. 1 (Summer, 1997), p. 57-66. https://www.jstor.org/stable/3513804?read-now=1&seq=8#page_scan_tab_contents (consultat la 03.05.2020)
3. Villa-Lobos Heitor. În: Annala, Hannu. Handbook of Guitar and Lute Composers. Mel Bay Publication, 2010, p. 143-145.
4. <https://www.youtube.com/watch?v=UZkEYK4WKKg> (consultat la 03.05.2020)

UNIVERSUL POETIC AL LUI CEZAR BALTAG

ALBU NADEJDA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Poezia presupune un limbaj artistic, prin intermediul căruia poetul transmite emoții, sentimente, trăiri, având o perspectivă preponderent subiectivă. Ea se deosebește de proză prin regulile compoziționale și este supusă presiunilor legate de moda vremurilor, curentele literare, tehnicile compoziționale, modalitățile de expresie.

Limbajul are o origine social-istorică și constituie forma principală de comunicare între oameni. Comunicarea prin limbaj se realizează cu ajutorul limbii. În procesul de comunicare cu ajutorul limbajului, oamenii fac schimb de idei și se influențează reciproc. Comunicarea verbală între oameni are loc permanent în activitatea lor profesională și în viața cotidiană.

Limbajul literar este cel care face uz și de sensul figurat al cuvântului. Acesta este creație, limba ficțiunii care are capacitatea să instaleze o nouă realitate. Este semnificativ și dezvoltă la maximum, prin sensuri și simboluri, posibilitățile semnificative ale limbii.

Deși e mai puțin cunoscut pentru cititorul de azi, poeziile lui Cezar Baltag rezistă eroziunii vremii și schimbărilor paradigmatică. Această calitate se datorează inclusiv facturii intelectualist-metafizice a poeziei sale. Cezar Baltag reușește să-și înghebeze un stil personal, după câteva volume de un manierism aproape sufocant pe alocuri, culminând cu *Madona din dud*. Cele mai reușite poezii ale sale, scrise într-un mod aerisit, apar începând cu volumul „Unicorn în oglindă”, cu precădere însă în excepționala plachetă *Dialog la mal*.

Poeziile lui Cezar Baltag aparțin tehnicii versului „alb”. Lipsite adeseori de semne de punctuație, în cantități mici, bine dozate, cuvintele lui își dovedesc forța, chiar dacă, acest poet rămâne tributار paradigmei neomoderniste în care a crescut – având însă tăria de caracter să nu se reprofileze la prima bătaie de vânt (spre deosebire de alți colegi de generație, gen Anghel Dumbrăveanu, care rareori reușesc să facă o tranziție autentică înspre „postmodernismul” optzecist/textualist).

Cezar Baltag și-a trăit poezia așa cum și-a trăit viața: o viață pasionată, luminată de nevoia de înțelegere, de a se înțelege pe sine și, în acest fel, de a înțelege lumea în care trăia. Nu printr-o explozie de trăire existențială și de ardere permanentă, ci prin conectare la ritmurile universului, la mit, la folclor, la legendă și interpretare, până la etimologia care îi oferă adesea puncte de plecare pentru lanțuri de metafore mai puțin izbitoare în poezia lui htonică, cât în eseurile lui strălucitoare: eseurile luminează poezia lui și îl explică pe el însuși.

Limbajul poetic al lui Baltag este ambiguu, deschide posibilități de interpretare, iar în acest sens, devine necesar efortul de descifrare a sensului. În opera sa, M. Nițescu menționează: „Deși foarte modern, limbajul poeziei sale refuză pura literalitate și cultivă simbolul ori sugestiile simbolului, care îi dau un aer hieratic.” [3, pag. 129]

Oglinda, simbol des întâlnit în opera lui Baltag, scoate în evidență căutarea de sine a poetului care este conștient de păcatele, slăbiciunile, viciile sale. Conform dicționarului de simboluri, „oglină nu are drept funcție reflectarea imaginii; sufletul devenit o oglindă perfectă participă la imagine și, datorită acestui

lucru, suferă o prefacere” [1, pag. 645]. În poemul *Oglinda* din volumul *Unicorn în oglindă* (1975) poetul transmite ideea de eșec: „Iar dacă plec din fața oglinzii/ oglinda mă uită”, eul liric se îndoiește de orice: „Nici nu te recunosc măcar”. În poezia cu același nume, *Oglinda*, din volumul *Chemarea numelui* (1995) se caută identitatea: „Te chem. Dacă nu răspunzi nu voi mai fi./ Dacă te pierd mă vei chema tu oare?” Eul liric își asumă conștiința la realitatea obiectivă, conștientizând trecerea timpului: „Răspunde-mi și va fi o altă lume./ în care sori înalți vor înteți/ un Chip anume și un Gol anume”. Se caută salvarea propriei ființe.

În poezia *Fața lui Doi* este din nou prezent simbolul oglinzii. Imaginea „Oglinda a despăcat lumea în două” exprimă ideea dedublării destinului uman. În destin, „Toate drumurile se bifurcă” și omul trebuie să aleagă. În monografia sa dedicată poetului, Mircea A. Diaconu menționează faptul că simbolurile: „ușă, prag, oglindă” sunt „simbolurile decisive ale unui imaginar atras de semnificația mistică a unirii prin frângere, a împlinirii prin moarte.” [2, pag. 61] Pierdut în reflecțiile oglinzii, poetul își caută identitatea și eul subconștient, pentru a-și contura adevăratul său interior, prins într-o lume în conflict, conștient fiind de defectele sale, dar și de devastările produse la nivel fizic și emoțional de trecerea timpului. El devine un străin în lumea exterioară, unde nu găsește răspunsuri la întrebările existențiale, refugiindu-se, astfel, în interior. Forma supremă a existenței este propria viață, teritorializarea realității materiale într-o carte. Prin deconstruirea realității, poeziile sale devin un loc de căutare spirituală a sensurilor identitate, unde își construiește propria lume imaginară pentru a-și rezolva conflictele și a răspunde la marile întrebări existențiale.

Un alt simbol întâlnit în poeziile lui Cezar Baltag este *Pragul*. Acesta, în realitate, este unul dintre elementele de arhitectură, care este folosit în limbajul practicilor rituale și în credințe. Pragul delimitează spațiul interior de cel exterior. În dicționarul de simboluri, „prag” semnifică „un spațiu de trecere între exterior (profanul) și interior (sacral).” [1, pag. 754]

În poezia *Fața lui Doi* din volumul *Unicorn în oglindă*, autorul oferă un reperoriul de precepte și reflexii morale poetizate. Prin metafora „Doi”, Cezar Baltag accentuează ideea dezbinării lumii, pragul fiind acel loc de decizie: „... numai pragul,/ ...Cine trece prin el se împarte, fantomele jumătății îl zăresc”. Ca semn, simbolul este acceptat prin relația cu sensul general abstract al termenului de limită între microunivers și macrounivers – trecere, devenire, transformare.

Conștiința limitei este foarte importantă în mentalitatea tradițională. Nimimeni nu trăiește fără a avea această conștiință. Ființa umană are mai multe limite în devenirea sa, percepute ca praguri sau ca vămi pe care are datoria să le depășească pentru a atinge stadiul superior, reprezentat de condiția supraumană, cea de strămos.

În cazul acestei poezii, pragul își decodează sensul în relație cu alte două simboluri: *ușa* și *oglinnda*. Pentru a trece de la o etapă a vieții la alta, este necesar să treci pragul, să deschizi ușa: „O ușă, nici măcar atât, numai pragul”. Poemul propune un cod existențial al admirării reci a marilor taine universale.

Se pare că există mai multe modalități de a crea o legătură ruptă între cer și pământ: mitologie, folclor, senzualitate, ocultism, religie, poezie etc. În volumul *Unicorn în oglindă*, poetul indică de la bun început modul în care ar trebui abordată poezia lui: ca un basm. Potrivit lui Costin Tăchilă, „O bună și o valoroasă parte a poeziei contemporane ar putea fi definită tipologic prin reformularea, reconsiderarea în spirit modern a unor structuri mitice străvechi. Întoarcerea

la marile mituri, folclorismul de substanță, arhaitatea generică răstălmăcită sau numai „simulată”, figura mitologică folosită ca pretext pentru meditația filosofică – toate acestea formează un cadru larg, cu viziuni și situații interferente. Un cadru larg, spuneam, fiindcă spațiul balcanic, folosit adesea ca sursă și motiv, spațiu al virtualităților mitologice, al unor insondabile și fabuloase performanțe imagina-re, devine un spațiu universal. Regândirea originilor ține de o profunzime aproape impenetrabilă. Dar tocmai această adâncime este consacratoare, în înțelesul unor puțin perisabile structuri.” [4, p.12]

Apropierea de vrăji, de formule preluate din folclorul copiilor, de personajele din mitologia greacă și din cea iudeo-creștină este intelectualistă. Soluția căutată este o formulă de reîncântare a lumii pentru a menține viu misterul existenței. În discuție cu Ilie Purcaru, Cezar Baltag menționează: „M-am apropiat de folclor că, în mod paradoxal, aprofundarea lui contrazice părerea comună despre simplitate. Gândiți-vă la folclorul magic[...] este el oare accesibil, poate fi înțeles la modul imediat? Ar fi, însă, nedrept să spunem că spiritul care a creat acest tip de folclor ermetic și esoteric este incapabil să înțeleagă arta modernă. [...] M-am apropiat, deci, de folclor, ca să și o justificare propriilor mele opinii despre poezie; și am găsit-o. Mi s-a spus atât că sunt un «cerebral», încât am vrut să demonstrez că și poporul e «un cerebral», că și el e «un abstract». [5, p. 127-140]

În poezia *An, dan, dez* din volumul *Madona din dud* (1973) poetul apelează la formele din jocurile copiilor chiar din primele versuri „An, dan, dez, / Zizi, mani, frez? Copiilor le place să inventeze nume cu sonoritate neobișnuită, exotica chiar „Heruvimi, strigați Hosanna/ pentru Sfânta Adulteră/ satana și coșofana/ cu craniu la butonieră./ Mie, ție, sus, jos,/ o ce joc armonios!” Elemente din opera populară reliefează în realitate tema acestei poezii – neliniștea morții. Dar, cu toate acestea, tonul poeziei este unul lipsit de sobrietate „Mă striga umbra mereu:/ cine iese-n locul meu?/ Azi o naștem pe Alcest,/ testimoniumludus este./ En, ten, tin,/ o ce joc sublimm!”

Cezar Baltag este dependent de basme, fapt observat în volumele sale *Unicorn în oglindă*, *Dialog la mal* și *Madona din dud*. Poetul redă un conținut asemănător unui basm, cu un limbaj poetic concis cu enunțuri seci, dar care aveau un rol irevocabil în transmiterea ideii.

În poezia *Ritual din prag*, din volumul *Unicorn din oglidă* subtitrată – *pattern de basm* – ceea ce ar însemna un model specific basmului, Cezar Baltag accentuează felul cum iese din modelele tradiționale pentru a-și revela frământările, temerile prin sugestii și ambiguități: „Dacă vreunul din noi / nu se / va întoarce / iar copacul lui se va usca / atunci... // Ca albinele fagurul, / razele / mă împresoară // Iată / îți dau năframa aceasta / și când vei vedea ie ea trei / picături de sânge, atunci... / Chipul / umbrei tale / pe cer văzându-l / și ca iarba chemarea / nu de la oameni / venind...”

O altă poezie din același volum și subtitrată la fel este *În Illo Tempore* care chiar de la titlu face trimitere spre basm denumind timpul în care zeii au creat lumea (Marele Timp). Acest text poetic păstrează în sine particularitățile basmului „Unde / timpul și numele // Într-o zi / cât alții într-un an”, „Și dacă văzu că nu are încotro: / - Mă duc eu, tată” accentuând imposibilul, micșorând esența sa, la adevărata cunoaștere „Iar eu am încălecat pe o șea / și v-am spus”.

Înrădăcinat în basme este și poemul *Fata din dașin* inclus în placheta de cărți *Unicorn în oglindă*. În această operă fata este un personaj de basm ce iese din

arborele de dafin „*Ea trece ca o corabie / cu catargele evaporate / naufragiază pe o mare de camfor / de unde / nu se mai poate întoarce*”. Poetul prezintă aici cele două tărâmurii: magic și real, dafinul simbolizând nemurirea. Fata ajungând în lumea reală pierde drumul înapoi, pe tărâmul magic. Autorul evocă simboluri sacre: *corabia* din care coboară simbolizând Arcul lui Noe, o comoară de mare valoare pe timpul potopului, simbol al mântuirii, dar care evocă ideea de securitate. *Corabia* este imaginea vieții, omul fiind în centrul ei menit să-și aleagă drumul vieții.

În strofa a doua „*Nervii ei sunt raze, inima ei / e un pod de lemn / împrejurul ei e o secetă / Înăuntru ei e o fântână. / În fântână doarme un șarpe. / Din fruntea șarpelui doarme o stea.*” simbolurile asociate sunt: *raze, fântână, șarpe*. Razele semnifică lumină, semnul cunoașterii care ar simboliza viața, fericirea dată de Dumnezeu. *Lemnul* – înseamnă căldură, înțelepciune, *fântâna* ar semnifica viață, tinerete veșnică. Șarpele, în poezia aceasta, are un simbol dublu, el este în stare să destăinuască înțelepciunea, dar el „*doarme*”.

Cocoșii, un alt simbol, avertizează fata că este timpul de întoarcere pe tărâmul magic „*Ea aude cântând cocoșii / departe / În scoarța copacilor // Auzul ei e o iedără / genele ei foșnesc / ea aprinde o gură de frunze / vorbele ei sunt vrăbii: // Deschide-te, Dafine, deschide-te, Dafine, deschide-te/ Dafine // Dar Dafinul nu o mai aude // Și ea trece ca o corabie / cu pânzele evaporate / naufragiază pe o mare de camfor / de unde / nu se mai poate întoarce*”. *Cocoșii* simbolizează trecerea ireversibilă a timpului, dacă n-ai realizat sarcina, n-ai reușit – ai pierdut. *Cocoșii* vestesc apariția soarelui apărând de duhurile nopții, de timpul reîntoarcerii.

Prin folclor, basme, jocuri poetul aspiră crearea armoniei pentru echilibrul nervozitatea creată de neînțelegeri, asemeni unui joc care are mai multe reguli, dar oricum se pot propune și alte variante. Într-o poezie, la fel există jocul cuvintelor care propune mai multe sensuri, mai multe idei.

Cezar Baltag construiește prin deconstructivism, folosind poezia pentru a interpreta și elucida existența. Poeziile sale devin o organizare verbală corespunzătoare unui conținut spiritual. Poezia sa nu prezintă o finalitate, ci o rățacire pentru răspunsuri, o căutare a identității adevărate, o devenire continuă. El reciclează elementele tradiționalismului prin tehnica postmodernistă a colajului și îmbogățește limbajul poetic prin conotații și emoții noi.

Astfel putem concludiona că Cezar Baltag creează un univers liric în care legăturile mistice dintre material și lumile spirituale sunt esențiale. Poetul face o pledoarie aproape tradiționalist-sămănătoristă a reîntoarcerii la rădăcini, la folclor, la origini, pentru a re-crea legăturile rupte de asediul modernității.

Referințe bibliografice:

1. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri: mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, numere*; traducere de Slăvescu, m., Zoicaș, L., Nicolaiescu, D., ... – Iași, Polirom, 2009.
2. Diaconu, M. A., *Cezar Baltag monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov, AULA.
3. Nițescu, M. 1978: *Răsfrângeri și paradigme*, în *Poeți contemporani, Sinteze critice*, Cartea românească, 1978.
4. <https://costintuchila.wordpress.com/category/cezar-baltag/>
5. Purcaru, Ilie, *Poezie și politică*. Convorbiri cu..., Editura Albatros, 1972.

**RAPORTUL DE FORȚE MOLDO- LITUANIENE ȘI INTERACȚIUNE
CU IMPERIUL OTOMAN ȘI HANATUL CRIMEII**

ARAMA OLGA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Marele Cneazat al Lituaniei constituit cam în aceeași perioadă cu Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a avut un rol fundamental în asigurarea stabilității și echilibrului politic în spațiul central și est european. De acest rol a beneficiat din plin Țara Moldovei care deja la începutul secolului al XV-lea apare ca o structură politică bine încheagată. Însă din motive lesne de înțeles, Țara Moldovei se afla la interacțiunea intereselor dintre Imperiul Otoman și Hanatul Crimeii, iar stabilirea uniunii personale dintre Polonia și Marele Cneazat al Lituaniei prin dinastia Jagiełło, începând cu Władysław Jagiełło la 1385, avea să determine o nuanțare a politicii externe a Moldovei pe arena politică internațională. [5]. O schimbare de forțe s-a săvârșit atunci când în cadrul Imperiului Otoman au loc lupte pentru obținerea puterii, iar domnii Moldovei, aveau ca sarcină să susțină unul din candidați, iar acest fapt în ultimă instanță favoriza atragerea după sine a unor consecințe nefaste, de la confruntări diplomatice până la lupte propriu zise. Ca argument la cele spuse mai sus aș dori să aduc următoarele precizări. Baiazid II, cel care a cucerit Chilia și Cetatea Albă de la Ștefan cel Mare, ajunsese deja la o vârstă onorabilă [1] după acele vremuri, iar în imperiul se discuta deschis problema moștenitorului. Selim viitorul sultan, când rivalitatea a atins cote maxime, Selim n-a ascultat de porunca tatălui său și în loc să meargă în sangeacul destinat de sultan, a luat calea pribegiei și a ajuns la hanul Crimeei de atunci Mangli Ghirei. În acest conflict afla la mijloc susținerea de către Bogdan III a lui Baiazid a dus la un conflict deschis cu hanul Crimeei, care între 1510 și 1513 a întreprins câteva incursiuni pustiitoare în Moldova, iar Cetatea Alba se afla la acel moment ocupată de trupele Hanatului Crimeii. Pentru a menține pacea în țară, Bogdan al III a încheiat acord cu Selim noul sultan turc și s-a obligat să mărească tributul de la 4 la 8000 de galbeni. [2]

Metricea Lituanianăcartea a VII-a [1] explică mai multe aspecte cu privire la istoria Țării Moldovei este în sistemul politic polonez și lituanian. Ca rezultat putem observa că se obișnuia schimbul (polono-lituanian) de opinii cu privire la situația de la anumite etape. Fiind așa zisa democrație nobiliară polono-lituaniană care se practica în Evul Mediu în cadrul corespondenței se încerca găsirea unui numitor comun cu privire la problemele existente, din corespondență putem înțelege că Molodova se afla „prieteni cu turcii”. [5]. Însă un factor decizional important îl deținea Hanatul Crimeii care era unul dintre factorii politici și militari importanți în această perioadă în spațiul est european, deoarece avea o forță militară importantă, iar această forță militară se dorea a fi folosită de: domnul Moldovei lituanenii și polonezii. Cei din urmă au cerut solului său trimis la Mengli Ghirei să discute chestiunea ajutorului militar împotriva domnului Moldovei. În același context, și Bogdan III a trimis o solie la hanul Crimeei pentru a-l convinge să-i apere cauza sa. Sugestiv că dacă pe toată durata domniei, Bogdan III l-a numit pe regele polon și mare cneaz al Lituaniei „prieteni” în scrisoarea trimisă către hanul Crimeei în jurul anului 1507, domnul Moldovei îl numește pe acesta „părinte al nostru”, iar dacă Sigismund ar porni împotriva lui, „tu, părinte

al nostru, pe fiul tău să nu-l lași, dar să stai și veghează asupra noastră, fiul tău conform zapiselor noastre”.[1]La această solicitare, hanul i-a răspuns că s-a înțeles cu regele polon și marele cneaz Sigismund „față de prieten prieten să fim, iar față de dușman dușman să fim” și îl îndemna să trăiască cu polonezii și lituanenii în pace, cu atât mai mult cu cât în acea perioadă preconizau o campanie comună împotriva marelui cneaz al Moscovei[5]. Bogdan al III îi comunica lui Sigismund printr-o scrisoare din luna octombrie 1509 despre o solie a sultanului turc care avea să ajungă în curând la regele polon. Îl anunță că l-au „atacat tătarii și îi propunea ca pe Șah Ahmet pe care îl ține la el să-l facă han împotriva lui Mengli Ghirei.”Din actele de epocă aflăm că în aceeași perioadă când hoardele tătarești au atacat Moldova, o parte din armata lor a trecut și în teritoriul Marelui Cneaz al Lituaniei unde a făcut mari pagube. [5]

Bogdan III scria regelui și marelui cneaz la 10 martie 1511 despre acțiunile lui Selim, viitorul sultan turc care a fugit la Mengli Ghirei, „acum fiul împăratului turcesc, care a fost la Cafa, cu numele Salbeș (Selim5), [1]a venit la Cetatea Albă cu oștile și stă în fața orașului și auzim că nu doresc să-i dea orașul. Altfel, nu putem ști o să-i dea orașul sau nu, și auzim că el merge în colo fără știrea tatălui său. Și dacă nu îi vor da orașul nu știm în care parte va porni”. [3]ca rezultat domnul Moldovei a propus un plan de ajutor reciproc: „Prin care să vedeți bine milostivirea voastră să trimiteți oștile înainte și confirmați granițele cu oameni și ordonați staroștilor de la granițe ca să se păzească și să se vegheze. Și milostivirea voastră să vă apropiați de părțile de jos căci știți milostivirea voastră înșivă care este obiceiul păgânilor. Nu știm dacă vor dori să meargă împotriva noastră sau împotriva țărilor milostivirii voastre vor dori să meargă, ca noi să vă dăm ajutor milostivirii voastre. Iar dacă vor dori să meargă împotriva noastră, milostivirea voastră să ne ajutați”[4]În luna iunie 1511, domnul Moldovei trimite următoarea scrisoare regelui și marelui cneaz. Întrunirea comisiei la care trebuiau să participe două persoane din partea regelui polon, două a regelui ungar și două persoane din partea domnului Moldovei pentru a discuta chestiunea Pocuției[1]așa și nu s-a mai întrunit de ziua Arhanghelului Mihail4 deoarece s-a zvonit că Mengli Ghirei are de gând să atace Moldova.Călărașii țineau legătura permanent între hanul Crimeei și Selim, fiul sultanului turc. Informația pe care i-a scris-o Mengli Ghirei regelui cum că Bayazid i-a trimis o solie și l-a cerut pe Selim să fie împărat în locul lui nu era adevărată. Bayazid i-a dat doar trei sangeacuri, dar Selim a pus stăpânire pe toate orașele de pe Dunăre. Domnul Moldovei îi mulțumea lui Sigismund pentru disponibilitatea de a-i veni în ajutor când nevoia i-o va cere să lupte împotriva păgânilor. De asemenea și Bogdan își lua angajamentul ca în caz de necesitate să sară în ajutor regelui dacă țările lui vor fi atacate de către păgâni. [5]

În această ordine de idei s-a păstrat copia scrisorii lui Sigismund către Bogdan III în care îl înștiința despre scrisoarea primită de la Mengli Ghirei în privința lui Selim: „tatăl lui, însuși Baiazid sultan a trimis la el pe un sol aducându-i la cunoștință că este foarte slab, și ni se vede nouă că acel fiu al nostru Salambec este bun să fie împărat și te rugăm pe tine, fratele nostru, ca să-l lași să plece la noi”. În aceeași scrisoare, Sigismund îi comunica lui Bogdan III faptul că pe solii săi pe care i-a trimis la Mengli Ghirei i-a vândut cu 70 000 de bani turcești și că mai apoi i-a lăsat să plece spre Cetatea Albă. O problema discutată, anterior revine, anume tema jafurilor reciproce de la granița celor două state avea să fie abordată într-o scrisoare a lui Bogdan III din 22 iunie 1511. [1]Propunea ca regele să-i poruncească lui

Stanisław Lanckoroński starostele Cameniței⁴ să organizeze o întrunire la graniță cu starostii moldoveni la care să discute problemele importante apărute mai ales în zonele de graniță dintre cele două țări. [5]Așa de exemplu, domnul Moldovei aducea la cunoștința regelui și marelui cneaz că mai mulți podoleni cu drujina lor l-au atacat pe Banul fiul lui Hanco ceașnic în satul lui Zubriceni l-au omorât, i-au ars curtea, i-au luat toată averea și oamenii. [4]În finalul scrisorii domnul Moldovei cerea: „Altceva, iarăși să porunciți milostivirea voastră starostilor de la graniță și supușilor milostivirii voastre ca să facă dreptate bună ca să ne întoarcă oamenii și să facă legea conform legilor vechi, deoarece noi pe oamenii milostivirii voastre i-am întors și îi vom întoarce și vom face dreptate așa cum se cuvine”[3]

La această scrisoare regele polon și marele cneaz lituanean răspundea la scurt timp. Despre faptul că nobilii polono-lituaneni „i-ar ademini și i-ar chema la o mare libertate pe oamenii milostivirii tale în țara noastră” a poruncit „conform tratatelor noastre să se facă dreptate conform așteptărilor milostivirii tale”. [1] La 13 august 1511, Bogdan III i-a scris regelui informându-l despre ultimele știri din Imperiul Otoman. Astfel, au avut loc două bătălii. Prima a fost câștigată de armata care îl susținea pe Bayazid, iar în cea de-a doua armata sultanului condusă de Alla pașa a fost bătută, iar în urma bătăliei și-a pierdut viața și comandantul ei [7].

În scrisoarea de răspuns, Sigismund îl anunță pe Bogdan III că a primit scrisoarea acestuia în care domnul Moldovei îl informa despre rezultatul bătăliei dintre Selim și Bayazid. Hanul Crimeei Mengli Ghirei i-a promis că o să-l trimită ostatec pe fiul său Ahmat sultan. De asemenea, îl anunță că Mengli Ghirei se pregătea să atace Moldova cu o armată de 40 000 de persoane. „Dacă, Dumnezeu păzește, acea păgânitate va porni în țara milostivirii tale, milostivirea ta fără întârziere să dai de știre starostelui Cameniței, panului Lanckoroński, ca el cu acea armată a noastră care se află la graniță, milostivirii voastre conform înțelegerii noastre să vină în ajutor”. [4]Totodată, îl înștiința că se dorește ca între polono-lituaneni și tătari „să se realizeze o pace veșnică. Le-am spus acelor pani ai noștri ca într-un asemenea sens pe care ar putea mai mult să insiste ca și pe milostivirea ta, prietenul nostru, în acea pace împreună să te includă. ... i-am dat lui (Mengli Ghirei obs.ns.) [1]prin scrisoarea noastră de înțeles că milostivirea ta ne ești prieten, iar dacă dorește să fie cu noi în pace să fie și milostivirii tale prieten”.

La sfârșitul anului 1511Sigismund îi scria hatmanului Ostrogski și celorlalți demnitari despre 15 000 de tătari care s-au așezat lângă Braclaw, despre aceiași tătari regele i-a scris și lui Bogdan III. Fiind proiectul cooperării militare polono-lituanene cu moldovenii se conține în scrisoarea regelui către Bogdan III din 1 septembrie 1511. [3]Regele îi aduce la cunoștință despre faptul că a poruncit lui Stanisław Lanckoroński să fie pregătit să dea ripostă oștirii tătărăști care se pregătește de atac, dar nu se știe în care parte o vor lua. Dacă însă acea oaste tătărăască va porni spre Moldova atunci domnul să-i dea de știre aceuiași Lanckoroński pentru ca să-i vină în ajutor, iar dacă tătarii vor porni în Coroana Polonă sau Marele Cneazat al Lituaniei atunci domnul Moldovei să le vină în ajutor. În același context la începutul următorului an, 1512, Bogdan III scria regelui și marelui cneaz despre niște mișcări de trupe tătărăști insistând ca [1]armatele polono-lituanene de la graniță să fie gata pentru a riposta „Pentru care, milostivirea voastră să vă păziți și să întăriți, milostivirea voastră, granițele cu oameni și spuneți-le milostivirea voastră, tuturor staroștilor de la graniță și hatmani ca să se păzească puternic și să aibă grijă”[2]

În concluzie aş putea afirma, că evenimentele din Imperiul Otoman și lupta pentru putere, rămânea permanent pe agenda de lucru a celor doi suverani, Sigismund cel Bătrân și Bogdan III. Domnul Moldovei i-a scris regelui și marelui cneaz la finele lunii octombrie 1511 despre intenția de a rezolva problema moștenirii puterii în Imperiul Otoman. Bayazid i-ar fi chemat pe ieniceri și le-ar fi anunțat că a hotărât să se retragă iar sultan le dă pe Ahmat sultan. [1] Din câte se pare însă, Ahmat sultan, favoritul lui Bayazid, nu le era pe placul ienicerilor, care ar fi refuzat spunându-i: „înainte de toate ne-ai chemat la Adrianopol și ți-am jurat, până când vei fi viu, iar noi îți vom sluji, sau cât timp vei trăi noi nu vom sluji altui împărat”. Răscolându-se mai apoi, ienicerii i-au atacat pe pașale și i-au prădat. Selim se afla la Cafa. Regele și marele cneaz i-a mulțumit mult pentru aceste știri. [6] Totodată în ceea ce privește pagubele pe care supușii regelui și marelui cneaz le făceau moldovenilor, el i-a scris lui Constantin Ivanovici Ostrogski. Urma ca domnul sau ureadnicii să trimită la acesta pe cei păgubiți ca stând față în față demnitarul lituanian să le facă dreptate. [4] Astfel, relațiile Țării Moldovei cu Marele Cneaz al Lituaniei la începutul secolului al XVI-lea a avut un parcurs sinuos repetând după cum era și firesc pe cele ale relațiilor cu Regatul Poloniei. În principiu, aceste relații au trecut de la starea de război de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare la cea de colaborare și ajutor reciproc împotriva pericolului turcesc și tătar care se profilau într-o nouă dimensiune în acea perioadă.

Referințele bibliografice:

1. Valentin Constantinov „Țara Moldovei la începutul secolului al XVI-lea și relațiile ei cu Marele Cneaz al Lituaniei”, Anuarul științific polono-moldovenesc/ nr.1 chișinău(2017), pag. 196;
2. M. Maxim, Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu, București, 1993;
3. Katarzyna Niemczyk, „Problem Pokucja, spornego terytoriuł polsko-mołdawskiego w końcu XV i początku XVI wieku, în „Studia Historyczne”, LVII (2014), p.155-174;
4. Eugen Pavilescu «Economia Breslelor în Moldova», Editura «Fundația regele Carol I», București 1939, pag.662.
5. Virgil Pislariuc ” Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea”, Chișinău, Ed. PONTOS, 2005, pag. 11;
6. G. Ureche ”Letopisețul Țării Moldovei”, Editura ”Cartea Moldovei”, Chișinău 2007, pag. 139;
7. Michał Śliwa, „Democrația poloneză. Idei. Oameni. Evenimente”. Traducere din poloneză și prefață de Valentin Constantinov, Chișinău, 2016, p.10-28;

E-POEZIA- UN NOU SPAȚIU AL LITERATURII

BACIU DOINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Spațiul literaturii nu este întocmai cel al cărților pe care ne-am obișnuit să răsfoim, citim sau din care să căutăm pagini rupte, vechi și detiorate.

De o bună perioadă de timp s-a recurs la metode accesibile omului contemporan, devenind fundamentale pentru viața cotidiană. Vorbim despre o nouă concepție a literaturii sau „postliteratură”. „Conceptul este, în fapt, un fenomen atât de răspândit încât cuprinde, [...] toată literatura occidentală și, la drept vorbind, literatura universală în totalitate. Am intrat, dar, toți, globaliști sau altermondialiști, moderni sau antimoderni, solipsiști și decliniști în era postliteraturii.”[6]

Termenul a apărut odată cu evoluția tehnologiilor informaționale, a fenomenului produs în sfera internetului, online-lui care prezintă o evoluție continuă a comunicării dintre oameni. Faptul s-a expus în spațiul direct, având la bază pe primă linie siturile de socializare precum Facebook, odnoklassniki, Moodle, Messenger, WhatsApp, Instagram, Twitter, LinkedIn, Google+, Viber, Skype, Lista poate continua, mai cu seamă, accentuând că fiecare este disponibil să-și creeze propria platformă, blog prin care să comunice cu un număr nelimitat de persoane. Astfel, termenul și-a extins teritoriul aferent, iar semnalizările au devenit cea mai bună formă, strategie, metodă de relaționare. Comunicarea directă este o necesitate, iar oportunitățile oferite de internet rămân a fi promovate de interes, rapiditate, depășind cu mult capacitatea omului de a transmite, stoca și chiar de a analiza criteriile verbalizării. Simbioza informaticii cu literatura oferă în acest spațiu multidisciplinaritate și interdisciplinaritate.

În postul de prototip universal, cuvintele și-au luat umplutura unor forme suverane, încât orice replică spusă sau scrisă posedă noi forme și dramatizări care ne conduc într-un studiu literar ce nu mai aparține cu nimic vre-o unui curent literar din trecut, ci le adună pe acestea într-un dialog în noi forme ale oralității. Literatura a fost supusă transfigurării, fiind lipsită de normele (semnele de punctuație; figuri de stil tradiționale-fiind înlocuite cu altele noi care contrazic întru totul estetica lirismului, pomovarea limbajului cult, literar;) care până acum reprezentau statutul, cultura, valorile general-umane, cunoștințe.

Suntem prezenți la o literatură Hypermedia care se datorează evoluției informaticii ce poate efectua concomitent un șir de funcții necesare comunicării.

Societatea participă tot mai activ la dezvoltarea noilor texte care reprezintă generația de azi, iar spațiul de relatare este unul virtual. Este inadmisibil să negăm clandestinul și influențele politice sau economice. Cu atât mai mult că rigorile apariției unui text, afirmații nu mai trece prin selecție. În domeniul filologiei democrația răstoarnă totalitatea principiilor conexe la ceea ce se numește literatură.

Despre reprezentările poeziei vorbește Ioana Pelehatăi în articolul „*Degustare: 5 forme noi de poezie*”. Autoarea definește: „*Generatoare de poezie*”, „*Poezie google*”, „*Instapoezie*”, „*Poezii-status de Facebook, din declarațiile persoanelor publice*”, „*Noul slam pe YouTube*” [5] Aceste forme ale poeziei au devenit destul de răspândite, încât acum se manifestă ca fiind ceva obișnuit și o nouă strategie de comunicare, una rapidă, interactivă. Poetul își crează textele fiind în relație cu

alți poeți-participanți, iar plăcerea de a vorbi îi aparține fiecărui în parte. Chiar și filosoful francez Roland Barthes a afirmat că „orice text e un intertext”, urmărind noul material din care este construită și modificată poezia. Curiozitatea omului de a înțelege noile ipoteze aplicate în mediul online creează formarea noilor abilități de existență. Orice întrebare sau răspuns cunoaște noi conexiuni.

Suntem prezenți la o nouă sferă intelectuală unde se desfășoară un braistorming între curente, națiuni, religii, gusturi. Emiterea liberă a ideilor într-un nou fason, dirijează creativitatea asistenței.

Poezia își are început în spațiul internetului, iar ca elemente participative-emoticoanele, creează furor. Textul scris poate fi înlocuit sau însoțit de sunete stridente sau muzicale, videouri. Internauții au oportunitatea de a se implica în acest joc al poeziei, creând lumi virtuale și lucrări literare inedite.

Importanța caracterului social denunță literatura la influențele politice care îl supun pe cititor să-și prezinte variantele textuale într-un nou format.

Noua poezie virtuală este însoțită atât de avantaje cât și de inconveniente. Acestea prezentându-se inestetic în măsura în care autorul nu pune accent pe valorile general-umane. Într-un fel sau altul literatura a început a se robotiza. Astfel, unele aspecte ale poeziei devin fragile, încât apare riscul de pierdere a cuvântului ca idealitate a existenței. Nu creația în sine prezintă temeri, ci modul de gândire al umanității. Ludmila Șimanschi afirmă că „Literatura digitală nu ar trebui să se reducă doar la aspectul tehnic al realizării sale, ci să reflecte performanțe expresive și vibrații artistice.” [7, pag. 250]

Deci, aspectele interioare ale poeziei corelează cu lumea exterioară, cu omul cibernetic. Textul devine un compendium în fața cititorului-autor. Aproximativ același lucru s-a întâmplat la începutul istoriei, când șarpele a fost un compendiator pentru Adam și Eva. Există un raport natural între istorie și prezent „La începutul poeziei este cuvântul și poetul însuși nu e decât verb întrupat.” [4]

Mai mult sau mai puțin transfigurarea literaturii actuale, devenită deja digitală continuă să vorbească despre adevăr și frumos ca în cazul filosofului german A. G. Baumgarten care a afirmat că estetica prezintă știința cunoașterii senzoriale. Acesta diferențiază cunoașterea senzorială de cea pură, spunând că prima se referă la frumos, a doua la adevăr. Locul de afirmare și formare continuă a literelor este tot mai mult susținut TIC, digitalizare și e-poezie, iar oamenii nu mai sunt sinceri și deschiși.

„Poezia digitală este un fel de poezie contemporană formată din cuvinte, imagini, grafisme, sunete, elemente animate sau nu, în cele mai multe cazuri interactivă, hiper-textuală sau hiper-mediatică, care formează un text electronic, un hyper-text sau o hyper conexiune mediată. Ea există în spațiul simbolic al calculatorului (Internet și rețea digitală), mass-media electronică, digitală, care formează conexiuni cu componentele care reprezintă forma de comunicare poetică. În general, poezia digitală există doar în acest mediu și își exprimă prin acest mediu integralitatea și dominația” [8, pag. 76]

Nu cunoaștem cât de îndelungată poate fi evoluția poeziei, însă drept temei pentru îndoielile pe care ne le exprimăm sunt alegerile prea mari și democrația care nu propun limite, ci trecerea peste curentele literare și aspectele acestora. Se poate întâmpla ca inteligența umană să-și creeze limite care duc spre începutul începuturilor. Literatura este dotată cu sisteme mecanice și informatice, iar lectorii devin mecanisme de producție. Sincronic, tehnologiile digitale creează linii

de comunicare pentru un complex de cititori, diverși ca personalitate, caracter, preferințe de lectură, vizualizare și mod de participare. Autorii pot fi utilizatori multipli, întrucât literatura virtuală oferă oportunități de exprimare și relaționare. Autorul creează fragmente cinematografice, melodii, texte, imagini, iar lectorul percepe varianta care este mai aproape de el. Cercul mediatic relevă fenomene specifice digitalizării. De aici se face trimitere și la hypertext care este completat de randamentul grafic și sonor ce aprobă jocul textului.

Internetul metamorfizează indecele de organizare, desfășurare și creare a literaturii. O lucrare literară poate fi atât de mult influențată, încât își modifică mesajul, elementele structurale, lexicul, imaginile, expresivitatea, muzicalitatea, iar pîsul acestor schimbări constă în imposibilitatea transferării textului din formatul electronic. Omul de azi comunică, acumulează, analizează și răspunde intervențiilor în cel mai productiv mod pentru a-și optimiza acțiunile. „De aceea, scriitorii postmoderni și-au asumat, în mod conștient, utilizarea unor procedee specifice, care să fie semnul clar al noii sensibilități și al noului mod de raportare al limbajului poetic” [3, pag. 43]

Scrierea s-a metamorfozat într-un joc de divertisment. „În poezie, cuvântul nu mai este doar un semn, o abstracțiune rece, o generalizare a realității vieții, ci însăși viața.” [4] Trăim într-o lume a progresului științific multilateral și e-poezia manifestă tot mai mult interes din partea cititorilor-autori dar se și deschide pentru noi forme reprezentative. C. Miu confirmă că „În viziunea poetului, cuvântul devine univers și mit, devine putere creatoare, miracol, forță prin care acesta participă la viața lumii, luând-o în stăpânire și re-creând-o. Dezvoltându-se odată cu lumea, cuvântul condensează în sine imaginea marilor etape ale devenirii omului, ale istoriei civilizației umane, de la civilizațiile totemice, animiste și religioase, până azi, când omul a devenit stăpânul macro și micro-cosmosului.” [4]

Omniprezența e-poeziei presupune inițierea persoanelor în folosirea TIC. Spațiul online și electronic relevă susținerea activităților literare, presupunând noi valori de a înțelege cuvântul ca fenomen al existenței umane.

Adrian Grauenfels afirmă în lucrarea „Poezia pe net, fenomen și analiză, în Rețeaua literară” că „Azi, scopul literaturii este invenția unei noi literaturi.” [1] Drept argumente pentru susținerea acestei idei este rapiditatea și globalizarea informației din mediul online. Fenomenul digitalizării provoacă erecții mentale, jocuri de cuvinte, noi instalări tehnice și manifeste. Localizarea în spațiu permite oricărui de a fi medic, actor, muzician, scriitor... Ceea ce ne pune să medităm este faptul că nu cunoaștem cine este procesorul central, dar cu siguranță în acest mediu ne putem întâlni fără a avea nr. limită, poezia revigorându-și noi forțe de a fi citită, înțeleasă conform gânditorului și chiar modificată. Însemnătatea acțiunilor și oportunităților digitale ne orientează spre utilizarea sincronă a tehnologiilor de ultimă generație, precum telefon, calculator, televizor, stik, cablu usb,etc. .

Literatra este regândită cu noi modele de interacțiune, reducerea timpului oferit pentru realizarea multiplelor acțiuni, apropierea autorului-expeditor de cititorul-destinatar și viceversa. E-poezia e mai mult decât un text sau versuri înregistrate pe hârtie, e un mediu artificial care ne influențează viața de la distanță și care într-un final ne stabilește ca asociați și coautori ce transpun realitatea în mediul teatral. Noile forme și subgenuri ale poeziei cultivă reacții imediate ceea ce permite umanității regularitatea participărilor online. Literatura ca artă se manifestă într-un nouă formă, iar poezia într-un nou format- digital și experi-

mental. Așadar, e-poezia a devenit totalmente arspoetica, ansambluri de viziuni despre lume și autor.

Referințe bibliografice:

1. Grauenfels , Adrian, Poezia pe net, fenomen și analiză, în Rețeaua literară, <http://reteauliterara.ning.com/profiles/blogs/poezia-pe-net-fenomen-i-analiz>, [Accesat: 15 aprilie, 2020];
2. Grati, Aliona, Dicționar de terie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar, Editura Arc, Chișinău, 2018, pag. 394
3. Grati, Aliona, „Fenomenul literar postmodernist”, Ediție revăzută și completată, Chișinău 2013, Pag. 43;
4. MIU Const., „estetica poeziei”, <https://metamorfoze.wordpress.com/2008/07/29/estetica-poeziei/>, [Accesat: 15 aprilie, 2020]
5. Pelehatăi, Ioana „*Degustare: 5 forme noi de poezie*”, <https://www.scena9.ro/article/5-forme-noi-de-poezie> [Accesat: 15 aprilie, 2020]
6. Simion Eugen, <https://revistacultura.ro/nou/2011/03/postliteratura-i/> ; [Accesat: 15 aprilie, 2020]
7. Șimanschi, Ludmila, „Aventura metalimbajului poetic de la poezia blogosferică la textualitatea digitală” https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/244-251.pdf, pag. 250 ; [Accesat: 15 aprilie, 2020]
8. Șimanschi, Ludmila, „Metalimbajul și extinderea textuală blogosferică și digitală”, Institutul de Filologie al AȘM, Pag. 76;

UNELE PROBLEME ALE UNIUNII SCRITORILOR DIN RSSM
ÎN DOCUMENTELE DE ARHIVĂ (1959)

CACIULA ION,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Printre dosarele arhivei depistăm scrisoare de la Uniunea Scriitorilor către secretarul CC al PCM tov. Tcaci D. G., din 7 februarie 1959, în care se menționează practica nesănătoasă la editura literaturii în RSSM care provoacă daune materiale statului și moral distruge oamenii. În cadrul editurii apare gen de literatură a oamenilor trecuți, spre exemplu din categoria genului dat de literatură este considerată lucrarea *Drumul spre Moldova* (Дорога в Молдавию) 1958 a lui Ia. P. Șcreabaci, corectorii lucrării fiind considerați jurnaliștii G. Ciolacu și A. Podoleanu. Din aceeași serie de literatură, se completează cu lucrarea În spatele inamicului (В тылу у врага) a lui Didic, corectată de jurnalista A. Lisovițaia, literatorul G. Cindea, lucrarea *Sub vulturul regal* (Под королевским орлом) scrisă de Iu. Colesnicov, acesta fiind apărat de Emilian Bucov, încercând să aducă creația autorului la nivelul de frunte, lucrare literară redă istoria agenților sovietici la curtea fostului rege român. O altă lucrare este *Anii de copilărie și tinerețe a lui S. Lazo* (Детские и юношеские годы С. Лазо) de I. Nemirova, corectată de jurnalistul P. Anichin. Tot în cadrul genului literaturii trecute erau incluși și Cihacev din Novorosiisc și Morgailo. Problematică a devenit publicarea romanului *Actorii* (Актеры) de I. Șvedov, ajungând la procesul de judecată cu editura. Romanul era învinuit pentru lipsa interesului cititorilor. Spațiul literar, având la bază interesul cititorilor se dezvoltă și pe baza traducerilor, spre exemplu *Inima lui Bonivur* (Сердце Бонивура), *Universitatea* (Университет). Lista traducătorilor a fost lăsată la o parte și cărțile erau semnate de alții, care nu au participat la traducere sau erau publicate fără semnături. Scriitorii moldoveni aveau grave piedici în posibilități de tipărire, cărțile supra-apreciate primesc undă verde și în același timp cărțile bune sunt plătite de două ori mai puțin. Scrisoarea fiind semnată de A. Lupan, președintele Uniunii Scriitorilor din RSSM și G. Meniuc, secretarul biroului de partid a Uniunii Scriitorilor din RSSM. Răspunsul la scrisoare apare la data de 15 iulie 1959, dat de șeful departamentului științei, școlii și culturii al CC al PCM, tov. C. Iliășenco care menționa despre neajunsurile depistate în activitatea editurii *Cartea Moldovenească*. În discuție la secretarul CC al PCM tov. Tcaci D.G. la data de 23 iunie 1959, Ministerului Culturii, tov. Lazarev și Corobceanu, au fost prezentate neajunsurile activității editurii *Cartea Moldovenească*. Ministerului a fost sugerat revizuirea componenței echipei de redacție, traducătorilor și recenzenților, cu scopul îmbunătățirii activității lor la fel este necesar și realizarea verificării situației financiare. Despre lupta dusă între Uniunea Scriitorilor din RSSM și editura *Cartea Moldovenească* demonstrează existența scrisorilor cu atac asupra Uniunii Scriitorilor ca fiind o instituție care funcționează incorect. Despre activitatea Uniunii Scriitorilor se menționează în răspunsul la scrisoarea Ministerului Culturii RSSM din 26 mai 1959. În scrisoarea semnată de C. Iliășenco, se menționează despre atitudinea incorectă și subiectivă față de conducerea Uniunii Scriitorilor din RSSM. Tov. Lupan și tov. Meniuc sunt învinuiți pentru faptul că au plecat demonstrativ de la ședința organizată pe lângă minister pentru discutarea cărții lui Iu. Colesnicov. Întinericul se îngroașă în-

inte de zori (Тьма сгущается перед рассветом). La discuția cu secretarul CC al PCM din 23 iunie 1959 în prezența lui Lazarev și Corobceanu, Lui Lupan A.P. au fost făcute observații la comportamentul incorect în timpul ședinței. Tov. Lazarev i-a fost menționat că Ministerul nu a reacționat la timp la observațiile Uniunii Scriitorilor în activitatea incorectă. Ministerul Culturii și Uniunea Scriitorilor au de revizuit componența redacțională, recenziilor și traducătorilor literaturii artistice a editurii *Cartea Moldovenească*.

Depistând Protocolul ședinței pe lângă ministerul culturii RSSM din 11 mai 1959, pe ordinea de zi ale ședinței este chestiunea cu privire la discutarea manuscrisului tov. Colesnicov *Întinericul* se îngroașă înainte de zori, carte care devine elementul esențial al conflictului dintre Uniunea Scriitorilor și editura *Cartea Moldovenească*. Tov. Kerdivarenco V. A. consideră necesarul editării unei astfel de lucrări, care este unba actuală a timpului studiat. Tov. Edinevscaia, redactor la editura de stat (Госиздат), consideră că romanul trebuie să fie editat. În contradicție se afla tov. Lupan, care era deconsiderente că lucrarea este poziționată la un nivel literar foarte mic. Firul narativ al lucrării se bazează pe mișcarea legionară din România. Problema principală fiind procentajul mic de text despre linia partidului comunist întâlnit în lucrare. Lupan rămâne nemulțumit și de activitatea redactorilor, vede singura corectare care s-a realizat în cadrul textului scris de Colesnicov, este faptul că redactorul a corectat лошадиную пасху на конскую пасху realizând referința la expresia românească *Paștele calului*. Pe lângă aceasta mai este adusă și o altă învinuire pentru că nu e nimic moldovenesc. Întreaga acțiune are loc în România. În același context este supus învinuirii și Em. Bucov, că acesta la rândul lui nua citit atent și a oferit drept bun de tipar lucrarea lui Colesnicov. Tov. Volturin, lucrător la ziarul *Moldova Socialistă* contravine părerii tov. Lupan și consideră că romanul este scris de pe pozițiile marxiste și plus la aceasta romanul redă caracteristicile României burgheze.

Tov. Oirig, comunist-clandestin, învinuiește uniunea scriitorilor pentru lipsa de susținere. Tov. Bucov E. N. membru al conducerii Uniunii Scriitorilor consideră că romanul cuprinde nu doar Moldova dar și România, venind astfel cu răspuns la cele menționate de tov. Lupan. Tov. Avanesian, redactor de editura de stat, este de părere că în RSSM scriitorii se orientează să miște sau să oprească textele. Scriitorii foarte repede au recomandat povestirea lui Copilov *Din nou ard focurile* (Снова горят огни), la fel a fost recomandat și lucrarea slabă a lui Mișenco *Pelinul, iarba văduvei* (Полынь вдовья трава) și invers, se exprimă împotriva cărții lui Colesnicov.

Tov. Didic P. G., șeful departamentului literaturii artistice la editura de stat, îl atacă pe Lupan pentru faptul că refuză să facă recenzii literare. Iar dacă va fi editată cartea lui Colesnicov, Didic va avea neplăceri din cauza lui Meniuc. Tov. Lazarev A. M., ministrul culturii RSSM, rămânea indignat de numele de familie a eroilor basarabeni, care sunt fie rusești, bulgare sau evreiești. În Basarabia sunt o mulțime de ruși (В Бессарабии полно русских), domeniul dat din roman urma să fie revizuit. Imaginea personajelor romanului cum ar fi Tabacherev și Fișerov aduc îndoiele, sunt prea rusificați. Din aceste spuse de Lazarev, se observă că RSSM continua să-și creeze propriul model de personaje, propria identitate culturală, pe moment, am putea considera că personajele din literatură trebuie să fie mai mult influențate de spațiul vecin-occidental al RSSM decât cel politico-cultural sovietic.

O altă etapă a conflictului dintre Uniunea Scriitorilor și Editura Cartea Moldovenească, se observă această evoluție din scrisoarea lui Ș. Burlacenco adresată către Serdiuc Z. T., din data de 7 iulie 1959 în care se menționează despre subiectivitatea lui Lupan. Această idee apare odată cu adnotarea lui F. Kaftanovm, apărută în revista Новые книги, Nr. 15, 1959, p. 44. În continuare se învinuiește Lupan pentru comportamentul inadecvat în cadrul ședinței din 11 mai 1959, acesta la rândul lui a numit persoanele prezente la ședință ca fiind o fraternizare literară (окололитературной братвой) iar G. Meniuc, care s-a ridicat în urma lui Lupan a zis cu duritate față de cei prezenți că comportamentul lor este o adevărată porcărie (это свинство), acestea fiind găsite în articolul revistei Культура Молдова, Nr. 49 din 18 iunie 1959. Chiar dacă conflictul se extinde, ministrul culturii al RSSM, tov. Lazarev A. M. Menționează despre prezența interesului cititorului pentru cărțile lui Lupan, Șușcov, Șleahu, Fadeev cu lucrarea *Debandada* (Разгром), *Cum s-a călit fierul* (Как закалялась сталь) de Ostrovschi, acestea continuă să rămână cărțile de pe masa cititorului sovietic. Literatura urma să evolueze prin implicarea în scrieri a temei revoluției, care după o bună perioadă de timp încă nu și-a obținut iluminarea necesară în literatura moldovenească. Lazarev considera că e timpul, ca după douăzeci de ani de la eliberarea Basarabiei, scriitorii moldoveni încă se sfiesc să scrie liber despre multiplele teme legate de revoluție. Principalul rol este deținut de Uniunea Scriitorilor, ca organizație artistică aceasta este nevoietă să promoveze decizii pe direcția partiinică corectă a literaților. Tot același Lazarev în continuare aduce exemple de scriitori care au ocupat o poziție incorectă, precum ar fi tematica revoluționară considerată de ei neactuală la momentul anului 1959. Fiind aduși în vizor Lupan, Istru, Meniuc care împiedică editarea cărții lui Carpatov *Tatarbunarii* (Татарбунары) și lucrarea lui Colesnicov *Sub vulturul regal* (Под королевским орлом). Lupan este învinuit de faptul că consideră cartea lui Colesnicov lipsită de actualitate. Totuși cartea lui Colenicov *Întinericul se îngroașă înainte de zori* (Тьма сгущается перед рассветом) a obținut calificativul *bun de tipar*, aceasta se observă din scrisoarea adresată secretarului CC al PCM tov. Bodiul I. I. prin care se menționează scriitorul P. Verșigora că a realizat o recenzie pozitivă și E. N. Bucov care a recomandat cartea lui Colesnicov pentru tipar. Având în vedere aceste două recomandări, colegiul de redacție a decis să publice cartea lui I. Colesnicov. Scrisoarea fiind semnată de șeful departamentului științei, școlii și culturii al CC al PCM tov. K. Ilișenco. Totuși, Bucov nu a realizat o consultare publică a cărții și a recomandat lucrarea din numele conducerii Uniunii Scriitorilor. Lazarev a continuat să-l atace pe Lupan și Meniuc printr-o scrisoare din 26 mai 1959 adresată tov. Serdiuc în care se menționa din nou despre subiectivitatea și comportamentul incorect al reprezentanților Uniunii Scriitorilor din RSSM. La 23 iunie 1959 în cabinetul secretarului CC al PCM tov. Tcaci D. G. s-au făcut observații lui Lupan și Meniuc (la rândul lui fiind absent din motive de sănătate) despre comportamentul incorect față de ministrul culturii și totodată se atrage atenția și la reacția întârziată a ministrului față de problemele existente la editură. La 16 iulie 1959 are loc a doua ședință la tov. Tcaci D. G. unde a fost pus în discuție romanul lui Iu. Colesnicov. Au ținut discursuri toți cei prezenți la ședință: Tcaci, Ilișenco, Lazarev, Bucov, Corobceanu, Ciobanu, Carpenco, Otean, Kerdivarenco, Edinevscaia și Tolocenco. Editura de stat a încheiat un acord cu Colesnicov pentru 75000 exemplare fiindu-i plătit 60% din suma totală care se egala cu 40 mii ruble. Ministerul Culturii

devine responsabil și este nevoit să dețină permanentul control asupra activității editurii iar Uniunea Scriitorilor să fie mult mai responsabilă la discuțiile și recomandările creațiilor pentru tipar. Totodată este necesar să fie mărit numărul creațiilor cu tematică revoluționară.

Către mijlocul anului 1959, Editura de Stat a literaturii artistice pregătea pentru editare *Antologia poeziei moldovenești* în două volume. I volum urma să conțină creații din Folclor și creațiile poezilor sec. XIII – încep. sec. XX care au locuit pe teritoriul României. O condiție a volumului era împărțirea poezilor ca reprezentanți ai poeziei moldovenești și românești, ceea ce reprezenta o mulțime de greutate fiindcă mulți din poezii sugerați se regăseau și în *Antologia poeziei românești* editată de *Goslitizdat* (Гослитиздат) în 1958. În scrisoarea adresată Ministerului Culturii din URSS se anexa și componența *Antologiei poeziei moldovenești* la fel și recenzia scrisă de candidatul în științe filologice Iu. A. Cojnevici.

În răspunsul primit de la Editura de Stat a literaturii artistice din Moscova se menționa despre asemănarea etnică, lingvistică și culturală a poporului moldovenesc și cel român, această asemănare fiind văzută în plan istoricesc care permite să considerăm separat gânditorii, scriitorii și reprezentanții culturii ca fiind comuni, aparținând atât poporului moldovenesc cât și românesc. În istoria literaturii universale sunt un șir de astfel de precedente. În știința literară din RSSM deja s-a constituit o concretizare a viziunii cu referire la studierea clasicii literaturii naționale în școlile generale și superioare. Departamentul științei, școlii și culturii CC al PCM este de acord cu lista lucrătorilor asupra volumului I la fel nicio obiecție cu referire la structura volumului II.

În contextul apropierea culturale a RSSM cu RPR, Institutul limbii și literaturii a filialei Moldovenești a AȘ din URSS pregătea în luna iulie 1959 pentru tipar *Dicționarul limbii scriitorului secolului XIX – Ion Creangă, clasicul literaturii moldovenești și române*. Condiția editării *Dicționarului limbii lui I. Creangă* le va suporta Editura de Stat a RSSM. Această lucrarea are o însemnătate puternică pentru apropierea literară a RSSM de ce a RPR despre care se menționa și în revista *Limba română, Nr.1, 1959*. Din această activitate RSSM ar putea beneficia de cca. 2000 exemplare, o mare parte din exemplare ar putea fi realizate în RPR în calitate de schimb de pregătire pentru tipar de către Institutul lingvisticii AN din RPR, *Dicționarul limbii clasicului literaturii moldovenești și române – Mihai Eminescu*.

La începutul anului 1959, către Uniunea Scriitorilor apare propunerea pentru schimb de experiență a delegației lucrătorilor culturii, științei și tiparului din RSSM și străinătatea. De la Uniunea Scriitorilor se cerea delegarea în luna martie 1959 a unui grup de scriitori, în componență de trei persoane în RP Chineză pentru studierea materialelor în legătură cu călătoria din sec. XVII-lea a mesagerului statului rus, moldoveanul Nicolai Milescu Spătaru. Au continuat solicitările și pentru luna mai 1959, de a delega trei-patru scriitori din RSSM în Cehoslovacia. În același timp, colegii din Cehoslovacia editează o culegere de povestiri a scriitorilor moldoveni. Scriitorii din RSSM intenționau să organizeze câteva întâlniri cu scriitorii și cititorii din Cehoslovacia.

În legătură cu marcarea a 70 de ani de la moartea clasicului literaturii moldovenești și românești, Mihai Eminescu, să fie invitați în toamna anului 1959, la Chișinău, un grup de scriitori români în număr de 8-10 persoane și de delegat

în calitate de răspuns la București un grup asemănător de scriitori moldoveni pentru petrecerea serilor dedicate memoriei lui Mihai Eminescu.

Către sfârșitul anului 1959, apare raportul despre activitatea Uniunii Scriitorilor din RSSM realizat de către B. Galiț – secretarul organizației de partid care menționa că scriitorii s-au condus de documentele de partid în domeniul literaturii, mai ales după lucrarea lui N. S. Hrușciiov *Pentru legătura strânsă dintre literatură și artă cu viața oamenilor* (За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа), adresarea CC al PCUS la a III-lea Congres al scriitorilor din URSS. Uniunea Scriitorilor a realizat principalul scop al întâlnirilor cu cititorii la conferințe, în școli, colhozuri prin care se realiza popularizarea activităților în domeniul economiei, culturii, vieții politice ale statului și popularizarea deciziile Congresului al XXI-lea al PCUS. Uniunea Scriitorilor realizând etapele planului de partid avea drept scop de a întări legăturile scriitorilor cu viața poporului. Literatura din RSSM avea posibilitate de a deveni cunoscută în cadrul URSS prin organizarea decadelor artei moldovenești și literaturii la Moscova în perioada din 25 martie - 5 aprilie 1960 la care Editura de Stat din RSSM (Госиздат) tipărește aproximativ 200 de cărți din literatura artistică și 33 de cărți ale scriitorilor republicii sunt editate de către editura moscovită. Principalele edituri la care se tipărea literatura din RSSM erau Госиздат, Советский писатель, Молодая гвардия, Искусство, Детгиз ș.a.

Se considera că în ultimii ani literatura moldovenească ca fiind una națională după formă și socialistă după conținut s-a îmbogățit cu însemnate creații. În cadrul acestei forme literare pot fi atribuite noile texte, scrise de Andrei Lupan, Emilian Bucov, Bogdan Istru, Victor Cocetcov, Petru Cruceniuc, Petru Darienco, Anatolii Gujelea, Grigorii Perov, Valentin Roșca, Iurii Cernov, Petru Zadnipru etc.

Noile versuri ale poezilor sunt caracteristice implicării active în viață, cântă noul om, creatorul comunismului, descoperă bogăția lumii sale interioare. De menționat că în domeniul prozei în ultimii ani au apărut nu doar creații precum schițele, un gen operativ și destul de necesar. Și-au făcut apariția și creații masive pe teme actuale precum povestirile: *Cântecul își face drum* (Песня прокладывает себе путь) de V. Malevoi, *Agitata* (Неугомонная) de I. Marinata, *Alenka - melodia mea* (Аленка – песнь моя) de I. Gherasimov, *Fluxul* (Поток) de Ia. Kutcobețhii.

Din romane cele mai cunoscute au devenit *Oameni și destine* (Люди и судьбы) de A. Șalari, *Facultatea noastră* (Наш факультет) de L. Barschii, *Brazde proaspete* (Свежие борозды) de F. Vidrașcu, *Pelinul – iarba văduvei* (Полынь – вдовья трава) de L. Mișenco.

Povestirile autorilor A. Lupan, I. Druță, G. Gheorghiu, S. Șleahu, V. Diubina, S. Pasico, R. Lungu, G. Madan, N. Muratov. Trezesc interesul cititorului romanul de I. C. Ciobanu la fel și ciclul de schițe scrise de F. Ponomariov. Cea mai caracteristică temă pentru scriitori este cea a modernului. Scriitorii permanent lucrează asupra evoluției măiestriei literare, își dau toate puterile pentru servirea partidului, devenind adevăratul ajutor al partidului pe chestiunile ideologice.

Dramaturgia la fel a realizat un salt enorm făcându-și apariția aproximativ 30 de piese. De menționat în primul rând autorii pieselor care abordează tema modernului fiind Em. Bucov, A. Lupan, R. Portnoi, P. Darienco, C. Condri, G. Meniuc, Iu. Edlis, M. Melnic ș.a.

Spațiul literar este în permanentă mișcare și se observă noul flux de scriitori

moldoveni care au completat rândurile cu tineri scriitori, creativi și interesanți, precum ar fi: Victor Teleucă, Grigore Vieru, Pavel Boțu, Gheorghe Gheorghiu, Raisa Lungu, Gheorghe Madan.

Uniunea Scriitorilor își asuma responsabilitatea de a depune toate eforturile pentru a educa tânăra generație de scriitori. Tocmai în cadrul rândurilor de scriitori tineri, politica de partid ținea sub control pe cei care erau depistați ca fiind influențați negativ din partea tinerimei artistice, făcându-se referințe la 2-3 scriitori începători. Fiind considerate persoane creative, neajutorate, având o atitudine de bătaie de joc. În general generația tânără este considerată ca fiind dedicată patriei, scrie lucrări prețioase pentru popor, se educă în spiritul marxismului-leninist, dezvoltându-și măiestria literară.

Sunt menționate și alte neajunsuri ale Uniunii Scriitorilor în cadrul Plenei a IX-a a CC al PCM care a depistat greșelile din cadrul activității Uniunii Scriitorilor și organizațiilor de partid. Cu activitate dăunătoare liniei de partid este considerată revista *Nistru* și revista *Chipăruș* în care au fost publicate articole care nu folosesc la întărirea prieteniei popoarelor. Foștii redactori ale revistelor tov. Meniuc și Zadnipru nu au demonstrat încrederea față de CC al PCM în calitate de redactori pentru astfel de reviste. CC i-a înlocuit și a întărit colegiul de redacție ale acestor reviste. În continuare CC consideră necesar de a educa scriitorii după ideologia marxist-leninistă și de a fi în ajutorul partidului, menționa în raportul său, B. Galiț – secretarul organizației de partid.

Referințe bibliografice:

1. AOSPRM, F. 51, inv. 19, d. 251, f. 12-108

ASPECTUL SFINȚENIEI ÎN OPERA „SCARA” DE IOAN SCĂRARUL

COCETOV ALEXANDRU,
Universitatea de Stat „Aurel Vlaicu” din Arad, România.

Scara raiului [6] - o carte veche însă cu un mesaj profund și accesibil. O lucrare, care are ca scop „de a învăța” pe cititorii săi, că viața trebuie dusă până la capăt, și, cum spunea Dmitrii Rostovskii (Episcopul Bisericii Ortodoxe ruse), că viața credinciosului trebuie să cuprindă „curățarea impurității păcătoase, eradicarea viciilor și restaurarea chipului lui Dumnezeu în om” [8]. Cartea *Scara* cuprinde acele elemente cheie, care îmbină în sine: în primul rând, curățarea impurității păcătoase și eradicarea viciilor (cum să faci față acelor vicii păcătoase [11]); în al doilea rând, restaurarea chipului lui Dumnezeu în om. Cu alte cuvinte, *Scara* oferă posibilitatea de a înțelege trăirea unei viați spirituale [7]. În ce privește metodologia lucrării, la exegeza dogmatică a fost folosită metoda descriptivă-analitică, accentuându-se partea descriptivă, care presupune reproducerea detaliată a treptelor enumerate în opera *Scara* de Ioan Scărarul (cum mai este numită *Scara dumnezeiescului urcuș*), care este sursa principală de lucru. Apoi vor fi folosite și alte lucrări a teologilor ruși cu privire la volumul *Scara*. Printre aceste se enumeră: cartea lui Tihon Agricov, *Sfântul Ioan Scărarul ca reprezentant al ascezei estice*; apoi cartea *Poftele păcătoase și luptă cu ele în conformitate cu învățăturile Sfântului Ioan Scărarul*; Gherman Igumen, *Cum să citești Scara dumnezeiescului urcuș* etc. Lucrarea de față este împărțită în trei părți esențiale: capitolul 1, care vorbește despre importanța *pocăinței*, cea care stă la baza împăcării cu Dumnezeu și sfințeniei omului. Acest capitol descrie două mari părți: 1. *Pocăința* - ca renunțarea și evadarea din viața lumii, și cea de-a 2 parte, *Pocăința* - trăire în sfințenia Domnului, în care, teologul ortodox Ioan Scărarul, explică faptul, că orice credincios, trebuie să trăiască în sfințenie înaintea lui Dumnezeu. Iar aceasta nu poate fi fără *pocăință*.

Capitolul doi și trei al acestei lucrări, constituie partea mai mult aplicativă, pentru că, în capitolul doi se vorbește despre *sfințenia văzută în gândire și vorbire*. Prima, 1. *sfințeni în gândire*, presupune studiul și abținerea de la lenevie, vegherea trupului și timiditatea sau asigurarea. Apoi, subcapitolul 2, presupune studiul *sfințeniei în vorbire*, cu elementele sale: limbuția și tăcerea, minciuna și rugăciunea în biserică. Capitolul final al acestei lucrări, se încheie cu *sfințenia văzută în fapte și relații*. La rândul său, se studiază în arimul subcapitol, *sfințenia în fapte*, care cuprinde ținerea de minte a răului și studiul pe subiectul blândeții, iar subcapitolul 2, aduce în atenție treptele *sfințeniei în relații* cu cei din jur: insensibilitatea sau nesimțirea, mândria ne bună și blasfemeia. În felul acesta, lucrarea capătă o înțelegere clară a șirului de argumente teologice și logice a teologului ortodox (prin valoarea sa scriere, *Scara dumnezeiescului urcuș*), care accentuează nevoia *pocăinței* și trăirii copiilor lui Dumnezeu în sfințenie.

Capitolul 1 - Sfințenia adusă de pocăință. Așa cum a fost scris mai sus, *pocăința* (Există diferențe asupra conceptului de pocăință între viziunea ortodoxă și cea neo-protestantă) înseamnă renunțare și evadare din lumea păcătoasă, reprezentând astfel un nou început [3]. În contrast, aduce cu sine o umblare în neprihănirea lui Dumnezeu. Însuși Ioan Scărarul, înțelegând că totul începe de la lepădare, a notat în cartea sa primul element cheie de la care a început descrierea

tuturor treptelor scării spre cer, și anume – treapta 1 [6, pp. 21-35] – despre *lepădarea de lume*. Această pocăință – trăire în sfințenia Domnului, monahul o descrie prin imaginea clară a oamenilor, care erau situați în Mănăstirea cu numele Temniță. Auzind însă despre oamenii de acolo, lucrurile bune care se întâmplau acolo și despre viața de acolo „cu totul admirabilă” și plină de smerenie, a cerut îngăduința de la starețul mai mare de a fi cazat acolo pentru o anumită vreme [6, pp. 115-117]. Evident, că lucrurile au decurs într-u totul cum a cerut Scărarul. Așadar, *pocăința* este calea care îl duce pe omului la curățire [1, pp. 109]. După cum remarcă Tihon Agricov, însuși Dumnezeu chemă pe oameni la pocăință (Matei 1:15), apostolii au chemat pe oameni la pocăință (Fapte 17:30), și Biserica cheamă pe credincioși la pocăință prin post și rugăciune [1, p. 109].

Capitolul 2 - Sfințenia văzută în gândire și vorbire. Sfințenia în gândire, este, probabil una din cele mai importante motoare ale omului. Căci, curăția omului trebuie să înceapă cu interiorul, cum spunea Domnul Isus cărturarilor, care căuta în ce să-L prindă și cu ce să-L judece. În acest sens, El îi numește oameni curați pe dinafară, dar murdari pe dinăuntru [4]. Prin aceasta, Scărarul îi imploră pe călugări (și pe cititorii săi) să nu rămână în păcat, ci să caute iertare și sfințenie, „pentru că, omul care păcătuiește, împinge de la sine mâna dragostei lui Dumnezeu. El calcă cu păcatele sale sângele vărsat Domnului Isus Cristos.” Astfel, „și bate joc de măreția harului lui Dumnezeu” [11]. Aceasta este rețeta pe care o oferă părintele Scărarul pentru eliberarea de frică. Studiu continuă cu un alt element care face parte din categoria Sfințeniei în vorbire, și anume, **minciuna** [6, pp. 184-186] Ea ca și celelalte trepte, conține mai multe subcapitole, care explică cititorilor proveniența sa și caracteristicile care o cuprind. Spre exemplu, rădăcinile acesteia provin din multă vorbire și veselie fără măsură [6, p. 184], sau, cum spune Mitropolitul Pitirima, „calomnia este o afecțiune secretă internă și o lipire ascunsă în inimă, o afecțiune care se naște din ură și rătăcire” [10].

Capitolul 3 - Sfințenia văzută în fapte și relații. Adevărate sunt cuvintele călugărului Scărarul, prin intermediul cărora, cititorul poate să înțeleagă această virtute a vieții creștine, și anume a blândetei. Aceasta, la rândul său, nu este doar o valoare spirituală, ci este contrastul mâniei, care este condamnată de Dumnezeu în Cuvântul Său (Matei 5:22, Iacov. 1, 19-20; Galateni 5, 20; Efeseni 4, 26; 31; Coloseni 3, 8; 1 Timotei 2, 8; Tit. 1, 7) [1, pp. 124-130]. Scărarul descrie acest tratament medical cu privire la viderea omului de mânie și trăire în blândete, oferind astfel pași practici, care îl pot ajuta pe credincios să meargă mai departe, având astfel încrederea în Domnul, căutarea blândetei și sfatul părintelui spiritual. Iar pe deasupra la aceasta, promisiunea finală, cine s-a încununat cu blândete le-a biruit pe toate [6, p. 173], a obținut mântuirea și a devenit imitatorul lui Cristos [6, p. 277]. Ultima parte a acestui subcapitol, este studiul unei alte trepte din cartea Scara, a lui Ioan Scărarul, și anume, studiul **nebuna mândrie**, regăsite spre finalul cărții sale, și anume la treapta 23. În varianta rusească, regăsim titlul redat de mai sus, nebuna mândrie, însă, în varianta românească, tradusă de Nicolae Corneanu, titlul sună mai complex, și anume, cuvântul XXIII: Despre nebunana mândrie în care (Cuvântul) și despre gândurile cele necurate ale blasfemeii [9]. Încă de la începutul acestei trepte, monahul Scărarul explică, de ce a pus un astfel de titlu crud. El descrie această mândrie, folosind mai întâi cuvântul nebună – care prezintă o boală mintală, o demență psihică. Aceeași diagnoză îi dă și Egipteanul Antonie cel Mare [2], când a declarat că mândria este cea mai mare boală

a sufletului [5]. Scărarul nu se oprește doar la definiție, ci și la direcții pe care le atacă mândria. Aceste sunt: direcția verticală – relația cu Dumnezeu, în care spune, că mândria este o tăgăduire a lui Dumnezeu [6, pp. 259-260]; apoi vorbește cea de-a doua: direcție orizontală – relația cu oamenii din jur, în care mândria arată disprețul față de oameni, și cea de-a treia: direcție, am zice în jos – relația cu diavolul, mândria este născocirea diavolului [6, pp. 259-260].

Concluzie. Scărarul își construiește cartea pe baza vârstei Mântuitorului (30 de ani = 30 de trepte) [1, p. 259-261], arătând astfel că, credinciosul trebuie să crească în sfințenie și să ajungă la starea de desăvârșire (urcând de la o treaptă la altă). Pas cu pas, omul lui Dumnezeu trebuie să urce, însă aceasta presupune o trăire sfântă și plăcută lui Dumnezeu, prin curățare și refuzare de la anumite obiceiuri păcătoase. Lucrarea de față remarcă patru direcții a sfințeniei omului: 1. sfințeni în gândire, care cuprinde lenevia, vegherea trupului și timiditatea sau asigurarea. Apoi, a doua latură a sfinșeniei, e 2. sfințenia în vorbire: care cuprinde limbuția și tăcerea, minciuna și rugăciunea în biserică. Mea de-a treia latură a sfințeniei este, 3. sfințenia în fapte: ținerea de minte a răului și blândețea, iar ultima latură e 4. sfințenia în relații: insensibilitatea sau nesimțirea, mândria ne bună și blasfemeia. Studiul acestor 4 lature a sfințeniei (care sunt bazate pe opera lui Scărarul), este esențial și necesar, pentru că, el descrie în mod teoretic și practic „ordinea vieții spirituale a unui ascetic și dorința lui de a atinge cel mai înalt nivel al perfecțiunii” [1, p. 18].

Cele 30 de trepte a Scării descrise în cartea lui Ioan Scărarul [6, pp. 21-424]. Despre lepădarea de lume. Despre neîmpătimire, adică neîntristare. Despre înstrăinare. Despre ascultare. Despre pocăință. Despre amintirea de moarte. Despre bucuria plânsului. Despre nemâniere și blândețe. Despre ținerea de minte a răului. Despre grăirea de rău. Despre limbuție și tăcere. Despre minciună. Despre trândăvie. Despre preaiubitul și vicleanul stăpân care este stomacul. Despre puritate și înfrânare. Despre iubirea de arginți. Despre sărăcia alergătoare către cer. Despre nesimțire (scil. indolență, insensibilitate). Despre somn și rugăciune și despre cântarea de psalmi în comun. Despre privegherea trupească și duhovnicească. Despre nebărbăteasca temere. Despre slava deșartă. Despre mândrie și blasfemie. Despre blândețe, simplitate, nerăutate și viclenie. Despre minunata smerenie. Despre deosebirea gândurilor (discernământul). Recapitularea pe scurt a celor XXVI cuvinte anterioare. Despre isihia (liniștea) trupului și sufletului. Despre sfânta și fericita rugăciune. Despre liberarea de patimi (apathia), despre desăvârșire și despre învierea sufletului. Despre legătura celor trei virtuți, adică credința, nădejdea și dragostea.

Ce înseamnă pocăința? Privire de ansamblu în viziunea ortodocșilor și neo-protestanți asupra momentului pocăinței [12, pp. 21-424]. **Viziunea ortodocșilor.** În ortodocsie, pocăința are următoarele caracteristici: Al doilea botez sau reinnoirea botezului, celui de-al doilea botez - pocăință – în care o persoană se poate spăla de păcat cu lacrimi de pocăință, se ridică din căderea sa, se vindecă de rănille sale și continuă calea către Dumnezeu. Pocăința nu este o procedură legală care eliberează o persoană să se simtă vinovată. Aceasta nu este o mărturisire formală pe care o persoană o admite adesea înaintea unor sărbători mari. Înseamnă o schimbare radicală a unei ființe umane, renașterea ei, o schimbare în modul de gândire, o schimbare a vieții, negarea păcatului cu toată inima. Spre exemplu, diaconul Pavel Serjantov, explică, că în doctrina ortodoxă,

pocăința are trei etape: Mă pocăiesc în acel moment când mi-am dat seama că am comis un păcat, chiar dacă conștientizarea păcatului a venit imediat după ce a fost comisă. La sfârșitul zilei, mă duc în mod mental prin evenimentele sale și mă întorc din nou la păcatul meu. În timpul mărturisirii în fața preotului, după care, el rostește o rugăciune permisivă, mărturisind înaintea lui Dumnezeu pocăința mea de păcat, iar eu sărut Crucea și Evanghelia. De asemenea, ortodocșii vorbesc și despre acele nivele ale pocăinței, cum ar fi: Cei care plângeau – cei care stăteau în afara ușii templului. Cei care ascultau – care stăteau la intrare (am zive în holul templului). Aparținătorii – care erau situați la intrare în templu Răscumpărării – cei care stăteau cu toți ceilalți răscumpărați. Mai sunt câteva elemente importante în ortodocșie, și anume: Pocăința - este temelia mântuirii noastre, astfel încât acestea nu pot fi neglijate. Sfânta Taină a Pocăinței are un baptisteriu în care păcătosul este curățit pentru cer. La botez, suntem născuți din apă și din Duhul Sfânt, în timp ce ne pocăim, suntem renăscuți cu lacrimi și Duhul Sfânt. Iar Sfântul Efreem Sirul, explică pocăința ca un cuptor mare, în care cupru devine aur, unde plumbul este predat în mana argintarului. Adevărata pocăință în Ortodoxie este o condiție necesară care precedă sacramentul mărturisirii și comuniunii. De asemenea, pocăința și mărturisirea au un început, dar nu poate exista nici un sfârșit, atâta timp cât suntem în viață.

Viziunea neo-protestanților. Pocăința este: teologul creștin reformat, James M. Boice, în una dintre cărțile sale, spune că: pocăința (sau nașterea din nou) este prima etapă prin care lucrarea de mântuire a lui Dumnezeu ne atinge ca persoane individuale. Adică, este pasul pe care îl poate face fiecare persoană care dorește. Apoi, pocăința mântuitoare este un har al Evangheliei prin care noi suntem făcuți conștienți de multele rele ale păcatului nostru, prin lucrarea Duhului Sfânt. Ea, de asemenea, este necesară pentru a avia viața veșnică. Am zice că, pocăința goleşte stomacul de păcat și sine și produce foame depă Pâinea vieții. O altă explicație a pocăinței aduce în atenție momentul în care omul î-L primește pe Cristos ca Domnul și Mântuitorul vieții sale, prin întoarcerea sa de la păcat la Cristos, având astfel înrîstare pentru păcat, întristare care duce la o viață schimbată. Acest moment se mai numește nașterea din nou, care reprezintă regenerarea vieții, prin care omul păcătos primește viață și o atitudine duhovnicească sfântă; ea cuprinde întregul caracter, intelect, sentiment și voința omului. Wayne Grudem exclamă în acest sens următoarele: pocăința (pocăința și credința care merg împreună) este o profundă părere de rău pentru păcat, o renunțare la păcat și un sincer angajament de a-l părăsi și de a umbla în ascultare de Cristos (o înțelegere la nivel intelectual, un asentiment emoțional la învățăturile Scripturii și o decizie personală de întoarcere de la păcat). Toate acestea presupun o umblare continuă a omului care s-a convertit (s-a pocăit), prezentând astfel un proces continuu de-a lungul întregii vieți, în care, omul continuă să-L cunoască tot mai mult pe Dumnezeu, având ca rezultat, mărirea credinței.

Referințe bibliografice:

1. Агриков, Тихон. *Преподобный Иоанн Лествичник как представитель восточного аскетизма*. Рекомендовано к публикации Издательским Советом Русской Православной Церкви (ИС 10.17.1674) (Москва: Издатель Отчий дом, Иоанновский ставропигиальный женский монастырь, 2011), pp. 109.

2. Antonie cel Mare, fiind născut în 251 la Kome în Egipt și decedat în 356. Fost călugăr, ascet și eremit egiptean, fiind astfel întemeietor al monahismului, alături de Pahomie cel Mare. Este considerat părintele călugărilor.

3. Епископ Афанасий (Евтич), *Покаяние, исповедь и пост*, 8 марта 2011 г, sursa <https://pravoslavie.ru/>.

4. *Evangelhia după Luca 11:39-40* (Biblia), „Dar Domnul i-a zis: „Voi, Fariseii, curățiți partea de afară a paharului și a blidului, dar lăuntruul vostru este plin de jăfuire și de răutate. Nebunilor, oare Acela care a făcut partea de afară, n'a făcut și pe cea dinlăuntru?”

5. Întregul citat al lui Святой Антоний Великий, *Нечувствие, Величайшая болезнь души, крайняя беда и пагуба не знать Бога, все создавшего для человека и даровавшего ему ум и слово, коими, возносясь горе, может он вступить в общение с Богом, созерцая и прославляя Его*. <http://azbukaspaseniya.com/biblioteka/nechuvstvie-2.html/>, accesat pe 24 iulie, 2019.

6. Лествичник, Иоанн. *Лествица, возводящая на небо*. По благословению Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия (Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2007), ISBN 5-7533-0051-0, pp. 21-35.

7. Protiereul Dmitrii Smirnov în interviul oferit Televiziunii Ortodoxe Soiuз (Unirea) din Rusia, pe 8 aprilie, 2014.

8. Ростовский, Димитрий. *Житие преподобного отца нашего Иоанна Лествичника*. 30 марта, https://azbyka.ru/otechnik/Dmitrij_Rostovskij/zhitija-svjatykh/, accesat pe 16 iulie, 2019.

9. *Scara raiului*, traducere și note de Nicolae Corneanu (Timișoara: Editura Amarcord, 1994).

10. Слово Митрополита Питирима (Нечаева), Волоколамскаго и Юрьевского в неделю 4-ю Великаго поста, *Покаяние сердца*, postată într-o broșură tipărită în format PDF, în 2003, p. 2.

11. Слово Митрополита Николая (Ярушевича). *Преподобне отче Иоанне, моли Бога о нас*, pp. 8-9.

12. Voice, James Montgomery. *Fundamente ale Credinței Creștine*. O prezentare accesibilă a teologiei protestante. Oradea: Editura Institutului Biblic Emanuel, 2000. Епископ Афанасий (Евтич). *Покаяние, исповедь, пост*. „Вестнике Германской епархии Русской Православной Церкви Заграницей.” Содружество Православный Паломник, 1995. Grudem, Wayne. *Teologie Sistematică*. Introducere în doctrinele biblice. Oradea: Editura Făclia și Editura Universității Emanuel, 2004. Нектарий, Архимандрит (Антонопулос). *Что есть покаяние*. Православие и современность, 11 марта 2011 г. Іle, Viorel C. *Catehismul*. Ancoră a credinței și practicii baptiste. Oradea: Editura Universității Emanuel, 2007. Packer, J. I. și Oden, Thomas C. *O singură credință*. Consensul evanghelic. Oradea: Editura Casa Cărții, 2009. Waldron, Samuel E. *O expunere asupra Mărturisirii de Credință Baptiste de la 1689*. Oradea: Editura Făclia, 2016. Weil, Roger. *Doctrine fundamentale ale credinței creștine*. Manual de teologie sistematică pentru predicatori și învățători de școli biblice și catehetice. Oradea: Editura Făclia, 2015.

Călugurul Ioan Scărarul
(Icoană bisericească).

Scara dumnezeiescului urcuș. Treptele sfințeniei (Icoană bisericească).

**PREMIZELE DEZVOLTĂRII ȘTIINTELOR SOCIO-UMANISTE
ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918-1940)**

CONSTANTINOV LILIA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Introducere. Perioada interbelică în pofida răstimpului relativ scurt a venit cu o serie de realizări remarcabile în diferite domenii ale activității umane atât la nivel internațional, cât și la cel național și regional. Unirea din 1918 a făcut posibilă racordarea Basarabiei la sistemului cultural și științific românesc, iar prin acesta s-a produs alinierea la standardele europene [2; 3; 11]. Situația științelor socio-umaniste din perioada interbelică nu prezintă o excepție. Istoria, literatura, dreptul, sociologia, politologia, filosofia, teologia toate împreună au urmat calea firească înregistrând un salt calitativ pe care îl întâlnim și în celelalte domenii de activitate umană din Basarabia. Chiar dacă situația din provincia românească, prima unită cu Țara în 1918, era cea mai delicată din punctul de vedere al științei de carte, instituțiilor de învățământ, investigațiilor științifice și, prin urmare și al științelor în domeniul socio-umanist, erau anumite premise pentru evoluția lor constituite încă în perioada dominației țariste [8] pe de o parte, iar pe de altă parte noua conjunctură socio-politică a impus dezvoltarea în Basarabia a unei direcții în domeniul științelor socio-umaniste, comun spațiului românesc.

Metodologia. Investigarea dată a încercat să dea o expunere obiectivă, o scoatere în evidență pe baza principiilor criticismului istoric și prezentarea reală a lucrurilor. Toate acestea au fost obținute prin utilizarea metodei deductive, metodei inductive, metodei sintezei, metodei tipologizării, metodei empirice, prin particularizare și generalizare, analogie și altele.

Discuția. Problema aflată în discuție se reliefează mai ales din perspectiva unei „discuții” devenite tradiționale încă în perioada postbelică, discuție între istoriografia sovietică și cea românească, pe de o parte, și discuția dintre istoriografia sovietică postbelică și istoriografia din Republica Moldova de după obținerea independenței, pe de alta. Astfel, istoriografia sovietică s-a străduit din răsuputeri să diminueze rolul și importanța Unirii din 1918, precum și a tuturor elementelor pozitive care au intervenit în viața Basarabiei în toată perioada interbelică. Tratarea evenimentelor și faptelor era deseori scoasă din context, iar în prim-plan era scoasă nemulțumirea populației din Basarabia de guvernarea românească. Aceste tendințe au reapărut, este adevărat, și în unele lucrări de după obținerea independenței, dar și în acest caz este vorba de niște nostalgici ai vechiului regim și de dorința de a trata tendențios o problemă care nu ține neapărat de trecutul istoric al Basarabiei, dar mai degrabă de cel viitor. Să pui în același context o eventuală unire a Republicii Moldova cu România și să faci trimitere la „antichitate”, adică la similitudini și realități de acum 100 de ani este cel puțin ridicol. De asemenea, în ceea ce urmează vrem să arătăm starea reală a lucrurilor în Basarabia la 1918 și realitățile în ceea ce privește premisele pentru evoluția științelor socio-umaniste.

Perioada interbelică, în general, a fost caracterizată prin foarte multe contradicții. Ea începea la sfârșitul unei conflagrații mondiale care a dezamăgit toată lumea. Trebuiau găsite soluții pentru o nouă așezare a lumii pe principiile democrației și armoniei între statele. Totuși, „Sfârșitul istoriei” [12] nu s-a produs atunci, deși existau, în principiu, toate premisele. A fost înființată Liga Națiunilor,

Germania a fost dezarmată, iar pe acest fundal aveau să exalte naționalismele de toate culorile și direcțiile.

Naționalistul Nicolae Iorga de la începutul secolului al XX-lea, care împreună cu A. C. Cuza a fondat în 1910 Partidul Naționalist-Democrat, din punctul de vedere al legionarilor, avându-l lider pe Corneliu Zelea-Codreanu, a devenit în anii 30 un indezirabil al cauzei naționale, un trădător. În acest fel se radicalizaseră pornirile naționaliste în România interbelică. Nu era însă unicul caz în istorie când semenii de pe aceeași parte a baricadei se aruncau cu critici vehemente împotriva acelor pe care îi vedeau concurenți politici pe același segment electoral. România de după 1918, adică de după Marea Unire, era cu totul alta decât România oarecum patriarhală din 1910. Se radicalizase viața politică. A dispărut Partidul Conservator. Partidul Liberal, care până la Primul Război Mondial era un partid care avea în program reformele și democratizarea țării, dintr-o dată pe fundalul apariției mult mai radicalului partid Național-Țărănesc, s-a transformat într-un partid conservator. Marii intelectuali ai epocii interbelice și postbelice, Emil Cioran, Mircea Eliade sau Eugene Ionescu, vor cocheta cu noua dreaptă radicală, sub conducerea carismaticului Corneliu Zelea Codreanu. România interbelică este dominată de ideea națională și a trăit o efervescență nemaipomenită a ridicării spiritului național. Pentru prima oară se înfăptuia un proiect național de o asemenea anvergură, iar acest fapt nu putea să nu trezească spirite înălțătoare. Era triumful națiunii românești, în care cultura după 1821 și-a găsit locul său distinct: începutul presei în limba română, apariția școlilor în limba română, trecerea la grafia latină, deschiderea universităților la Iași și București, formarea Academiei Române, reforma învățământului, activitatea societăților cultural-literare toate laolaltă au stat la baza succeselor deosebite pe care cultura românească le-a realizat pe parcursul a 100 de ani.

Basarabia s-a pomenit și ea într-un vârtej al evenimentelor care se derulau cu o rapiditate incredibilă [13]. În scurt timp, s-a creat infrastructura necesară dezvoltării învățământului în regiune, iar deschiderea Facultăților de Teologie și Agricultură avea să aducă elementul determinant în procesul evoluției științelor socio-umaniste în Basarabia pe parcursul perioadei interbelice [15, 3]. Dificultățile erau, însă, majore. În perioada de aur a culturii românești, provincia istorică situată între Prut și Nistru a fost ruptă de trupul Moldovei istorice. Aici merită atenție faptul că acest spațiu, deloc neglijabil pe de o parte, nu era însă partea cea mai bogată a țării. Târgurile cele mai importante rămăneau, totuși, în dreapta Prutului, iar populația, de asemenea, era mai numeroasă acolo. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea doar o mică parte din sudul Basarabiei (1856-1877) a făcut parte din Principatul Moldovei. Totuși, și spațiul, și perioada au fost foarte mici pentru ca acest aspect să-și spună cuvântul. În rest, foarte repede, autoritățile țariste au impus în spațiul anexat niște reguli severe de supraveghere a oricărui manifestări de mișcare națională. Deși, inițial limba română, cu specificul ei conservat existent la 1812, era utilizată în administrația imperială din Basarabia, cu timpul, numărul rusismelor din actele de cancelarie elaborate în spațiul Pruto-Nistrean s-au înmulțit simțitor, astfel că e nevoie de un glosar cuprinzător pentru persoanele care nu cunosc rusa să înțeleagă sensul acelor acte și care face ca încetul cu încetul limba română să dispară din actele oficiale [4; 9]. Inițial, Vedomostiile Eparhiale [16] erau elaborate în două limbi, despărțite de o coloană. Cu timpul, însă, și în acest caz limba română a dispărut și a rămas numai textul în limba rusă. În cadrul seminarului teologic înființat de Gavriil Bănulescu Bodoni prin opera sa cultu-

rală uriașă desfășurată pe teritoriul Basarabiei, limba română avea să fie inițial marginalizată, iar apoi scoasă definitiv. Spre sfârșitul sec. al XIX-lea numărul cunoscătorilor de carte din Basarabia sub dominație țaristă era foarte mic, iar dintre aceștia procentul băștinașilor moldoveni cunoscători de carte era cel mai mic.

Cu toate acestea ar fi greșit să ne rezumăm doar la acest tablou sumbru, care reprezintă o realitate culturală dură. A rămâne doar aici fără să facem referire la cele câteva elemente distincte care totuși au existat în Basarabia de până la 1918 ar fi greșit cel puțin din punct de vedere metodologic. Dacă am începe o enumerare, ele s-ar dovedi a fi deloc puține și deloc neglijabile. Aflându-ne sub impactul literaturii părintoare și militante din perioada interbelică riscăm să nu observăm tabloul de ansamblu al stării de fapt culturale a Basarabiei în 1918, a unei realități care va permite între altele și dezvoltarea științelor socio-umaniste din această provincie românească. La începutul secolului al XX-lea, Chișinăul era un centru de gubernie a Imperiului Rus. Cu toate rezervele pe care le putem aduce, la Chișinău în această perioadă era o viață culturală, presă, literatură [7]. Apăreau în spiritul epocii moderne și câteva reviste științifice: Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии [18; 14] și Труды Бессарабского церковно-историко-археологического общества [17; 5]. Saloanele basarabene, adunările deputaților dvorenimii toate laolaltă alcătuiau un anumit mediu propice dezvoltării culturale a provinciei. În același timp, pe lângă tipăriturile de cărți liturgice din perioada lui Gavriil Bănulescu Bodoni, se mai tipăreau și altele în limba română pentru oficierea serviciului divin. În Basarabia, pe lângă clerul cunoscător de carte, care își educa în același spirit și propriile odrasle, s-a conservat și evoluat o categorie socială deloc neglijabilă care inițial se cheamă cea a maziștilor pe care administrația țaristă a „botezat-o” cu termenul de „однодворцы”. Acest ultim element demonstra încă odată faptul că realitățile sociale din Basarabia erau diferite de cele din restul Imperiului Rus, iar încercările de uniformizare socială a imperiului întâmpină greutăți insurmontabile [4].

Ei vor suplini lipsa unei clase de mijloc în Basarabia și îi vor prelua cele mai importante caracteristici, printre care și cea de promovarea progresului în societate. Ei își vor face studiile la diferite universități constituind categoria oamenilor școliți din rândul românilor basarabeni. Din această pleiadă vor face parte cei mai importanți frunțași ai mișcării naționale din Basarabia (Ion Incuț, Ion Pelivan, Pan Halippa etc.) și cei mai importanți și activi membri ai Sfatului Țării, care la sfârșitul lui 1917 și pe parcursul anului 1918 vor determina practic soarta acestei provincii românești pe care mulți o considerau pierdută.

Pe lângă plecarea la studii la diferite universități din Imperiul Rus, tinerii basarabeni au plecat la studii și la Iași. Odată cu formarea Academiei Române, câțiva basarabeni vor ajunge membri ai forului suprem cultural și științific al României [1]. În pofida faptului că unii reprezentanți ai nobilimii basarabene, Krupenski, Purișchevici sau Krușevan, la începutul sec. al XX-lea erau apărătorii monarhismului și promotorii șovinismului rus [6], alții ca, de exemplu, Vasile Stroescu au devenit adevărații mecena ai culturii românești în diferite provincii aflate sub dominație străină.

Nu mai puțin importante au fost mișcările din însăși Imperiul Rus. Revoluția din 1905-1907 și apoi cea din februarie 1917 au demarat niște procese care mocneau mai de multă vreme într-o societate care se afla sub un regim de opresiune [10]. Alături de alte etnii, revendicări importante au fost înaintate și de basarabeni. Adoptarea unei poziții militantiste, interesul față de propria soartă și, mai

ales, pregătirea pentru a-și asuma un destin creau un mediu intelectual în care confruntările de idei erau indispensabile.

Concluzii. Astfel, se creau premisele pentru dezvoltarea unui mediu intelectual propice dezvoltării științelor socio-umaniste. Nu un ultim rol în această situație o juca și schimbarea regimului politic. Votul universal, participarea la campania electorală, dezbaterile electorale, totodată interesul pentru literatură, crearea bibliotecilor, scoaterea în evidență a specificului regional basarabean nu puteau să nu contribuie la crearea aceluși mediu intelectual. La această realitate se adăuga și crearea rețelilor de licee în fiecare centru județean, precum și cele două facultăți amintite mai sus.

Referințe bibliografice:

1. *Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea prima jumătate a secolului al XX-lea)*, st. intr.: I. Jarcuțchi; alcăt. și portr.: B. Covarschi, I. Jarcuțchi, Chișinău: Centrul de editare și tipar al Institutului de Istorie (CETINI), 1996.

2. Agrigoroaiei Ion, Palade Gheorghe, *Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940*, Chișinău: Editura Universitas, 1993.

3. Boldur, A., *Basarabia românească*, București, 1943.

4. Boldur, A., *Istoria Basarabiei*, București: Editura Victor Frunză, 1992.

5. Chiosa I., *Promovarea culturii în basarabia: revista societății istorico-arheologice bisericești din Basarabia*, în „Biblioscentia”, 9/2013, p.29-37.

6. Ciachir N., *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.

7. Cimpoi M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău: Editura ARC, 1996.

8. Ciobanu, Șt. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi*, 1993.

9. Ciobanu, Șt., *Unirea Basarabiei*, Chișinău, Editura Universitas, 1993

10. Ciobanu, Șt., *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Chișinău, Știința, 1992.

11. Cojocaru, Gh., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*. Iași, Editura Semne, 1997.

12. Fukuyama, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, traducere de Mihaela Eftimiu, București, Editura Paideea, 1997, după lucrarea originală: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, The Free Press – A Division of Macmillan, 1992.

13. Ghibu, O., *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926

14. Jarcuțchi I., *Comisia gubernială științifică a Arhivelor din Basarabia (sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX)*, Chișinău, 2012.

15. Nistor I., *Basarabia sub dominație românească la 20 de ani de la Unire*, Cernăuți, 1938.

16. Кишиневские Епархиальные Ведомости, Revista eparhiei Chișinăului. A apărut între 1867-1917.

17. Труды Бессарабского церковно-историко-археологического общества / Под ред. В. Кудриновского. Кишинев, 1904 - 14. Вып. 1-9.

18. Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Том 1-3, ред. И. Н. Халиппа, 1900-1907 год.

**REPERE ISTORIOGRAFICE PRIVIND CRIZA
POLITICO-MILITARĂ DIN RZECZPOSPOLITA (1648-1674)
ȘI IMPACTUL EI ASUPRA MOLDOVEI**

*COSTEȚCHI GALINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cercetarea științifică este, înainte de toate, o practică cu un accentuat caracter instrumental, și, ca orice practică, ea se învață prin ucenicie. Paradigmele înțelese ca realizări științifice exemplare, ca exemple concrete de formulări și soluții ale problemelor științifice, constituie baza aceluiași acord al oamenilor de știință asupra fundamentelor ce distinge orice cercetare științifică matură, susține Khun. Consider, că anume aceasta urmează să dovedesc în perioada de cercetare, la începutul căreia sunt.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea Țara Moldovei va intra într-un con de umbră, datorită mai ales schimbării raportului de forțe pe arena politică internațională în general, precum și pe arena confruntărilor sud-est europene în special. O bună parte dintre problemele apărute în sud-estul Europei au fost determinate de slăbirea Poloniei care în această perioadă, din cauza instabilității regimului politic, devine din ce în ce mai vulnerabilă în fața influențelor externe.

Analiza realităților și a dimensiunii acestor schimburi ne poate ajuta la o mai bună cunoaștere a întregii perioade și ar aduce o contribuție și un punct de plecare în studierea atât a altor probleme din răstimpul amintit, precum și cele care se vor derula în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Anume aceasta a și stârnit interesul științific pentru cercetarea momentului dat.

Studierea perioadei începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea a fost în general neglijată de către istoriografia românească cea care a preferat subiecte mult mai tentante decât cele legate de perioada amintită, deși au apărut câteva monografii importante care însă au abordat fie începutul perioadei menționate – dedicate lui Vasile Lupu, sau cea dedicată domniei lui Gheorghe Ștefan (1653-1658). Cu atât mai mult sunt puțin cercetate relațiile politice, diplomatice și culturale între Polonia și Țara Moldovei.

Importantă este analiza multiaspectuală a problematicii ivite în perioada amintită. În primul rând, dacă până în această perioadă Țara Moldovei se afla mai mult sub impactul relațiilor polono-otomane, care au monopolizat activitatea externă a domnilor moldoveni, începând cu 1648, spectrul se va diversifica simțitor. Se vor înteți relațiile cu Rusia Moscovită, vor apărea proiecte ale Suediei, în care vor fi implicați și domnii moldoveni, factorii locali, până atunci de regulă subordonați puterii centrale au început să manifeste inițiative proprii: Transilvania, Hanatul Crimeei, Secea Zaporojeană. După perioada „sultanatului femeilor” în Imperiul Otoman va începe dinastia vizirilor Köprülü cu o nouă viziune asupra politicii Imperiului Otoman față de puterile europene. Elementul principal al noii situații în centrul Europei avea să-l reprezinte slăbirea considerabilă a Poloniei și criza de sistem care a început în perioada amintită aici. Puțin studiată rămâne a fi dimensiunea schimburilor culturale și politice din această perioadă dintre elitele politice moldovenești și cele polone, cu atât mai mult că există un bogat material documentar edit și inedit la tema respectivă, neexplorat încă de istoriografia românească.

Colecțiile tematice de documente înglobează o parte din informațiile documentare ce se referă la schimbările produse concomitant cu declanșarea crizei din Rzeczpospolita în spațiul sud-est European în general și în Moldova în special. Deși sursele folosite la realizarea tezei sunt diverse după caracterul, conținutul și valoarea informației, ele permit, totuși, să stabilim în linii majore impactul crizei poloneze asupra evoluției Țării Moldovei. Studiarea insuficientă (în opinia noastră) în istoriografie a problemei cercetate în teză, criza politico-militară din Rzeczpospolita (1648-1674) și impactul ei asupra Țara Moldovei ne îndreptățește să cercetăm această problemă în teza de față.

Secolul al XVII-lea a fost foarte diferit apreciat în istoriografia noastră, ca perioadă de sfârșit a evului mediu, ca preludiu al epocii moderne, sau mai comod, ca perioadă de tranziție între aceste două epoci. A.D.Xenopol, declară anunțând trecerea spre o perioadă dificilă „răscumpărată prin adierea unui vânt nou, acela al trezirii românești”. Ceea ce conferă acestui secol semnificație particulară sunt fenomenele de ordin politic și cultural, ce determină schimbări durabile și marchează pe toate planurile societății evoluției ulterioare: relațiile dintre Țările Române vor fi mereu mai strânse prin alianțe, acțiuni comune, schimburi culturale și implicarea în evenimentele europene care le ofereau speranțe și soluții pentru rezolvarea vechilor probleme ale societății, libertății și dezvoltării. Umanismul în varianta creștină a Contrareformei sau cel civic de model venețian, istoriografia întemeiată pe izvoare variate, autohtone și străine, interpretate critic și comparatist, etica inspirată din filosofia anticilor căutată direct în originalele greco-latine, și de prudență inpusă de nesiguranța timpurilor, principiile filologice aplicate în traducirile de scrieri biblice și patristice, înlocuirea în cultul religios și în scris al slavonei cu limba română devenită instrument de creație literară, toate acestea sunt achiziții ale secolului al XVII-lea.

Pentru cercetarea detaliată a problemei sunt studiate un șir vast de lucrări ale mai multor istorici ce sau îngrijit de trecut. Expunerea viziunilor acestora va arunca o lumină asupra acestui subiectului, și istoriografia ne va sta la îndemână. Anume ea, după Minea I., are cea mai directă și mai strânsă legătură cu vremea în care se construiește. Mai târziu, din operele istoriografice s-ar putea reconstrui istoria vremii în care au fost scrise”. [10] Pornind de aici găesc importantă studierea istoriografiei pentru cercetarea cizei politico-militară din Polonia de la 1648-1674, care firește are tangențe pronunțate asupra existenței statului moldav, momente mai puțin studiate actualmente. Problema evoluției relațiilor moldopolone din această perioadă reprezintă activitatea de cercetare în ansamblu a unor istorici de vază Hurmuzachi E., Panaitescu P., Iorga N., Giurescu C., Corfus I., etc., tratată specific, dar care trebuie utilizată într-un anumit fel, și dacă citez în continuare pe Minea I., „fenomenele istorice sunt văzute în diverse chipuri de diverse generații și epoci, deci cu vremea a trebuit să se producă o mentalitate istorică în sensul căreia coloritul politic al acestei istoriografii devine național, cu alte cuvinte istoriografia devine istoriografie de stat, de națiune. Orice fapt istoric povestit, reprezintă o forma de manifestare a vitalității aceluiași popor. Este concepția care străbate de altfel peste veacuri năzuințele de a scrie istorie. În acest sens istoriografia ajunge și rămâne o funcțiune națională. În evoluția popoarelor afli, cât de tare a fost în vreme de restriște un popor oarecare și cât de tare și creator acela s-a arătat în timp de glorie politică și atunci urmașii lui” [21]. Deci rolul acesteia este incontestabil, când vizează trecutul unui sau mai multor state

și susțin în continuare definirea făcută de același autor citat mai sus, că, „istoriografia în cea mai mare parte are caracter politic, în orice privință” [2]. În același context se vor înscrie schimbările din spațiul românesc. În secolul al XVII-lea, locul călugărilor cronicari la descrierea istoriei a fost luat de fii de boieri, unii din aceștia formând prin formația lor intelectuală, o fază nouă, superioară în istoriografie. Pregătirea intelectuală a cronicarilor a sporit cu mult calitatea producției istoreografice. În acest secol cultural își face apariția și evoluează cronografia de expresie românească. Miron Costin (1638-1691), continuitorul operei lui Grigorie Ureche, cu o formație intelectuală mult mai vastă a introdus spiritual nou în informația documentară și considerat printre marii umaniști români, pentru ai face cunoscută regelui polon Ioan Sobeski istoria Țărilor Române, a căror stăpânire o râvnea, a scris în limba polonă, cronică Moldovei și Munteniei.

Cercetătorii trecutului românesc, pe lângă studierea izvoarelor interne, au inițiat încă demult întocmirea și tipărirea unor vaste culegeri de documente străine referitoare la Țările Române, scrise în diverse limbi europene. Astfel au fost puse bazele unor valoroase colecții de izvoare externe ale istoriei poporului român. În fruntea lor se situează colecția Hurmuzaki, intitulată: Documente privitoare la istoria românilor colecție meru îmbogățită de savanți ca N. Densușianu, Gr. Tocilescu, A. I. Odobescu, I. Bogdan, dar mai cu seamă N. Iorga.

Perioada aceasta este una sugestivă. O găsim în lucrările mai multor autori reflectată din diferite viziuni. În 1648, începe o perioadă de criză profundă a Republicii Nobiliare Polono-Lituanene, despre care Panaitescu menționează: „a doua jumătate a veacului XVII în Polonia reprezintă o vreme de decădere hotărâtă. Decăderea creatoare, a strălucirii civilizației urmează și i se adaugă și decăderea politică începută cu războaiele căzăcești și suedeze.” [19] Și care se va întinde pe câteva decenii până când pe tronul Poloniei, în 1674, va urca Jan III Sobieski ce va remedia o mare parte dintre problemele apărute pe plan extern. Iorga acest moment îl descrie ca pe un proces inevitabil motivate de mai multe circumstanțe: „dintr-o dată, cum se întâmplă cu orice Stat, cât de întins ca teritoriu, cât de bine împoporat, având oricâte mijloace militare și în conducătorii sai oricâtă inteligență și fineță, dar care nu e însuflețit de principiile de viață ale epocii, Polonia se dărâmă. De fapt o daramare, căci ce face mai târziu un Ioan Sobieski, biruitorul de la Hotin, liberatorul Vienei, o face prin personalitatea lui și pe seama lui, ca unul care a venit prea târziu ca să joace un rol pe care, cu un secol înainte, ar fi trebuit să cuteze a-l juca, menfnanduli rara, modelul seiu, Ioan Zamoyski. Vecinii au simțit-o. Atunci se dă semnalul împărțirii acestei prăzi de mult râvnite. Rolurile se schimbă. Slavia ortodoxă, care cel puțin are un șef, atacă pe cea catolică, latină, care nu simte nevoie să aibă unul. Cel puțin teritoriile rusești trebuie să-i fie smulse. Muscalii intră în Smolensc, în Minsc, în Grodno, în Mohilev, în Vitebsc, în Polotc; în vechile cuiburi căzăcești din Braclav, din Pereiaslav, ba chiar în Vilna, Capitala Litvaniei” [14].

Perioada amintită corespunde pe de o parte cu perioada în care Polonia intră într-un blocaj structural al statului dominat de o nobilime divizată din punct de vedere regional, politic și confesional. Timp când nobilimea deținea în mâinile sale puterea „dar strălăciunea regelui Mihai, neânțelegerile dintre membrii Republicii, poftele neânfrânate ale Prinților vecini, aduseseră regalul întu-un așa hal de slăbiciune, încât acest rege fu silit să încheie un tratat puțin favorabil cu Turcii, care îl silit să plătească chiar un tribut, înjosindu-l în același chip, ca pe voievo-

zii Valahiei și Moldovei”, aflăm de la Callimachi S. și este perioada războaielor continui care vor aduce prejudicii materiale importante Rzeczpospolitei. Cazacii, însă, prin participare la acțiunile proiectatei ligi antiotomane, sperau să-și redobândească privilegiile și autonomia militară suprimată în 1638, au atribuit de altfel pe bună dreptate, eșuarea planurilor lui Vladislav al IV-lea nobilimii polone, refuzând depunerea armelor și propunerile de pacificare ale cancelarului G.Osolinnski. Moartea regelui Vladislav al IV-lea, care avea totuși mare autoritate în rândurile cazacilor, a lăsat Uniunea polono-lituaniană în plină anarhie, astfel că în primăvara 1648, cazacii zaporozjeni (în bună măsură ucraineni ortodocși) s-au răscolat, agitând revendicări sociale, naționale și religioase. Alegându-și hatman pe micul nobil Bogdan Hmelnițki, care avea spriginul tătarilor din Crimeea, unde își avea și un fiu ostatic, cazacii au inițiat un cumplit război (1648-1654), înfrângând oștile polone și capturând ambii hatmani. În Polonia, lipsită de hatmani și de rege, începe lunga „epocă a potopului” oștirilor străine (1648-1660), una dintre cele mai neferice din istoria sa.

Și Iorga susține, că „de fapt, Polonia timp de vre-o douăzeci de ani nu este a urmașului lui Ștefan Bathori și a lui Henric de Franța, ci e țara lui Zamoyski, precum, mai târziu, după câteva decenii, va fi țara lui Ioan Sobieski. Zamoyski este hatmanul, consilierul regelui de origine suedesă Sigismund Vassa, care nu s-a simțit niciodată acasă la dânsul în Polonia, năfăcând decât să se supuie voinței atotputernice a consilierului săi” [3], după care aduce un alt rezumat explicit în această favoare: „sa văzut, prin urmare, că o astfel de politică este cu mult prea grea pentru mijloacele momentane ale statul polon. De aici înainte a urmat o epocă adâncă de decadentă supt cei doi urmași a lui Sigismund Vassa, și pe la 1650 s-a pus chear problema împărțirii Poloniei între electorul de Brandenburg, prințul Ardealului, Gheorghe Rakoczy II și câți alții credeau că pot trage spre dânsii o bucată din trupul sfărțecat al Regatului Polon”. [6]

Disensiunile interne au motivat mai întâi frământări în est, provocând răzvrătiri ale cazacilor, cu amănunte descriese de Iorga: „nemulțămît cu o cărmuire polonă care le cerea două lucruri ce nu puteau să de: păstrarea liniștei, amortirea în colibe, trecerea de la pravoslavia mântuitoare la spurcata papistășie. Mai veneau pe lângă aceste porunci și îndemnuri, apăsările, insultele, desprețul, cu care erau darnici feudalii, stăpânii pe nesfârșitele lătifundii, ai Poloniei față de cazacul sărac, grosolan, bețiv” [6]. Și au dus la izbucnirea răscoalei cazacilor. Încercări de reglare a situației au fost nenumărate, Panaitescu, în baza materialelor documentare menționează: „se încheie un tratat de pace în care toți Cazacii sunt primiți în rândurile armatei polone cu leafă firește, tot deodata garantându-li-se și un fel de autonomie. În fruntea lor este astfel recunoscut șeful lor care capătă titlul de hatman, deci deosebit de hatmanul Poloniei și care deocamdata este Bogdan Chmielnicki. Dar pacea aceasta a fost de fapt numai un armistițiu și vom vedea că răscoalele și războaiele se vor întei în Polonia ceva mai târziu, după ruperea tratatului” [17] După care, finisându-se „printr-un tratat de pace încheiat chiar imediat după urcarea în scaun a celui de al III-lea rege din familia Wasa, se pusese capăt rascoalelor căzăcești. Dar acest tratat nu era decat ceva provizoriu, caci va începe iarași să se ridice capete de nemulțumiți și revoltele vor fi gata. După luptele ce avuseseră loc în această vreme, se văzuse că Polonia nu era în stare să reziste și mai ales că germeul nenorocirii sale îl poartă chiar în interior, fiind reprezentat prin șleahța care se opusese tuturor dorințelor regelui Vladislav, de-

zertand de la datorie prin refuzul de a mai participa în armata regelui, dezarmând astfel Polonia” [17].

Interesante sunt și relatările făcute de Nestor I., răscoala cazacilor sub hatmanul Bogdan Hmilnițki provocase mari turburări și învâlmășiri la granița Moldovei de la Nistru. Cazacii cărora li se alăturară și populația malorusă din Ucraina tindeau spre izbăvirea de sub stăpânirea leșească și spre constituirea lor într-un stat național ucrainean. Pentru atingerea acestui scop, cazacii erau nevoiți să caute sprijin în țările vecine. Acestea erau Rusia moscovită la răsărit, Polonia feudală la miază noapte și apus și Crimeea turco-tătără la miazăzi. De aceea nu trebuie să surprindă faptul că în rândurile căzăcimii începeau să se manifeste diverse tendințe politice.

Un deosebit interes în analiza acestui subiect prezintă mai multe lucrări ale lui Iorga, ce conțin documente inedite, din care, cităm: „nu odata, cei mai dârji seniori poloni, cruntul Ieremia Vișnieviețchi, nepotul de fi al lui Ieremia Movilă, cei doi Potocki, tatăl și fiul, din aceiași nobilime străns legată cu Moldova, au fost înfrânți de Cazaci, căci supt acest mare nume de libertate și de luptă se strâneau cete de oameni care până atunci, abia știuseră ce e o arma. Ultimii ani ai regelui Vladislav, cei d-intăiu din domnia lui Ioan Casimir fură întrebuițați în repetarea unor sfortări zădarnice. În aceste locuri încetase de a fi Polonia, fără ca aceasta armată, care se ținea numai supt amenințarea sabiei lui Bogdan și a fiului său Timus acel care a luat cu sila pe frumoasa, eleganta, bine crescuta Domnița a lui Vasile-Vodă, Ruxanda ori supt aceia a Hanului tătăresc, aliat, de la început, cu cei doi parveniți din Casa lui Hmilnițchi, să poată da un Stat nou. Curtile erau în ruine, bisericile suferiseră prada unor cumpliti răzbnatori, orașele trebuiseră să primească, oaspeți foarte pretențioși, iar în locul celor ce fuseseră până atunci erau numai lagăre unde se trecea vremea în beții și somn și bisericiușe de lemn în care, în sfârșit se făcea liber slujba răsăriteană, oprită și urmărită până atunci. Căci era în această mișcare și un puternic element confesional, cultural.” [17]

Cercetarea permite să exemplificăm diverse situații în care domniii români apelează la regele polon: „E o parte din acțiunea lui Vasile-Vodă în aceste timpuri pe care n-o putem urmări, stăruințele în taină la rege și la puternicii din Polonia, de-a-dreptul sau prin ginerele său Radziwill pentru a scăpa de nenorocirea de a avea ca al doilea ginere pe Timuș Cazacul. El va fi contribuit la marea expediție pe care o începură nobilii în 1651, cu alesul lor în frunte, pentru a dezrădăcina aspra și îndărătnica buruiiană ce ara puterea lui Hmilnițchi”, descriere făcută de Iorga despre momentul de dificultate pentru Vasile Lupu „se îndreaptă spre poloni, cu cele mai călduroase rugăminți să nu-l lase a-și pierde în sălbăcia Ucrainei „fata lui, singura mângâiere a bătrâneților”. Dar nu a putut schimba lucrurile, și în vineria următoare după duminica de comedie tragică, la 6 septembrie, părechea atât de puțin potrivită pleca spre splendorile Cehrinului, unde hatmanul își petrecea zilele bând și vărsând sânge”. Acest eveniment a însemnat și schimbarea raporturilor polono-moldave „dar nu rușinea acestor purtări, nici suferințele domniței înstrăinate erau pentru Vasile urmările cele mai rele ale înfrângerii lui Kalinowski și înrudirii ce trebuie să primească. Odată cu săvârșirea acestei nunți, atâtă timp zăbovite, Vsile-și pierdu toate prietenii, văzu toate legăturile lui rupte” [6].

În timpul cercetării s-a constatat că analiza nivelului de abordare a problemei privind relațiile dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a sec.al XVII-lea efectuată în istoriografie, demonstrează că acesta s-a redus la expunerea contex-

tului politic, economic și social în care se desfășurau aceste relații, în vizor fiind luate doar unele aspecte ale tematicii. Deși anumite cercetări ale problemei investigate au fost tangențial efectuate în lucrări de sinteză sau în lucrări speciale, dedicate vieții politice, sociale și culturale din aceste țări, ele, totuși, nu satisfac cerințele științei istorice contemporane.

Tematica dată n-a constituit deocamdată obiectul cercetării speciale în istoriografie. Nici în cercetările sale, istoricii care au studiat acte și studii referitoare la perioada analizată în lucrare n-au abordat problema sintetizării situației din Rzeczpospolita și mai ales a influenței acesteia asupra Ț.Moldovei. Sumând cele expuse, se constată că situația internă din Polonia era marcată de o profundă criză de structură cu impact direct asupra raporturilor, de orice natură, moldo-polo-ne prin tangența unor factori de ordin militar și politic, condiționați de Austria, Prusia, Rusia, Poarta Otomană prin crearea situațiilor dificile între Moldova și Polonia. Respectiv, tema dată se impune a fi examinată în cadrul cercetării doctorale de față.

Istoria nu înseamnă înregistrarea unor lucruri fără viață, a umbrelor trecutului. Ea este o știință vie. Trecutul, prezentul și viitorul trebuie concepute împreună, este ideea care denumește aceeași evoluție a umanității. De aceea nu se poate concepe să trăim ziua de azi și să privim înainte, ignorând ce se află în urma noastră. Dimensiune fundamentală a gândirii și a conștiinței umane, istoria - cu atât de bogată tradiție în cultura românească - va trebui să-și mențină locul ce l-a ocupat de-a lungul atâtor generații. O știință trăiește însă prin oamenii ce o reprezintă. Istoricii de azi și de mâine au o mare și nobilă răspundere.

Referințe bibliografice:

1. Callimachi Scarlat „*Din cărți vechi, pagini privitoare la istoria românilor*”: Biblioteca Istorică „Universul”, 1946.

2. Corfus Ilie „*Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone secolul al XVII-lea*.” București, 1983: editura Academiei Republicii Socialiste România.

3. Costin M. „*Letopisețul Țării Moldovei, ce cuprinde povestirea istoriei Moldovei de la Aron Vodă (1595) la Dabija Vodă (1661)*”, în Opere, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Editura pentru literatură și artă București, 1958.

4. Giurescu C.Constantin „*Istoria Românilor*” vol.III partea I. București, 1944: „Fundeția Regală pentru Literatură și Artă”.

5. Hurmuzachi Euodoxiu „*Documente privitoare la istoria românilor*”. București, 1885.

6. Iorga Nicolae „*Studii și documente cu privire la istoria românilor*”. București, 1902, vol. IV.

7. Iorga Nicolae „*Scurtă istorie a slavilor răsăriteni. Rusia și Polonia*”. București, 1919: tipografia „Cultura Nemului Românesc”.

8. Iorga Nicolae „*Istoria Românilor prin călători*”. vol.II București, 1928: editura casei școalelor.

9. Iorga Nicolae „*Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*”. Vălenii de Munte, 1935: Editura „Datina Românească”.

10. Minea Ilie „*Paralipomena*”. Iași, 1939: Tipografia „Presa Bună”.

11. Moga I. „*Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*”. Anuarul Institutului de Istorie Națională, pag.175-400. Cluj, 1936, tipografia „Cartea românească”.

12. Mustafa Ali Mehmed „*Documente turcești privind istoria României*”, I,1455-1744, XXXII, București, 1976.

13. Neculce I. „*Letopisețul Țării Moldovei — de la Dabija Vodă (1661) la Nicolae Mavrocordat (1743)*”. ed. Iorgu Iordan, București 1975,Editura Minerva.

14. Nestor Ion „*Istoria Românilor*”. București, 2002: Editura „Biblioteca Bucureștilor”.

15. Onciul Dumitru „*Din istoria Bucovinei*” București, 1968. Scrieri istorice.

16. Panaitescu P.Petre „*Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigorie Ureche și Miron Costin*”. București, 1925: Cultura Națională.

17. Panaitescu P.Petre „*Ifluența polonă și rusă în vechea cultură românească*”. București, 1935-1936: Universitatea din București, facultatea de litere și filosofie.

18. Razachevici Constantin, Cădea Virgil „*Istoria Românilor*”vol .V(1601-1711/1716), Academia română, secția științe istorice și arheologice. București, 2012. Editura enciclopedică.

19. Tashin Gemil,„*Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești*”, București, 1984.

20. Tashin Gemil,„*Țăr. Române în contextul politic internațional1621-1672*”, București 1979.

21. Veress X. „*Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, (1637-1660), vol. X acte și scrisori.* București, M.O. Imprimerie Naționale, 1938.

22. Xenopol Alexandru „*Istoria Românilor din Dacia Traiană*”, vol.IV.

23. Zahariuc Petronel „*Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod(1653-1658)*”, Iași, 2003. Editura Universității„Alexandru Ioan Cuza”.

CATEGORIILE ESTETICE ALE SINONIMELOR
DIN TERMINOLOGIA MEDICALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

COSTIN VIORICA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

„*Frumosul este obiectul universal al esteticii.*”
(N.Hartmann)

Exprimarea într-o manieră coerentă și organizată, atât oral, cât și în scris, făcând uz de un limbaj expresiv și elegant este o condiție esențială pentru producerea unui discurs la nivel estetic. *Sinonimele* dintotdeauna au fost un indicator al expresivității în comunicare, ele fiind generate, în opinia cercetătorilor, de necesitatea de a diversifica, a suplimenta, a releva semantic și stilistic exprimarea verbală și scrisă. Din perspectiva experienței generale estetice, utilizarea sinonimelor atât în limbajul colocvial, cât și în cel terminologic (medical, în cazul nostru) atribuie exprimării plasticitate, expresivitate, contribuind la evitarea monotoniei și sărăciei de expresie în discurs. De exemplu, în definiția lingvistului Ferdinand de Saussure, sinonimia este „diversitatea semnului corespunzător unei semnificații unice”, „unitatea ideii în semnul divers” [17, p.56]. În aceeași ordine de idei, lingvistului rus A. Reformatski definește sinonimele ca pe „cuvinte care denumesc același lucru, dar care se referă la diferite opțiuni și prin denumirea sinonimică descoperă diferite caracteristici ale lucrului dat” [16, p.91].

În pofida faptului că, în limba comună, sinonimia este un indicator al expresivității, în terminologia medicală, se consideră o dificultate (împreună cu altele, cum ar fi eponimia, termenii învechiți etc.), dat fiind riscul pe care îl comportă ambiguitatea acestui fenomen. Opiniile lingviștilor referitoare la sinonimia terminologică sunt controversate. Unii cercetători o consideră o lacună, un fenomen care contravine statutului termenului în general; acesta trebuie să fie univoc, delimitat, stabil, concis, precis, neutru etc. Acest fapt, oarecum, face dificilă (dar nu imposibilă) identificarea valorii estetice a sinonimelor în terminologia medicală. În cele ce urmează vom încerca o analiză a sinonimelor din terminologia medicală, în funcție de categoriile estetice.

Sub aspect de „creativitate terminologică”, sinonimia este destul de prolifică, făcând posibilă elaborarea unui discurs nuanțat, expresiv. Prin urmare, sinonimele din terminologia medicală au un caracter estetic evident.

Acest aspect transpare, în special, în dubletele lexicale ale termenilor medicali de sorginte mitologică sau biblică, care au la bază metafora, simbolurile etc.

Frumosul sau plăcutul atrage, în timp ce urâtul respinge. Aceste reacții sufletești vin după ce *judecata estetică* s-a produs în forul interior. Pot coexista în aceeași dimensiune *categoriile estetice* pozitive și negative, ambele implicând *satisfacția estetică*.

Categoria universală a esteticii este *frumosul*. Cu toate acestea, în *estetică* este prezent și opusul frumosului – *urâtul*. Nu putem însă să nu recunoaștem că ponderea în *estetică* o deține totuși frumosul și tot ce se încadrează în această noțiune.

Frumosul este o *categorie estetică* fundamentală care desemnează obiectul *experienței estetice*. Conceptul de *frumos* a cunoscut, de-a lungul secolelor, numeroase interpretări, dar abia în secolul al XVIII-lea a început să fie asociat în mod

sistematic cu *estetica*. Kant susținea că „*frumos* este ceea ce place fără concept și fără niciun interes” distingând o frumusețe liberă – în absența oricărei legi sau norme, și o frumusețe aderentă – care trimite la un anumit scop [7].

Dacă ne referim la *valoarea estetică a frumosului*, în abordarea *sinonimelor* în terminologia medicală, s-ar cere de menționat că însuși conceptul de sănătate, obiectivul de bază al medicinei, se identifică cu noțiunea de *frumos*, de *sublim* chiar. Un corp sănătos este unul frumos, armonios, relevând perfecțiunea, grația. Termenii medicali de sorginte mitologică, comparativ cu perechea lor sinonimică având o altă origine, se relevă printr-o pregnantă valoare estetică a frumosului. Termenii *meloterapie* (=terapie prin muzică) sau *aromoterapie* (=terapie prin efectul mirosurilor din uleiurile volatile din plante) ne transpun în spațiu plăcut prin înseși elementele lor componente: *muzica și aromele*, noțiuni aparținând implicit esteticii frumosului. Un alt exemplu ar fi *fibula* și perechea lui sinonimică *osul peroneu*. Se știe că anumite bijuterii ale femeilor în Grecia antică erau numite *fibula*, iar partea cu care se agățau de haină – *pironeus*; ambii termeni sunt prezenți în terminologia anatomică și țin, la origine, de categoria *frumosului*.

Termenul *claviculă* din latinescul *clavicula*, *ae, f* (dacă e să revenim la legătura dintre muzică și medicină) provine din cuvântul *clavis* „cheie muzicală” diminutivat. *Salpinx* „trompetă” (lat.); în anatomie, termenul *trompa lui Eustache* denumește porțiunea care „unește urechea medie cu fosele nazale”, iar *Tympanum, i, n* în greacă desemna un „instrument orchestral, tambur”.

Iris, personaj mitologic binecunoscut, zeita curcubeului era o ființă de o frumusețe inegalabilă, având aripi de aur și fiind considerată crainica zeilor. Curbcubeul este asociat cu membrana colorată a ochiului. Termenul *iris* este definit ca: „membrană circulară, colorată a ochiului, situată înaintea cristalinului, în mijlocul acesteia se găsește pupila”. Evident că imaginea curcubeului este asociată, indubitabil, cu percepția de frumos.

Termenul *microfloră* și perechea lui sinonimică *floră microscopică* au la bază numele zeiței Flora, zeita florilor și a grădinilor la romani și desemnează „totalitatea microorganismelor care trăiesc în mediul uman: mucoasa intestinală, mucoasa nazală etc.” S-ar părea că florile și mediul microbial al organismului nu ar avea nimic în comun, dar...intervine elementul de surpriză și constatăm că până și în acest domeniu, s-ar părea dezagreabil, poate fi descoperit frumosul.

De la *Afrodita*, zeita frumuseții la greci, provine termenul *afrodiziac* precum și *afrodizie*, „exagerare morbidă a instinctului sexual”, *afrodiziomanie* „obsesie sexuală” având ca sinonime termenii *erotism* și, respectiv, *erotomanie*, proveniți de la numele zeului iubirii din mitologia greacă – *Eros*. Este interesant că de la *Venera*, zeita frumuseții la romani, provine denumirea generică a bolilor venerice, boli cu transmitere sexuală.

Psyche (< gr. „suflet”), fiica unui rege, era frumoasă ca o operă de artă, concurând cu însăși *Afrodita*. *Eros*, fiind îndrăgostit de ea, o vizita în fiecare noapte la castel, fiind invidioasă, pentru faptul că oamenii o elogiau pentru frumusețea ei, *Afrodita* o pedepsește. *Zeus*, rugat de *Eros*, o salvează și îi dăruiește nemurirea. *Psyche* reprezintă simbolul sufletului salvat prin dragoste. În terminologia medicală, elementul elemental este ambipozițional *psih(o)-/ -psihie* și generează o serie de termeni: *psihiatrice* „disciplină medicală care se ocupă de studii bolilor psihice”; *psihanaliză*, care se are ca sinonime termenii *freudism* și *psihologie abisală*.

Pygmalion, simbolul creatorului pasionat de artă, un personaj al *Metamor-*

fozelor poetului latin Ovidiu, a sculptat statuia femeii perfecte și s-a îndrăgostit numind-o *Galateea* (< gr. „alb ca laptele”), după culoarea albă a marmurii din care a fost făcută sculptura. Afrodita din milă pentru *Pygmalion*, văzându-i suferința dragostei neîmpărtășite, a dat viață statuii. Termenul *galactocel* (< gr. *gala* „lapte” + < gr. *cel* „pungă, buzunar”) desemnează „tumoarea cu conținut lactesc, formată într-o mamelă”, iar *lactația* are ca sinonim un termen format cu ajutorul lui *gala*:- *galactopoieză*. Din uniunea lui *Pygmalion* cu femeia sculptată în fildeș a rezultat un fiu, *Pathos* (<gr. *pathos* „suferință”), de la al cărui nume au fost formați numeroși termeni în terminologia medicală, dintre care menționăm: *patologie*, *pathogen*, *patognomic* etc.

Mai mult decât elocvenți acești termeni medicali în confirmarea ideii de existență a categoriei estetice a frumosului în limbajul medical. În opoziție cu echivalentele lor de altă origine, cele de sorginte mitologică, au o încărcătură expresivă aparte, desi admitem că pe parcursul timpului conotația lor și-a pierdut din expresivitate.

În opoziție cu ceea ce desemnează *frumosul*, categoria estetică a *urâtului* reflectă aspecte ale unei realități lipsite de armonie, diforme, respingătoare, dizgrațioase, provocând o senzație de dezgust. *Estetica urâtului* poate părea o formulare bizară, deoarece urâtul este contrariul frumosului. Cu toate acestea, urâtul este legat inseparabil de noțiunea de frumos, deoarece aceasta păstrează permanent în evoluția ei posibilitatea urâtului, sub forma erorii.

Termenii medicali cu valoare estetică a urâtului vin tot din mitologia antică. Spre deosebire de perechile lor sinonimice, ei sunt mult mai expresivi. Evident, cel mai elocvent, *urâtul* este exprimat de noțiunea de *boală*, asociată cu suferința, urătenia, durererea. Seria sinonimică a termenului *boală* este destul de numeroasă, reținem însă în contextul abordat, cel al *esteticii urâtului*, termenul *maladie*, conținând în structura sa pseudoafixul *mal-* („rău”), care poate fi atribuit lesne la *estetica urâtului* (volens-nolens se face paralela cu *Les fleurs du mal* aparținând lui Ch. Baudelaire, promotorul *esteticii urâtului* în literatură). Dealtfel, pseudoafixul *mal-* se regăsește într-o mulțime de termeni medicali: *malformație*, *malnutriție*, *malpraxis*, *malign*, *malabsorbție*, *malprezentare* etc., toate noțiunile având conotații negative. Termenul *malarie* (< lat. *mal* „rău” + < lat. *aria* „aer” = „aer rău”) denumește o „boală infecțioasă, cauzată de agenții patogeni introduși în organism prin înțepătura țânțarului”. În trecut, se credea că mirosul insuportabil din jurul mlaștinilor duce la apariția febrei la cei care locuiau sau vizitau zonele mlaștinoase. Medicul grec Hippocrate denumește una dintre cele mai severe boli – *cancerul*, din greacă *karkinos* „rac, crab”, observând că unele tumori cu vene „umflate” se aseamănă cu crabii. Cancerul este considerat o boală incurabilă (< lat. *curo*, *are* „a șterge, a curăța”). La nivel de boli, în terminologia clinică, sunt prezente și epitelele metaforice: *maladii maligne* (< lat. *malignus*, *malin* „rău”) și *maladii benigne* (< lat. *benignus*, *bonus* „bun”).

Afecțiunea congenitală *ciclopia* (< gr. *kyklos* „cerc” + < gr. *ops* „ochi” = „ochi-inel”) reprezintă o „malformație a feței caracterizată prin fuziunea pe linia mediană a celor două orbite și ca urmare, existența unei singure orbite”. Globul ocular poate fi absent, rudimentar, aparent normal, sau duplicat. Nasul poate lipsi (*ari-nie*) sau poate fi înlocuit de un apendice tubular (*proboscis*) în partea superioară a orbitei. În mitologia greacă, *Mama Pamânt (Geea)* a dat naștere rasei semi-umane – *ciclopilor*, niște ființe gigantice cu un singur ochi, situat deasupra nasului.

Capul Meduzei, termen pus în circulație în medicină de către medicul Severin (1643), definește o maladie gravă, manifestată prin „vene dilatate pe abdomen, generate de obstrucția circulației sangvine” și reprezintă o metaforizare asociată (somatică + antropomorfică). *Medusa*, una dintre cele trei gorgone, devine muritoare pentru păcatul comis în templul zeiței *Athena*. Aceasta îi transformă părul în șerpi, iar „privirea-i drăgălașă – într-o privire fioroasă”.

Din categoria estetică a *urâtului* ia naștere o altă categorie – *grotescul*. În accepțiune clasică, *grotescul* este categoria estetică ce definește contrariul *sublimului*, redă urâtul, fizic și moral, printr-o imagine înfricoșătoare, fantastică și monstruoasă. O serie de anomalii, malformații, afecțiuni maligne, tumori se regăsesc la acest capitol. De exemplu, termenul *hermafrodit* „om anormal, având caractere proprii ambelor sexe” s-a format de la cuvântul grecesc *Hermaphroditus*, băiat, al cărui nume este compus din asocierea numelor părinților săi: *Hermes*, zeul comerțului, și *Afrodita*, zeița frumuseții. Nimfa lacului *Salmacis*, fiind îndrăgostită de *Hermaphroditus*, a rugat zeii să nu-i despartă niciodată și ei le-au unit corpurile într-un întreg, entitate care nu putea fi numită nici bărbat, nici femeie.

Rosenkranz a încercat să stabilească un liant între categoriile estetice fundamentale, dând următoarea definiție noțiunii de *urât*: „*Urâtul* nu poate fi conceput decât ca o medie între *frumos* și *comic*. *Comicul* nu este posibil fără un ingredient de *urât*, pe care îl absoarbe și îl recompune în libertatea *frumosului*. [...] *Frumosul* trece prin *urât*, spre a ajunge la *comic*. [...] *Frumosul* este, așadar, la intrare, prima graniță a *urâtului*; *comicul*, la ieșire, cea de a doua. *Frumosul* exclude de la sine *urâtul*, *comicul*, dimpotrivă, fraternizează cu *urâtul*, îl epurează însă totodată de elementele respingătoare prin aceea că lasă să i se vadă relativitatea și nulitatea în raport cu *frumosul*” [15, p.32]

Comicul este categoria estetică ce desemnează, în general, un fenomen care provoacă râsul. *Comicul* nu există în afara umanului. El rezultă din neconcordanța dintre aparență și esență, conținut și formă, parte și întreg, valoare și non-valoare, scop și mijloace etc. Trăsătura principală a comicului este disimularea; comicul este unic prin geneză și conținut. Tudor Vianu spunea: “*redus la tipul sau cel mai general, comicul este totdeauna o impostură demascată*” [18, p.112]

Comicul se exprimă prin: umor, ironie, sarcasm, parodie, grotesc. Toate aceste forme se reduc la caricaturi, prin hiperbolizarea unui element până sparge canonul realității, până devine bizar.

În terminologia medicală, deși domeniul respectiv se caracterizează printr-o exprimare neutră, privată de ilaritatea, pe care o presupune *comicul*, se pot înregistra totuși unii termeni ce pot deține această categorie a esteticului. De exemplu, termenul *homunculus* (< lat. *homunculus*, *i*, *m* „omuleț”), presupune „proiecțiile în zona cortexului, cu formă de corp omenesc”. *Omulețul* este o ființă cu un cap enorm, limba voluminoasă, mâini extrem de lungi. Respectivul mozaic cortical este provocat de frecvența stimulării și senzitive; segmentele mai dezvoltate sunt cele mai solicitate. Termenul își are originea în Evul mediu, când alchimistii încercau să creeze, magnetizând spermatozoidul, o ființă asemănătoare omului.

În medicina populară pot fi atestați unii termeni care denumesc diferite afecțiuni și s-ar putea încadra în categoria comicului: *urechi de bou*, *inimă de bou*, *linguriță*, *treacanie*, *tuse măgărească*. Un alt exemplu l-ar prezenta termenul *diabet*, care derivă din grecescul *diabetes* „sifon” (< gr. *diabaínein* < *dia* „prin” + < gr.

bainein „a trece) „a trece prin”. Bolnavii de diabet „urinează apa care curge ca din sifon”. În Antichitate, *diabetul zaharat* se numea *diabetes mellitus* (< lat. „miere”), fiindcă urina ar avea un miros „dulce” (= *hiperglicozurie*). *Diabetul nezaharat* se numea *diabetes insipidus* (< lat. „absența gustului și mirosului, negustos”). Denumirea maladiei are la bază o asociere comică a unuia dintre simptomele sale caracteristice.

Tragicul este o altă categorie estetică fundamentală care desemnează dispariția unor valori umane esențiale, ce nu și-au epuizat încă resursele potențiale. Tragicul înfricoșează și înalță, strivește și purifică; stârnește o simpatie activă, însoțită de milă și de frică sau de admirație pentru actele eroice, de determinarea de a duce la bun sfârșit acțiunea întreruptă prin dispariția eroilor.

Sfera de desfășurare a *tragicului* este tragedia antică. Dacă e să ne referim la terminologia medicală un exemplu elocvent îl prezintă termenul *fața lui Hippocrate*, care este utilizat pentru a descrie fața muribundului. În *Prognostica*, lucrare scrisă de Hippocrate în sec.V *ante Chr.* sunt relevante simptomele muribundului, printre care și „... fața lui este de culoarea pământului”. Termenul apare în 1913, fiind pus în circulație de către Webster. Actualmente deține statut de termen internațional [8].

În final concluzia noastră este că *valorile estetice* conferă limbajului terminologic medical relevanța unei conduite estetice, stabilizând dispoziția față de realitate prin validitatea cognitivă a doctrinei estetice a limbajului. Categoriile esențiale ale esteticii: *frumosul, urâtul, comicul, tragicul* etc., atestate în „biografia” anumitor termeni medicali, alături de echivalentele lor sinonimice, neutre sub aspectul expresivității, relevă un mecanism de construire a terminologiei medicale prin modelarea realității, făcându-se uz de procedee gnoseologice universale la nivel conceptual.

Referințe bibliografice:

1. Alexandria chișinăuiană de la 1790: Un vechi manuscris românesc; studiu lingvistic, fascimile și ediție de text de Galaction Verebceanu. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016
2. Boldea, I. Estetică generală. Pentru uzul studenților. Târgu Mureș: Universitatea Petru Maior, 2007
3. Chiriță, R. Estetica. Brașov: Editura Universității Transilvania din Brașov, 2010
4. Dauzat Al. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris: Librairie Larousse, 1938
5. Frînculescu Iu. Cr. Aspecte ale terminologiei medicale românești de după 1990 – cu specială referire la limba engleză. Craiova, 2010
6. Grati, A. Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar. Chișinău: Arc, 20
7. <https://sites.google.com/site/pop4tibi/>
8. [https:// translate.academic.ru/ Facies2oHippocratica/la/ru](https://translate.academic.ru/Facies2oHippocratica/la/ru)
9. Mincu E. Fundamente greco-latine în terminologia medicală românească.

În: Simpozionul internațional Grigore Bostan - 75 „Probleme actuale de filologie română”, Чернівці: Micro, 2015

10. Nadin, M. *Arta de a trăi. Elemente de metaestetică*. București: Eminescu,

11. Parii B. *et al.* *Medicamentul de la Adam până la Ștefan cel Mare și Sfânt*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006,

12. Rosenkranz, K. *Estetica urâtului (Între frumos și comic)*. București: Editura Meridiane, 1980

13. Реформатский А. *Введение в языковедение*. Москва: Просвещение, 1967

14. Saussure F. *Scrieri de lingvistică generală*. Iași: Editura Polirom, 2004

15. Vianu, T. *Estetica*, București, Ed.Orizonturi, 2011

**EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE LECTURĂ.
O MICĂ SINTEZĂ ÎN DIACRONIE**

*DEMENTIEVA DIANA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Lectura (din lat. *lectura* – „citire”), în sens general, desemnează procesul decodificării semnelor de orice natură (de pildă, putem „citi” o imagine, un tablou, o situație ș.a.m.d.). În sens restrâns, lectura denumește actul citirii - parcurgerea și descifrarea – unui text scris. Aici, sintagma „text scris” înglobează toate tipurile de texte posibile (științifice, administrative, religioase, artistice etc.) Bineînțeles, cel mai uzual cadru de referință pentru termenul de „lectură” este cel al receptării literaturii artistice. În acest sens, lectura este definită drept un „ansamblu de activități perceptive și cognitive de recunoaștere și de interpretare a operei literare, cu scopul captării sensului” [5, p. 270]. Atragem atenția asupra polisemiei cuvântului pentru a argumenta ulterior tangențele semantice cu alte concepte. De exemplu, dicționarul explicativ român enumeră șaptesprezece înțelesuri pentru lectură, printre care: cultură a unei persoane formată prin lecturii, învățare a cititului, citire cu voce tare, interpretare, ș.a. [11] Deci, constatăm că lectură este o categorie generică, un arhilexem care, în dependență de contextul teoretic, poate reprezenta mai mulți termeni: citire, comprehensiune, receptare, interpretare, hermeneutică, exegeză, critica literară, analiză literară, istorie literară. Punctul de coagularea al noțiunilor date îl constituie prerogativă lor comună: abordarea textului literar.

În scopul prevenirii unor confuzii conceptuale, este inevitabil să se determine contextul de referință al demersului de față. Așadar, cercetarea vizează evoluția lecturii în calitatea sa de fenomen social, cultural și literar, esențial însă este cel din urmă aspect, adică lectura operei artistice. Cercetarea dată se înscrie, pe de o parte în domeniul teoriei literare pentru că inventariază instrumentarul teoretico-filosofic al problemei în cauză, iar pe de altă parte, se vrea o încercare printre studiile istoriei literare, întrucât reprezintă o cronologie a metamorfozelor modalităților de lectură. În contrast, Alberto Manguel în cartea sa *Istoria lecturii* prezintă o perspectivă subiectivă asupra fenomenului. Restabilind cursul lecturii de la scrierile sumeriene până la cele digitale, autorul argentinian realizează mai degrabă o antropologie a lecturii - o istorie a popularizării cititului. Eseul ilustrează cursul omului-cititor și etapele formării competenței sale lectorale. Iar stilul artistic transformă studiul într-o aventură a Lecturii. Astfel, eroul cărții sale (*Lectura*) cunoaște trei perioade de bază, concordante cu cele ale scriiturii: manuscrisului, cartea tipărită și cartea digitală. Autorul ilustrează modul în care lectura este în continuu supusă unor schimbări dintre cele mai radicale: de la cărțile sub formă de pergament la E-reader, de la arderea cărților la divinizarea lor, de la cititul cu voce tare la cititul silențios, de la analfabeți la cărturari, de la cititul de nevoie, academic la cititul de plăcere, de la interzicerea cititului la forțarea cititului ș.a.m.d. [8]

De la Alberto Manguel avem convingerea că: chiar dacă interesul pentru teoretizarea conceptului de cititor apare abia în a doua jum. a sec. al XX-lea, lectura propriu-zisă ca proces al identificării, decodificării și interpretării mesajului literar a existat dintotdeauna. Practica lecturii este o particularitate immanentă fe-

nomenului literar, deci nu poate fi cercetată separat de scriitură. Pe de altă parte nici opera literară nu poate fi studiată înafara lecturii, or studiul literaturii nu este altceva decât o lectură aplicată. În consecință, istoria literaturii devine o istorie a lecturii. „Există însă și opinii că literatura nu are o istorie. W. P. Ker, de exemplu, susține că nu avem nevoie de o istorie a literaturii, întrucât obiectele ei sunt mereu prezente și „etern” și, prin urmare, nu au istorie propriu-zisă” [10, p. 336] „Structura operei rămâne aceeași în orice epocă, ceea ce se schimbă este mintea cititorului.” [5, p. 260] Această idee o susțin și reprezentanții Școlii lingvistice de la Praga. De pildă, pentru Felix Vodička istoria literaturii este o istorie a „obiectelor estetice”, iar acestea din urmă reprezintă alternanța diferitelor actualizări pe care textul literar le suportă la trecerea de la o colectivitate de cititori la alta.

Însuși „definirea literaturii depinde de felul în care alegem să citim, nu de natura a ceea ce este scris.” [3, p. 23] Unele texte, cazul Letopisețelor, sunt construite pentru a fi citite dintr-o perspectivă istorică sau filosofică, iar mai târziu își câștigă literaritatea și pot fi supuse unor lecturii literare. „În acest caz, felul în care este cultivat – textul – ar putea avea o mai mare importanță decât cum s-a născut.” [3, pp. 23-24] După Terry Eagleton putem înțelege literatura mai degrabă ca pe un ansamblu de modalități prin care cititorul se apropie de opera literară, și mai puțin ca pe o sumă de trăsături intrinseci anumitor tipuri de texte. Înseamnă că istoria lecturii nu a cunoscut schimbări majore doar în ceea ce privește evoluția cărții și învățarea cititului, așa cum o expune Alberto Manguel în lucrarea sa. Probabil că cea mai mare schimbare prin care a trecut literatura, este legată de felul în care oamenii au perceput de-a lungul anilor această îndeletnicire nobilă. Începând cu Antichitatea, chestiunea mecanismelor și normelor de lectură a unui text literar nu a încetat să-și piardă actualitatea. De-a lungul secolelor s-au succedat numeroase idei, teorii, metode, școli și direcții care au încercat să dea un model „corect”, unic și ultim de lectură în funcție de configurația societății și de credințele specifice unei perioadei date.

În continuare, identificăm spectrul modalităților de receptare a literaturii și determinăm care au fost condițiile (sociale, filosofice, științifice) ce au stimulat succedarea diferitor perspective de lectură de-a lungul secolelor. Drept model, avem cronologia lui Tucan Dumitru dezvoltată în studiul *Introducere în studiile literare* (2007), unde sunt stabilite etapele formării științei hermeneutice. Spre deosebire de poetică, demersul retoric și al hermeneuticii nu este propriu fenomenului literar. Cu toate acestea, vom restabili parcursul perspectivelor de lectură prin intermediul istoriei hermeneutice. Hermeneutică este: „Arta interpretării riguroase și a elucidării explicative în vederea restituirii inteligibilității unui text obscur sau al sensului adânc al operei literare.” [5, p. 220] Observăm că termenul hermeneutic se suprapune parțial cu cel de lectură, sau cel din urmă concept generic îl presupune și pe cel dintâi. În sens curent, actul lecturii reprezintă punerea în practică, iar hermeneutica constituie teoria lecturii.

În prima fază a constituirii hermeneuticii (etapa filologico-retorică), de la Aristotel la hermeneutica biblică, lectura se efectua în baza unui instrumentar gramatical și retoric. Însuși termenul de hermeneutică este utilizat pentru prima dată de Aristotel pentru a-și intitula a doua parte a Organonului său: *Peri hermeneias* (Despre interpretare). „La filosoful antic hermeneutica este mai degrabă o semiotică: limba este privită ca fiind izomorfă realității, adevărul limbajului aflându-se într-o corespondență logică cu adevărul lumii și urmărind sensurile figura-

te.” [9, p. 65] De vreme ce considerațiile lui Aristotel s-au născut într-un context cultural determinat de încrederea în caracterul obiectiv și natural al cunoașterii, scopul modelului său de lectură este de a lămuri sensul original al textului.

Mai târziu, odată cu declinul tradiției greco-latine se declanșează o criză a sensului. În Evul Mediu hermeneutica devine un instrument teologic, instrumentarul este la fel din domeniul filologic și retoric, dar cu un corpus metodologic nou care va provoca transformările ulterioare ale hermeneuticii. „Hermeneutica biblică medievală postulează faptul că sensul unui text trebuie clarificat pornind de la situația enunțării sale...” [9, p. 69] Lectorul caută să determine identitatea autorului, intențiile lui și natura textului propriu-zis. Autorul prim al textului sacru este Dumnezeu, deci scopul lecturii teologice este de a reface Sensul Divin.

Etapa a doua din istoria lecturilor literare, așa-numita hermeneutica „subiectului” sau „psihologico-istorică”, este marcată de Reforma Protestantă din sec. al XVI-lea. „Hermeneutica protestantă postulează revenirea la primatul literarității textului Evangheliilor repudiind, în același timp, multitudinea de tradiții interpretative născute de-a lungul epocilor.” [9, p. 73] Anume această etapă a democratizării hermeneuticii a dus la laicizarea lecturii interpretative și constituirea ei ca o metodă științifică.

De asemenea, modificările din filosofia occidentală de la sfârșitul sec. al XVI-II-lea – prima jumătate a sec. al XIX-lea desemnează a altă etapă fundamentală în constituirea hermeneuticii moderne. Odată cu explorarea ideilor lui Immanuel Kant lumea își pierde caracterul obiectiv și concepută ca o elaborarea a subiectului în actul de cunoaștere. La toate acestea, mai târziu, Hegel va adăuga hermeneuticii dimensiunea istorică. Obiectivul primordial al lecturii devine configurarea istorică a scriitorului, numit acum subiect al cunoașterii. Acest tip de lectură este caracteristic romantismului.

Începutul sec. al XIX-lea marchează debutul hermeneuticii filosofice, ceea ce va duce ulterior la apariția hermeneuticii literare. Reprezentantul de vază al acestei etape este Schleiermacher. Hermeneutul german înțelege lectura unui text ca fiind un demers invers celui de scriere. Acest tip de lectură urmărește să realizeze o interpretare gramaticală și o interpretare psihologică. Pentru Schleiermacher limbajul este dublu constituit, pe de o parte este o construcție culturală (supra-individuală, pre existentă), pe de altă parte este expresia unui individ. [9, pp. 75-76] După Dumitru Tucan, ideea hermeneutului german despre dualitatea discursului introduce în teoria literară convingerea că literatura reprezintă un dialog între sensul intențional și sensul non-intențional. Din aici pornesc alte două tipuri de hermeneutici: intenționaliste (a doua jum. a sec. al XIX-lea – prima jum. a sec. al XX-lea) și anti-intenționaliste (începând cu a doua jum. a sec. al XX-lea).

La începutul sec. al XX-lea are loc o „schimbare de paradigmă” generală. Prin urmare, pentru a soluționa o nouă criză a sensului apare necesitatea de a regândi demersul hermeneutici tradițională. Modalitățile de lectură intenționaliste, practicate de istoricii literari și reprezentanții criticii generative, devin inaplicabile noului discurs literar încă de la sfârșitul sec. al XIX-lea. În acea perioadă ia amploare o filosofie a declinului datorită așa-numiților „maestri ai suspiciunii” (filosofia voinței la A. Schopenhauer, filosofia existenței la S. Kierkegaard, anti-filosofia lui F. Nietzsche, psihanaliza lui S. Freud, filosofia istoriei a lui K. Marx) [9, p. 82]. Acum subiectul/autorul își pierde caracterul omniscient și omniprezent, acesta este văzut ca un produs al influențelor social-economice, deci opera sa este rezul-

tatul propriului înconștient. Lectura devine o încercare de decodare a semnelor care atestă aceste manifestări ale înconștientului. Cele mai remarcate hermeneuticii ale suspiciunii sunt: hermeneuticele psihanalitice, hermeneuticele sociologizante, hermeneuticele structuraliste și hermeneuticele post-structuraliste.

Abordările post-structuraliste includ: deconstrucția (Paul De Man, Jacques Derrida), hermeneuticele identitare (feminism, postcolonialism, gay and lesbian studies) și dimensiunea autoreflexivă (Teoriile lecturii. Teoriile receptării, Reader- Response Theory).

Până în acest punct s-au trecut în revistă diversele perspective și modalități de lectură (o istorie a lecturilor literare), iar în continuare propunem catalogarea teoriilor despre lectură (o istorie a meta-teoriilor lecturii). În cursul fenomenului receptării, etapa postmodernă (începând cu a doua jum. a sec. al XX-lea) stabilește începutul stadiului autoreferențial. Cercetările preocupate de teoretizarea conceptelor: lectură, cititor/receptor, s-au împărțit și ele în două categorii: Teoriile lecturii (centrate pe instanțele intratextuale și pe modul în care textul dirijează procesul lecturii) și Teoriile receptării (axate pe studiul cititorului real și pe analiza „reacțiilor” sale față de text). La începutul secolului trecut, teoreticienii R. Wellek și A. Warren au impus ideea că opera literară trebuie concepută în strictă relație cu lectura. „Opera literară nu este nici un fapt empiric – în sensul că nu este starea de spirit al unui individ sau a unui grup de indivizi, nici un obiect imuabil... Opera literară poate deveni obiect al experienței..., dar nu este identică cu nici o experiență.” [10, p. 206] Umberto Eco va înțelege acest echilibru drept o „interpretare adecvată”: „opera literară este un obiect înzestrat cu însușiri structurale definite, care să permită, dar și să coordoneze alternarea interpretărilor, deplasarea perspectivelor” [4, p. 2]. Ca mai târziu, printre adepții teoriilor receptării, cercetătorul britanic Terry Eagleton să declare că textul nu este decât o sumă de „indicii” pentru cititor, iar procesul lecturii poartă un caracter dinamic. „În terminologia teoriei receptării, cititorul „concretizează” opera literară, care nu este mai mult decât o înlănțuire de semne negre organizate pe o pagină. Fără continua participare a cititorului nu ar exista opera literară.” [3, p. 97]

Aceste două direcțiile teoretice au fost dezvoltate în cadrul Școlii de la Konstanz, mai ales începând cu anii '70 ai secolului trecut. Momentul de cotitură al conversiunii în studiul operei literare este marcat de cursul lui Hans Robert Jauss: Istoria literaturii ca provocare a științei literare din 1967. Elaborând o teorie a esteticii receptării (prin lucrarea *Experiență estetică și hermeneutică literară*), profesorul de romanistică a sesizat importanța relației dintre literatură și istorie/societate. Dintre investițiile conceptuale pe care le aduce Teoriei literare se numără noțiunile: orizont de așteptare, experiență estetică, distanță estetică, fuziune a orizonturilor ș.a. [7] Printre alți fondatori ai departamentului de știință a literaturii de la Universitatea din Konstanz se numără și anglistul Wolfgang Iser, care a elaborat o teorie a efectului estetic. În lucrarea *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic* (1976), savantul a teoretizat cunoscutul său concept: cititorul implicit [6]. Mai târziu, Umberto Eco dezvoltă o teorie a cititorului model în lucrarea *Lector în fabulă* (1979) [4]. În Statele Unite se dezvoltă reader-response criticism-ul, reprezentat de Stanley Fish și Norman Holland. Iar în contextul științific englez, teoreticianul de origine română Matei Călinescu înființează o teorie a (re)lecturii. Conceptualizată în studiul său *A citi, a reciti: Către o poetică a (re)lecturii*, apărut inițial în engleză cu titlul *Rereading* (1993) [1]. În România, apare studiul *Intro-*

ducere în teoria lecturii (1988) semnat de Paul Cornea [2].

Toate aceste demersuri, interesate de conceptualizarea actului de lectură și orientate către cititor, au spulberat vechile concepții ce au subestimat importanța lectorului în procesul de actualizare și valorificare a operei literare.

În concluzie, revenim la ideea lui Terry Eagleton: „Viața ulterioară a unui fenomen face parte din semnificația sa, dar această semnificație li se refuză celor care sunt contemporani cu el.” [3, p. 249] De aceea am considerat necesară o prezentare cronologică a practicilor de lectură și a teoriilor despre actul în sine. De-a lungul veacurilor, aglomeratul de problematici legate de lectură și efectele ei au transformat-o într-un fenomen extrem de complex cu o constantă creștere a interesului față de mecanismele care o ajustează. Cercetătorii sec. al XX-lea au fost primii care au conștientizat necesitatea stridentă a conceptualizărilor la tema dată. Astfel, s-a produs o explozie de modele teoretice ce normează și pun în valoare lectura din cele mai variate perspective. Iar acest fapt relevă adevărul că discursul teoretic despre literatură se află într-o căutare neîncetată a identității sale. Complexitatea noțiunii de lectură, diversitatea perspectivelor de interpretare a literaturii, eterogenitatea meta-teoriilor lecturii, condiționările social-filosofice multiple ș.a., ne-au determinat să reflectăm asupra acestui aspect al teoriei literare și să vedem posibilitatea unei sinteze în diacronie.

Referințe bibliografice:

1. CĂLINESCU, Matei. A citi, a (re)citi. Către o poetică a (re)lecturii – cu un capitol inedit despre Mateiu, I. Caragiale (2002), trad. din lb. engleză de Virgil Stanciu, Iași: Polirom, 2003.
2. CORNEA, Paul. Introducere în teoria lecturii. București: Editura Minerva, 1988.
3. EAGLETON, Terry. Teoria literară. O introducere. Trad. de Delia Ungureanu, Iași: Polirom, 2008.
4. ECO, Umberto. Opera deschisă. Trad. din lb. italiană Cornel Mihai Ionescu. București: Editura pentru literatura universală, 1969.
5. GRATI, Aliona. Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar. Ed. a II-a. Chișinău: Editura Arc, 2018.
6. ISER, Wolfgang. Actul lecturii. O teorie a efectului estetic. Trad. din lb., germană, note și prefață de Romanița Constantinescu. Pitești: Paralela 45, 2006.
7. JAUSS, Hans-Robert. Experiența estetică și hermeneutica literară. București: Editura Univers, 1983.
8. MANGUEL, Alberto. Istoria lecturii. București: Editura Nemira, 2011.
9. TUCAN, Dumitru. Introducere în studiile literare. Iași: Editura Institutului European, 2007.
10. WELLEK René, WARREN Austin. Teoria literaturii. În românește de Rodica Tiniș. Studiu introductiv și note Sorin Alexandrescu. București: Editura pentru literatura universală, 1967.
11. www.dexonline.ro (vizitat la data de 23 mai 2020)

CENZURA, ADEVĂRUL ȘI ESTETICA POEZIEI ROMÂNE
POSTOPTZECISTE

DICUSAR CRISTINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Relația dintre autenticitate și estetică în poezie a fost mereu una delicată, fiind influențată, în România postbelică, mai ales de conjuncturi socio-politice. Tocmai prezența poetului „în cetate”, obligația acestuia să se conformeze cenzurii, lipsei unei circulații adecvate, autocenzurarea (refuzul autorilor de a scrie despre anumite lucruri pentru că nu vor fi publicați) au fost acele elemente care au marcat dezvoltarea poeziei într-o direcție specifică statelor post-sovietice.

Noua poezie venea astfel, în primul rând, ca o reacție de răspuns, o replică tranșantă regimului, urmând principiile estetice adesea opuse poeziei practicate până atunci. Peste noapte, modelele au devenit anti-modele, iar autori până atunci obscuri au ieșit la suprafață, situație comparată de Gheorghe Crăciun cu răsturnarea unui aisberg.

Totuși, pe lângă reacția firească la regimul comunist și la cenzură (reacție posibilă datorită unei „îmbălânziri” a regimului după anii 60), același Gheorghe Crăciun vorbește despre „îmbătrânirea unui anumit tip de limbaj”, a limbajului poetic care utilizează figurile de stil ca prim instrument de redare a unei stări/emoții etc., și pe care acesta îl numește „limbaj reflexiv”, în tradiția lui Tudor Vianu, și readucerea în prim plan a limbajului tranzitiv, direct, caracteristic, mai ales, prozei, dar care va fi folosit pe larg în poezie.

Comunismul și influența lui asupra formării unei noi viziuni asupra poeziei. Parcursul poeziei nu poate fi examinat fără raportarea constantă a acesteia la contextul social și politic. Conexiunea dintre aceste componente este firească mai ales dacă examinăm perioada anilor 60-70, când regimul comunist din România a devenit mai puțin restrictiv. Cenzura, devenită până atunci și cenzură interioară (scriitorul refuzând, din motive politice/de securitate personală să scrie într-un anumit fel, adoptând un stil care va fi acceptat spre publicare), agravată de izolarea scriitorului într-o singură țară, într-un singur spațiu de manifestare (se referă mai ales la scriitorii neafirmați). „Dintr-o teamă exagerată de represiune și sub pretextul înviorător al „salvării culturii”, scriitorii noștri - noi cu toții, de fapt - au sacrificat marile adevăruri ale ființei și au practicat o artă infantilă, lipsită de îndrăzneală, spirituală, „îngăduitoare” și „onestă”, cum ar fi spus Gombrowicz.” [34, p. 403].

„Deschiderea” granițelor culturale, accesul la literatura americană, dar și la alte literaturi nepropagandiste, din ultimii 50 de ani, toate acestea au avut un rol formator pentru generația care a devenit ulterior cunoscută ca „Generația 80” și care a reușit să readucă în prim plan o literatură antipropagandă, unde rolul principal îl are textul, nu și preocupările politice, descoperind partea ascunsă a aisbergului, cum ar zice Gheorghe Crăciun, care stătuse atâta timp în așteptare.

Astfel, în atmosfera deja pregătită de generațiile anterioare de critici, de profesori, „(...) bucurându-se de un acces neîngrădit la numeroase surse noi de informare, familiarizați cu mișcarea ideilor estetice și cu starea generală a poeziei lumii, junilor cenacliști le venea ușor să mimeze normalitatea și să se socotească cetățeni ai lumii, își puteau, de pildă, îngădui să se simtă sincroni și dezinhibați și să se comporte ca atare. Ca absolvenți ai secției de limbă engleză, unii dintre ei

intraseră în contact cu poezia americană, despre care generațiile anterioare - crescute în spiritul culturii franceze - aveau doar vagi cunoștințe.”[34, p. 404].

Istoricul Stéphane Courtois, participând la o conferință despre comunismul românesc, punctează faptul că regimul comunist nu a însemnat doar o ortodoxie estetică, ci și una antropologică: „Regimul totalitar are pretenția de a crea un om nou, ceea ce s-a numit un om nou. Scriitorul nu se simte neapărat un om nou. Cum va putea el exprima ceea ce simte el, ceea ce are în el, confruntându-se cu această ortodoxie? Conflictul este imediat. (...) Deschiderea arhivelor descoperă niște lucruri care nu erau cunoscute, subliniază o problemă foarte delicată, foarte complicată, ceea ce eu aș numi „dihotomia dintre opera unui scriitor și personalitatea lui””[10, p. 23-24].

Contextul apariției Generației '80. Lucrul de recuperare a autenticității a început înaintea așa-zisului moment 1985. Nu ne vom opri prea mult la manifestările minore ale poeziei tranzitive pe tot parcursul care l-a avut poezia română a secolului XX (G. Călinescu vorbea despre un „lirism obiectiv”), însă atenția sporită față de acest tip de discurs a început în anii '60-'70, mai ales pornind de la câteva nume și grupări. În ordine aleatorie, câțiva care au pregătit terenul pentru fenomenul poetic optzecist: Grupul de Acțiune Banat (Aktionsgruppe Banat), adunând poeți de limbă germană aflați în România, care cultivau o poezie orientată spre claritate, spre real; cel de-al doilea val echinoxist: Aurel Pantea, Ioan Moldovan, Octavian Soviany, Virgil Mihai, Nicolae Diaconu, care „ar putea fi incluși și ei în câmpul „noii poezii” la marginea modelului ei structural” [25, p. 123-124]; apoi poezia lui Ioan Flora; Emil Brumaru; Ion Pop; Ileana Mălăncioiu; Mircea Dinescu; Ana Blandiana ș.a. sunt nume care au influențat mult parcursul poetic și generația '80 s-a văzut în stare să „tragă foloase” de pe urma experiențelor poetice anterioare, fiind avantajați față de colegii lor din celelalte generații prin accesul la literatura de limbă engleză, care se reorientază și ea spre realitate: „Bună parte din poezia postbelică europeană și americană părășește fantastica lume „fără obiect” a poetilor deveniți între timp „vechi” sau caută o fuziune între ea și realul pozitiv, redescoperindu-i ilimitarea.”[25, p. 111].

Caracteristici ale noii generații. Una dintre caracteristicile de bază a generației optzeci au fost cenaclurile – forma de manifestare care venea să susțină tinerii scriitori care nu aveau acces direct la publicare. În „Flashback: 1985. Începuturile „noii poezii””, Ion-Bogdan Lefter explică felul deloc rapid în care se putea publica o carte în anii comunismului, chiar și după anii '60, scriitorii fiind nevoiți să caute alternative ca să se poată manifesta. Această alternativă a fost dată de cenacluri, care le permitea, dat fiind debutul întârziat, o construire conștientă a personalității, o evoluție poetică mai bine controlată din cauza interacțiunii permanente cu colegii de generație, cu critici literari, de unde vine și un stil bine controlat, la toate nivelele. Contrar avangardelor, cenaclurile literare încurajau poezia individuală, personalitatea poetică fiind cultivată odată pusă în relație cu ceilalți. Poeții relaționau, dezbăteau idei, însă nu impuneau norme, reguli și manifeste, decât atunci când manifestul reafirma de fapt aceleași principii de care se ținea în fond poezia acelei perioade (mașscriism, utilitarism, fracturism etc.), dar care marca anumite personalități de grup. S-a vorbit despre pericolul grupurilor literare, care ar fi catalizatorilor formării unor „produse de serie”, care ar duce la uniformizarea valorilor: „Arțiștii autentici creează unicitate, nu produse de serie” [25, p. 112], cu toate acestea, „Pericolul fixării în generații, în tipare este unul

artificial pentru că, în ciuda aparențelor, cei doi termeni – unicatul și seria – nu se exclud.” [25, p. 112]

Estetica noii poezii în relație cu autenticitatea. Una dintre cele mai vizibile caracteristici ale poeziei noi este „simularea confesiunii”: „Confesiunii pure el [poetul] îi preferă înscenarea confesiunii și datorită desuetudinii în care cea dintâi se vede azi condamnată să cadă. Bine marcată, distanțarea o face acceptabilă, o „recuperează” și confesiunea se poate produce. (...) Paradoxal, emoția transmisă cititorului crește, căci se evită ridicolul emotivității naive, revărsate fără măsură în versuri.” [25, p. 84-85]. Astfel, poetul, paradoxal, nu îndeplinește rolul de poet atunci când scrie, ci preia rolul de critic, scopul acestuia fiind să acționeze asupra poemului în așa fel, încât acesta să „funcționeze”, asemeni unei mașinării complexe.

Un fenomen care are tangență directă cu prima caracteristică este **biografismul**, care înseamnă o reîntoarcere a autorului în text și care constă în corespondența realitate-text, în concentrarea pe individualitate, pe diferențe, și pledează pentru o literatură autentică și anticonceptualistă, preceptul de bază al acestuia fiind tocmai scrierea textelor literare în conformitate cu modul de viață și experiențele autorului. Pe de altă parte, biografismul nu tinde să facă din opera literară o narațiune a realului, o narațiune-reportaj bazată exclusiv pe fapte. El tinde să redea, cât mai concret posibil, reacția individului la evenimentele, la fenomenele acestei realități. Biografismul pune accent, așadar, pe realitate (ca sursă nelimitată de inspirație) și pe individualitate (reacția individului).

Prezența artificialului în poeme este o altă caracteristică a poeziei noi, care, deseori, merge mână în mână cu o poezie a cotidianului. Se schimbă relația dintre poet/text și realitate: „realitatea nu mai e **descifrată pentru a te adecva ei, ci descifrată pentru a fi modelată**. Lucrurile nu mai sunt (în primul rând) **semne, ci obiecte**, care trebuiesc folosite.” [30, p. 32]. Lucru care se extinde și la relațiile interumane, unde „**celălalt** devine un **obiect**” [30, p. 33]. Drept exemplu un fragment de poem de Alexandru Mușina care ilustrează obiectivizarea insolită a realității: *Mă plimb prin pădure. Un muzeu ultramodern;/Am cea mai sofisticată instalație de climatizare/Și cea mai trendy muzică de fond (...)* [31, p. 348]. Deseori însă obiectele devin o modalitate de evadare: (...) *m-am apucat să construiesc o navă/computerul de bord răspunde la comenzi de două zile/comunicațiile sunt gata (...)/și când toate războaiele de aici se vor termina/ce-ar fi să o luăm spre cea mai îndepărtată stea/și să vedem ce-i acolo(...)* [35, p. 28]. Astfel, prezența artificialului, aparent paradoxal, este încă o alegere estetică ce facilitează o exprimare mai autentică și care cristalizează stările emoționale exprimate în text. „Prelungirile tehnologice ale ființei noastre au lărgit Realitatea, au modificat-o fundamental” [30, p. p. 35], scrie Alexandru Mușina. Realitatea fiind alta, s-a schimbat în mod fundamental și felul în care ne raportăm la ea. Din realitate dispare naturațea, care încearcă să fie recuperată, în mod instinctual, în text, care devine deseori o metodă de „re-animare” a realității, de aici accentul sporit pe autenticitate.

Nefiind caracteristic tuturor „postoptzeciștilor”, textualismul este totuși caracteristic multor autori, care au văzut, dincolo de teorie, o cale de exprimare fertilă. În lucrarea sa despre textualismul românesc, Octavian Soviany definește acest termen din două perspective. În sens restrâns, textualismul este „o orientare particulară, promovată (...) de un mic grup de textualiști autodeclarați (...) (Marin Mincu, Mircea Nedelciu, Gheorghe Crăciun, Gheorghe Iova, Bogdan Ghiu)” [44, p.18]. În sens larg, este o mișcare a literaturii experimentaliste, care își are rădă-

cina în spațiul românesc la sfârșitul anilor 1960. Principalele particularități ale acestuia sunt: limbajul, textul, este un ansamblu de elemente care se „autoreflectorizează”, comunică unele cu altele; „trecerea de la poetica simbolului la poetica semnului, intuiția textului ca ansamblu de semne lingvistice apt să actualizeze serii nesfârșite de latențe semantice” [30, p.18]. Pentru textualiști, realitatea este textuală, „totul este text”. Urmărim, de fapt, o abordare a textului (indiferent de gen: poezie/proză/jurnal etc.) printr-o operație de „transformare” a corpului fizic, în corp textual.

Pedalarea aceasta pe experiența corporală o întâlnim și la autori dintre cei mai tineri, care nu se asociază neapărat textualismului, dar care confirmă tema corporalității ca fiind o direcție viabilă, corpul devenind „locul” unde lucrurile se întâmplă cu adevărat.

Concluzie. Centrarea pe individualitate a noii poezii, viziunea „noului antropocentrism”, continua dorință de a reinnoi realitatea prin text, subiectivizând-o, modificarea limbajului ș.a. – noua poezie explorează, fără rușine și limite, condiția umană. Asemeni unei științe complexe care colectează date, poezia „testează” omul și încearcă să ajungă la adevărata lui natură.

Diferit de adevărul conceptual/filosofic/științific, adevărul estetic (în cazul acesta, literar) înseamnă exprimarea cu ajutorul unei serii de mijloace a unor adevăruri general-umane. În trecut, aceste mijloace erau total diferite de discursul obișnuit, acum însă centrarea pe individualitate, pe biografie, a produs un efect de răsturnare a modelelor poetice, de schimbare a limbajului și tipului de discurs poetic și de utilizare a mijloacelor estetice.

Ioan Buduca face o importantă remarcă privind atitudinea față de realitate și felul cum s-a schimbat aceasta pe parcursul evoluției noii poezii: „deosebirea fundamentală dintre vechiul stil poetic și noul stil poetic nu stă în primul rând într-o nouă atitudine față de real, ci, fundamentalmente, într-o nouă înțelegere a eului poetic. Eul liric fictiv a cedat toate drepturile de autor eului biografic real (...), nu o ficțiune va fi eul celui care scrie, ci o realitate biografică, o enciclopedie de cuvinte și de conținuturi noi, unele în altele curgătoare.” [2, p. 28-29].

Deficitul de identitate pe care îl „trăiește” lumea de azi, o lume a consumului, a informațiilor accesibile, o lume care încearcă să se abstragă unor valori moștenite până acum (valori cultivate în modernism), o lume a prezentului, a imediatului care rezultă într-o poezie a individualului, a cotidianului, o poezie a momentului prezent care aproape că exclude „minciuna” poetică.

Referințe bibliografice:

1. Benga, Grațiela, *Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000*, Editura Universității de Vest, Timișoara: 2016.
2. Crăciun, Gheorghe, *Competiția continuă. Generația 80 în texte teoretice*, Editura Paralela 45, București: 1999.
3. Cărtărescu, Mircea, *Ce este biografismul?*, „Amfiteatru”, XXII, nr.6, iulie, 1987.
4. Cărtărescu, Mircea, *Poezia*, Editura Humanitas, București: 2015.
5. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, București: 2010.
6. Căseanu, Ruxandra, *Imaginea Securității în literatura română în comu-*

- nism și postcomunism – încercare de sinteză, în „Cahiers de l’Echinox”, vol. 1: „Postcolonialism & Postcommunism”, Editura Dacia, Cluj-Napoca: 2001.
7. Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie ’89. Deconstrucția unei revoluții*, ediția a IIa, revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2009.
8. Coman, Dan, *ghinga*, Editura Tracus Arte, București: 2018.
9. Coșovei, Traian T., *Elegii pentru o bucată de iaht*, (antologie), Ed. Tracus Arte: 2014.
10. Nedelcovici, Bujor, *Scriitorul, cenzura și securitatea*, Editura ALLFA, București: 2012.
11. Crăciun, Gheorghe, *Aisbergul poeziei moderne*, ediția a 2-a, Editura Polirom, Iași, 2017.
12. Drăgoi, Vlad, *Metode*, Casa de editură Max Blecher, Bistrița: 2013.
13. Dună, Teodor, *kirilă*, Editura Tracus Arte, București: 2017.
14. Eizenberger, Hans Magnus, în *Lumina*, Panciova, an XXXV, nr. 2.
15. Elekes, Robert Gabriel, *o dronă care să mă vrea în sfârșit doar pe mine*, Casa de Editură Max Blecher, Bistrița: 2018.
16. Enciu, Valentina, *Introducere în teoria literaturii*, Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, Bălți: 2011.
17. Goldiș, Alex, *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, Editura Cartea Românească, București: 2011.
18. Harvey, David, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Ed. Blackwell, Oxford: 1991.
19. Ianuș, Marius, *Dansează Ianuș*, Ed. Vinea, București: 2006.
20. Ianuș, Marius, *Integrala Ianuș: Poezia*, Ed. Garofina, București: 2016.
21. Ianuș, Marius, *Manișfestul fracturist / The fracturist manifesto*, reprodus în suplimentul de marți al ziarului „Observator de Constanța”, Nr. 85-86, 5 iunie 2001.
22. Iova, Gheorghe, *citare cecitate*, Editura Casa de Pariuri Literare, București: 2018.
23. Iovănel, Mihai, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2017.
24. Ispas, Cristina, *Fenomenul poetic românesc postdecembrist*, (teză de doctorat), Univeristatea din București, 2009.
25. Lefter, Ion Bogdan, *Flashback: 1985. Începuturile „noii poezii”*, Editura Paralela 45, Pitești: 2005.
26. Mazilescu, Virgil, *O precizie cu adevărat înspăimântătoare*, Editura Tracus Arte, București: 2013.
27. Mincu, Marin (coord.), *Dosarul cenaclului „Euridice”*, vol. IV, Editura Pontica, Constanța: 2005.
28. Mincu, Marin (coord.), *Generația 2000 (Cenaclul Euridice)*, Editura Pontica, Constanța: 2004.
29. Mincu, Marin, *Poezia română actuală*, Editura Pontica, Constanța: 1999.
30. Mușina, Alexandru, *Eseu asupra poeziei moderne. Teoria și practica literaturii*, Editura Cartier, Chișinău: 2017.
31. Mușina, Alexandru, *Opera poetică*, Vol. II, Editura Tracus Arte, București: 2015.
32. Mușina, Alexandru, *Poezia – teze, ipoteze, explorări*, Brașov, Ed. Aula, 2008.

33. Nedelcovici, Bujor, *Scriitorul, cenzura și securitatea*, Editura ALLFA, București: 2012.
34. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundației PRO, București: 2006.
35. Nițescu, Radu, *Gringo*, Editura Casa de Pariuri Literare, București: 2012.
36. Peța, Cosmin, Poem despre ea, în *Literomania*, Nr. 39, 2017, (literomania.com).
37. Pop, Ion, Douămiiștii împlinesc sloganul autenticist-biografist al celor de la '80. În: *Vatra*, 2009, Nr. 3 (romaniaculturala.ro)
38. Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. III, ediția a II-a, Editura Semne, București, 2009.
39. Radu Vancu, Canto V, în 4 A.M. Cantosuri domestice, Casa de Editură Max Blecher, Bistrița: 2015, (tiuk.reea.net).
40. Regman, Cornel, *Dinspre „Cercul literar” spre „Optzeciști”*, Editura Cartea Românească, București: 1997.
41. Shklovski, Viktor, *Despre proză*, Vol. II, Editura Univers, București: 1976.
42. Simuț, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Editura Cogito, Oradea, 1994.
43. Simuț, Ion, *Simpptomele actualității literare*, Biblioteca Revistei „Familia”, Oradea: 2007.
44. Soviany, Octavian, *Cinci decenii de experimentalism, vol. al II-lea, Poezia epocii postcomuniste*, Casa de Pariuri Literare, București: 2011.
45. Soviany, Octavian, *Textualism, postmodernism, apocaliptic*, Ed. Pontica, Constanța: 2008.
46. Ștratan, Ion, *La umbra Greciei în floare: poem(e)*, Editura Tracus Arte, București: 2017.
47. Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, Editura Mașina de scris, București: 2005.
48. Turcu, Alexandra, *celelalte produse*, Editura Charmides, Bistrița: 2015.
49. Țeposu, Radu G., *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Editura Eminescu, București: 1993.
50. Urmanov, Adrian, *Eu sunt poemul utilitar*, în revista „Paradigma”, nr. 1-2/2003.
51. Vancu, Radu, *Mistica poeziei. Lecturi în literatura contemporană*, Editura Muzeul Literaturii Române, București: 2013.
52. Vișniec, Matei, *Opera poetică*, Editura Cartier, Vol. I-II, Cartier, Chișinău: 2011.
53. Vlădăreanu, Elena, *europa. zece cântece funerare*, Editura Tracus Arte, București: 2018.

NICOLAE CEAUȘESCU-PRIMUL PREȘEDINTE AL ROMÂNIEI

ENACHE IONUȚ,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Nicolae Ceaușescu, s-a născut la data de 26 ianuarie 1918, în localitatea Scornicești, Județul Olt, România. Personalitatea lui Nicolae Ceaușescu a avut un impact deosebit asupra României, mai ales în perioada în care acesta a devenit Președintele Republicii Socialiste România.

Datorită certificatului de naștere al lui Nicolae Ceaușescu, care se găsește în muzeul din Localitatea Scornicești, aflăm că acesta s-a născut la data de 23 ianuarie. Acesta provenea dintr-o familie foarte numeroasă, familia Ceaușescu având 10 copii. Datorită sărăciei, acesta fiind nevoit să meargă desculț la școală, la vârsta de 11 ani, pleacă la București, unde se angajează ca ucenic de cizmar.

Odată ajuns la București, Nicolae Ceaușescu este inițiat în cele ale politicii de către Alexandru Săndulescu, însă până a ajunge la conducerea țării, acesta este arestat de câteva ori, fiind acuzat fie de agitație politică, fie că este distribuitor activ de material de propagandă comunistă și antifascistă.

Prin ocuparea funcției de Președinte al Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu elimină articolul 13 din statutul adoptat în cadrul Congresului al IX-lea, al Partidului Comunist Român, care făcea referire la cumulul de funcții. Nicolae Ceaușescu elimină acest articol deoarece dorea să ocupe cât mai multe funcții și totodată să fie puterea absolută din România. După eliminarea articolului, acesta își subordonează Consiliul Economic, creat în anul 1967, și totodată pe cel Superior al Apărării, creat în anul 1968. Prin deciziile în cadrul Congresului al-X-lea, al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu a preluat desăvârșit puterea în Republica Socialistă România.[3]

În timpul conducerii lui Nicolae Ceaușescu, imediat după preluarea absolută a puterii, au început neînțelegerile la nivelul partidului. Un exemplu îl reprezintă neînțelegerea dintre Ceaușescu și Maurer, în ceea ce privește industrializarea, Ceaușescu dorind o industrializare rapidă și axată pe industria grea, iar primul-ministrul Maurer, o industrializare mai măsurată, încercându-se pe cât posibil să nu se neglijeze industria bunurilor de consum, în acord cu sursele interne, umane, naturale și tehnologice ale țării. Datorită acestei neînțelegeri, primul-ministrul Maurer este acuzat de neîncredere în politica partidului.

Nicolae Ceaușescu a prins foarte mare încredere în sine și în politica partidului, deoarece acesta a intrat în diverse organizații internaționale, precum Acordul General pentru Tarife și Comerț, în anul 1971, Fondul Monetar Internațional și Banca Națională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, în anul 1972, ajutat fiind de către SUA.[1]

Încă de la numirea în fruntea partidului, Nicolae Ceaușescu a dus o luptă acerbă în vederea preluării absolute a puterii și totodată în industrializarea excesivă, precum și dezvoltarea economiei. Toate acestea fac ca la data de 28 martie 1974, Marea Adunare Națională, să înființeze postul de președinte și să numească în unanimitate de voturi, pe Nicolae Ceaușescu, ca primul Președinte al României.

În dorința de dezvoltare economică rapidă, Președintele Nicolae Ceaușescu, recurge la o serie de măsuri, care afectează foarte mult populația României:

- Colectivizarea forțată- datorită acestei decizii foarte mulți oameni și-au

pierdut terenurile pe care le aveau ca moștenire și pe care le lucrau în vederea ducerii unui trai mai bun; scopul colectivizării era acela de a trece bunurile din proprietatea privată, în proprietatea statului, așa cum numeau comuniștii, proprietate comună;

- Întreruperea căldurii- datorită acestei decizii, foarte mulți locuitori de la bloc sunt nevoiți să suporte temperaturi cuprinse între 9-12 grade, în miezul iernii;

- Lipsa apei calde- distribuția apei calde se făcea doar două ore pe zi, iar la etajele superioare ale blocurilor, aceasta era inexistentă;

- Întreruperea curentului- energia electrică începe să fie întreruptă cel puțin o oră pe fiecare seară. Consumul energiei electrice a scăzut forțat cu 20% în anul 1979, iar cu 50% în anul 1983;

- Raționalizarea benzinei și găsirea sau procurarea foarte grea a cesteia a reprezentat iarăși o lovitură foarte importantă pentru poporul român, popor care o ducea din ce în ce mai greu, din restricție în restricție;

- În perioada 1981-1989, carnea, produsele din carne, ouăle, laptele și produsele lactate, nu se găseau în mod continuu pe rafturile alimentarelor;

Restricționarea celor mai sus menționate duc la prezentarea afirmații: „Lipsurile de tot felul, mai ales cele alimentare, au devenit acute și cronice în toamna anului 1981”.[3]

Începând cu toamna anului 1981, are loc cartelarea aproximativ a tuturor alimentelor deoarece Nicolae Ceaușescu tindea tot mai repede spre sporirea economiei țării și astfel a ajuns să nimicească întreg poporul român, supunându-l pe aceste la infometare sau la limita existenței.

Pe lângă toate aceste măsuri pe care le-a impus Președintele Nicolae Ceaușescu, în dorința de a sporii economia și de a achita datoriile externe, o altă măsură care afectează grav populația României, este aceea de a trece învățământul în subordinea anumitor uzine, și totodată impunerea unei norme de producție pentru studenți. Datorită acestei decizii, de pe băncile instituțiilor de învățământ ieșeau elevi și studenți cu o formație intelectuală redusă, în multe domenii de activitate. Cadrele didactice care nu se conduceau după spiritul marxist-leninist al partidului comunist, erau înlăturate și înlocuite cu persoane de încredere, chiar dacă acestea nu aveau un grad de intelect foarte ridicat, grad de intelect care să se ridice la nivelul funcției pe care o dețineau.[3]

Pe lângă toate acestea, Președintele Nicolae Ceaușescu, dă aprobare să se dărâme anumite Biserici care incomodau procesul de dezvoltare masivă al României:

- Biserica Văcărești și Mănăstirea Văcărești

- Mănăstirea Cotroceni

- Mănăstirea Mihai Vodă

- Biserica Sfânta Vineri

- În timpul Regimului Comunist au fost distruse un număr de 23 de Biserici.

În anul 1971, Președintele Nicolae Ceaușescu, participă la o ședință a Comitetului Executiv al Partidului Comunist Român, și astfel își prezintă propriile sale propuneri pentru îmbunătățirea activității ideologice de educare marxist-leninistă, a daturor membrilor de partid, și totodată a tuturor oamenilor.

Nicolae Ceaușescu în toată cariera politică, nu a făcut altceva decât să dezvolte o economie deosebită de economia celorlalte țări, însă a procedat în așa fel încât a dezumanizat populația prin restricțiile pe care le-a adoptat.

Tot ceea ce a adoptat Nicolae Ceaușescu, au grăbit sfârșitul Partidului Comunist Român, prin diverse manifestații.

Evenimentele care au avut loc la Timișoara și București în decembrie 1989, au culminat în cele din urmă cu căderea Partidului Comunist și a conducătorului Nicolae Ceaușescu.[2]

Înainte de căderea comunismului, Președintele Nicolae Ceaușescu, a plecat într-o vizită oficială în Iran, iar toate treburile țării au fost lăsate în grija soției sale Elena. La întoarcerea în țară, Nicolae Ceaușescu găsește manifestații la Timișoara care doreau și cereau expres înlăturarea regimului autoritar de la cârma țării. Această manifestație este cea care declanșează răsturnarea Regimului Comunist.

După câteva zile de la proteste, soții Ceaușescu, au fost condamnați printr-un proces, ținut în stil stalinist. După acest proces, soții Ceaușescu au fost executați de către un pluton de execuție la 25 decembrie 1989, la Târgoviște.

Concluzii. După o lungă perioadă de tranziție politică, de la înlăturarea regelui de la cârma țării, vine Nicolae Ceaușescu, primul Președinte al României.

Acesta, în dorința de a scoate țara din datoriile externe, și totodată de a o aduce la o sporire economică deosebită de economia altor țări, parcurge la adoptarea a cât mai multe măsuri de restricție.

Începând cu anul 1971, Nicolae Ceaușescu, începe să-și piardă încrederea populației, deoarece măsurile adoptate afectează direct populația. Acest regim instaurat în România a afectat populația întregii țări, afectare care în cele din urmă a degenerat prin manifestațiile din decembrie 1989, manifestații care au dus la prăbușirea acestui regim politic.

În toată perioada în care Regimul Comunist și-a desfășurat activitatea pe teritoriul României, poporul a fost supus anumitor restricții care i-au făcut pe aceștia să protesteze prin diverse manifestații.

Pe lângă faptul că poporul român a fost pus la diverse suferințe din punct de vedere material, acesta a fost supus și la suferință din punct de vedere spiritual. Regimul Comunist a fost cel care a încercat îndepărtarea omului de Dumnezeu, iar prin această îndepărtare se dorea distrugerea în totalitate a identității sale. În această perioadă a fost interzis participarea la slujbele bisericești deoarece programul de lucru era făcut în așa fel încât să se suprapună cu programul liturgic. După cum am afirmat mai sus, pe lângă interzicerea de a participa la slujbe, regimul a distrus și o serie de Biserici și Mănăstiri care stăteau în fața procesului de sporire și modernizare rapidă.

Referințe bibliografice:

1 Bărbulescu, Mihai, Deletant, dennis, Heitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, „Istoria României”, Editura Enciclopedică, București, 1998.

2 Bărbulescu, Mihai, Deletant, dennis, Heitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, „Istoria României”, cuvânt înainte de Șerban Papacostea, Editura Corint, București, 2002.

3. Georgescu, Vlad, „Istoria românilor de la origini până în zilele noastre”, Editura Humanitas, București, 1992.

LITERATURA ELECTRONICĂ- LIANTUL TEXTULUI CU TIC

GOTCA RODICA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Evoluția TIC de după mijlocul secolului XX a făcut clară existența unei noi tehnologii textuale, potențial mai flexibile și mai puternice decât orice mediu precedent, afirmă E. Aarseth în „Cybertext. Perspectives on ergodic literature”. Cercetătorul norvegian precizează că sistemele digitale pentru stocarea informațiilor și restabilire, cunoscute popular ca baze de date, au semnat noi modalități de utilizare a materialului textual. Baza de date este, în principiu, similară cu un cabinet de depozitare, dar cu un nivel de automatizare și viteză care a făcut posibile practici textuale radical diferite. La nivel fizic, suprafața de citire a divorțat de informațiile stocate. Pentru prima dată, aceasta descompune concepte ca „textul însuși” în două niveluri tehnologice independente: interfața și mediul de stocare. La nivel social, textele uriașe pot fi răsfoite, căutate, și actualizate de mai multe persoane simultan și din diferite locuri de pe glob, operațiuni care doar superficial seamănă cu ceea ce obișnuim să numim „citire” și „scriere.” [1, p. 10]

Interrelaționarea TIC cu literatura a transformat substanțial parametrii materiali ai generării textului, iar împreună cu ei și categoriile textuale fundamentale. Textul mediului digital a devenit un subiect predilect pentru comunitățile de cercetare datorită faptului că a invadat activitatea umană în majoritatea domeniilor sale de manifestare.

Literatura electronică este o privire nouă asupra literaturii, afirmă S. Kuchina (în „Electronic poetical text: genre, structural and semantic specificity”), un nou mod de analiză semantică a textului artistic. Acest tip de literatură a evoluat dintr-o direcție literară experimentală într-una independentă. Din punctul de vedere al efectului estetic, concepțiile autorilor, inclusiv construcțiile unei realități artistice cu caracter verbal/ nonverbal în spațiul mediatic al literaturii contemporane, textele electronice creolizate sunt componente întregi ale discursului literar- artistic.

„În ultimii 20 de ani, literatura digitală a dezvoltat un spectru larg de forme însă recunoașterea din partea comunității literare nu se grăbește să urmeze. În articolul său „Book review” din New York Times, Robert Coover, cu o doză de ironie și provocare afirmă că tehnologiile digitale și în special hypertextul semnifică sfârșitul romanului: „libertatea de tirania liniilor (structura liniară a romanului tipărit)”, acest articol a fost o încercare de a atrage atenția comunității literare spre recunoașterea importanței limbajului digital ca a unui mijloc literar nou și diferit.”[2]

La moment, putem spune doar că literatura electronică este o mișcare contemporană de avangardă, în care scriitorii care creează acest tip de literatură, lucrează în afara culturii literare contemporane tradiționale, lărgind granițele faptului formal cum literatura poate fi și, poate, încă într-un sens, poate mai important despre ce funcții culturale poate executa un computer aflat în rețea.[6]

R. Koskimaa susține că toate lucrările cybertextuale sunt, în sensul concret, scriere experimentală. Întâi de toate, autorii experimentează cu noile media, încercând să afle, ce este posibil în textualitatea digitală, care sunt limitele expresiei literare în suporturile programabile. Aceasta este întrebarea nu atât a experimentelor ca să încalce acordurile stabilite, cât a experimentelor în tendința creării

noilor acorduri. Dat fiind faptul că noile tehnologii digitale joacă un rol important în cybertextualitate, noi putem numi lucrările acestui domeniu „avangardă tehnologică” [2]

În studiul său „Comunitizing electronic literature”, S. Rettberg afirmă că literatura electronică a deschis numeroase căi, atât de multe de fapt, încât a devenit dificilă descrierea acestui domeniu în termenii diferitor genuri. În comparație cu alte culturi literare, literatura electronică continuă să fie marginală, produsă de un grup relativ mic de autori, împrăștiați prin lume, cel mai des activând în izolare. Cu toate acestea, la momentul actual există un volum impresionant de creație artistică și o masă de cercetări critice în continuă creștere, care se întorc spre lectura atentă a literaturii electronice. Literatura electronică, încet dar precis răzbate în contextele academice, cum ar fi programele literare, programele culturii digitale și alte departamente academice angajează profesori noi cu specializarea în textualitatea digitală. Comunitatea literaturii electronice devine mult mai globală, iar acest domeniu este o rețea de rețele cu care noi începem să ne învățăm la lucru.

Literatura electronică, mai este numită și cibernetică. Legătura dintre TIC și literatură este subliniată în articolul M. Ursa „Literatura cibernetică” în care cercetătoarea definește termenul de „literatura 2.0” creat pe principiul web 2.0, „lansat în 1999, de către Darcy DiNucci, iar în 2004 este consacrat prin utilizarea lui într-o conferință dedicată mediilor web 2.0 de către Tim O’Reilly, care nu se referă la un update tehnologic, ci la o serie de modificări cumulative ale manierei de utilizare a internetului. O’Reilly preconizează utilizarea internetului ca o platformă de creație a unor aplicații media, ca o modalitate de a crea valoare și cunoaștere cu ajutorul utilizatorilor care generează și modifică un anumit conținut (idei, text, imagini video) pe măsură ce folosesc diferite aplicații, acești utilizatori putând să protejeze și să controleze conținutul adăugat. Termenul și conceptul au câștigat notorietate globală nu numai practic, prin popularitatea de care se bucură în rândurile utilizatorilor de internet, ci și prin recunoașterea teoretică a utilității modelului de către Lev Grossman în 2006, într-un studiu despre contribuția decisivă a web 2.0 la crearea comunităților internautice.

Pe acest model, conceptul unei „literaturi 2.0” nu vizează contestarea teoriilor și metodelor de studiu literar deja existente, nu se pune problema să inventăm un câmp cultural inexistent, ci să refuncționalizăm instrumentarul de analiză a fenomenelor literare, în conformitate cu imperatiile construcției de realități alternative, virtuale pe care le presupune cultura digitală.” [7, p.29]

Din punctul de vedere al structurii și participanților (autor/cititor) textul artistic electronic are aceiași parametri ca și textul verbal omogen. Temelia caracteristicilor de bază a acestu tip de text o constituie categoria coerenței și coeziunii, raportul acestora poate fi închipuit ca o interacțiune a conceptelor „conținut” și „expresie” care reflectă legătura elementelor textului artistic la nivel ideatic și structural. [3, p. 190]

„Analiza interfeței creației poetice electronice subînțelege studiul secvențial al componentelor structurii sale multimedia, și anume: analiza ilustrațiilor, efectelor animației, coloanelor audio și video. Această analiză permite identificarea elementelor de bază ale poeziei creației, stabilirea caracterului imaginarului și potențialului simbolic al creației. Structura sintetică a textului dă start unor posibilități artistice noi, care se realizează cu ajutorul TIC contemporane.” [4, p.178]

Studiul specificului textului electronic, semanticii și funcționalității sale în teoria și practica lingvisticii contemporane trece departe de granițele structurilor textuale, acest text este perceput ca un text artistic care poate fi prezentat doar în mediul electronic (rețeaua Internet sau un suport digital autonom) iar elementele sale verbale/ nonverbale formează un întreg vizual, unic, structurat, semnificativ și funcțional. [3, p. 190]

În studiul său, E. Aarseth precizează că odată cu calculul digital și automatizarea au apărut mai multe genuri textuale noi.

Cercetătoarea S. Kuchina susține că printre formele literaturii electronice, cele mai prolifiche, cu un număr mare de lucrări reprezentative sunt:

1. Cărțile electronice, hypertextele online și offline,
2. Literatura din rețea,
3. Scrierile artistice interactive (povestiri, romane, drame),
4. „Locative narratives”,
5. Poezia electronică vizuală/ animată,
6. Proiectele colective ale scriitorilor [4, p. 174]

„Primul exemplu de cercetare a textului literar prin prisma tehnologiei informației poate fi raportat la anul 1949 și munca de pionierat a lui Don Roberto Busa pe „Summa Theologica” a Sf. Toma de Aquino; după care, în 1959 François Lionnais și Raymond Queneau au inaugurat un „seminar de literatură experimentală”, care a luat numele de „Oulipo”, în 1960. Acest cerc, „Oulipo”, a fost primul în Europa, unde scriitorii renumiți precum Umberto Eco, Italo Calvino, Stanley Chapman, Harry Matthews, Georges Perec, Jacques Roubaud și Florence Delay, au fost de acord să exploreze potențialul „științei, în curs de dezvoltare, de prelucrare a informațiilor, calculatoare, oferit de scriere creativă, fie în poezie, în narațiune sau teatru”. Estafeta este preluată de Alamo, „Asociația pentru Literatură asistată de Matematică și Informatică” (1981), fondată de disidenții ai „Oulipo”; Asociația Laire (1989) pentru „Citire, Artă, Inovare, Cercetare, Experimentare”, asociația fondată de Claude Maillard, François Develay, Jean-Marie Dutey Tibor Papp și Philippe Bootz, care a lansat, prima din lume, jurnale de „poezie animată la computer”. [8, p.66]

„Având în vedere vocabularul seminatural al unor limbaje de programare moderne, nu este neobișnuit ca programatorii să scrie poezii în ele, adesea cu constrângerea că „poemele” (sau orice altceva) trebuie să aibă sens și pentru mașină. (Pentru un exemplu de acest tip de poezie, să nu fie confundat cu poezia generată de computer, vezi poemul lui Sharon Hopkins „Listen” 1995, scris în limbajul de programare Perl)

Poetica scrierii programelor pe calculator este în continuă evoluție, iar prin paradigme precum orientarea obiectelor inspiră practic filosofii și oferă modele hermeneutice pentru organizarea și înțelegerea lumii, atât direct (prin sistemele programate) cât și indirect (prin viziunile despre lume ale inginerilor de calculatoare).

În anii șaptezeci, unii cercetători ai inteligenței artificiale s-au concentrat la crearea sistemelor care ar putea analiza și scrie narațiuni. Un bine-cunoscut proiect a fost programul lui James Meehan „Tale-spin”, care ar putea construi fabule simple cu animale de tipul celor ale lui Esop. În primul rând, cercetătorii nu încercau să atingă calitatea literară, iar poveștile care au fost produse mărturisesc de obicei lipsa acestei ambiții. În orice caz, unele dintre „eșecurile” produse de Tale-spin produc o proză frapant de originală, reușind acolo unde succesele au

eșuat. Un sistem ulterior, programul de dialog comercial „Racter”, creat de William Chamberlain(1984) se presupune că a scris o carte, „The Policeman’s Beard Is Half Constructed”, dar, după cum se dovedește, cartea a fost co-scrisă (cel puțin) de Chamberlain (a se vedea Barger, 1993).

Un alt tip de text digital ergodic a fost conceput de americanul Ted Nelson în jurul anului 1965 (Nelson 1965; vezi și Nelson 1987). Nelson l-a numit „hypertext”, o strategie pentru organizarea fragmentelor textuale într-un mod intuitiv și informal, cu „legături/ link-uri” între cele secțiunile înrudite ale unui text sau între părți conexe ale diferitelor texte din același sistem de regăsire. Hypertextul a câștigat în popularitate în ultimul deceniu, după ce programele de PC precum Hypercard, au fost puse la dispoziție și pedagogii au început să se intereseze de potențialul lor educațional. În același timp, autorii de literatură au început să experimenteze cu hipertextul și au primit o atenție considerabilă din partea cercurilor literare. Hyperficțiunea precum „Afternoon: A Story” a lui Michael Joyce, (1990) angajează o poetică modernistă pentru a răsturna povestirea tradițională și a prezenta un labirint literar spre explorare cititorului.

În 1980, inspirați de „Adventure” (1976), de William Crowther și Don Woods, doi programatori englezi de la Universitatea din Essex, Roy Trubshaw și Richard Bartle, au creat un joc de aventură în care mai mulți jucători puteau juca simultan (vezi Bartle și Trubshaw 1980; Bartle 1984). Și-au numit invenția „Multi- User Dungeon” (Temniță/ Fortăreață/ cu mai mulți utilizatori) (MUD, cunoscută și sub denumirea de MUD1), și curând participanții din mai multe colțuri ale lumii au apelat prin modemurile lor la computerul Essex ca să participe la noua realitate socială. Primele MUD-uri au fost orientat către jocul și rezolvarea de puzzle, dar MUD-urile de mai târziu, cum ar fi „Tiny MUD” din 1989 al lui James Aspnes, le-a permis utilizatorilor să-și construiască propriile obiecte textuale și peisaje, iar mai apoi utilizatorii au ajuns să se considere ca fiind, mai curând, participanții unei comunității decât a unui joc, unde comunicarea, mai degrabă decât concurența, este principala activitate socială. Ca literatură (deși nu ca suport textual), MUD-urile sunt foarte diferite de orice altceva, cu fluxurile lor continue de text și colectivul lor, de multe ori cu lecturi și scrieri anonime. Viața în MUD este literară, bazându-se pe strategii pur textuale și prin urmare, prevede un laborator unic pentru studiul auto-exprimării și auto-creării textuale, teme care sunt departe de periferii în practica teoriei literare. [1, p.12]

Interacționarea TIC cu mediul literar nu reprezintă un pericol, ci mai degrabă o oportunitate pentru literatură de a dezvolta forme noi, de a oferi textului o calitate nouă- interactivitatea.

Textul electronic este structurat ca o matrice din care cititorul își formează propriile texte, interacționând cu TIC. „Interactivitatea acestor texte permit cititorului: să formeze subiectul, să schimbe perspectiva narativă, să interpreteze complex corpul întreg al creației (indiferent de numărul liniilor de subiect), să inițieze prezentarea textului optând pentru anumite link-uri/ fragmente ce apar pe monitor, să solicite prezentarea unui anumit text, să se „joc” în text, să aprecieze textul. Pe lângă formele interactivității selective, în domeniul de competențe ale cititorului se află și interactivitatea productivă, cum ar fi participarea directă la scrierea textului artistic. Aceasta presupune posibilitatea controlului asupra cititorului, posibilitatea prezentării unei viziuni alternative asupra lumii, actualizarea unor analogii pe care autorul vrea să le sublinieze, posibilitatea de a întrerupe

relatarea, de a comenta, de a interveni cu un hyperlink, de a însoți textul de bază cu materiale suplimentare. [5,p.64-66]

Literatura electronică este o literatură a posibilităților, nu o modalitate de concurență între TIC și cartea tipărită. Mediul electronic nu distruge literatura tradițională, doar o invită într-un spațiu nou- digitalizat, în care s-ar putea dezvolta, și-ar putea urma cititorul. Astfel, literatura electronică este un liant între estetica literară și noile tehnologii care apar și invadează domeniile activității umane.

Referințe bibliografice:

1. Aarseth, Espen. Cybertext. Perspectives on ergodic literature. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland; 1997, p. 208

2. Engberg, Maria. Digital literature and the modernist problem. În Digital Humanities Quaterly, Vol.5, Nr. 3, Boston, 2011, www.digitalhumanities.org:8081/dhq/vol/5/3/000099/000099.html (accesat 05.04.2020)

3. Kuchina, Svetlana. Cohesion specificity in electronic literary texts: semantic, visual and graphical aspects. În Bulletin of Kemerovo State University, No. 2, 2018, p. 190–198

4. Kuchina, Svetlana. Electronic poetical text: genre, structural and semantic specificity .În Modern Research of Social Problems, №6(50), 2015, p.169-180

5. Kuchina, Svetlana. The main types of selective and productive interactivity of fictional and educational text and recipient's activity .În Siberian pedagogical journal, Nr.3, Novosibirsk, 2015, p. 61-68

6. Rettberg, Scott. Comunitizing electronic literature. În Digital Humanities Quaterly, Vol.3, Nr. 2, Boston, 2009, <http://digitalhumanities.org:8081/dhq/vol/3/2/000046/000046.html> (accesat 16.01.2020)

7. Ursa, Mihaela. Literatura cibernetică. În Vatra, nr. 491, 2/2012, p. 29-31

8. Vuillemin, Alain. L'Émergence des littératures digitales. În Phantasma, volumul 20 - Literature in the Digital Age, Editura: Fundația Culturală Echinox, Cluj-Napoca, 2011, p. 65-70. <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=601&lang=en> [Accesat: 08.04.2020]

ARTA MUZICALĂ PIANISTICĂ BASARABEANĂ
– ISTORIC ȘI EVOLUȚIE

GRECU VASILE,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Introducere. Educația frumosului se realizează prin diferite genuri ale artei: literatură, teatru, dans, film, pictură, sculptură, arhitectură, design, prin mijloacele de comunicare în masă, dar dintre toate artele, muzica e cel mai aproape de sufletul omenesc, fiind prezentă în toate etapele devenirii sale. De la cântecul de leagăn, la cel de dragoste, ostășesc, doină, cântecul haiducesc și până la cele funebre, omul a găsit mereu ocazia să-și exprime simțirea și să găsească în muzică curaj, alinare și alte concepții estetice.

Cercetarea trecutului nostru muzical-artistic a fost și rămâne a fi o temă de importanță majoră, ce reclamă nu doar recuperări și/sau actualizări, ci și reconsiderări de conotație conceptuală, pentru a-i reactualiza identitatea valorică, în vederea recunoașterii lui. Apreciind evoluția artei interpretative la pian din Republica Moldova în ultima jumătate de secol și trendul ei ascendent, nu poate fi neglijat faptul că succesele ei remarcabile pe plan național nu au putut să apară pe loc gol, fără asimilarea experienței anterioare.

În sensul evocat, studierea experienței acumulate de predecesori poate oferi date relevante de esență istorică, culturală și muzicală privind dimensiunea artistică, didactică și estetică a performanțelor școlii de pian din Moldova din stânga Prutului în primele patru decenii ale secolului XX, care a transmis ștafeta următoarelor generații de cadre didactice, asigurând ascensiune și continuitate procesului de formare a pianiștilor de înaltă calificare.

Manifestarea pozitivă a promovării artei muzicale, se regăsește în moralitatea umană, dat faptului că o pregătire morală superioară duce la bucurie și la dinamism fecund – semn al armoniei interioare, echilibrului.

Educația frumosului contribuie la conturarea identității cultural-spirituale, dezvoltarea sensibilității și receptivității individului în raport cu lumea. Din perspectivă estetică, o astfel de formare are menirea de a sensibiliza frumosul, a dezvolta capacitățile perceptive și receptive, ce presupun deschideri către forme și ipostaze estetice etc.

Evoluția pianului și rolul artei pianistice în cultura muzicală. Până în anul 1920, Basarabia a parcurs drum lung în formarea culturii muzicale, naționale profesionale. În mai multe documente de epocă sunt menționate diferite formații muzicale, care informează că, altădată, se interpreta muzică de salon: menuetul, poloneza, mazurca, valsul, în casele boierești din Moldova, unde se organizau petreceri cu muzică și dans. Aici erau prezenți oameni care proveneau din categorii sociale mai bogate. După scrierile lui B. Kotlearov, putem afirma că, în spațiul cultural din regiune, existau două forme de educație muzicală: lecții particulare și predarea muzicii în instituții de învățământ general. Până în anii '90 ai secolului XIX-lea în Basarabia nu au existat așezăminte muzicale speciale instituționalizate. De aceea, instruirea muzicală din perioada respectivă, se făcea în casele protipendadei.

Până în anii '70 ai secolului de referință erau guvernanți și guvernante, care locuiau în casele nobililor, în postură de semicurteni, care predau copiilor aces-

tora: limbi străine, desenul și muzica. Mai târziu, a apărut un nou tip de profesor de muzică, care, pe de o parte, lucra într-o instituție de învățământ și participa activ în viața muzicală a orașului, iar pe de alta parte, susținea lecții particulare de canto, pian sau alte instrumente muzicale.

În anul 1891 în Chișinău, M. Voloșinovskaia, care studiasse la Viena, a deschis o școală particulară, iar mai târziu, în 1898, în baza acestei școli a fost fondată școala particulară a lui N. Prokin, absolvent al Conservatorului din Sankt-Petersburg. Însă, din cauza unor lipsuri financiare, severe, aceste școli au avut o existență foarte scurtă.

O școală de muzică, accesibilă pentru toate păturile populației, a fost deschisă în anul 1890 la inițiativa lui Vasile Guttor, născut la Chișinău în anul 1864, absolvent al Conservatorului din Sankt-Petersburg, promoția din anul 1890, în clasa de violoncel a lui K. Davădov. Însă și această binevenită inițiativă nu a avut nici un sprijin oficial. Din lipsa de susținere financiară instituția respectivă a existat doar trei ani. Peste puțin timp, Vasile Guttor, a deschis și cea de-a doua școală de muzică, activitatea căreia a durat mai mult timp – din 15 august 1900 până în perioada anului 1907. [Cf. 2, p. 60; p. 65]

Odată cu venirea la Chișinău, a cunoscutului compozitor și promotor al culturii muzicale Victor Rebicov, la sfârșitul anilor 1890, viața muzicală a Basarabiei s-a intensificat puțin. La 1 septembrie anul 1899, el a devenit director al claselor de muzică, deschise pe lângă Societatea Armonia. Peste un an, la 1 septembrie anul 1900, aceste clase de muzică au fost transformate și redenumite: mai întâi în “Școala de Muzică”, mai apoi, din anul 1919 până în perioada anului 1936, în Conservatorul “Unirii”, fondat inițial cu denumirea Conservator de Muzică și Artă Dramatică, iar din anul 1928, redenumit cu titulatura Conservatorul “Unirii”. [Cf. 2, p. 59-69; 1, p. 24-27; p. 39].

Pe parcursul activității sale, Conservatorul “Unirii” a avut capacitatea de a fi reprezentat de un colectiv didactic impresionant și onorabil, prin competența și profesionalismul său, la toate facultățile. Profesorii și studenții conservatorului, având rol important în viața culturală a ținutului.

Așadar, începând cu anul 1918 și până în anul 1940, perioada interbelică, care a cuprins 22 de ani, în Chișinău existau trei conservatoare private:

- **Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică**, anii de activitate 1919-1936, fondat în anul 1919 – ca și Conservator Popular Moldovenesc, iar din anul 1928, devenit Conservatorul “Unirii”, care a fost reorganizat și redenumit pe parcurs de câteva ori;

- **Conservatorul Municipal**, anii de activitate 1936-1940;

- **Conservatorul Național**, fondat în anul 1928, și apoi redenumit: Conservatorul Moldovenesc de Stat, din 1940 până la evacuarea din timpul celui de-al doilea Război Mondial. [Cf. 2, p. 77-95].

Totodată, în întreaga provincie erau școli de canto, clase private de muzică și diferite asociații de creație.

Odată cu deschiderea a noi instituții de învățământ cu profil muzical-artistic: interesul pentru pian a sporit simțitor în spațiul cultural din regiune. Primele școli de muzică apărute în stânga Prutului: s-au afirmat nu doar prin arta compozițională, ci și prin cea interpretativă și pedagogică. Alături de renumitele școli pianistice, vieneză, a lui **C. Czerny**, și cea londoneză, a lui **M. Clementi**, dar și de școlile din **Franța (Paris)** și **Germania (Berlin și Leipzig)**, care, la hotarul dintre

cele două secole, devenise centre importante ale înnoirii muzicii pianistice și, totodată, puncte de atracție pentru numeroșii pianiști-peregrini ce veneau să-și facă stagiile în instituțiile respective, unde ulterior au mers și absolvenții din Basarabia, după absolvirea unor instituții profesionale din regiune, pentru a-și continua studiile, având în vedere faptul că așezămintele de muzică locale nu aveau statut de **instituție superioară de învățământ muzical-artistic**.

În contextul subiectului abordat, ne vom concentra în continuare atenția către evoluția muzicii pentru pian din Basarabia, din perioada respectivă.

Meritul compozitorilor din perioada secolului al XIX-lea se datorează faptului că, prin prelucrările melodiilor populare, a fost atrasă atenția melomanilor asupra folclorului muzical, dar, totodată, a avut loc și valorizarea acestuia, prin adaptare și dezvoltare. Ca urmare, folclorul muzical, ce reprezintă cultura divină din Moldova, este valorificat în muzica profesionistă. Totodată, folclorul muzical național este introdus în circuitul artistic european.

Primul muzician, care ridică folclorul muzical la nivelul muzicii culte, introduce-o în circuitul european, a fost **Carol Miculi** (1821-1897 – compozitor, pianist, dirijor și muzicolog. Elev al compozitorilor Franz Kolberg și Frédéric Chopin, care, ulterior, a devenit și redactor muzical al creației lui Frédéric Chopin, Carol Miculi – figură notorie în arta pianistică europeană din a doua jumătate a secolului XIX, în anii 1848-1858 a întreprins numeroase turnee într-un șir de țări europene, confirmându-și virtuțile de iscusit interpret al operei lui Chopin, introducând în programele sale de concert prelucrări ale muzicii folclorice. Prelucrările sale muzicale au fost interpretate cu mare pasiune la numeroasele serate muzicale.

Cele patru “Caiete de melodii populare”, alcătuite de Carol Miculi, conțin 48 de melodii, dedicate – după moda vremii, unor persoane de sex feminine, ce proveneau din rândurile marilor familii de boieri. În această colecție, compozitorul include melodii variate ca gen: doine, hore și chiar cântece de proveniență cultă, care au, ca efect, o notă de vioașie, muzicianul însă, păstrând autenticitatea fiecărei melodii în parte.

Contribuția lui Miculi, prin valorificarea propriilor prelucrări de folclor, e deosebit de importantă, el fiind primul muzician, care înalță muzica populară la nivelul muzicii culte.

O colecție utilă spre cunoașterea repertoriului și a transcrierilor pentru pian, ce se cântau în perioada respectivă, dar totodată și tendința de reconsiderare valorică și introducere în muzica cultă, a folclorului muzical, este realizarea compozitorului **François Rouschitzki** – culegerea “Musique orientale”, publicată în anul 1834, la Tipografia Albinei din Iași, reprezentantul redacției fiind Gheorghe Asachi.

Alt compozitor, poet și interpret, care a influențat muzica cultă din arealul românesc, este **Ciprian Porumbescu** (1853-1883). Fiind o figură reprezentativă pentru cultura muzicală națională, Porumbescu considera că creația muzicală națională trebuie să se înnoiască pe baza folclorului. În lucrarea *Rapsodia română*, influența muzicii apusene și a celei populare se împletesc permanent, iar melodia populară, jocul și cântecul popular, sunt prelucrate în mod creator.

Alături de **Carol Miculi** și **Ciprian Porumbescu**, o contribuție aparte la dezvoltarea muzicii profesioniste din Moldova a avut **Gavriil Musicescu** (1847-1903) – reprezentant al culturii muzicale ieșene, compozitor, muzicolog, folclorist, dirijor și pedagog cu rădăcini basarabene. Musicescu, a acordat o atenție deosebită

folclorului muzical și a menționat insistent importanța muzicii populare. [A se vedea 3, IV, p. 335-341; p. 364-366; 1, p. 15; 21].

Apar și alte încercări de valorificare a tezaurului folcloric – primele genuri clasico-romantice inspirate din cântecul orășenesc: cantate, uverturi.

În perioada anilor 80 ai secolului al XIX-lea, apar prelucrările pentru pian ale lui **V. Fidmann** și prelucrările lui **A. Hlebovski**, creații ce reprezintă prin sine lucrări contrastante și imagini muzicale originale, sub denumirile: *steaua, dorul, noaptea vine – noaptea trece, adio patrie, Carnavalul din Chișinău* ș.a. În aceste lucrări au fost utilizate diferite tehnici pianistice și un limbaj muzical deosebit. [1, p. 21].

Atrași de muzica noastră folclorică au fost și compozitorii străini: **Ferenz Liszt** a compus Rapsodia Română, **Anton Rubinstein** – Improvizații pe teme moldovenești, **Serafim Neslern** – Fantezie și variațiuni pentru pian și orchestră (în care a inclus un cântec de dor și o horă) și frații **Lemisch** – Potpuriu pentru pian pe cântece moldave.

Odată cu valorizarea și interpretarea folclorului național, cu stilul specific ce îl caracterizează, muzicienii basarabeni și lăutarii din regiune au creat condiții pentru punerea temeliei muzicale a artei componistice basarabene, aceasta devenind un element stimulator pentru formarea **artei pianistice din Basarabia**.

Diversele mijloace de expresie și tehnicile interesante, specifice muzicii naționale, ce au fost utilizate în lucrările componistice apărute în perioada respectivă, au influențat considerabil evoluția muzicală și arta pianistică din regiune.

Figuri notorii ale artei pianistice din Moldova din stânga Prutului. Din puținele documente (cronici, programe de concert), rămase din perioada interbelică, e cunoscut faptul că clasele de pian și camerale ale **Antoninei Stadnițki** participau foarte activ la toate manifestările muzicale, care se desfășurau la Chișinău.

Trebuie remarcat faptul că, din punct de vedere profesional, dar și spiritual, Antonina Stadnițki a fost influențată, ca viitor interpret și pedagog, de Sofia Maloziomova (primul profesor de la Conservatorul Sankt-Petersburg), Maria Barinova (profesorul la care a fost transferată Antonina Stadnițki peste doi ani în cadrul Conservatorului, Sankt-Petersburg, eleva lui Iosif Hofmann), Ferruccio Busoni (marele Busoni la care a urmat un curs de stagiere în Elveția). Drept urmare, Stadnițki a devenit promotoare a culturii și artei pianistice, a vieții spiritual-culturală din Basarabia. În decursul activității sale, ea a colaborat cu **Florica Musicescu** – fiica lui Gavriil Musicescu (eleva lui R. Teichmüller) și absolvenții Conservatorului din Sankt-Petersburg, în special pianiștii – Iu. Guz, K. Fainștein, M. Dailis, E. Sârb, L. Volskaia și Z. Boldur, violonistul N. Vilik, violoncelistul Gr. Iațentkovski, compozitorul N. Boicenco, cu care a stabilit unele contacte amicale încă în anii de studii la Sankt-Petersburg, fapt ce a contribuit la succesul în cariera pianistei. [4, p. 307-308].

Stilul distinctiv interpretativ al pianistei, a fost: tehnica perfectă, lipsa de efecte exterioare, armonia rațiunii și polifonia gândirii. În anii 1920: s-a format duetul pianistic al **Antoninei Stadnițki** și **Iuliu Guz**, colegul său - din clasa profesorei Mariei Barinova, Sankt-Petersburg. Evoluările și lucrul în comun, pe parcursul mai multor ani, în instituțiile de învățământ artistic din Chișinău, au devenit baza unei prietenii sincere între muzicieni, pe tot parcursul vieții (memorabilă a fost interpretarea în duet a *Fanteziei* de S. Rahmaninov).

Calitățile caracteristice ale Antoninei Stadnițki s-au răsfrâns asupra activității

profesor-interpret, care a format și a educat - o pleiadă întreagă de discipoli: Gh. Strahilevici, T. Voițehovschi, E. Țeitlin, R. Golidenberg, violoncelistul S. Antropov-Manu. Calitățile artistei, completate de talentul ei, au atras atenția și respectul tuturor.

Iuliu Guz, succesor al lui Leopold Godovski în cadrul "Școlii măiestriei artei pianistice" pe lângă "Academia de Muzică din Viena", care mai târziu absolvise Conservatorul din Sankt-Petersburg în clasa profesoarei Maria Barinov și în același an s-a stabilit în Chișinău. Aici, în Basarabia, pianistul-pedagog, Iuliu Guz, în decurs de 40 de ani de activitate artistică, a educat numeroși discipoli talentați, care au devenit mai târziu nu doar pianiști, ci și teoreticieni, și compozitori, printre aceștea figurând Șt. Neaga, D. Fedov, M. Litvin, care studiasă cu M. Pauer la Conservatorul din Leipzig, N. Ilnițkaia, absolventa cu diplomă de gradul I a Academiei de Muzică din Viena, în clasa profesorului Paul De-Con, T. Cantorovici-Dumitrescu ce studiasă la Școala Superioară de Muzică din Berlin cu A. Liberman, N. Yaroșevici care absolvise la București.

Tot atunci, în Basarabia s-a mai evidențiat un alt grup de pianiști și compozitori, precum **Ivan Bazilevski**, **Constantin Romanov**, **Vasile Onofrei** și **Vladimir Seroșinski**. De o mare popularitate se bucurau și evoluările unor pianiști, continuatori ai școlilor occidentale: J. Gorra, F. Kridlo, R. Weirich, R. Deil, reprezentanți ai școlii pianistice cehe (Conservatorul din Praga), A. Kotloveker-Erdgheim și K. Șlezinger, absolventa Conservatorului din Viena, K. Spitta, reprezentantul școlii din Berlin, A. Lampert – absolvent al Conservatorului din Leipzig ș.a.

Concluzii. Datorită activității artistice a unor muzicieni-profesioniști cu studii la conservatoarele din Rusia și Europa occidentală, viața muzicală din Basarabia, s-a intensificat simțitor în perioada interbelică, creând standarde de educație muzicală și de măiestrie interpretativă, cu impact semnificativ asupra pregătirii profesionale a pianiștilor din țară. Odată cu extinderea instituțiilor cu profil muzical-artistic, figurile artistice menționate pe parcurs, și nu numai acestea, au transmis ștafeta următoarelor generații de cadre didactice, care au asigurat ascensiune și continuitate procesului de formare a pianiștilor de înaltă calificare, formând mai apoi corpul didactic din instituțiile de învățământ artistic din Moldova din stânga Prutului, care au pus bazele în arta muzicală pianistică din țara noastră.

Referințe bibliografice:

1. Boldur A. Muzica în Basarabia. Schiță istorică. București: Marvan, 1940.
2. Ciacovschi-Mereșanu G. Învățământul muzical din Moldova (de la origini pînă la sfîrșitul secolului XX). Chișinău: Grafema Libris, 2005.
3. Cosma O. L. Hronicul muzicii românești. Vol. I-III. București: Editura muzicală, 1973, 1974, 1975.
4. Молдавско-русские взаимосвязи в искусстве в лицах и персоналиях (XVIII-1 половина XX в.). Кишинев: Б. и., 2008.
5. Циркунова С., Ваверко Л., Тесеоглу Г., Флоря Е., Форостянный С. Вопросы теории, истории и методики фортепианного искусства. Кишинев: Штинца, 1991.

**REPERTORIUL PIESELOR DE ARTIZANAT DIN PIELE ȘI BLĂNURI
ÎN RSSM ȘI REPUBLICA MOLDOVA**

ISCHIMJI ANA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Repertoriul – în domeniul propus de noi pentru cercetare – reprezintă un catalog, registru în care sunt înscrise date complexe etc. pentru a putea fi ușor identificate după mai multe criterii și indicatori.

Artizanatul reprezintă un meșteșug practic cu artă și nu a fost studiat în toată complexitatea lui. Artizan inventiv și neobosit, omul; a cioplit lemnul, a modelat lutul și a țesut pânza pentru a-și face viața mai frumoasă, mai comodă, dar și ținând cont de natura apotropaică a lucrurilor. Natura specială a produselor meșteșugărești și artizanale derivă din trăsăturile lor distinctive, care pot fi utilitare, estetice, artistice, creative, culturale, decorative, funcționale, tradiționale, simbolice și semnificative social și religios.

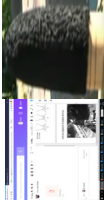
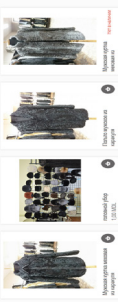

Obiectele artizanale își au rădăcinile în meșteșugurile rurale, evoluând și transformându-se odată cu dezvoltarea societății. Multe meșteșuguri specifice au fost practicate de secole și cunosc acum o răspândire grație noilor tehnici de comunicare, în timp ce altele sunt invenții moderne.

Meșteșugul înseamnă deopotrivă meserie, profesiune, dar și pricepere, îndemânare, abilitate, talent - Meșteșugurile, indiferent de natura lor, îmbină spiritul practic cu nevoia de frumos și simțul estetic manifestat de om în dezvoltarea lui. „Filosofia” ce se ascunde în spatele produselor meșteșugărești autentice face referire la valori perene precum bunătatea, iubirea aproapelui, răbdarea, credința sau comuniunea dintre toți și toate.

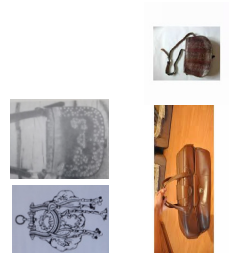

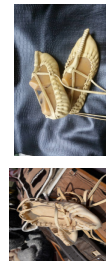
Prelucrarea pieilor este una din cele mai vechi îndeletniciri casnice, practicate de unii țărani în gospodăriile lor. Materia primă o constituiau pieile animalelor domestice și sălbatice din care se confecționau diverse tipuri de încălțăminte, piese călduroase de îmbrăcăminte, curele, piese de harnașament și alte obiecte cu întrebuințare casnică. Pe parcursul timpului prelucrarea pieilor s-a diversificat și specializat în diferite branșe: tăbăcăritul, cismăritul, curelăritul, jococăritul [5].

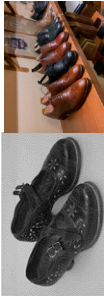

Având în vedere rezultatele studiilor bibliomertice și web mertice la nivel național în domeniul pieselor de artizanat din piele și blănuri, în RSSM și Republica Moldova au fost stabilite următoarele categorii ale pieselor de artizanat concentrate în Repertoriul anexat (Tab. 1).

<p>Tabelul 1. Repertoriul pieselor de artizanat din piei și blănuri din RSSM și Republica Moldova</p>				
Nr. crt.	<p>Denumirea piesei</p>	<p>Caracteristica istorico-etnografică</p>	<p>Particularitățile decorative-artistic</p>	<p>Exemple de piese din piei și blănuri</p>
1.	<p>3.</p>		<p>4.</p>	<p>5.</p>
1.	<p>Blană / șubă</p>	<p>În sec. XV-XVI boierii pe timp de iarnă purtau șube cu blana în afară. Șuba din blană de urs, provenită de la slavi, o purtau boierii din provincie. În prezent blănurile sunt diverse, se poartă cât de femei atât și de bărbați [2; 4; 6; 7].</p>	<p>Blănuri de ovine și nobile de animale sălbatice, Vopsire decorativă.</p>	
2.	<p>Bocanci /ghete</p>	<p>În ani '40-50 sec. XIX, bocancii apar în portul popular Moldovenesc. Având tălpi solide, care protejează picioarele, purtați doar de bărbați, apoi și de femei, treptat au apărut ghetetele mai fine [2; 4; 7].</p>	<p>Cu tigele decorative, vopsire și lustruire</p>	
3.	<p>Bundiță (bondă)</p>	<p>În sec. XIV-XVIII, bundița erau parte componentă în costumul popular Moldovenesc. Până în zilele noastre s-au păstrat două subvarietate ale bondiței: cea de la nord – este ajustată pe corp despăcată înainte, iar bundița din centru sau de la sud, este mai largă, păstrează culoarea naturală a pielii de oaie, de culoare cafenie sau neagră [1; 2; 3; 4; 5].</p>	<p>Broderii colorate, mărgelușe (bunghi), cheutori din piele, aplicații cu motive pastorale din piele, perforații.</p>	

4.	Căciulă /cușmă	Documentele de epocă arată că în sec. XIX -lea căciula era generalizată în portul oamenilor din sate și cel al săracilor din oraș. Destinat preponderent	Piele de miel tip "caracul" și "țigaia"; blănuri	
continuarea tabelului 1.				
1.	2.	3.	4.	5.
		bărbaților, confecționat din piei de miel cu spicul blănii în exterior. Se disting două modele de căciuli Țurcănească și Mocănească. La mijlocul sec. XIX-lea, începutul sec. XX, întră în uz cușma care se deosebește constructiv, și se poartă cât de bărbați atât și de femei [2; 4; 5; 7].	nobile de animale sălbătice. Modul de purtare poate fi: ca bătrânii, ca flăcăii, ca intelctualii, ca mocanii, ca la sud.	
5.	Chimir	Chimirul a existat pe teritoriul Moldovei încă din sec. V, în portul popular bărbătesc foarte apropiat ca formă cu chimirele moderne. Mai des îl purtau păstorii și țărani înstăriți. Confectionat din piele de bovine, cabaline, având buzunare, care servesc în loc de pungă, cu o lățime între 10-30 cm. De chimir erau prinse briceagul, punga cu bani, punga cu tutun, luleaua, cremenea și iasca [2; 4; 5].	Ornamentate cu paiete, aplicație din aramă, bucăți de piele, prin sare, perforare, bătute cu bungghi (ținte); 2-4 catarame de aramă.	

6.	Cizme / ciubote	În sec. XIV-XVIII, ciubotele/cizmele erau parte componentă în costumul popular. Ciubotele se confecționau din piele mai groasă, iar cizmele din piele mai subțire și fină. În satele din nordul țării țărăniilor purtau "ciubote de hrom" mai frecvent decât în satele din centru și sud. Trep-tat cizmele erau purtate de femei și bărbați, au căpătat forme cunoscute cu turească înaltă sau răsfrântă [1; 2; 7].	Cu tighete decorative, pliuri sau încrêșturi, perforații, vopsire și lustruire	
continuarea tabelului 1.				
1.	2.	3.	4.	5.
7.	Cojoc	În sec. XIV-XVIII, cojocul era parte componentă în costumul popular Moldovenesc pe timp de iarnă. Piesă vestimentară din piele de oate prelucrată cu mițe, cu blană în interior, care se poartă mai mult la țară ca palton". Cojocul pentru femei nu se deosebea foarte mult de cel bărbătesc, punând accent pe variantele mai scurte [1; 2; 3; 4; 6].	Brodă cu fire de lână sau lănițe, motive pastorale, de culori roșie și verde, aplicații cu ornament din piele de safian.	

8.	Curea / centură	În sec. XV-XVI-lea centura este piesa componentă a costumului boieresc și cel orașenesc din portul popular Moldovenesc. Purtată inițial de bărbați, la munci grele în trecut, în prezent cureaua este destinată femeilor și bărbaților pentru susținerea articolelor vestimentare și cu rol decorativ [1; 2; 4; 7].	Perforare, vopsire și cusături decorative, presare.	
9.	Geantă / poșetă	În sec. XIV-XV, geanta și poșeta inițial au fost purtate de bărbați (vânătoare ș.a.), ulterior și de femei. Poșeta este piesă de port pentru femei, prevăzută cu curea peste umăr și cu clapă. În care se păstra și se poartă acte, bani, diferite accesorii de toaletă [2; 4; 7].	Împrimare de înfrumusețare, capse metalice, perforare, vopsirea și lustruirea tighele decorative.	
10.	Opinci	În sec. XIV-XVIII, opincile erau parte componentă în costumul popular Moldovenesc, se legau cu nojițe (șiret împletit din păr de cal sau fășii de piet).	Perforare, vopsire și lustruire.	
continuarea tabelului 1.				
1.	2.	3.	4.	5.
		Se deosebesc cu vârf ascuțit erau purtate în nordul și cele fără vârf din centrul și sudul Moldovei, preponderent de țărani și păstori [1; 2; 3; 8].		

11.	Pantofi	Pantofii au intrat mai târziu în uz după papuci (sf. sec. XVIII-XIX), având șireturi (șnoroace) sau cataramе. La început se purtau la sărbători, jocuri și se confecționați din piele [1; 2; 4; 7].	Decorată cu aplicații de canafuri din piele pe la margine, perforați.	
12.	Papuci	Papucii ca denumire au apărut datorită prezenței poporului turc pe teritoriul Moldovei din sec. IX. În sec. XVII se purtau de femei în casă, din piei, blană și alte materiale. Erau cu vârf ridicat, călcâi descoperit și fără toc [2; 4; 7].	Croire decorativă (perforare), presare, broderii cu fir de argint aurit,	
13.	Pieptar	În sec. XIV-XVIII, pieptar erau parte componentă în costumul popular Moldovenesc. Pieptarul fără mânici, lung până la genunchi, la poale mai larg fiind nelipsit pe timp rece, specific numai ciobanilor, iar cel fără poale și scurt femeilor [1; 4].	Brodau cu fire de lână, aplicații din piele.	
14.	Portmoneu / pungă	Apariția primelor portmonee sub forme de pungă cu clapă și șiret (sec. XV-XVI). Era folosită de nobilimea feminină în ținută vestimentară pentru păstrarea obiectelor personale. La începutul sec XIX-lea pungile au devenit portmonee [1; 2; 4; 7].	Perforare, cusături decorative, vopsire și lustruire.	

Repertoriul elaborat de autor pentru acest articol este o formă deschisă, care poate fi completat și revăzut în funcție de studierea noilor surse și date de teren.

Referințe bibliografice:

1. Pintilei, E. *Meșteșuguri populare tradiționale Moldovenești* – Din colecțiile Bibliotecii Naționale – Bibliografie de recomandare. Chișinău, 2017, ISBN. [online]. [accesat 30.01.2020]. Disponibil: <http://www.bnrm.md/files/publicatii/Mes-tesuguri-populare-traditionale-moldovenesti.pdf>

2. Buzilă, V. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211085>

3. Tcacenco, N., Bogdan, A. *Gala costumului popular*. Chișinău, 2006. Ed. Balacron, – 51 p. ISBN 978-9975-100-13-7. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <https://www.academia.edu/16097012>

4. Зеленчук, В., С. *Молдавский национальный костюм-Moldavian National Costume*. Кишинев. 1984. Издательство “Тимпул”. – 143 с.

5. *Meșteșuguri populare*. [online]. [accesat 07.02.2020]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/61>

6. <https://artizanafashion.md/ro/product/cojoc-pilot-din-blana-acoperita-inchidere-asimetrica/>

7. MADEIN.MD. <https://madein.md/baluleather> <https://nordnews.md/foto-cele-mai-vechi-exponate-ale-portului-popular-expuse-la-muzeul-din-balti/>

IMAGOLOGIA ORIENTULUI ÎN CREAȚIA
LUI MIRCEA ELIADE. EXOTISMUL SPAȚIULUI

IOVU ELISAVETA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Orientalismul și Exotismul au intrat în vizorul țărilor dezvoltate ale lumii încă din cele mai vechi timpuri. De aceea, de-a lungul evoluției istorice au existat etnologi, antropologi, scriitori, istorici, jurnaliști, călători, care s-au interesat de popoarele din Asia/ Africa. În acest context Orientul și Orientalismul au devenit teme de cercetare pentru un șir de discipline umaniste, printre care și imagologia. Teoreticianul american, de origine palestinian, Edward Said consideră că Orientul nu este numai adiacent Europei (mai puțin Americii), dar și locul celor mai mari, mai bogate, mai vechi colonii ale Europei, sursa civilizațiilor și a limbilor ei, concurentul ei cultural și una dintre cele mai profunde și mai recurente imagini ale Celuilalt. În plus, Orientul a ajutat, și ajută și-n continuare la definirea Europei, mai puțin a Americii ca fiind contrastul propriei imagini, personalități, experiențe. Edward Said susține că orientul reprezintă mai mult o invenție europeană, și începând cu Antichitatea, a fost un loc al idilei, al ființelor exotice, al amintirilor și peisajelor obsedante, al experiențelor remarcabile. Persoana care predă, scrie, cercetează Orientul, fie antropolog, sociolog, istoric, filolog, este un orientalist, iar ceea ce face el se numește orientalism [7, p. 30]. Orientalismul reprezintă un stil de gândire bazat pe distincția ontologică și epistemologică între „Orient” și „Occident”, „Orient” și „America”, iar definițiile acestuia se bazează pe reperele academic, imaginativ și istoric. Din toate acestea aspectul imaginativ interesează cel mai mult domeniul imagologic. Ceea ce ne mai atenționează cercetătorul american este și faptul că atunci când vom analiza Orientul trebuie să luăm în considerare că aceste teritorii au fost colonii ale britanicilor, francezilor, americanilor, și evident că există o influență a acestor puteri în teritoriile date. De aceea, Orientalismul: „exprimă și reprezintă această parte, culturală și ideologică, ca un tip de discurs ce susține instituțiile, vocabularul, învățătura, imagistica, doctrinele, chiar și birocrăția colonială și stilurile coloniale” [7, p. 30]

Pe de altă parte, orientalismul poate fi pus în relație cu structurile discursive de tip exotic. Discursul exotic se bazează pe mai multe strategii și tehnici de scriere. În viziunea comparatistului francez Daniel-Henri Pageaux acesta presupune: 1) fragmentarea spațiului (pentru a trăi din plin delicia depărtărilor, palmieri, plaje, colțuri de natură foarte pitorești pentru cultura observatoare); 2) teatralizarea, consecință a primului fenomen (scene, tablouri care transformă natura și cultura Celuilalt în spectacole); 3) sexualizarea, care permite dominarea Celuilalt, stabilirea unor relații tulburi și complexe: spațiile haremului, ale plăcerilor artificiale [6, p. 100]. Exotismul este privit de cercetător și ca o ipostază a orientalismului, și este întâlnit în unele opere ale scriitorilor americani și europeni, printre care și români. Exotismul prevede acele locuri pitorești, inefabile, care entuziasmează străinul/occidentalul, cum ar fi exotismul spațiului, naturii sălbatice, oamenilor ciudați etc. În acest articol ne propunem să efectuăm o incursiune în depozitul imaginilor despre Celuilalt în opera lui Mircea Eliade, în ceea ce constă exotismul spațiului.

Datorită faptului că multe centre metropolitane de mult timp stabilite ar pu-

tea să reprezinte însăși națiunea. Imaginile lor se dovedesc a fi un material viabil din ce în ce mai interesant pentru domeniul imagologic. Ele au un set de caracteristici asociate în mod tradițional cu țările din care fac parte și sunt adesea prezentate ca un microcosmos concentrat al națiunii lor. Sigur, în această sinecdocă orașul înseamnă mai degrabă o țară/o societate, decât o etnie / „națiune”, mai ales în reprezentările mai moderne unde orașul este de obicei văzut ca o confluență a oamenilor înrădăcinați. În general, majoritatea textelor imagotipice care au ca temă/ motiv literar orașul „oferă o aceeași tematică: gustul aristocratic, sensibilitatea exacerbată în fața frumuseții ruinelor, fascinația generată de puterea spirituală a artei” [5, p. 120], cum vom observa în textele lui Mircea Eliade despre India, Egipt etc.

În opera lui Eliade, exotismul spațiului i-a dimensiunile unor orașe și sate orientale. În acest context Egiptul este reprezentat prin Alexandria, Cairo, Port-Said; India - Calcutta, Ceylon, Benares, Ajmer, Udaipur, Darjeeling, sate: Ghum, Lebong, Mena; Pakistanul - Lahore, Peshawar etc. După cum observăm, acest spațiu este fragmentat în orașe și sate pe care naratorul român le-a vizitat în marea sa călătorie pe continentul asiatic și african. Orașul oriental este reprezentat ca o mică națiune, având caracteristica lui specifică orientală.

Naratorul român atunci când descrie spațiul exotic, pornește de la elementele civilizației, apoi trece inevitabil și la aspectele care i se par mai puțin civilizate. Observă că străzile din unele orașe din India, nu sunt la fel ca cele europene, dar oricum au bulevarde asfaltate, care se aseamănă între ele, iar arhitectura se împletește, la un moment dat cu natura. De exemplu, în orașul Ceylon, naratorul descoperă în primul rând minunățiile naturii și mai puțin ale orașului: „te trezești intimidat de atâtea descoperiri și paralizat de atâtea impulsuri [...] case albe, cu terase încinse în parapet, te ferești de alergătorii înhămați la *riksas*, ascuți la răstimpuri sirenele vaselor din rădă” [2, p. 16]. Orașul e viu și trăiește într-un ritm accelerat: „de odihnit, nu poți. Biciuirea continuă, ritmul e accelerat” [2, p. 18]. Naratorul se confesează la un moment dat: „pretutindeni în Ceylon m-a urmărit mireasma pădurilor cu arbori de scortșoară și cicadia” [3, p. 198-199].

Aceeași impresie de aspect mixt de oraș indian colonizat i-o lasă și *Benares*. Chiar de la gară naratorul observă o îmbulzeală, numai că aici e „mult mai înfricoșătoare, iar călătorii – cu inevitabila excepție a turiștilor americani – sunt toți hinduși” [2, p. 36]. Când mergea pe drum, deseori naratorul trebuia să se ferească de trecători, mai ales în persoana femeilor, care înaintau cu fețele plecate, fără să vadă pe unde merg. Seara, orașul are un alt aspect, privescetea e și mai bogată: „Clopoței, mirodenii, voaluri ca piersica, ghirlande de becuri, facile și lumânări își dezleagă jocul și farmecele pe singura stradă principală a acestui oraș sfânt” [2, p. 37].

Un aspect mai diferit se observă în descrierea Orașului *Ajmer*, dar din păcate acest oraș e atât de puțin cunoscut. Are ritmul cel mai oriental și aspectul cel mai cinematic din câte a văzut până acum naratorul român. Orașul are un stil pur, în apropierea cantonamentului se află casele europene, iar celelalte creează tabloul unor „case albe cu terase cubice, blocuri mari de lumină printre boschete de brazi pitici și cocotieri. Ulițele sunt înguste spre bazar, culorile tot mai violente, hainele fetelor încep să se fixeze în galben, și fiecare fată stă gata să rădă, gata să-ți întoarcă privirea înapoi cu o mirare și mai jucăuse decât a ta. Bazarul e parfumat cu roze și iasomie. S-au deschis fiole la un neguțător de uleiuri persiene. Îmbată

sute de pași împrejur.” [2, p. 65]. Ceea ce mai observă naratorul că în acest oraș tinerețea femeilor e mai chemătoare, și occidentalul nu se mai simte jignit de rasa sa, le poate privi sâni aproape goi, fără să se suspecteze de impolitețe.

În descrierea orașelor orientale, de asemenea naratorul împletește imaginile vizuale cu cele auditive și olfactive, reprezentând într-un final tabloul unei lumi inefabile și feerice. Orașul *Udaipur*: „un clar de lună dureros de concret, de parfumat. S-ar spune că treci nu prin noapte luminată de lună, ci printr-o pondere magică, vrăjită și pipăibilă”. Orașul „acum pare stins, cu desăvârșire stins. Acum palpăie de lumini. Acum mocnește deocheat, ca un oraș scufundat cândva prin fermece” [2, p.66].

Orașul Calcutta, în care naratorul a locuit în cea mai mare parte din călătoria sa, este descris și el în culori vii, reprezentând spațiul exotic al coabitării occidentalului cu orientalul. În serile lungi, naratorul întreprindea mici plimbări pe străzile Calcuttei, pornind din Ripon Street și se pierdea departe, prin cartierele hindușilor: „ulițe înguste, printre ziduri copleșite sub arbuști înfloriți, până ce lăsam în urmă ultimile vile anglo-indiene și pătrundeam în labirintul căsuțelor indigene, unde viața nu se întrerupe niciodată. Pentru un neprevenit, indienii din această parte a Calcuttei n-au somn. La orice oră te-ai întoarce spre casă, îi găsești pe prispe sau pe marginile trotuarului sau în odăițele lor cu ușile deschise spre stradă – cântând, muncind, stând de vorbă sau jucând cărți. E cartierul oamenilor nevoiași” [4, p. 12-13]. Din descrierea naratorului asupra acestui cartier hindus, se desprinde aceeași imagine olfactivă, de care atenționa de fiecare dată occidentalul. Cu cât se îndepărta de centrul european apare: „mirosul de *huka* și fumul dulceag al opiumului”, care „se împreună cu acele neuitate miresme ale cartierelor indiene – flori de scorțișoară, grajd umed, lapte, orez fiert stătut, dulciuri făcute cu miere și opărite în unt și alte sute de nuanțe cu neputință de identificat” [4, p. 13]. De fapt, ceea ce observă naratorul, este că această imagine olfactivă/mirosul diferă de la o stradă la alta: „în fiecare stradă întâlnești întotdeauna o nuanță nouă, contrastând uneori izbitor cu sinteza precedentă, din care se desprinde, pentru câteva clipe, cu o surprinzătoare fermitate” [4, p. 13].

Un tablou mai sumbru surprindem din descrierile naratorului român asupra orașelor orientale de pe tărâmul african. Spațiul exotic este conturat prin imagini mai puțin colorate, însă uimește și de data aceasta ochiul occidental. Acest loc îi trezește naratorului român un comportament apropiat popoarelor primitive/ barbare. Văzând în depărtare orașul *Alexandria*, a rămas uimit, deoarece cerul Mediteranei, digurile portului și farul alb „sunt clipe în care trebuie să țipi”. Tărâmul Egiptului i-a provocat naratorului o poftă însângerată de a urla și de a strânge în brațe acest loc necunoscut: „de unde izvorau atâta primitivism și atâta copilărie într-un suflet pe care îl credeam cioplit?” [1, p.177]. Observând unele detalii ale orașului, naratorul conștientizează că Orientul se trădează de pe chei. A petrecut în acest oraș doar o singură zi, „o zi neobișnuit de violentă”, de aceea orașul se rezumă în amintirea naratorului, doar la un port cu diguri și un far alb.

În Cairo, alt oraș oriental, naratorul observă pe alocuri urmele unui oraș civilizată, care nu dăunează decât monumentelor. Placheta europeană dăruiește orașului un farmec aparte, deoarece vitrinele lor erau luminate electric. Ceea ce mai observă occidentalul, sunt: cafelele luxoase cu consumatori eleganți, music-hall-uri, teatre cu reclamă luminoasă, tramvaie cu cifre arabe. Piramidele, considerate una din minunile lumii, naratorul le califică ca ceva formidabil: „dacă

cineva m-ar întreba cum sunt i-aș răspunde: «ca în fotografii! Niciodată n-am văzut o asemănare mai formidabilă» [1, p.182]. După ce a vizitat orașul Cairo, unde sunt urme ale civilizației, celelalte locuri de pe tărâmul african i s-a părut occidentalului că sunt cuprinse de o sărăcie fără margini: „ceas după ceas, aceiași decor dezolant. În jurul gărilor se ridicaseră barăci, magazii și câteva clădiri europene; se încercau plantații mai largi. Arabii tot mai zdrențăroși, câte un bivol slab, aceleași turme de capre roase de praf și măracini – și căldura care pătrundea tot mai simțitor în vagoanele albe.” [1, p.185]. În acest context naratorul român scoate în evidență penuria în care trăiesc alte popoare de pe glob, și cu cât te îndepărtezi mai mult de centru, de orașele civilizate, cu atât vezi, observi mai multe probleme cu care se confruntă poporul.

Nici orașul Port-Said din Egipt, nu-i lasă o impresie prea bună naratorului, dar îi lăsa acea deprimantă impresie de port pustiu, sau simplu punct administrativ, fără nici o viață comercială industrială, distractivă. Vapoarele așteaptă triste, de parcă „s-ar spune că stau în carantină”. Portul pare mort cu desăvârșire, deoarece nu se aud decât chicotele monotone ale hamalilor arabi încercând cărbuni pe transoceanice. Marea se întinde albastră și calmă, iar Canalul de Suez, de „o stranie regularitate”, își păstrează apele limpezi și calde. Cartierul arab din Port-Said este descris și el în nuanțe triste, deoarece peste tot păștea mizeria, boala și sărăcia: „neașteptată mizerie, hoarde de copii slabi, cerșetori bolnavi, câteva mumii și schelete vorbitoare care imploră miluială” [1, p.185].

Orașele din Pakistan și Afganistan au și ele un aspect al orașelor orientale, însă fiecare în felul lor farmecă sau dezgustă ochiul occidental. Lahore, capitala Pakistanului oferă multe locuri de văzut, multe porți și morminte frumoase, și grădini, și fortul lui Shah Jehan, care farmecă occidentalii, iar cum intri în Peshawar, oraș din Pakistan: „simți că treci într-o lume nouă” [2, p. 142]. Naratorul se întreabă dacă acest lucru nu se întâmplă din cauza prezenței acelor „bărbați înalți de doi metri, spătoși și atât de puternici încât pot fura noaptea un pian și-l pot transporta zece kilometri, peste graniță?” [2, p. 142]. Afganistanul la prima vedere i se pare naratorului ca o cetate ruinată, cu metereze agățate de cer, pe acolo unde numai vulturii ajung. Valea aceea strămtă, pustie și tristă, pe care o traversează naratorul cu trenul ca să ajungă în Afganistan, reprezintă imaginea unui pod „de castel medieval. Pereții de stâncă roșcată se înalță de o parte și de alta ca două ziduri amețitor de înalte. E frig pe aici, frig și vânt. Caravanele nu mai au aspectul lor degajat și decorativ din Rajputana, din deșertul Bikaneerului. Oamenii sunt bine îmbrăcați în scurteici de culoarea sacului, turbanele sunt bine aduse pe grumaz, și carabinele se leagă în pasul cămilelor” [2, p.146].

În ceea ce privește descrierea satelor, observăm la Eliade că diferă de aspectul orașelor, deoarece sunt mai sărace și nu au mare lucru cu ce ar putea entuziasma ochiul străin. De exemplu în satul Lebong se observă case europene și indiene, străzile canalizate, iar cișmelele moderne funcționau prompt. Cu toate acestea, Lebongul din munte are un violent caracter asiatic, himalayan. Străzile sunt accidentate, cu trepte de piatră albă. Felinarele caselor erau tainice, iar femeile cu șaluri, venite să care apă, în pofida cișmelei mecanice: „păreau grupuri arabe din tablourile veacului trecut” [2, p. 88]. În Satul Ghum după-amiaza, e întotdeauna ceață. Satul e unul bhutanez, femeile sunt frumoase și nimeni nu pricepe o boabă englezește. Pe drum, naratorul a remarcat copii care urmează din instinct pe orice străin, venit de departe, ulițe neînchipt de răsucite, negustori cu prăvălii ase-

menea tarabelor pe prispă, femeii la sfat, lături vărsate în drum din curte, tibetani cu cozi negre și lucioase, cu cizme înflorite și mustățile asemenea unguenilor, „coollies”, purtând coșuri cu ardei iuți, banane, săpun și cartofi. Imaginea satelor contrastează cu imaginea olfactivă, care este prezentă în plasticizarea acestei lumi inefabile pentru narator. De departe se simțea miros de opaițe alături de mirodeniile asiatice. Fetele „cu aceeași cercei mari de aur și aceleași aripioare pe nas. Coliere de grosime neașteptată, scurte și aurite. Vestminte în culori stinse, cu șaluri albăstrii înfășurând capul” [2, p. 90]. Iar în Mena, un sat alb cu palmieri îmbrățișați, deasupra curților pământii, ochiul occidentalului putea surprinde peste tot tabloul unor revărsări întârziate, care erau risipite prin canale, sau vile nobile cu terase umbrite de flori, cu cactuși de-a lungul zidurilor, cu slujitori nubieni. În autobuz naratorul zărește cele dintâi femei frumoase, cu voal îndoliat sub ochi, care au pleoapele puternic fardate și privirile, ca întotdeauna în Orient, „șerpuitoare”.

Printre ceilalți scriitorii români preocupați să descopere lumea necunoscută a Orientului, Mircea Eliade prezintă o figură aparte. Literatura sa despre această parte a lumii constituie un material perfect pentru alcătuirea unei imagologii cu imagotipuri expresive de rezonanță în literatura română. De departe, cea mai consistentă ofertă a lui Mircea Eliade este cea în materie de imagini care valorizează exotismul spațiului Indiei, Afganistanului, Pakistanului sau al tărâmului african.

Referințe bibliografice:

1. Eliade, Mircea. *Biblioteca Maharajahului*. În: *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*. București: Humanitas, 2008, 445 p., pp. 175-244
2. Eliade, Mircea. *India*. În: *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*. București: Humanitas, 2008, 445 p., pp. 9-172
3. Eliade, Mircea. *Reportajii*. În: *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*. București: Humanitas, 2008, 445 p., pp. 198-236
4. Eliade, Mircea. *Noaptea la Serampore. Secretul doctorului Honigberger. Biblioteca Maharajahului*. Mușătești: Tana, 2017, 160 p.
5. Orian, Georgeta. *Identitate și alteritate: repere interdisciplinare*. În: *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica, Alba Iulia, nr.4/2003, tom 3, pp.123-132*,
6. Pageaux, D. H. *Literatura generală și comparată*. București: Polirom, 2000, 230 p.
7. Said, Edward. *Orientalism*. București: Art, 2018, 504 p.

**DE LA TRADIȚIE LA MODERNISM ÎN
FOLCLORUL MŪZICAL MARAMUREȘEAN**

*IUSCO VASILE,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Descoperirea, culegerea, cercetarea sunt trei cuvinte-repere care marchează calea cunoașterii folclorului, a culturii folclorice care a existat și s-a modelat alături de cultura instituțională sau cultura autonomă, cum se numește mai recent

Folosirea timpului verbal al trecutului ar putea sugera faptul că ne ocupăm de o cultură care și-a încheiat misiunea atât în culturile naționale cât și în cele universale. Or lucrurile nu stau așa: chiar cu riscul de a supraevalua existența și rolul culturii populare în spiritualitatea omului din noul mileniu, putem vorbi de folclor etern, folclor ale cărui începuturi sunt departe de a coincide cu momentele de descoperire, de trezire a interesului față de el. Folclorul va exista și atunci când, poate, datorită globalizării absolute a lumii se va crede că existența acestui fel de cultură și-a pierdut definitiv orice rațiune de a fi. Iar folcloristica va fi considerată și ea anacronică și va fi radiată din „nomenclatorul” științelor funcționale din simplul motiv că se ocupă de o felie a trecutului omenirii, neaducând foloase imediate, pragmatice.

În mod cert se vor reduce considerabil deosebirea de cultură și civilizație între sat și oraș, prin urmare și deosebirile dintre folclorul sătesc și cel urban, dar folclorul, ca mod special de oglindire a vieții, de exprimare a stării de suflet și de spirit, de modelare comportamentală în societate a viziunii despre lume și a unei estetici neacademice, necanonizate din afară - nu va dispărea. Pentru că nu va dispărea una dintre esențele ființei umane: de a gândi și de a crea și în afara normelor sistemelor instituționale, „în subsolul” edificiului culturii autonome din ce în ce mai sofisticate și arhionizate. Omul, în toată existența lui, indiferent de religie sau spațiul cultural de care aparține, se supune unei rânduieli prestabilite, de la naștere și până la moarte. Diferențele care apar în manifestarea acestora țin mai mult de tradiții, spiritualitate, context socio-cultural sau evoluția comunităților umane în decursul istoriei. Rânduiala, în aparență este o noțiune cu rezonanță arhaică, întâlnită mai des în cultura rurală sau în comunitățile tradiționale și include în înțelesul ei un ansamblu de repere, valori, ritualuri, datini, norme și precepte.

În același timp, putem vorbi de o rânduială la nivel macrosocial (întâlnită la nivelul unui areal geografic, comunitate, națiune, etnie etc.) sau la nivel micro (rânduiala dintr-o familie sau cea practică de fiecare persoană în parte); între ele trebuie să existe o complementaritate, compatibilitate și o convergență permanentă prin care se asigură starea de armonie și conexiunea securizantă a persoanei cu spațiul spiritual. De asemenea, întâlnim o tipologie variată referitoare la rânduiala care susține ființa umană pe calea echilibrului interior și interpersonal: unele rânduieli sunt de sorginte religioasă care privesc, în principal, relația, dialogul, interacțiunea omului cu divinitatea, altele au trăsături profane care însoțesc și orientează ființa umană în tot felul de situații sau contexte de viață, însă ambele, nu sunt în prezent ceea ce au fost în urmă cu decenii când contextul social, economic, cultural era fundamental altul.

Dintre toate manifestările maramureșene, obiceiurile sau rânduielile se

dovedesc a fi cei mai rezistenți piloni ai folclorului. Fenomenul se datorează și pluralității valențelor pe care obiceiurile le poartă, valorii umane, sociale deosebite a unora dintre acestea precum și interesului omului contemporan pentru ele. Rânduiala nu trebuie confundată cu rutina sau stereotipia, chiar dacă, în aparență, am fi tentați să facem asta; ea solicită și o implicare afectivă, spirituală, responsabilizează persoana și conferă o stare de confort și siguranță, de satisfacție și împlinire personală. În plus, viața în rânduială are și o conotație psihologică, în sensul că oferă persoanei o stare de armonie cu sine, de echilibru emoțional, creează oportunități și contexte de interacțiune, socializare și solidaritate. Nu de puține ori, omul a încercat relativizarea rânduiei având nostalgia vremurilor de altădată, când fiecare eveniment de viață genera o stare și o trăire aparte. Vedem astfel redescoperite sau adaptate vietii moderne, tradiții caracterizate prin simplitate și profunzime.

Obiceiurile formează un mecanism viu atât în Maramureș cât și în întreaga țară, un mecanism activ al vieții sociale, un mecanism creator de cultură. Prin acestea, ele se deosebesc de celelalte categorii ale folclorului deoarece obiceiurile sunt acte de comunicare cu un limbaj propriu, pentru că la realizarea lor contribuie de fapt mai multe modalități de expresie: cea verbală se îmbină cu cea muzicală, coregrafia cu gestică și mimică. Pentru integrarea lor în cultura contemporană, trebuie descoperită originea obiceiurilor pentru a fi valorificate într-un sens cultural. În prezent asistăm la mutații funcționale în folclor. Acestea, în raport cu tradiția și cu înnoirea, sunt elementul dinamic care produce schimbările. Ele se realizează prin transplantarea actelor de pe un plan pe altul: de exemplu, colindele, de pe planul religios, pe cel ceremonial și apoi pe cel artistic; fenomene similare cunoscând și melodiile obiceiurilor. Melodia adusă pe scenă nu mai poate fi identică cu melodia cântată în popor acum 50-60 de ani, legată de obiceiul respectiv. Etnologii sunt de parere că, cele mai multe dintre riturile, ritualurile, obiceiurile populare trec printr-un proces continuu de sacralizare. De exemplu tinerii care preferă horile vocale, mai nou, cu preponderență de dans, după ce s-au căsătorit și au intrat în grupul celor însurați revin adesea la horile tradiționale. Similară este situația celor care intră în categoria bătrânilor în raporturile lor cu sacral și profanal, cu vechiul și noul. Astăzi, sacral nu este privit în același fel cum era privit cu câteva decenii în urmă. De exemplu un obicei de primăvară „Tânja-ua” s-a transformat în obicei de Anul Nou „Tileguța”. Reînvierea naturii, ca semn de speranță după moarte, din credințele antice se regăsește în moartea și reînvierea caprei în sărbătorile de Anul Nou, cu tot ceremonialul de înmormântare în jocurile cu măști. Sensurile obiceiurilor s-au schimbat de pe un plan contextual pe altul prin mutațiile funcționale, acest lucru având repercursiuni directe asupra structurii actelor, a melodiilor și ritmicii melodiilor, a tempo-ului și măsurii. Cu toate acestea inovația evoluează destul de lent în zona Maramureșului, datorită tradiției deosebit de puternice. Un alt fenomen observat este implantarea unor elemente inovatoare în tradiții înrădăcinate de veacuri. Așa se întâlnesc hori locale mai noi grefate pe horea lungă. Se păstrează cu greu practici magice unde fetele își caută norocul în noaptea de Anul Nou, dansând un dans ritual în jurul focului în care se aruncă mătrăgună. Focul viu întreținut la stână a rămas doar în spectacol. Omul pădurii ori fata pădurii se crede și astăzi că momește pe unii tineri rătăcitori prin păduri, iar horea „fetei pădurii” am gasit-o ca o veritabilă hore lungă. Aspectele pe care ni le oferă folclorul muzical arată, că cele mai vechi specii

păstrate fără a fi modificate în mod semnificativ, deși simplificările și inovațiile sunt vizibile, apar atât în folclorul obiceiurilor legate de principalele momente din viața omului, cât și în folclorul ritual.

Fenomenul de contaminare a melodiilor care persistă între genurile din zonă este o altă observație privind tradiția și inovația. Au apărut schimbări mai întâi la text și apoi transformări ale horilor de cătanie și haiducești sau păstorești care au devenit hori de dragoste sau de dans.

Procesul de trecere de la folclorul tradițional la folclorul contemporan este unul care se desfășoară treptat. Anumite categorii ale folclorului muzical au suferit o schimbare de sens sau o înflorire, însă fără a se altera tradiția care este foarte puternică în zonă. Bela Bartok nota, referitor la acest subiect, că a întâlnit la începutul secolului nostru în Maramureș „împrejurări minunate”, sate în care oamenii nu părăsesc niciodată locul de baștină, în care producția casnică îndeplina nevoile zilnice.

Aceste sate i-au dat convingerea că în vremuri mai vechi „muzica a fost fără îndoială o îndeletnicire obștească”, deoarece exista un număr mare de tarafuri de țărani care întorcându-se seara de la muncile câmpului înveseleau obștea. Obiceiurile tradiționale se desfășurau conform unor reguli stricte, toate cântecul ritual se cântau numai cu prilejul ceremoniilor de care țineau. Conservarea neschimbată a tradițiilor versus continuitatea lor într-o formă înnoită, în pas cu schimbările este o confruntare în care cea de-a doua inevitabil câștigă. Horile lungi, horile haiducești, de ducă, baladele, dispar odată cu bătrânii satelor deoarece tinerii migrează către așezările urbane, iar fetele rămase în sat cântă numai cântece de largă circulație. Unele categorii de hori, mai ales din sistemul obiceiurilor se păstrează totuși prin schimbare de funcție. În general se poate afirma că muzica vocală este mai rezistentă la înnoire și evoluție decât cea instrumentală, cu toate că lăutarii țărani păstrează multe hori de familie, hori din bătrâni, pe care sunt solicitați să le cânte în diferite ocazii, dar sunt și cei mai receptibili la nou. În sat se mai păstrează pe alocuri șezătoarea, apoi sărbătorile de iarnă cu colindele ori jocurile de măști și teatrul popular, obiceiurile de primăvară, ca Tânjaua, Ruptul Sterpelor, obiceiul cununii de secerat. Obiceiurile nunții și de înmormântare au rămas mai puțin alterate. Dar unele au căpătat o schimbare de funcții și au devenit grandioase manifestări populare, ori spectacole, păstrându-li-se sensul, ca: „Festivalul de datini și obiceiuri laice de iarnă” de la Sighetu Marmăției, „Tânjaua” de la Hoteni, „Ruptul Sterpelor” etc.

Folclorul maramureșean autentic a parcurs în timp un drum al evoluției, firesc de altfel, influențat fiind de factori economico-sociali, schimbarea mentalității oamenilor, a funcției unor obiceiuri la care se adaugă mijloacele moderne. Față de încărcătura magică și religioasă din trecut, miturile și obiceiurile tradiționale au evoluat mereu cu o încărcătură nouă, în care valențele laice s-au conturat puternic și au devenit dominante.

În evoluția culturii populare în general și în evoluția culturii maramureșene în special, s-a produs un proces de mutație funcțională treptată, obiceiurile în ansamblul lor și-au pierdut tot mai mult valențele rituale, cele ceremoniale și artistice fiind accentuate. Există astfel o tranziție treptată a lor de pe planul cu dominanță magică pe planul cu dominanță ceremonială și apoi pe planul de spectacol. Începutul procesului de trecere de la folclorul tradițional la cel contemporan în care costumele, cântecul, dansul și poezia alături de proză devin bunuri de

consum se situează în urmă cu aproximativ 3-4 decenii. Diminuându-se tradiția, se remarcă în zilele noastre o reducere a zonelor și a satelor tradiționale, lărgindu-se incontestabil sfera inovației. Alături de aceste transformări s-a produs, firește, și o trecere a horilor de pe planul de dominanță ceremonială pe planul de spectacol. Se păstrează acele hori de familie, ca de exemplu: Horea lui Guban, Cioată, Stângău, Diavolu, Ciorna, unde inovația nu s-a produs prea mult în melodie cât în textul strigăturilor. Cele mai vechi specii ale cântecelor păstrate în afara alterărilor, apar în folclorul ritual și cel al obiceiurilor legate de principalele momente din viața omului. În repertoriul copiilor se observă o inovație la text iar la melodie, ca reacții spontane ale celor mici față de mediul înconjurător, care invocă prin cântece formule, acele practici ce ne duc în timp la strămoșii daci. Se poate observa ritmul extrem de simplu (piricul) cu numărătoarea pe un sunet sau două sunete sol-mi (bitonul) de la care se trage alături de horea lungă, pentatonia frecvent întâlnită în cântecele moroșenilor.

Forma strofică se dovedește a fi în strânsă unitate cu echivalentul sau de formă clasică din întreaga țară. Culegerile recente de folclor muzical au dovedit o mare frecvență a cântecelor de leagăn în care ritmul punctat este înlocuit cu „ritm punctat moale” cum îi spune Bartok, bazat pe combinațiile provenite din măsura 6/8. Nu este deloc exclus ca acest ritm „giusto silabic bicron” cum îl numește marile nostru folclorist Constantin Brailoiu să fie arhietipul ritmului maramureșean actual. Acest ritm punctat este în primul rând specific întregii țări și nelipsit în Maramureș. Pentru aceasta ar pleda în plus și faptul că am găsit în mai multe comune cunoscuta melodie „Cātu-i Maramureșu” text de legănat care ne duce la concluzia că acest cântec a fost la origine cântec de leagăn.

Obiceiurile de înmormântare stau până astăzi nealterate fiindcă asupra sensului lor adânc, planează o notă de sacralitate chiar dacă acesta a căpătat în unele locuri valențe noi mai largi și mai profund umane. Ritmul bocetelor este silabic și împreună cu scara muzicală redusă ne duce cu siguranță în timp la genul din care a provenit horea lungă. Și în acest gen, pe lângă melopeea de bocet am găsit melodii cu caracter de ritual incadrabile în măsură sau chiar melodii de bocet în măsura 6/8. Este și aceasta o dovadă a evoluției. Inovație în ceremonialul de înmormântare, cu implicații directe asupra muzicii, găsim la moartea prematură a tinerilor, acea nuntă-înmormântare. Obiceiul de a cânta lăutarii țărani la înmormântare este vechi, participarea lor este mult mai restrânsă în zilele noastre. Ei cântă de obicei dintr-un bocet sau chiar fragmente dintr-o hore lungă. Originea de a cânta la înmormântare o aflăm la români. Încă înaintea erei noastre se obișnuia ca la înmormântarea celor avuți să existe pe lângă bocitoare (praeficație), trâmbițași (tubicines) și flautiști (triste). Astăzi, în Maramureș, aproape toate aceste manifestări există. Morții tineri necăsătoriți sunt conduși pe ultimul drum cu cetera. Interesantă este această transformare a înmormântării în nuntă, care se face cu mireasa în cazul în care a murit un flăcău și cu mire în cazul în care a murit o fată. Aici melodiile cântate nu sunt toate de jale. Unele sunt și de înstrăinare, de ducă, veritabile hori propriu-zise. Nu există bocitoare angajată. Cântă după mort parinții, copiii sau rudele apropiate. Am întâlnit și zicala „din trișcă la groapă”. Este o hore de jale sau de înstrăinare care se cântă și pe imaș nu numai la înmormântare.

La sărbătorile de iarnă, în Maramureș, vechile obiceiuri practice sunt o dovadă clară a etnicității, unității și mai ales a vechimii poporului român pe aceste

meleaguri. Ele constituie un adevărat tezaur folcloric, ca parte integrantă a tezaurului folcloric românesc. Pe lângă colindele de origine religioasă, cele laice sau lumești ocupă un loc bine determinat, prezentând elemente de urări ca „Să fiți gazde veseloși”, elemente de legendă „Mândru-și cântă-un cerb în codru” sau balade „Colinda păcurarului”, „Miorița Maramureșeană”. Aceste melodii nu au suferit o evoluție radicală, ele au ca structură modală cadentă dorică, un final de exprimare largă și o revenire – aici s-a produs inovația – fundamentală cerută de contemporaneitate și nu o cădere pe cvartă. Evoluția de la colindă la baladă este un proces specific numai maramureșenilor transmigrarea caracterului mitic la cel religios producându-se și în teatrul folcloric „Viflaemu” și în cântecele de pelerinaj, unde în condițiile asupririi sociale și naționale, manifestările religioase au constituit pentru maramureșeni, secole de-a rândul, o formă de rezistență.

Jocurile cu măști sunt încă pe întreg teritoriul Maramureșului vii. Din trunchiul străvechi al teatrului tradițional, poporul, în dorința de a da expresie artistică gândurilor și sentimentelor sale, a dat noi valențe acestui obicei. Melodiile sunt cântate din fluiet, secondate de dobă sau/și vioară. „Jocul caprei” a suferit pe alocuri unele înfloriri. Inovația este mai pregnantă la horile locale mai noi, fiind și cele mai numeroase. La melodia zilelor noastre s-a produs inovația în stil de interpretare, pe când stilul vechi se caracteriza printr-o permanentă târăgănare a glasului, între sunetele principale ale melodiei cu alunecarea vocii pe anumite sunete chiar imprecise și mai ales pe cvarta în cadență. Horea nouă tinde astăzi să rămână pe tonică (Sol). Melodia este cristalizată într-o execuție fermă, fără coroane, observându-se apariția din ce în ce mai deasă a pseudo-refrenului. Arătăm de asemenea că muzica instrumentală este și rămâne mai rezistentă la inovație. În melodiile „De jucat”, „De sărit”, „De învățit”, „De tropotit”, „De băut”, cu excepția unor variații și floricele inerente interpreților lăutari, melodia nu s-a schimbat prea mult. Aici doar strigatura se schimbă. Desigur că la o melodie vocală, un text nou atrage de multe ori după sine și o hore nouă, fără coroană în execuție precisă de 2/4. Maramureșul contemporan are o societatea rurală similară celei urbane, anume, una de consum. Ea produce pentru piață și consumă de pe piață toate bunurile, inclusiv cele folclorice. Mediul rural, ajutat fiind de mijloacele moderne de viață, consumă același fel de folclor ca și cel urban. Folclorul muzical maramureșean, deși se bucură de o anumită stabilitate în timp, a fost și este deschis tuturor tendințelor înnoitoare, având capacitatea de a se adapta schimbărilor care au loc în structura societății rurale maramureșene. Procesul de înnoire se produce prin intermediul „variantelor locale” ca hibridi ai tradiționalului. În concluzie, folclorul muzical – literar, coregrafic actual, ilustrează o realitate a vieții noastre contemporane cu puternic răsădit în istoria acestui ținut, izvorât fiind din necesitatea de a cânta realitatea vie fie creând valori noi fie adaptându-le pe cele vechi la specificul spiritual al prezentului.

Referințe bibliografice:

1. Bartók, Béla, 1923 *„Cântece populare din Maramureș”*.
2. Bilțiu, Pamfil, 2012, *Studii de etnologie românească*, editura Eurotip
3. Colta, Elena, 2015, *De la naștere la moarte*, ed. Etnologică, București
4. Dăncuș, Mihai, 2005: *Satul maramureșean 1945-1989*. Viața socială, economică, politică, culturală și religioasă. Studii și documente, vol I, Muzeul Maramureșului, Sighetul Marmăției

5. Dumitru Pop, *Între obiceiurile calendaristice și cele legate de vârstele omului*, în vol. Studii și comunicări, Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu, Sibiu, 1982.
6. Ion Cuceu, *Obiceiuri și credințe în legătură cu ocupațiile tradiționale*, în AMET, 1971-1973, Cluj, 1973.
7. Eliade, Mircea, 1981, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura științifică și Enciclopedică, București
8. Eliade, Mircea, 2005, *Sacru și profanul*, Humanitas, București
9. Ion Șeuleanu, *Poezia populară de nuntă*, Universitas, Editura Minerva, București, 1985.
10. Iuga, Anamaria, 2011, *Valea Izei îmbrăcată țărănește*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpus
11. Mihai Dăncuș, *Obiceiurile în Zona etnografică Maramureș*, București, 1986.
12. Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976
13. Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1976.
14. Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, 1976
15. Papahagi, Tache, 1981, „*Graiul și folclorul Maramureșului*”. Prefață. Introducere. Texte. Muzică populară. Apendice. Toponimie. Onomastică. Glosar.
16. Papahagi, Tache, *Grai, folclor, etnografie*, ediție și prefață de Valeriu Rusu, Editura Minerva, București
17. Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București 1976.
18. Pop, Mihai, *Mitul mării treceri, în Folclor literar*, vol. II, Timișoara, 1968. Van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, Polirom, Iași, 1996.

CONSIDERAȚII ASUPRA CERCETĂRII LITERARE
DIN PERSPECTIVA ARHETIPOLOGIEI

IVANOV CONSTANTIN,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Pentru a evita un conflict epistemologic și metodologic vom încerca în măsura mijloacelor ce ne stau la îndemână să aducem unele precizări referitoare la concep-tul de arhetip, precum și la direcția noastră de cercetare a literaturii prin prisma arhetipologiei. Nu ne dorim să propunem un model de cercetare literară și nici să facem vreo apologie a vreunei metode sau ale unei grile de interpretare, ci mai degrabă ne expunem demersul nostru de cercetare, care ulterior ne va sluji drept indici ce vor trasa limitele pe care ni le propunem să le stabilim în demersul nostru în rol de „precauții metodologice”. Însă necesitatea de a adopta o metodă precum și descrierea ei, este dictată mai degrabă de încadrarea scopului propus într-o arie direcțională de cercetare. Or, după cum bine se știe, o metodă reprezintă, în linii mari, un ansamblu de principii normative ce alcătuiesc un anumit algoritm accep-tat de către comunitatea științifică sau de către tradiția academică datorită căreia am putea accede la cercetarea unei problematici. În domeniul criticii literare, Adrian Marino susține că propriu-zis „Metoda presupune un număr de termeni, noțiuni, idei literare etc., folosite ca și cum asupra lor s-ar fi căzut de acord de la început, acceptate în mod tacit sau declarate ca puncte legitime de plecare. Orice model propune, de fapt, doar propria sa concluzie, cu care se identifică pe parcurs” [18, p. 55]. Însuși termenul „metodă” este destul de categoric prin semnificația dictată de propria-i etimologie în ceea ce privește strictetea și obligația de a respecta niște re-guli și principii prestabilite. Acesta este consacrat de la grecescul μέθοδος (métho-dos) format după modelul gramatical prefix-rădăcină: μέθ (met '-)-όδός (odos). În greaca clasică substantivul ὁδός (odos) desemna drum, cale, călătorie, itinerar, traseu, învățătură ș.a.m.d. Iar particula μέθ (met '-), care nu este altceva decât forma apocopică a lui μετά (metá), în diferite contexte sugerează mai degrabă obligația sau nevoia stringentă (importanța, principalitatea) a ceea ce este exprimat prin cuvân-tul venit în compunere cu „μέθ”- (met '-)- „meta”-, dar și gravitatea sau gradul de schimbare/transformare precum este sugerat de exemplu prin cuvântul morfoză. Morfoză înseamnă modificare. Însă când spunem metamorfoză nu înțelegem doar o simplă modificare, ci o transformare, o modificare profundă a unei forme inițiale.

Chiar dacă prin noțiunea metodă, după cum ne sugerează grecescul μέθοδος (méthodos), ar trebui să înțelegem calea obligatorie (principală) fără de care nu putem realiza un anumit scop pe care ni l-am propus, totuși în cazul nostru nu ne interesează doar latura principală încifrată în conotația noțiunii de metodă, ci și expresia perspectivei pe care ne-o poate deschide un asemenea demers metodolo-gic, pentru că în cazul nostru, scopul să nu poată dicta sau impune unele detașări principale în funcție de un anumit subiectivism. Cu alte cuvinte, îmbrățișăm mai mult posibilitatea de a ne stabili principiile unei metode, decât a respecta un tipar metodologic stabilit ca ceva indubitabil, cu valoare universală, unde vom exersa, după principiul lui Descartes, mereu cu metoda pe care ni-o prescriem, pentru

a o stăpâni din ce în ce mai bine [8, p. 52]. Însă aceste principii vor fi alimen-tate desigur de contribuțiile notorii din domeniul cercetării imaginarului și al criticii literare.

Scopul nostru este interpretarea fenomenelor literare, și a actului artistic. Ceea ce ține de interpretare este mai degrabă un demers exclusiv hermeneutic, fără de care nu poate fi posibilă receptarea operei. Înțelegem prin receptare nu doar semnificația pe care i-o atribuie demersul structuralist, ci actul prin care opera este supusă unui proces de contemplație, timp în care se produce fascinația, adică elementul uimirii (ceea ce ne depășește și ne uimește) față de actul/elementul artistic și care întruchipează ceea ce Aristotel numește ca fiind și una din funcțiile artei, și anume, aceea de a produce desfătare [1, p. 71]. Însumând cele spuse, putem menționa că abordarea noastră nu vizează strict un demers critic față de literatură, ci investigarea ei prin prisma unor structuri tipice încrustate în niște modele mitice din arealul arhetipal ce ne permite în fond o contemplare în abisalitatea operei literare ca atare.

Dacă în epicentrul demersului nostru plasăm interpretarea și actul hermeneutic ca emblemă a problemei în sine asupra căreia să putem desfășura un proces de analiză arhetipală, atunci arhetipologia ar deveni prin definiție o chestiune de metodă. Contrar așteptărilor, arhetipologia nu este o arie de cercetare, precum ar sugera-o construcția sa terminologică, și nici măcar nu reprezintă o direcție științifică, ea este mai întâi de toate o modalitate de analiză multi-aspectuală și pluridisciplinară a unor tipologii structurale ale imaginarului uman, sau cum o numește Gilbert Durand o metodologie inspirată „de semantismul arhetipal” [9, p. 341]. Înseși noțiunile analiza arhetipală și arhetipologia constituie axa conceptual-terminologică a școlii americane.

În cercetarea literară, arhetipologia este, după cum recunoaște Corin Braga, o metodă comparatistă. Iar în calitate de procedeu de analiză, arhetipologia se impune în structura unor mecanisme comparatiste ce conferă o bună „aplicabilitate hermeneutică” și în domeniul cercetării literare. Desigur, când vorbim de cercetarea literară nu putem să omitem cealaltă componentă a activității hermeneutice care este critica literară. Deși nu putem face o distincție clară între ele, totuși rezultatul factologic de impact ar putea, într-o anumită măsură, să fie diferit. Cercetarea literară și critica literară au același obiect supus investigației: fenomenul literar sau actul/obiectul artistic. În acest caz nu putem vorbi de o distincție oarecare sau o particularitate anume. Aceasta apare doar dacă clarificăm, așa cum am mai spus, măsura de impact preconizat al actului hermeneutic. Critica literară vizează niște raporturi preponderent estetice cu funcția expresă de valorizare a unui produs literar. Cercetarea literară analizează tipologiile reprezentărilor literare din cadrul unei grile cultural-estetice. De aceea arhetipologia, considerăm noi, e mai aproape de cercetarea literară decât de critica literară. Aceasta nu înseamnă că critica literară nu ar putea prelua modelul arhetipal de analiză, lucru pe care cercetătorul canadian Northrop Frye îl analizează în celebrul său studiu „Anatomia criticii” (1957). Critica arhetipală propusă de el reprezintă însăși caracterul comparatist de abordare al unor opere literare. Ceea ce impulsionează un asemenea demers critic este tocmai premisa că marea parte a operelor literare au criptat un model originar, motiv care ar impune o abordare mai largă. „În mod similar, principiile structurale ale literaturii, susține Northrop Frye, trebuie deduse din critica anagogică și arhetipală, singurele care oferă un context mai larg literaturii ca întreg” [14, p. 167]. Criticul își construiește discursul despre arhetip și arhetipologie oarecum independent de semnificațiile concepției propuse de către C. G. Jung. Deși formal, el admite tiparul conceptual a ceea ce presupune a desemna prin accepția de arhe-

tip, precum că tot acest demers ar viza ab initio mitul. Însă ceea ce particularizează discursul său este tocmai căutarea propriu-zisă a mitului propriu într-o operă de artă, în general, și, în particular, în opera literară decât preocuparea de reprezentările mitologice. Altfel spus, demersul metodologic al cercetătorului canadian pune în prim plan mitul, iar miticul, precum o face direcția de analiză jungiană și dezvoltată de Gilbert Durand în direcția antropologico-culturală, este lăsat pe un loc secund și uneori chiar neatins. Critica arhetipală propusă de Northrop Frye, deși pare să se disocieze de structuralismul adoptat la acea vreme de către cercurile academice, totuși îi plătește oarecum un tribut acceptând în discursul său o doză de afinitate metodologiei structurale propuse de către Claude Levi-Strauss. Așa că în arhetipologia lui Northrop Frye se pot întrevădea anumite accente structurale nu pentru că anume acest lucru ar reprezenta arhetipologia, ci pentru că însuși demersul său critic este tributar mecanismului metodic, care poartă unele premise ce se apropie într-un fel de o arhetipologie structurală decât de una „mitico-comarativă”, precum e cea a lui Gilbert Durand.

Arhetipologia, așa cum a fost concepută de către C. G. Jung, este o cale de analiză arhetipală, ceea ce presupune din start o analiză comparativă. În mare parte, comparatismul transcende granițele unei rigori metodologice, devenind mai degrabă un mod de cunoaștere cu atribute de relaționare ale cercetării imaginarului și istoriei culturale. Datorită deschiderii foarte mari spre alte domenii de cercetare, comparatismul nu este obstrucționat nici chiar de propriul sistem epistemologic. Dacă ar fi să identificăm o anumită noimă în tot acest demers, am reitera cele puse de comparatistul român Corin Braga că „scopul comparatismului (sau unul dintre scopurile sale) este cercetarea și degajarea invarianțelor, a arhetipurilor culturale, a miturilor, a temelor, simbolurilor, personajelor și scenariilor recurente, care trec dintr-o cultură într-alta, care au o existență ce transcende frontierele unei epoci sau ale unui domeniu” [5, p. 9].

În ceea ce privește abordarea comparativă a literaturii, trebuie să vorbim de o arie concretă numită literatura comparată. Prin literatura comparată înțelegem accepția susținută de comparatistul H. H. Remak din școala americană: „Literatura comparată e studiul relațiilor dintre literatură, pe de o parte, și alte arii ale cunoașterii și creației, cum ar fi artele, filosofia, istoria și științele sociale, științele exacte, religia etc. pe de altă parte. Pe scurt, ea e compararea unei literaturi cu o alta sau cu altele și compararea literaturii cu alte sfere ale expresiei umane” [20, p. 31].

Metoda comparativă nu are nimic de-a face cu direcția structuralistă bazată pe mecanismul comparației, ea fiind foarte bine aplicată în lingvistică cu niște rezultate obiective relevante. În cercetarea literară, metoda de analiză structurală a unei opere literare, așa cum a fost concepută de către școala formalistă rusă, oferă niște rezultate foarte bine puse la punct atâta timp, cât doar literatura însăși este obiectul analizei. Altceva este atunci când literatura, mai cu seamă opera literară, trece din calitatea sa de obiect în subiect. În primul caz, cercetarea obiectului prin mijloacele structurale presupune drept finalitate scontată un grad înalt de obiectivitate, și care poate fi foarte ușor evaluat, dar și implementat cu succes în activitatea didactică, pentru că e normativă, dar și prescriptivă în același timp. În acest caz, prioritar e „organizarea materială” a ceea ce presupune a fi opera literară. Sau după cum menționează Adrian Marino: „opera literară constituie o structură, care se cere descoperită, definită, dovedită. Este scopul prim și ultim al oricărei lucrări critice adecvată la obiect, înțeles ca unitate estetică sistematică,

funcțională” [19, p. 81]. Nu vom insista pe lărgirea ariei teoretice, dar și pe cea a reprezentanților de vază ai școlii structuraliste. Ne limităm doar la unul din reprezentanții acestei metode, Adrian Marino, care posedă un discurs autoritar și apreciat în spațiul cultural românesc și nu numai. Pe când în cel de-al doilea caz, când literatura și opera literară nu mai este un obiect, ci un subiect abordat în demersul cercetării literare, gradul de obiectivitate trece deja pe un plan secundar, făcându-se foarte bine simțită prezența elementelor subiective ce se impun drept o finalitate a procesului de analiză literară. Acest lucru se datorează faptului că exegetul în actul interpretării sau al demersului hermeneutic porcede la „compărarea literaturii cu alte sfere ale expresiei umane” având drept sprijin cunoștințe interdisciplinare multiple.

În afară de particularitățile termenului de arhetip, Jung a fost și cel care a promovat în circuitul științific un aspect nou în analiza materialului psihologic, analizat prin prisma istoriei culturale și religioase, precum și a ofertelor filosofiei. Jung s-a despărțit de Freud, credem, impulsionat de nevoia de a trece de la analiza formelor în care Freud prea mult zăbovea, căutând să pătrundă dincolo de etichetele freudiene, la analiza problemelor în esențialitatea lor, aplicând o metodă de analiză comparativă. Cercetătorul elvețian recunoaște că metoda de analiză psihologică a lui Freud este prea reduționistă și susține că „Psihologia freudiană se mișcă în limitele înguste ale premiselor științifice materialiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea și n-a dat niciodată socoteală de premisele ei filosofice, ceea ce are evident legătură cu contemplația filosofică neîndestulătoare a maestrului însuși” [17, p. 54]. Așa că lui Jung nu i se datorează doar identificarea termenului de arhetip teoretizat și pus în circuitul academic, ci poate cel mai important este demersul său metodologic, modul propus de analiză a factorilor psihologici puși în relație cu factorul cultural. Doar în acest fel, Jung a reușit să se detașeze de datele oferite de metodele tradiționale. Într-o notă explicativă, el scrie următoarele: „teoria structurală a psihicului nu a fost elaborată pe baza basmelor și a miturilor, ci a experiențelor și observațiilor psiho-medicale, găsindu-și abia ulterior confirmarea prin cercetarea comparativă a unor domenii care par foarte îndepărtate de medicină” [16, p. 243].

Teoria lui Jung are o mare deschidere către istoria religiilor și mitologie, ba chiar a făcut din acest fapt un demers științific veritabil. În introducerea la „Cartea roșie” a lui Jung, Sanu Shamdasani afirmă: „Pentru Jung, miturile erau simboluri ale libidoului și zăgrăveau mișcările tipice ale acestuia. El a utilizat metoda comparativă a antropologiei pentru a atrage la un loc o vastă panoplie a miturilor și a le supune apoi interpretării analitice” [21, p. 197]. Leonard Gavrilu, în studiul introductiv la „Introducere în psihologia lui C. G. Jung” de Frieda Fordham, face următoarea observație în ceea ce privește spiritul metodic al analizei psihanalitice jungiene: „Impresia de fascinantă bogăție a operei lui Jung vine de la extensivitatea și diversitatea epicii sale mitologice și de la imensul travaliu de interpretare comparativă, ceea ce îl situează mereu dincolo de granițele psihologiei” [15, p. 31-32]. Pe de altă parte, în domeniul psihanalizei se impun rigorile structuraliste ale lui Jacques Lacan, după cum bine punctează și Mircea Braga: „Dacă Jung își construiește demersul din interiorul psihanalizei, pentru a-i sparge granițele, oferind tabloul unei expansiuni pe care n-o oprește decât filozofia, Lacan pare a veni din afara ei, închinând-o în sine cu ajutorul (fiindcă numai așa se poate) rigorilor structuralist-semiotice” [6, p. 77-78]. Așadar, specificul metodei lui Jung de analiză a factorilor psihologici constă în deschiderea acestora spre studiile culturale,

iar acest demers poate fi posibil doar în limitele comparatismului, înțeles nu doar ca un factor metodic, ci ca o trăire în intensitate și abisalitate a tiparelor mitice înscris în inconștientul colectiv sau în imaginile artistice.

Tot în acest spirit au fost întreprinse o serie de analize a factorilor religioși cu arsenalul mitico-cultural, precum, mai târziu, au fost cele întreprinse de Mircea Eliade, Georges Dumézil, Henry Corbin, specialist în studii de islamistică, Ioan Petru Culianu ș.a., care vin să certifice și să completeze celebra schemă a lui J. G. Frazer despre evoluția gândirii umane – de la magie la religie și apoi la știință. Asemenea studii ce au în prim-plan aplecarea cu precădere asupra mitului, și desigur asupra imaginilor primordiale, dar și a gândirii simbolice, face posibilă și înțelegerea factorului religios, parte din cultura modernă. Or, pentru a putea înțelege profunzimea ființei umane, e nevoie de o grilă interpretativă largă. E ceea ce regăsim la Mircea Eliade atunci când analizează diferitele ansambluri religioase reprezentate în imagini, simboluri și mituri, care ar trebui să fie asimilate de către omul modern. În acest sens, Mircea Eliade face următoarea remarcă: „Ține numai de omul modern, am spune, să «redeștepte» acest inestimabil tezaur de imagini pe care-l poartă în sine; să redeștepte imaginile, spre a le contempla în puritatea lor și spre a le însuși mesajul” [11, p. 24].

În altă ordine de idei, Mircea Eliade accentuează importanța înțelegerii mitului printr-o afirmație surprinzătoare: „Nu e mai puțin adevărat că înțelegerea mitului se va număra într-o zi printre cele mai folositoare descoperiri ale secolului XX” [13, p. 31]. Așadar, pentru istoricul religiilor, înțelegerea factorului religios înclină spre a percepe mai întâi profunzimea ființei umane. Așa că în domeniul istoriei religiilor, comparatismul este mai degrabă un instrument de cunoaștere a sacrului, a primordialului și a elementului religios în deosebi, decât o metodă de cercetare specifică acestui domeniu. Mai mult decât atât, în domeniul cercetării literare, Mircea Eliade poate fi considerat unul dintre primii care a încercat să aplice o grilă analitică din perspectiva miticului asupra unui text literar, intenție oarecum asemănătoare cu cea a lui Maud Bodkin din importantul studiu „Archetypal patterns in poetry” (1934), considerat una dintre primele aplicații a analizei arhetipale jungiene pe texte literare clasice. În „Insula lui Euthanasius”, Mircea Eliade identifică semnificații metafizice profunde a ceea ce reprezintă spațiul paradiziac din nuvela „Cezara” de Mihai Eminescu. Analiza poate fi considerată o hermeneutică întreprinsă în sensul unei reacții la demersul critic al lui George Călinescu. „Divinul critic” încerca mai degrabă să identifice unele surse consultate de Eminescu, decât să facă trimitere la un factor mitic. Semnificațiile simbolice, dar și cele ale elementelor onirice și cosmogonice din creația eminesciană, în genere, sunt revelate printr-o grilă de interpretare mitico-arhetipală. Astfel, Mircea Eliade trece de la o simplă abordare superficială a mesajului nuvelei la una ce scoate la iveală semnificații profunde, evitând astfel o abordare reductionistă a identificărilor de surse: „Este deci de un interes mediocru «sursa» lui Eminescu dacă, în cazul nostru, va fi avut vreuna. Insula lui Euthanasius prezintă însă un interes maxim pentru înțelegerea poetului. Ea nu are deloc un rol întâmplător în istoria pasiunii lui Ieronim și a Cezarei. S-ar putea spune, dimpotrivă, că reprezintă adevăratul centru al povestirii; nu numai pentru că face posibilă întâlnirea finală dintre îndrăgostiți, dar mai ales pentru că magia insulei, ea singură, rezolvă drama personajelor. Ieronim nu izbuteste să se îndrăgostească de Cezara decât după ce o contemplă, nudă, pe malul lacului din insulă. Nuditatea aceasta nu are nimic licențios; ea păstrează,

în proza lui Eminescu, sensul original, metafizic, de «dezbrăcare de orice formă», reîntoarcerea la primordial, la preformal” [12, p. 11].

O abordare asemănătoare o are și Ioan Petru Culianu în seria de studii exegetice publicate pe marginea operei lui Mihai Eminescu în „Studii românești” volumul I (Editura Nemira, 2000). După părerea lui M. Metzeltin, cercetarea lui Culianu se apropie de psihanaliză, fapt pe care cercetătorul român îl neagă cu vehemență. El propune mai degrabă un mod de lectură a textului literar decât o metodologie de investigare a unei opere literare. Nu în zadar cuvântul metodă din titlul paragrafului introductiv la studiul „Fantasmele libertății la Mihai Eminescu. Peisajul central al lumii în nuvela Cezara” (1876) este luat între ghilimele și numit sugestiv „Metodă”: pro sau contra?. Aici autorul trasează unele delimitări metodice ale felului său de interpretare a nuvelei eminesciene, mai cu seamă a procesului comparatist propriu, pe care îl numește mitanaliză. Prin mitanaliză Ioan Petru Culianu înțelege un „demers practic ce constă în a discerne miturile latente din textul literar și a le interoga pentru a stabili câteva posibilități din mulțimea acelor care sunt înscrise în raza lor semantică” [7, p. 83]. Acest demers practic al lui Ioan Petru Culianu aplicat asupra unui text literar rămâne a fi doar un act de contemplare a unei opere literare, și nicidecum nu are pretenția de a se numi metodă propriu-zisă. În sprijinul celor afirmate cităm: „mitanaliza, care semnalează existența unor «fapte» înzestrate cu semnificație, vrea să se derobeze oricărui dogmatism, fie el psihanalitic, sociologic sau structuralist (vom vedea de ce structuralismul aplicat la studiul textului literar, derivație a structuralismului lingvistic, se sprijină pe o bază dogmatică). Teoria ei nu este o teorie științifică. Demersul ei nu este o metodă” [7, p. 85]. Referitor la imputarea lui M. Metzeltin precum că interpretarea lui Ioan Petru Culianu propusă nuvelei „Cezara” ar fi de ordin psihanalitic, Iulian Băicuș face următoarea afirmație, oarecum împăciuitoare a celor două modalități de abordare a textului literar, mitocritic și psihanalitic: „În realitate această polemică între sensul psihanalitic și cel mitocritic cu aplicație pe proza lui Mihai Eminescu, „Cezara”, e un exemplu de exclusivism metodologic, faptul că ambele moduri de interpretare a unei opere literare, pot fi simultane, atât în timp cât și în spațiu, părăndu-mi-se azi mai mult decât evident. Arhetipologia continuă, de fapt, demersul acesta psihanalitic, iar cele două științe se completează una pe alta, în tentativa de a restabili adevărurile ascunse, criptate, ale sufletului creator” [2, p. 12].

În antropologie, care oarecum pornește de pe filiera aceleiași grile de abordare a miticului și a mitului în sine, cu aplicabilitate în cercetări ale imaginarului, sunt relevante cercetările întreprinse de Gilbert Durand. Cercetătorul francez se desprinde de școala americană de abordare a arhetipului și de dezvoltare a arhetipologiei, dând prioritate unor demersuri proprii de analiză a miturilor și structurilor mitice inițiate de Gaston Bachelard, dar sistematizate pe baza teoriilor lui Mircea Eliade și dezvoltate în manieră jungiană. Gilbert Durand subliniază că „în arhetipologie structurile mistice constelează fără dificultate cu caracterele Einfühlung-ului (empatie, paranteza ne aparține – C. I.), cu aspectul de vivacitate concretă, atât senzorială cât și imaginară, a fanteziei mistice” [9, p. 256]. Modul de abordare al lui Gilbert Durand vine deja să teoretizeze modalitatea de analiză comparatistă a elementelor culturale prin prisma unei analize mitice. În acest sens, el propune ca în locul termenilor preferați de școala americană analiză arhetipală și, respectiv, arhetipologie, să li se dea prioritate termenilor mitanaliză și

mitocritică. Deși recunoaște că grila de lectură este una arhetipală, totuși cercetătorul francez dă prioritate termenilor mitanaliză și mitocritică, pentru a sublinia tocmai esența și mecanismul acestei modalități de lectură. E în spiritul metodei psihanalitice și nicidecum în „buchia” metodei, sau după cum recunoaște Gilbert Durand, termenul de mitanaliză este creat după modelul psihanalizei [10, p. 308]. În accepția lui Gilbert Durand, mitocritica permite explorarea unei opere sau a unui factor cultural în abisalitatea semnificațiilor lor, pentru că „din punct de vedere metodologic, susține cercetătorul, orice mitanaliză va trebui să înceapă prin examenul mitocritic cel mai exhaustiv al «operelor» – sau al «bunurilor» – unei epoci sau ale unei culturi date. Picturile, sculpturile, monumentele, ideologiile, codurile juridice, ritualurile religioase, moravurile, veșmintele și cosmeticele, într-un cuvânt tot ce cuprinde inventarul antropologic, sunt deopotrivă invitate să ne informeze despre cutare sau cutare moment al sufletului individual sau colectiv. Eroi și zei ridică atunci ca niște paradigme cu adevărat «comprehensive» ale obiectului uman particular studiat” [10, p. 294]. Dacă mitanaliza vizează doar explorarea semnificațiilor ascunse ale unei opere de artă sau ale unui factor cultural, atunci mitocritica vizează în deosebi elementele ce au produs operele de artă sau o anumită situație culturală. În acest sens, Gilbert Durand, afirmă următoarele: „Mitocritica pune în evidență la un autor, în opera aparținând unei anumite epoci și unui anumit mediu, miturile directoare și transformările lor semnificative. Ea ne permite să arătăm cum contribuie cutare trăsătură de caracter personală a autorului la transformarea mitologiei folosite sau, dimpotrivă, cum accentuează cutare sau cutare mit director folosit. Ea tinde să extrapoleze textul sau documentul studiat, să ajungă, trecând dincolo de operă, și la situația biografică a autorului, dar și la preocupările socio- sau istorico-culturale. Mitocritica cheamă așadar o «mitanaliză» care să fie pentru momentul cultural și ansamblul social dat ceea ce este psihanaliza pentru psihicul individual” [10, p. 308]. În acest sens, cercetătorul francez vine să compenseze ceea ce arhetipologia a înlăturat, sau să adauge mai multă claritate criticii arhetipale dezvoltată de școala americană, și, respectiv, de Nortrop Frye, oferind un aspect complementar demersului comparatist și mecanismului comparatist în sine.

Printre cei care au încercat să pună în drepturi cercetarea literară prin grila arhetipologiei și să-i confere o sistematizare teoretică specifică unei metode de lucru în cadrul unui demers comparatist, poate fi amintit Corin Braga. În debutul studiului „10 studii de arhetipologie” este expusă o delimitare de principiu a însuși termenului de arhetip, care, după cum specifică cercetătorul, a primit de-a lungul timpului următoarele accepții: arhetip de esență metafizică (ontologică), arhetip cu expresii ale unui fond psihologic (antropologic) și accepțiunea culturală a arhetipului [3, p. 5-22]. Or, datorită acestui fapt, instrumentul experimental de analiză a unui text literar poate fi consolidat în demersul comparatist drept o metodă veritabilă. În acest sens, Corin Braga conchide următoarele: „Cele trei accepțiuni ale termenului de arhetip (metafizică, psihologică și culturală) pot fi combinate într-un demers complex și stratificat. Pe trunchiul accepțiunii culturale (specifică literaturii comparate) pot fi grefate interpretările metafizice, pe de o parte, și cele psihologice, de cealaltă. Analiza literară poate fi așezată între voletele a două oglinzi critice complementare, cea metafizică și cea antropologică, conform ideii lui C. G. Jung, explicația mitologică este o amplificare a interpretării psihologice. Critica literară ar fi astfel însoțită de mitocritică și mitanaliză,

pe de o parte, psihologică și psihanaliză, de cealaltă. Arhetipologia ar putea în acest fel să preia rolul de succesor hermeneutic al pozitivismului, amplificând și conferind un aspect organic demersului comparatist” [3, p. 21-22]. Pentru că, indiferent de statutul acestui instrument hermeneutic, vom avea la îndemână o cale de aprofundare și înțelegere atât a materialului literar cât și a factorului cultural a arhetipului, fie în accepție ontologică sau metafizică pentru a reconstrui o rețea de imagini și simboluri, sarcină ce-i revine de fapt mitanalizei. Exercițiul ce va aduce plus valoare demersului mitocritic, fapt ilustrat în studiul recent publicat al lui Corin Braga „Archetypologie postmoderne”: „La mythocritique se donne pour objet d’identifier les mythes présents au niveau d’une oeuvre ou d’un auteur. Elle commence par identifier les « redondances », c’est-à-dire les thèmes et les motifs qui reviennent chez un auteur, puis regroupe ces récurrences autour des mythes ou unités composantes d’un schéma mythique, identifie le ou les mythes actualisé(s) par l’oeuvre, et finalement met en lumière les modifications spécifiques qu’il(s) y ont souffertes. À son tour, la mythanalyse étend cette recherche à plusieurs écrivains ou artistes représentatifs d’un courant ou d’une époque, pour en dégager le réseau des mythes dominants. Elle peut procéder soit de manière inductive, se dirigeant des oeuvres vers les mythes fondateurs, soit de manière déductive, descendant des mythes constitutifs des grands mythes vers leurs actualisations dans les oeuvres” [4, p. 60].

După cum am putut observa, arhetipologia identifică substratul mitic al unei opere de artă ce permite ca într-un context mai larg să fie înțeles un anume imaginar uman. Analiza arhetipală, atâta timp cât încă nu poate fi numită o metodă propriu-zisă, rămâne a fi, întâi de toate, o filozofie a imaginilor arhetipale sau a reprezentărilor arhetipale din arsenalul imaginarului uman. Mitul pe care Mircea Eliade îl definește ca fiind o reprezentare ideală, este de fapt proiecția imaginară a unei lumi ideale ce ne permite să identificăm o formă de cunoaștere sau să conturăm limitele cunoașterii ca atare. Arhetipologia trece dincolo de imagine și ajunge să reveleze sensuri ce au corelații directe cu transcendența.

Având în vedere caracterul introductiv al celor expuse în acest paragraf, am evitat în mod conștient o problematizare pe subiect, precum foarte bine o face Radu Surdulescu în studiul „Critica mitic-arhetipală ...” (1997), evidențiind în linii mari, premisele unei grile de interpretare și analiză a textului literar. În mare parte, am ținut să prezentăm direcția noastră de cercetare a literaturii, și anume, cercetarea ei prin prisma arhetipologiei, invocând desigur unele exemple, care în opinia noastră, ar putea justifica un asemenea demers. Chiar dacă grila de analiză arhetipală ar putea să fie recunoscută la unison de către comunitatea științifică drept o metodă cu principii și accepțiuni bine definite, totuși aceasta va rămâne cu siguranță un instrument-model de lectură în limitele unei hermeneutici exemplare. Or, după cum am precizat, intenția noastră ar viza mai degrabă posibilitatea contemplării operei literare în tot ansamblul ei decât confruntarea ei cu demersuri metodologice și științifice specifice domeniului căreia îi aparține.

Referința bibliografică:

1. Aristotel. Poetica. Studiu introductiv, traducere și comentarii de D. M. Pippidi. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965.
2. Băicuș, Iulian. Eminescu și arhetipurile. Scurt tratat de arhetipologie

eminesciană. Fragment publicat într-o variantă pre-print pe site-ul: <http://books.corect.com/ro/books/preview/1677/pdf>, p. 12 (vizitat la 08.12.2019)

3. Braga, Corin. 10 studii de arhetipologie. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2007.

4. Braga, Corin. Archétypologie postmoderne. D'Oedipe à Umberto Eco. Paris: Éditions Honoré Champion, collection „Convergences”, 2019.

5. Braga, Corin. De la arhetip la anarhetip. Iași: Editura Polirom, 2006.

6. Braga, Mircea. Teorie și metodă. Eseu despre izvoarele aventurii metodologice moderne. Sibiu: Editura Imago, 2002.

7. Culianu, Ioan Petru. Studii românești. Traducere de Corina Popescu și Dan Petrescu. Volumul I: Fantasmеle nihilismului: secretele doctorului Eliade. Ed. a-II-a, Iași: Editura Polirom, 2006.

8. Descartes, René. Discurs asupra metodei. Traducere de Cr. Todescu, cuvânt introductiv Gh. Pușcașu. București: Editura Științifică, 1957.

9. Durand, Gilbert. Structurile antropologice ale imaginarului. Traducere de Marcel Aderca. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998.

10. Durand, Gilbert. Figuri mitice și chipuri ale operei. De la mitocritică la mitanaliză. Traducere din franceză de Irina Bădescu. București: Editura Nemira, 1998.

11. Eliade, Mircea. Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios. Prefață de Georges Dumézil, traducere de Alexandra Beldescu. București: Editura Humanitas, 1994.

12. Eliade, Mircea. Insula lui Euthanasius. București: Editura Humanitas, 1992, 2003.

13. Eliade, Mircea. Mituri, vise și mistere. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998.

14. Frye, Northrop. Anatomia criticii. Traducere de Domnica Sterian și Mihai Spăriosu, prefață de Vera Călin. București: Editura Univers, 1972.

15. Gavriliu, Leonard. De la psihanaliză la psihologia analitică. În: Introducere în psihologia lui C. G. Jung de Frieda Fordham. București: Editura Iri, 1998.

16. Jung, Carl Gustav. Opere complete volumul 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv. Traducere din limba germană de Dana Verescu și Vasile Dem. Zamfirescu. București: Editura Trei, 2003.

17. Jung, Carl Gustav. Opere complete volumul 15. Despre fenomenul spiritului în artă și știință. Traducere din limba germană de Gabriela Danțiș. București: Editura Trei, 2007.

18. Marino, Adrian. Dintr-un dicționar de idei literare. Ediție și text îngrijit de Florina Ilis și Rodica Frențiu. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2010.

19. Marino, Adrian. Introducere în critică literară. București: Editura Tineretului, 1969.

20. Remak, H. H.. Apud: D. Grigorescu. Introducere în literatura comparată. București: Editura Universal Dalsi, Editura Semne, 1997.

21. Shamdasani, Sanu. Liber Novus: „Cartea roșie” a lui C. G. Jung. În: Cartea roșie de C. G. Jung. Traducere din germană de Viorica Nișcov, traducerile din engleză de Simona Rechintovschi. București: Editura Trei, 2016.

CLERICI BASARABENI, PROMOTORI AI MUZICII BIZANTINE
LA MĂNĂSTIRILE ATHONITE

LUȚĂ VALERIU,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Afirmarea muzicii bizantine în viața religioasă a românilor s-a produs pe mai multe căi. Un rol important în statornicirea ei l-au avut călugării înzestrați cu har artistic, care s-au manifestat în ipostaze diferite – psalți, copiști, compozitori, calligrafi, etc. Acești slujitori ai cultului ne-au lăsat moștenire creații originale, manuscrise muzicale de valoare liturgică și artistică incontestabilă. Însă, numele unora dintre ei rămân până în prezent necunoscute. Mediul chinovitic a fost una din instituțiile, care a stimulat dezvoltarea spirituală și culturală în societate. În Moldova, conform estimărilor recente, monahismul comunitar își exprimă existența ca stil de viață evanghelică consacrată rugăciunii, contemplației și ascezei, începând cu secolul al X-lea [Cf. 7]. În această perioadă, monahismul athonit, care inițial cunoștea forma anahoretică, se află într-o ascendentă prosperare.

În Moldova și Țara Românească, ”viața călugărească s-a răspândit și s-a dezvoltat în strânsă legătură cu monahismul de la Athos. Prezența monahală românească la Muntele Sfânt este consemnată pe bază de documente și date exacte în a II-a jumătate a secolului al XIV-lea, prezență care, pe lângă multiplele preocupări teologice și economice (ascultări, rugăciuni, studiul literaturii duhovnicești, munci fizice, etc.), s-a manifestat prin traducerea, transcrierea manuscriselor cu conținut muzical, prin editarea, păstrarea și promovarea cărții sau prin diferite alte activități spiritual-educative” [4, p. 107].

Legăturile cu Athosul s-au făcut cunoscute nu doar prin prezențele reale umane, stabilite încă din cele mai vechi timpuri, ci și prin relațiile de ordin ctitoricesc. Mărturie în acest sens pot să servească sprijinul material acordat la construcția lăcașelor athonite de cult de către deținătorii de tron ai țării: Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir.

Ștefan cel Mare, spre exemplu, numea *Zografu* ”mănăstirea domniei mele”, deși este chinovie bulgărească cu viață de obște. Explicația pornește de la faptul că marele voievod a contribuit cu fonduri bănești la construirea pristanței, la înnoirea bisericii, la refacerea chiliilor și a trapezei, mai apoi, la reclădirea și la pictarea ei în frescă, unde se păstrează steagul de la Podul Înalt, cusut cu aur și argint; aduce în dar icoana Sfântului Gheorghe, obiecte de cult și cărți de ritual creștin; donează anual bani de aur și argint, ș.a. Și alți domni pământeni contribuie la întreținerea lăcașului – Bogdan al III-lea îngrijește pîrgul, Petru Rareș face reparații și renovează fresca, etc.

Aflarea călugăriilor din mănăstirile și schiturile de la Sfântul Munte și preocupările lor în domeniul culturii muzicale bizantine au avut o influență substanțială asupra evoluției muzicii și a spiritualității creștine în spațiul ortodox românesc, îmbogățind-o cu manuscrise și creații originale, care mai apoi au fost puse în circulație. Din comunitatea monahală athonită făceau parte persoane provenite din mănăstirile moldovene, inclusiv din spațiul est-prutean.

Bunăoară, schitul românesc *Sfântul Ioan Botezătorul* (în grecește *Prodro-mu*) ctitorit de călugări moldoveni, care aparține Sfintei Mănăstiri a Marii Lavre,

dispune de o bibliotecă "ce depășește 6000 de unități" [11, p. XIV], cărți rare, tipărituri muzicale românești și grecești și manuscrise muzicale. *Mănăstirii Sfântul Pavel* îi aparține și un alt așezământ păstrător de spiritualitate românească și cultură muzicală de tradiție bizantină – *Schitul Sfântul Dumitru Valahu* (zis și *Schitul Lacu*), care a fost fondat în secolul X de călugări din zona Țării Moldovei. Construit de 25 de călugări moldoveni, care părăsesc în 1754 cercul ucenicilor lui Paisie – plecați la *Sfântul Ilie* (chilia *Profetul Ilie*, întemeiată de Paisie Velicovschi pe teritoriul mănăstirii *Pantocrator* de la Muntele Athos, transformat mai târziu în schit), acest edificiu monastic, pe lângă diferite obiecte de cult, deținea cărți teologice, filosofice, istorice cu documente de sorginte bizantină, inclusiv prețioase cărți muzicale păstrate în manuscris [4, p. 107].

Comunitatea monahală (Iera Kinōtis) de la mare oază a Ortodoxiei a fost și rămâne a fi bine reprezentată de călugări din teritoriile Moldovei din stânga Prutului, care, dedicându-se vieții eremitice, și-au exprimat dorința de a-și urma vocația misionară de desăvârșire prin credință, complinită de copiere, traducere și tipărire de literatură duhovnicească. Recent au fost descoperite documente, care demonstrează că, în secolul al XIX-lea, mai exact în anul 1864 "monahii basarabeni Cosma, Domițian și Corg se stabilesc la Athos, cumpără chilia *Adormirea Maicii Domnului* de pe moșia Xiropotamului și o refac din temelii, iar în 1869 cumpără ruinele chiliei *Cucuvinu-Provata* de pe moșia Lavrei, cu hramul *Sf. Ioan Teologul*, stareț fiind ieromonahul Domițian. După moartea egumenului Cosma, stareț devine un alt basarabean Gherasim Stratan" [3, p. 197]. Călugărul schironah basarabean Teodorit Hodorogea, retras de la *Prodromu*, este egumenul chiliei *Katafighi* din Provata, renovată la 1870, cu hramul *Sf. Ioan Botezătorul*, după decesul căruia este urmat în anul 1886 de monahul Antonie Saghin până în anul 1896, fiind succedat de Ilarion Mârza. În anul 1906, această chilie avea în dotare, pe lângă proprietăți funciare, o biserică, înzestrată cu atributivica necesară (veșminte, vase sfinte, evanghelii, etc.), și o bibliotecă cu 250 de volume. În acea perioadă chilia era viețuită de 16 monahi basarabeni (...) [8, p. 145].

Cărți, manuscrise, din care nu puteau să lipsească și cele muzicale, deținea chilia *Sfântul Prooroc Ilie* din Provata, cumpărată în anul 1870 de ieromonahul basarabean Carion Mirăuț de la mănăstirea *Lavra*. "Chilia a fost condusă până în anul 1890 de întemeietor, după decesul acestuia, timp de un an de monahul Iosif, iar din 1891 de monahul Spiridon Dașchievici, care o conducea încă în anul 1905 alături de alți 3 monahi basarabeni. Biserica chiliei avea două evanghelii și o bibliotecă cu 50 de cărți bisericești" [Ibidem].

O altă prezență din stânga Prutului, atestată la Athos, este la chilia cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului*, subordonată mănăstirii *Lavra*. În anul 1908 aceasta "era administrată de schimonahul basarabean Toma, ajutat de fratele lui, Vichentie schimonahul" [3, p. 222].

În calitatea lor de a fi izvor de sfințenie, de bine și adevăr, aceste așezăminte vor difuza prin slujitorii săi tezaurul iconografic și imnografic, prin care au transpus frumosul nevăzut în frumos văzut, devenind în consecință importante centre spirituale ale culturii ortodoxe, depozitare de cântare bisericească, manuscrise muzicale bizantine și post-bizantine de proveniență românească. Consemnat este astăzi faptul că, în anul 1890, "basarabeanul Iustin Caramanliu reface biserica mare" la schitul *Lacu*, unde "se va dezvolta o bogată viață cărturărească, vor activa psalți renumiți și se vor copia multe manuscrise muzicale" [11, p. 7].

O personalitate marcantă în spiritualitatea creștin-ortodoxă, a fost arhimandritul protopsalt Ghelasie din Basarabia, omologat din acest consistent cu numele Basarabeanu. Școala lui Ghelasie Basarabeanu și a discipolilor săi a excelat în copierea unor voluminoase cărți de muzică psaltică. Prin apariția lor s-a reușit multiplicarea, în primul rând, a creației arhimandritului Ghelasie, care constituia baza formării cântăreților. După cum s-a constatat ulterior, "manuscrisele muzicale utilizate în practica didactică a școlii ghelasiene au fost răspândite nu doar în țară, ci și în întreaga lume ortodoxă, ajungând și la așezămintele monahale athonite, ele fiind destinate celor mai diferite slujbe religioase: cântări la liturghie, la priveghere, la vecernie, la utrenie, la ceasuri, la pavecerniță, ș. a. m. d." [6, p. 100].

După cum menționează cercetătorul-bizantinolog Vasile Vasile, cântările arhimandritului basarabean (podobii, catavasii, chinonice, axioane, heruvice) erau foarte mult apreciate în mediul monastic athonit, ele cunoscând o largă circulație în manuscrisele de la Muntele Sfânt [Cf. 10, p. 166-169].

Schitul *Lacu* este leagănul, unde s-au format și mulți monahi cu preocupări serioase în domeniul artelor frumoase. Spre exemplu, "Veniamin de la Pădureni va picta biserica Todirenilor, închinată de pârçalabul Hotinului și confirmată de domnitorul moldovean Eustatie Dabija" [5, p. 280], iar călugărul de origine basarabeană Gavriil Panța "va fi recunoscut pentru calitățile sale interpretative și caligrafice, cu mărturii ajunse până la noi" [11, p. 7].

Chilia cu hramul *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* de pe moșia *Colciu-Vatoped* a fost cumpărată în anul 1894 de ieromonahul basarabean Ilie Hulpe. În această chilie există cea mai mare bibliotecă românească, unde se păstrează "aproape toate tipăriturile muzicale realizate în România în secolul al XIX-lea, dovadă a faptului că aici era una dintre chiliile în care s-a practicat cântarea în limba română. O parte din manuscrisele de aici au numere de inventar date de ieroschimonahii basarabeni Ilie Hulpe și Ioan Guțu" [Idem, p. 273], demonstrând prin aceasta prezența impresionantă a duhovnicilor transpurtici la cel mai important centru monastic al ortodoxiei și, totodată, aportul lor la păstrarea cu fidelitate a culturii milenare și a tradiției spirituale creștine, a comorilor artistice tezaurizate. Printre acestea figurează *Priveghere*¹, *Antologhioane*², și o *Filadă*³. Interesant este de observat că unul din *Priveghere*, datat cu anul 1913 cu text în limba română și scris cu litere chirilice de tipar, îl are ca și copist pe "fratele Nichita Basarabean", fapt ce face "posibil ca acesta să nu fie numele, ci să ateste proveniența sa din provincia Basarabia, de unde veneau cei mai mulți dintre viețuitorii chiliei" [Idem, p. 280].

Personalitate vrednică de credința dezvoltării lăcașelor sfinte în cadrul centrului monahismului ortodox paneuropean și preocupat de consolidarea prezenței românești, în general, a celei basarabene, în special, la Sfântul Munte Athos, a fost schimonahul basarabean Ioachim Bărcănescu. În anul 1895, "acesta cumpără de la mănăstirea *Cutlumuș* chilia cu hramul *Sfinții Mari Mucenici Teodor Tiron și Teodor Stratulat*, care avea biserică, case de locuit, terenuri agricole, pădure și

¹ Carte bisericească ce conține orânduiala privegherii – serviciu religios care se oficiază noaptea sau seara, în ajunul unei sărbători, într-o mănăstire sau într-o biserică ortodoxă.

² Carte bisericească care cuprinde serviciul praznicelor și al sfinților de peste an.

³ Carte religioasă de proporții reduse.

grădină, etc. Schitul adăpostește piese artistice (odoare) bisericești, colecții de literatură religioasă și documente istorice de valoare, între acestea figurând cărțile de ritual creștin (evangheliile legate în argint, suflate cu aur), o bibliotecă. În 1905 schitul era locuit de 10 monahi din Basarabia” [2, p. 198, p. 226].

Un prețios manuscris în limba română, care cuprinde doxologiile cântate la sărbători, intitulat *Stihiar-Doxastar pentru sărbătoarea Sfinților Arhangheli*, păstrează schitul cu hramul *Sfinților Arhangheli*, în care este înscris: ”Această carte s-a(u) scris de mine Monahul Gavril Panța pentru praznicul Sfinților mai mari vo(i)jevozi Mihai și Gavriil, pe anul 1906 s-au scris. Gavril Panța din Basarabi(e) ia, județul Tighina, comuna Gârbovăț(i), Români(e)a, 1906” [11, p. 130-131].

Uniți în duh și dragoste prin Sfintele Canoane, numărul călugărilor transpucci, aflați în chinoviile athonite la începutul sec. al XX-lea, era în creștere. Așa, ”pe moșia mănăstirii Iviru exista în 1901, dar și în 1908, chilia Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, cu 4 pogoane de pământ, condusă de monahul basarabean Zosima împreună cu trei ucenici”, pe cea a ”mănăstirii Lavra în localitatea Catunache, se găsea chilia cu hramul Nașterea Maicii Domnului, condusă de starețul Marcu din Basarabia”, iar în subordinea ”mănăstirii Pantocrator exista, în 1908, chilia Sfântul Ioan Teologul, condusă de monahul basarabean Isaia, care avea doi ucenici” [2, p. 223-224]. Comunitatea monahală a românilor din Provata îl considerau pe ieromonahul basarabean Teodosie Soroceanu „om foarte capabil și vrednic conducător ... un Columbus spre descoperirea românismului din Athos” [9, p. 149].

Manuscrisele muzicale, aflate în patrimoniul comunității monahale basarabeane de la Muntele Sfânt, constituie documente unicat în aria bizantină a ortodoxismului. Ele continuă să circule prin donații în spațiul cultural și religios athonit și în secolul al XX-lea, fiind percepute ca valori patrimoniale de drept comun ale frăției chinovite. În anul 1910, manuscrisul unui *Antologhion*, datat cu sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, scris în limba română, notație muzicală hrisantică, este dăruit de copistul Mihai Bârsănescu de la mănăstirea *Sfântul Pavel* ”monahului basarabean Ștefan Romanov” [11, p. 30-31]. Conținutul manuscrisului este unul destul de bogat, incluzând *Cântări ale privegherii (...)* (după psalmii lui David – *Fericit bărbatul ...*), *Polieleuri* – cântări bisericești ortodoxe, care se cântă în timpul slujbei utreniei la anumite sărbători, o *Pasapnorie* (*Toată suflarea să laude pre Domnul ...*), *Irmoasele tuturor praznicelor celor împărătești* – cele trei stihuri „Toată suflarea...”, interpretate înaintea evangheliei utreniilor din duminici și sărbători, *Unsprezece Voscesne ale Învierii* – cântări practicate în toate duminicile la sfârșitul hvalitelor (în afară de marile sărbători religioase), imnuri bisericești – *Heruvice peste săptămână*, *Aghioase* – cântări intercalate liturgiei, care încep cu cuvintele „aghios, aghios” (sfinte, sfinte), *Chinoanice peste săptămână*, *Chinoanice pentru duminici* și *Chinoanicele tuturor praznicelor ce sînt peste an* – cântări liturgice executate în timp ce se împărtășește preotul, care oficiază slujba, ș.a. [Ibidem].

Prezența clericilor basarabeni la Athos este identificată și la chilia *Sfântului Ipatie-Vatoped*. Pe manuscrisul unui fragment de *Stihiar*, copiat de un autor anonim, se poate citi: ”în anul 1823, martie 15, am scris această carte la Chișinău în Besarabia” [Idem, p. 283]. Conținutul liturgic al manuscrisului include *Stihirile lui Iacov Protopsaltul – La ceasurile nașterii Domnului*⁴ și *Stihirile ce se cântă la ceasurile botezului Domnului*.

⁴ Imn bisericesc ortodox cântat în cadrul slujbei de dimineață.

Monahismul, grupat în jurul mănăstirilor athonite, trece printr-o perioadă complicată odată cu începutul celui de-al doilea război mondial și în deceniile postbelice care au urmat. Criza economică, generată de conflagrația militară, a avut efecte negative și asupra comunităților de la Athos. Se deteriorează serios baza materială și infrastructura așezămintelor de cult, scade simțitor numărul călugărilor, numeroase chilii sunt abandonate după plecarea din viață a foștilor proprietari, etc., cu consecințe de durată, care se vor resimți în timp. Schimbări vizibile în dezvoltarea monahismului la Sfântul Munte încep să se producă după căderea comunismului în Europa de Est. La hotarul secolelor XX-XXI, pe ambele maluri ale Prutului se constată un interes sporit pentru tradițiile și rânduiețile vieții de obște. Trezește satisfacție sufletească continuitatea prezenței monahilor basarabeni la Athos, viața cărora se axează atât pe rugăciune, cât și pe activități de conservare și/sau păstrare a manuscriselor, a odoarelor bisericești ș.a. Există și în prezent creștini din Republica Moldova cu vocație și dorință de dedicație pentru viața mănăstirească. Așa poate fi interpretat faptul viețuirii în anul 2005 ”la chilia Sfântul Ioan Botezătorul – Cafighi (a) doi monahi cu numele Mihail, unul vârstnic și un frate mai tânăr venit din Basarabia. (...) La chilia Sfântu Ioan Teologul, Cucuvinu, nucleul Comunității Fraților Români de la Muntele Athos, viețuiau în anul 2005, superiorul Siluan, Lavrentie, Vasile, toți din Basarabia și un călugăr din România. Aici se păstrează biblioteca constituită de Teodosie Soroceanu precum și arhiva chiliei” [3, p. 175-176].

În sensul celor afirmate pe parcurs, putem formula următoarele concluzii. Desăvârșind viața interioară, monahismul athonit și în zilele noastre rămâne un reper al credinței creștin-ortodoxe. Documentele studiate și folosite ca suport izvoristic în demersul de față oferă suficiente argumente, care reflectă contribuția monahilor basarabeni la răspândirea adevărului Dumnezeuiesc, la protejarea tezaurului doctrinar al Ortodoxiei și la combaterea ereziei. În același timp, monahismul, prin exponenții săi transpurtici prezenți la Athos, alături de sfântul rol misionar de păstrare nealterată a credinței, a mai exercitat unul, la fel de nobil – cel de promovare prin intermediul cultului ortodox al culturii și artei în cele mai diverse forme de exprimare: caligrafiera de manuscrise muzicale, tipărirea și multiplicarea cărților de ritual, păstrarea tezaurului iconografic, arhitectural și decorativ al bisericii, toate acestea având menirea să veșnicească valorile spirituale naționale.

Referințe bibliografice:

1. Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria. Chiliile românești de la Muntele Athos în secolele XIX–XXI. Documente de arhivă. În: Studii de Biblioteconomie și Știința Informării/Library and Information Science Research, nr. 16, 2012.
2. Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria. Schituri și chilii românești de la Muntele Athos. Documente (1852-1943). Partea 1-2, București: Editura Universității din București, 2008.
3. Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria. Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente 1864–1948. Vol. I. București: Editura Universității din București, 2004.
4. Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013.
5. Melchisedec (Ștefănescu) Episcopul. Cronica Românilor. Vol. I. București: 1887.

6. Neacșu, George. Manuscrise muzicale ale arhimandritului protopsalt Ghe-lasie Basarabeanul în Biblioteca Centrală Universitară "Mihai Eminescu" din Iași. În: Altarul Reîntregirii: Revistă trianuală de studii teologice și științe umaniste, nr. 3, 2014.

7. Păcurariu, Mircea. Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Tomul I. Iași: Edi-tura Trinitas, 2004.

8. SANIC, fond Ministerul Cultelor, Direcția Contabilității, dosar 3975/1906, f. 15. Cit. după Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria. Schituri și chilii românești de la Muntele Athos. Documente (1852-1943). Partea 1-2, București: Editura Universității din București, 2008.

9. SANIC, fond Ministerul Cultelor, Direcția Contabilității, dosar 18/1900, f. 43. Cit. după Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria. Schituri și chilii românești, lucr. cit., București: Editura Universității din București, 2008.

10. Vasile, Vasile. Circulația cântărilor lui Ghe-lasie Basarabeanu la Muntele Athos. În: Acta Musicae Byzantinae. Vol. VII. Iași: 2004, p. 166-169.

11. Vasile, Vasile. Tezaur muzical românesc din Muntele Athos. Vol. 1. Bucu-rești: Editura Muzicală, 2007.

„FOTOGRAFIILE GROTEȘTI”
ALE LUI NICOLAE ESINENCU

LUȚEV OXANA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

În prefața sa la *Cromwell* (1827), Victor Hugo scria următoarele: „În gândirea modernilor grotescul are un rol foarte mare. El există peste tot; pe de o parte, el creează sluteția și îngrozitorul; pe de alta, comicul și bufonul (...), grotescul este după părerea noastră, cea mai bogată sursă pe care natura poate să i-o deschidă artei” [4, p.215]. Înțelegerea grotescului este foarte vastă, căci adesea acesta intră în combinații cu hiperbola, tragicomedia, caricatura. Grotescul denotă, în general, urâtul, ciudat-fantasticul, abstrusul și bizarul. De la picturile ornamentale pe boltă până la a avea funcții de critică socială, grotescul a constituit unul din elementele fundamentale ale artei și literaturii.

Primele teorii legate de grotesc apar în secolele al XV-lea și al XVI-lea, termenul fiind explicat din limba franceză *grotesque* care desemna ceva *capricios, ridicol*, cât și termenul provenit din limba italiană *grottesca*, de la *grotta* – *peșteră*. „La început, *grotesc* a fost un termen din limbajul pictorilor, însemnând împletitura ornamentală a unui tablou în care se introduceau mai ales motive fabuloase, începând cu secolul al XVII-lea, semnificația sa se lărgeste, cuprinzând și bizarul, hazliul burlesc, diformul și straniu din toate domeniile. Astăzi *grotescul* reprezintă o categorie estetică ce vizează realitatea reflectată în forme fantastice, bizare, disproportionale, caricaturale [4, p.215].

În literatura universală, grotescul este ilustrat de Rabelais, Hoffmann, Poe, Zola, Dickens, Browning, Kafka ș.a, care l-au reprezentat în manieră diferită, stabilind o relație strânsă între originea termenului și cea a artei. De exemplu Rabelais își formează stilul și personajele imitând maniera desenelor de pe grottele antice, fiind fantastice, ridicule, caricaturale, extravagante, exagerat urâte. Eroul rabelaisian devine un prototip al râsului grotesc. „Râsul de Gargantua, Pantagruel, de Frere Jean sau Panurge, vizează mult mai mult decât personajul în sine, de la care pornește. Este râsul entuziast, eliberator și totodată profanator al unui mereu prezent cerc de mîncăi și bețivi. Este un râs grotesc mai ales deoarece vestește totodată triumful asupra oricăror forme de angoasă” [5, p.318]. John E. Reilly menționează despre creația Poe că manifestă: „Un spirit straniu, bântuit și suferind, victima ciudată a propriului său geniu și a unui destin crud, înaltul preot al frumuseții pure, dezlănțuit împotriva a tot ceea ce este prost, urât și ostil în America secolului XIX” [3, p. 40]. În romanele lui Kafka grotescul reprezintă parabola absurdă, având în comun înțelegerea vieții ca farsă tragică, a sancțiunii omului prin destin, a vinovatului fără vină, a existenței percepute ca farsă absurdă.

Astfel deosebim mai multe tipuri de grotesc: *grotescul popular*, de extracție folclorică, care răsare oribil, monstruos și burlesc în basme, mituri, legende, farse, snoave și bestiare sau *grotescul savant*, întâlnit în operele lui Dante, Rabelais, Cervantes. A doua distincție are legătura cu modurile de manifestare ale grotescului în universul imaginar, care sunt în număr de trei 1. *figuri, personaje*; 2. *situații, atmosfera* și 3. *limbaj*. Personaje și situații grotești sunt întâlnite din abundență și în universul popular, grotescul de limbaj e o categorie care aparține prelucrării culte, savante. „Când spunem *grotesc de limbaj* ne referim la tot felul

de *manierisme*, în special la cele din secolul al XX-lea, de extracție avangardistă ori din plămada teatrului absurd, dar nu putem evita referirile curentelor sau tendințelor literare de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor. Un alt tip de *grotesc* ar fi cel *intentionat și neintentionat*. Este cel reprezentând rezultatul voluntar al unei concepții artistice, iar al doilea desemnând tot ce se afla în strictă dependență de conștiința receptoare, căci în viziunea artistică originară n-a existat defel o astfel de intenție (e cazul manierismului istoric de la sfârșitul secolului al XVI-lea). În studiul său *Das Grotteske, seine Gestaltung in Malerei und Dichtung*, W.Kayser explică bipolaritatea grotescului prin trei faze: 1. *Grottescul este lumea înstrăinată*; 2. *Grottescul este un joc cu absurdul*; 3. *Grottescul este o cale de a invoca și de a supune aspectele demonice ale lumii*. Fiind diferite tipologizate, toate felurile de grotesc ilustrează hazardul și absurdul vieții. „Sunt teorii romantice, aceleași pe care le vom găsi câțiva ani mai târziu și la Th. Gautier. Fac parte dintre stigmatele despre care vorbește Baudelaire, aratând calea pe care vor apărea poemele arlechinești ale lui Verlaine, poezia grimasantă a lui Rimbaud și a lui Tristan Corbiere, „umorul negru” al suprarealiștilor și al precursorului lor Lautreamont, și, în sfârșit, absurditățile celor mai moderni. Toate acestea servesc scopului obscur de a releva prin disonanțe și fragmente o transcendență a cărei armonie și integritate nu o mai poate percepe nimeni” [3, p. 38].

În literatura română, această accepție a grotescului este reprezentată în *Concert din muzică de Bach de Hortensiei Papadat-Bengescu*, în romanul lui Max Blecher, *Înimi cicatrizate*, I. Budai-Deleanu – Țiganiada, Ion Barbu, Marin Sorescu, Nicolae Esinencu ș.a.

Cu un talent veritabil, Nicolae Esinencu este „deosebit de productiv în toate genurile literare, un creator inconfundabil, mereu impulsiv și direcționat de trăirea momentului real” [6]. Poezia sa reprezintă un *joc al valorilor umane cotidiene și vitale*. Tabloul peștriș al vitalului, al circumstanțelor obiective este însuși mediul din care se inspiră poetul, care manifestă interes pentru direcționatele bruscă, puțin șlefuită. În structura textelor poetului grotescul are o mare însemnătate. Efectul estetic de grotesc este obținut prin mai multe strategii, de la deconstrucția metodei logice, precum silogismul, până la rizibil, clownesc, oribil. Grotescul esinencian prinde forme în surprinderea și punctarea fugitivă a diferitor senzații, emoții și gânduri, pe care le declanșează datele realității. Poetul reprezintă trecerea de la o poezie antică, tradițională, o poezie orală, însumând producții ca: mituri, legende, proverbe, ghicitori, cântece de muncă, de luptă, de vânatoare sau de înmormântare, ce însoțea ca și în antichitate de regulă dansul, muzica și incantațiile magilor vrăjitori prin intermediul cărora enumeră, formează, creează tipul de **grotesc popular** (*Joc, Istoria satului, Duminică țărănească, Descântec, Haine țărănești, Bocet, Vânatoarea, Armata națională* ș.a.), apoi trece spre o poezie modernă, reprezentând epoca auspiciilor disperării, epoca în care ființa umană își pierde echilibrul, iar poetul își dorește un colac de salvare, fiind niște semene a **grotescului savant**: „Unde-i bre, acela/ Arhimede/ Care striga:/ dați-mi un Punct de sprijin /Și răstorn Pământul”; Sisif „Blestemat/ Să n-ajungă nici o dată pe deal,/ În mare singurătate/ Coboară în vale/ Să-și reia bolovanul!”. „Metafora capătă valoare de „exactitate matematică”, în toate acestea, Baudelaire îl urmează pe Poe, care vorbește despre înrudirea problemelor poetice cu „logica severă a unei probleme matematice”. Prin filiera lui Mallarmé, conceptul își va prelunge influența până în poetica zilelor noastre” [3, p. 48]. Acest stil este văzut și în poe-

zia esinenciană: „Zic eu liniștit/ Și-i întreb: cât face/ 1+1?// Directorul se uită/ La șeful de studii,/ Șeful de studii/ Se uită la director,/ Amândoi- la corpul didactic/ Iar corpul didactic- /La matematician!// Ei? zic eu, /Aștept răspunsul,/ Care mi-l spune?/ Dați-ne un exercițiu mai /Ușor,/ Se roagă/ Directorul./ Fie, zic, și schimb problema,/ Cine-mi spune cât face/ 0+0?// Foștii mei învățători/ Tremură/ Și se uită la mine.../ Hai să trecem la algebră,zic./ Hai să trecem la fizică, zic./ Hai să trecem la geometrie, zic./ Hai să trecem la trigonometrie, zic ” (*Întoarcerea elevului obraznic*)

Moda poetică „își alege” maestrul în funcție de capacitatea acestora de a atrage atenția publică asupra lor, de a fascina pe confrăți prin rapiditatea succesului obținut. Ceea ce putem spune și despre Nicolae Esinencu că e un scriitor ce se diferențiază și ne uimește prin creația lui. Supranumit de critica literară „copilul teribil al literaturii”, „omul-spectacol”, „poetul-scandal”, „inconformistul subversiv” sau „vânzătorul de adevăr”- răsând, chicotind, „jucând într-un picior” - scoate în lumină o operă ce mustește de situații comice, realizată într-o cheie ironică, umoristică, unde grotescul, șarja, caricatura ne întâmpină la fiecare pas. Lumea scriitorului și realitățile ei reprezintă unghere de surpriză ale spectatorilor. Totul se zbate, mocnește, trăiește în cuprinsul perimetrului Esinencu: „Trenul din care ai fost aruncat nu a fost trenul tău”. Pamfletele naturaliste (impudoarea nu-l sugrumă!), construite pe evenimente modeste, aduc în scenă nebunii ce nu există și nebuni care pot exista. Autorul reprezintă o lume grotescă, schițată dintr-un colț de stradă „ Mi-am pus capul subsuară/Și am ieșit și eu pe bulevard/ Să mai văd / Ce face/ Lumea! ” (*Copilul teribil*). Viața ca teatru e văzută mai mult în variantele „ca un bălci, arenă de circ, clounadă, un spectacol de mascaradă, unde copilul (prezent) nu se uimește pudic și inocent, ci strigă, arată cu degetul, se amuză. De cele mai multe ori, răsând, el îngroașă culorile, deformează liniile până când întreaga *mechanică* neînsuflețită a realității începe a vorbi cu propriul glas de comedie umană, dezgolindu-și esența autentică [6, p. 62,63]. Naivitatea, îngenuitatea firii, predispoziția copilărească de a spune adevărul, ironia și autoironia, nebunia don-quiotescă, vorbirea în doi peri a scriitorului reprezintă o armă împotriva „absurdului” lumii. Literatura lui, atât poezia, proza cât și dramaturgia a utilizat din plin strategiile subversiunii; figurile estetice regăsindu-se din abundență în creația lui tocmai în rol de mecanisme polemice cu literatura și ideologia timpurilor. Poezia sa ironică și sarcastică reprezintă niște narațiuni ludice, intertextualizate, ce tinde spre un umor negru, „mizând pe scenele de viață ale paradisului pierdut”: „ Mi-am revăzut copilăria./Ședea la un colț de pod,/ Dându-mi de înțeles că mă aștepta acolo/ De când e copilăria./Când m-a zărit,/ S-a bucurat mai ceva ca un copil.//Hai să alergăm, zice,/Și pe loc o ia la fugă ”(*Șapte pe-o bicicletă*). Dintr-un divertisment burlesc și ornamental, masca devine un instrument al înșpământării, o mască grotescă, mai ales când distorsiunea părților ei este enormă: „Oameni în măști./ Și printre noi-/ Niște ființe se mișcă. / Na-i zice că-s oameni,/ Seamănă cu oamenii/ Răsufală ” (*Muzeul viitorului*).

Alexandru Burlacu afirmă că poezia esinenciană, prin temele ei mari „ se vrea o replică la un soi de calofilism solemn ce domină în poezia șaizecistă, iar miniaturile, redactate în tonalitate parodică și ironică, sunt tratate ca *bufonerii literare*” [1, p. 28]. Nicolae Esinencu e un șaizecist ce nu apelează întru totul formelei grave, solemne, încrâncinate precum o întâlnim în poezia lui Grigore Vîeru, Dumitru Matcovschi, Anatol Codru ș.a, dar nici nu este adeptul metaforei

vizionare pe care o practică șaptezeciștii. Nicolae Esinencu într-un interviu cu Valeria Grosu afirmă că este „cel mai mare optzecist basarabean”, iar Andrei Dinu Rachieru observă că Esinencu: „Cochetează cu suprarealismul, împinge frazarea scurtă, eliptică, în absurd, cade în prozaism” [6, p. 120]. Prin poeziile: *Dezastru, Idioțenia, Turma, Agresorul, Case blestemate, Ritual, Căderi de frunze, Gândacul, Groapa, Șobolanii, Balaurul*, Esinencu prezintă în manieră suprarealistă aspectele monstruoase, urâtenia și întunericul lumii, conștiința alterată, alienarea socială. În această lume eul liric se simte un prizonier perpetuu și din care caută mereu ieșire. Aceste poezii chiar de sfidează prin limbajul său, se justifică artistic și se susțin prin conotații de adevăr istoric: „Ai spus ca-s dac, că-s slav, țigan/ Azi îmi spui că-s șobolan,/ Chiar dac-o să treacă anii,/ Nu glumi cu șobolanii.../S-or tîri cum cărtița/ Ca să-ți roadă gătița”(Șobolanii). Nicolae Esinencu este *Copilul teribil*, căruia nu-i e totuna în ce lume a căzut. Jocul lumii ni se relevă în poemele *Stai să-ți spun, Frînghie la cer, Borcane cu aer, Izgonirea femeii, Momeală pentru femeii*, regăsite în culegerea de versuri *Copilul teribil* (de unde i se trage numele), poeme - parabole cu poantă, ce prezintă un interes sporit pentru cotidianul banal, anecdotă, sfidând conceptul tradițional de poem. Esinencu preferă o poezie a seducției insolente, a geloziei, a neînțelegerilor din cuplu, a presupusului adulter: „Nu-mi plac purtările din ultimul timp/ Ale nevastei mele./ Dacă face un borș, e sărat./ Dacă scoate o pâine din cuptor, e crudă./ Dacă i-arunc borșul,/ Îmi fierbe lapte.../Oare nu și-a găsit ea vreun iubovnic?/ Mai știi,/ Eu distrez lumea /, Iar iubovnicul/ Îmi distrează nevasta” (*Colivie*).

Despre viziunea lumii din „fotografiile grotești”, surprinse de poet din realitatea pe care o traversăm, Iulian Filip menționează că poetul „poate că nu remediază, dar sensibilizează niște înțelegeri și te prinzi că îndoi foaia și sucești capul într-o parte, apoi în alta, parcă ai ajunge în altă lume ori parcă ai cădea din altă lume, ori parcă ai urca din altă lume și...ce vezi?” [6, p. 45]. Grație imaginației și sensibilității poetului materia brută a cotidianului devine relevantă sub aspect estetic, devine un adevăr artistic: „Cum vede pe undeva un jug./Vără capul./ Ce stai, mă, îl întrebi./Cu capul în jug?// Poate, zice, îmi anină cineva /Un car din urmă./De obicei se găsește cineva care/ Îi anină un car din urmă./ Ce stai, mă? – îl întrebi./ Poate, zice, încarcă cineva ceva/ În car./ De obicei, se găsește cineva care/ Încarcă carul./ Ce stai?-îl întrebi./ Poate, zice, îmi spune cineva/ Încotro să duc carul./ Hai, mă, dă-o în mă-sa de treabă,/ Spuneți-i ceva/ Încotro să ducă/ Omul/Carul./Clar, se găsește cineva/ Care îi spune/ Încotro să ducă carul./ Duce carul/ Și cum vede iar un jug gol, / Vără capul în jug,/ Și așteaptă”(*Moldoveanul*). Visul esinencian reprezintă calea regală de acces la inconștient. Esinencu vorbește despre visul lui într-un interviu și zice că „Toate drumurile mele realmente posibile se consumă în vis, în marea dorință, în obsesia de a pleca, de unde probabil provine și multitudinea fațetelor lor interioare sau interiorizate” [6, p. 292]. Conceptul de vis desemnând diferitele forme ale interiorității, ale timpului interior, ale nostalgiei depărtării: *Vis*: „Pământul e o bombă./ Săriți,/ Dă-o naibii De parașută!; „Visez: Cel fugărit Se întoarce... după multe acțiuni de a intra în relația cu cel ce i se arăta în vis, „În noaptea următoare / Iar visez:/ Cel fugărit Se întoarce. // A venit, / S-a așezat pe mal/ Și din celalalt mal/ Mă privește în tăcere/ ”, autorul unor vise absurde — datorită cărora își prezintă activitatea intelectuală (Deformarea în vis), inconștientul și conștiința, realitatea, dorința de a împăca și uni *cele două maluri*. „Baudelaire vorbește despre „îndreptățirea absurdului”

și elogiază visul, pentru că înzestrează imposibilul real cu „teribila logică a absurdului”. Absurdul devine perspectivă către irealitate, unde tind să evadeze Baudelaire și cei care îi vor urma, pentru a scăpa de limitările realului[3, p. 40]. Tot aici vedem și semnificația cuvântului „vis” din titlu: „concretizarea în imagine a unei spiritualități constructive care își exprimă victoria asupra naturii și omului în simbolurile mineralului și metalicului și care își proiectează imaginile construite în idealitatea goală care le reflectă, sclipitoare pentru ochi, înfricoșătoare pentru suflet.” Acesta, de fapt, este Nicolae Eșinencu: poetul situației și libertății de sine interioare depline. Dialectica polemică a poeziei lui este dialectica situației de sine (și de noi, de lume în cele din urmă) : „Dați-i o pernă mai moale,/ Să fie liniște, că vrea să vorbească. Eșinencu reprezintă poetul timpurilor noastre ce ține la o deschidere comunicativă similară cu întâlnirea oricărui om pe stradă, de parcă ar ține să dialogheze cu lumea aceasta despre politică, *Poarta viitorului, Stare de excepție, Precizare etc.* Poetul este mereu într-un dialog cu cititorul, invitându-l să accepte jocul ca o modalitate literară: „ Când am să mor,/ Am să las o mână scoasă/ Din mormânt, Cum a mai spus-o cineva.// Poate dau mâna cu cineva” (*Când*).

Într-un Dialog cu Vitalie Raileanu despre disciplina mondială, Eșinencu menționează „Cred că este adevărat că eu numai aparent șuiet pe stradă. De fapt, felul meu de a fi a coincis norocului cu o modalitate de a exista în literatură, cultivată pe timpurile când băntuiauz cenșura și restricțiile. În lupta cu groapa, cea de altădată și cea de acum, provoc niște răsturnări de situații așa ca să-mi ajungă exact pentru încă o gură de aer. În ciuda faimei de ins neserios însă, eu sunt, de fapt, un ins tragic, pentru că a-ți bate joc de lucruri înseamnă a-ți bate joc, în mare măsură, de tine însuși” [6, p. 292].

Petul reprezintă piese cu subiecte de natură etică, poezii ce reflectă automatismele existenței, caracterțele de educație, dependența de televizor ș.a, vorbește de robotizarea lumii tratate toate aceste exemple în registru ironic: *Robot, Televizorul, Și cum porneam la drum, Mașina de calcul, Alo!* : eul esinencian „Râde, hohotește./ Se trânteste cu fundul de pământ/ Copilul- robot,/ Născut de o mama-robot/Și un tată/ Robot!” (*Robot*). Limbajul poemelor esinenciene e lipsit de patitism sentimental, de splendori și cuvinte de dragoste. Femeia în poezia esinenciană nu devine un model de grație „ A lui cutare/ Și-a adus de pe nuștiu de unde soție/ Și are, idioata, niște picioaroange/ Atât de lungi, încât,/ Când doarme, doarme cu picioarele/ Scoase prin geam afară”; „Ce femeie superbă – Numai picioare și spermă.” Eșinencu preferă o poezie a seducției insolente, a geloziei, a neînțelegerilor din cuplu, a presupusului adulter : „Nu-mi plac purtările din ultimul timp/ Ale nevetei mele./ Dacă face un borș, e sărat./ Dacă scoate o pâine din cuptor, e crudă./ Dacă i-arunc borșul,/ Îmi fierbe lapte.../Oare nu și-a găsit ea vreun iubovnic?/ Mai știi,/ Eu distrez lumea /, Iar iubovnicul/ Îmi distrează nevasta” (Colivie). Poezia exprimă dezechilibrul, starea unei lumi absurde, fie întoarsă „pe dos”, fie sărită de pe fix, toată creația poetului reprezentând goana într-o direcție opusă obișnuitului: „ O face pe nebunul, am auzit pe unul din spa-te,/ Duce capul subsuară,/ Ca să ne credem cu picioarele în sus,/ Ne are de proști!” (*Copilul teribil*).

Dincolo de formele rigide, anchilozate decretate imuabile, viața cu problemele ei grave (ecourile războiului, pericolul ecologic, risipirea sau anihilarea valorilor morale etc) își dezvăluie sub o mască plină de grimase, fețe și acțiuni grotești,

prezente în cărțile lui Esinencu caracterul paradoxal, aspectul carnavalesc, masca de bălci, solicitând procedee artistice de prezentare de obicei marginalizate, precum satira populară, cuvântul argotic ș.a. [6, p.42]. Toate acestea reprezentând niște *reflexe, reacții* asupra sistemului totalitar, ce au avut un impact în trăirile intime ale eului liric, automatizate: „Totul e foarte simplu./ Iei pușca din cui,/ Iei punga cu pulbere/ Uscată de pe sobă,/ Iei punga cu alice din cuțar,/ Iei cutia cu tuburi de cartușe,/ Pui cantitatea/ Necesară de pulbere în tuburi,/ Pui cantitatea/ Necesară de alice în tuburi,/ Iei huludețul sau creionul/ Cu care te scobești în urechi,/ Îndeși bine/ În tuburi pulberea și alicele,/ Pui peste pulbere și alice carton/ Pe care la fel/ Îl presezi îndesat/ Cu huludețul sau creionul,/ Cu care te scobești în urechi,/ Vări cartușele pregătite pe rând,/ În cartușieră,/ Îți prinzi la brâu cartușiera,/ Împingi cu degetul arătător/ Un cartuș în țeava puștii,/ Ieși afară în prag,/ Vezi vrabia ciugulind păsatul,/ Ridici pușca/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli în țeava puștii,/ Scoți alt cartuș din cartușieră,/ Bagă cartușul/ La fel cu degetul în țeavă,/ Ridici vrabia sfărțecată,/ O prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ Calci peste păpădie,/ Te urinezi peste fluturele/ Care dormitează/ Pe frunza de podbal,/ Arunci mucul aprins de țigară/ În cuibul pitpalacului,/ Dai în parcela cu morcovi/ De iepurele speriat/ Cu botul înroșit de morcovi,/ Ridici pușca/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli în țeava puștii,/ Scoți alt cartuș/ Din cartușieră,/ Îl împingi cu degetul/ Pe țeava puștii,/ Ridici urechiatul/ Cu țeasta zdrobotită,/ Îl prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ Calci peste oul șopârlei,/ Strivești/ A opta movilă a cărțiței,/ Despici în două tufa de măceș,/ Pisezi cochilia melcului,/ Scuipi/ În scorbura goală a pupezei,/ Arunci/ Cu un broscoi într-o broască,/ Dai/ În baltă peste cocostârcul/ Cu aripa ruptă,/ Ridici pușca,/ Îi vâri țeava pe gât/ Și tragi./ Totul e foarte simplu./ Sufli, În țeava,/ Scoți/ Alt cartuș din cartușieră,/ Împingi/ La fel cartușul cu degetul/ În țeava puștii,/ Ridici/ Cocostârcul înroșit deodată,/ Îl prinzi la cingătoare/ Și mergi mai departe./ În viziuna țistarului/ Tragi două focuri,/ În viziuna vulpii/ Tragi patru focuri,/ În plătica/ Care plutește la suprafața apei/ Descarci aproape toate cartușele./ Capul bursucului/ Îl crapi cu patul puștii,/ Puii potârnicăi/ Îi ucizi/ Cu picioarele,/ Strângi vântul/ (Vulpea, plătica, bursucul, potârnichea)/ Îl prinzi la cingătoare,/ Și tenTORCI fluierând/ Spre casă./ Treci un deal,/ Treci o vale,/ Mai treci un deal,/ Mai faci o vale,/ Deschizi poarta casei tale,/ Deschizi ușa,/ Arunci la picioarele soției vânatul./ Îți pupi copiii pe rând,/ Ridici pușca la tâmplă,/ Apeși țeava pe tâmplă,/ Tragi./ Pui pușca în cui/ Și cazi./ Totul e foarte simplu” (*Vânătoarea*).

Acestea reprezintă câteva idei și exemple ce reflectă reprezentările grotescului în poezia lui Nicolae Esinencu. Limbajul grotesc esinencian, format cu ajutorul jocului de cuvinte, care sunt folosite intenționat sau neintenționat îi dă un farmec aparte operei sale, Esinencu diferențiindu-se și evidențiindu-se printre colegii de breaslă. Aventura cunoașterii și hermeneuticii grotescului nu s-a încheiat însă aici, continuă și în secolul al XXI-lea:

„În ultima carte/ Sub ultima filă,/ Am să fiu găsit eu...” (Nicolae Esinencu)

Referințe bibliografice:

1. Burlacu, Alexandru, Nicolae Esinencu: Exerciții de antipoezie, Philologia LXI, septembrie - octombrie 2019, p.27-34.
2. Esinencu, Nicolae, *Scrieri alese* I-VI. Editura Prometeu, Chișinău, 1999.

3. Friedrich Hugo. Structura liricii moderne. Editura pentru Literatura Universală, București, 1969.

4. Grati, Aliona, Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte și instrumente de analiză a textului literar. Editura ARC, Chișinău, 2018.

5. Jauss, Hans Robert. Experiență estetică și hermeneutică literară. Editura Univers, București, 1983.

6. Răileanu Vitalie, Nicolae Esinencu – Viața și opera literară (ca) într-o carte, antropologie de critică literară; Iași, Tipo Moldova 2016.

CONSTANTIN NOICA: IZVOARE ȘI AFINITĂȚI
ÎN CONCEPTUL DE MODEL

PANFIL VERONICA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Creația filosofică universală reprezentată prin operele lui Johann W. Goethe (1749-1832), Friedrich Nietzsche (1844-1900), Oswald Spengler (1880-1936), Paul Valery (1871-1945), Arnold J. Toynbee (1889-1975), Tony Judt (1948-2010) și, desigur, izvorul viu ce nu seacă nicicând - Platon (429 î. Chr.-347) și Plotin (204 d. Chr.-270) a servit ca sursă de inspirație pentru statornicirea și evoluția filosofiei românești a lui Constantin Noica. Opera de căpătâi noiciană la această temă „Modelul cultural european” expune argumentarea conceptului de model în baza raporturilor tipurilor de culturi, punând în exercițiu categoria „Unu Multiplu” cu referire la izvoarele din antichitate: „Grecii vor fi resimțit limpede acest risc de pierdere în plurititate, de vreme ce au căutat pe plan exterior, prin Olimpiadele cu durată milenară, afirmarea de unitate în multiplicitate, în timp ce Platon avea să caute zadarnic, cu ideea de bine, acel Unu nesocotit de afirmarea pluralității Ideilor. Abia cu Plotin, Unu se reafirmă plenar, dar atunci pierderea Multiplului va pune capăt culturii grecești, așa cum este probabil că pierderea Unului ar pune capăt cândva culturii indiene ca atare” [4, p. 48].

Autorul acestui studiu anterior a expus în alte lucrări mai detaliat cinci ra-poarte între Unu și Multiplu despre „diversitatea calitativă, cât și plurititatea cantitativă” de manifestare a tabloului tipurilor de culturi sau configurații culturale [5, p. 245-248].

Revenim la izvorul primar „Platon. Parmenide” în traducerea discipolului lui C. Noica - Sorin Vieru despre curajul și exercițiul filosofic privind ipotezele asupra lui UNU din metodică lui Parmenide, că Unu este întreg și Unu Plural (având părți): 1. Unu este în fiecare din părțile sale; 2. Unu este și întreg; 3. Unu este limitat și nelimitat; 4. Unu participă la ființă și la timp; 5. Unu este și devine: „... nu este nici întreg, nu are nici părți; nu este nici drept, nici rotund; nu este nici în sine însuși, nici în altul; nu este nici stătător, nici mișcător; nu este nici identic, nici diferit cu sine sau cu altul decât sine; nici asemenea, nici neasemenea; nici egal, nici inegal; nici mai mare, nici mai mic decât el însuși ori decât altul; nu ființează nici în timp, nici în spațiu; și este total inaccesibil pentru numire, pentru cunoaștere, simțire și părere” [6, p. 12]. Parmenide este un exercițiu de presupunere, un procedeu argumentativ cu deducere din ipoteze și S. Vieru semnifică rolul lui pentru Noica: „Fără a stăruii asupra semnificației majore a exercițiului argumentativ din Parmenide - a se vedea în această privință însemnările lui Constantin Noica - ne mărginim să consemnăm aici o altă semnificație vizuală a tranziției de la discuția Parmenide-Socrate, în jurul posibilității participării la forme a lucrurilor - la deducțiile din ipotezele asupra lui UNU” [6, p. 21]. După S. Vieru, meritul semnificativ a lui Platon de oferire a unei funcții noi pentru deducție, reeșind din ipoteze este: sistematizarea ipotezelor în corespondență cu organizarea metodică a întrebărilor, care apoi devine LOGICĂ. El subliniază importanța lecturii lui Parmenide, care impune studiu și interpretare nu numai pentru conținutul textului, dar și a înțelegerii dialogului despre UNU, despre forme și exercițiu filosofic: „Tema Unului în unicitatea ei, se desface, se ramifică și se împletește cu alte teme; ideea

se împletește cu alte idei, și chiar cu opusele ei, asimilându-le. Așa se confirmă Unul cu celelalte decât el însăși. Forma respectivă, forma altora decât Unul: Unul se confruntă cu ființa și neființa, cu timpul și timpurile, deci cu devenirea; Unul se confruntă cu pluralitatea (multiplul), cu identicul și diferitul etc., etc. Toate acestea constituie tematizarea verticală a Unului, dacă prin exercițiul filosofic pe una din laturile sale” [6, p.23]. E mic studiul actual pentru a relata detaliat într-o tăbliță ipoteza lui Parmenide și răspunsul (ar fi spus Aristotel), ce a prezentat doar într-o formă rezultativă acad. Gheorghe Vladutescu, însă voi da citire fragmentelelor considerate ca sursă de inspirație pentru Noica în rapoartele culturii.

Punctul 146. „Orice lucru, în raport cu orice lucru se prezintă, cred după cum urmează. Este sau identic, sau diferit; căci altminteri... ar fi în raport cu un lucru dat sau o parte a acestuia, sau cumva întreg din care acela este parte” (- Evident).

Punctul 147. „Rezultă, așa dar, că dacă sub toate raporturile avem pe de-o parte Unul, pe de altă parte, cele ce nu sunt Unu. Unul nu va fi nici parte a celor ce nu sunt Unul, nici întreg față de acestea, ca față de părți; la rândul lor, cele ce nu sunt Unu, nu sunt nici părți ale Unului, nici întreguri față de acela, ca față de o parte a lor” (- Firește).

Punctul 148. „... în raport cu diferitul însuși, Unului îi este dat să fie nu altceva decât celelalte, ci chiar același lucru, iar ceea ce primește un caracter identic este desigur asemenea; ori nu-i așa?” (- Ba da) [6, p. 108].

Sorin Vieru apreciază rolul dialogului din antichitate „ca una din cheile de boltă ale lui Platon”, aducând omagiu lui Noica în aporitul pentru traducerea lui Parmenide: „Îndemnul și sfatul lui Constantin Noica au contribuit decisiv la finisarea traducerii de față, începută de altfel tot sub impulsul său, în primăvara anului 1987, versiunea noastră a fost citită și adnotată de Domnia sa... Farmecul acelor ședințe de lucru, impregnate de generozitatea intelectuală a inițiatorului lor, constituie amintirea cea mai de preț a semnatorului acestei încercări de transpunere” [6, p. 45]. Constantin Noica trece în nemurire în același an, neapucând să vadă tiparul acestei lucrări.

Filosoful de la Păltiniș prefera să-l exemplifice deseori în discursurile sale filosofice pe Plotin (născut în 204, după Christos), spre exemplu: „Nu e suficient că-mi suport trupul, să-l mai văd și reprodus?”, având în vedere răul Sufletului pângărit de senzual, care nu mai vede ceea ce trebuie să va-dă un suflet și „nu-i mai este permis de a rămânea în el însuși ...” Plotin, fiind cunoscător al filosofiei antice (Platon, Aristotel, filosofii stoici) are ca una din ideile sale fundamentale transcendența divină, argumentând că divinitatea este UNUL sau BINELE: „Unul nu are nici gândire, nici voință care ar presupune pluralitatea; este perfecția supremă, despre care nu se poate spune însă decât că există. Unul este prima hipostază. Din bogăția lui ies celelalte două hipostaze: Inteligența și mai jos, Sufletul” [1, p. 148]. Plotin propaga degajarea de lumea materială degradată, considera Inteligența sediul Ideilor, a modelelor tuturor lucrurilor și admitea o pluralitate a esențelor pentru contemplarea INTELIGENȚEI, a UNULUI. El propunea metoda dialectică de contemplare a ideilor ca modele ale lucrurilor pentru a ajunge la cunoașterea PERFECTULUI, a UNULUI (superiorității) și anu-me prin EXTAZ-un idealism religios către divinitatea transcendentă ca o filosofie de trecere de la gândirea antică la cea creștină. Filosoful din anti-chitatea târzie în Tratatul despre Frumos expune frumusețea Sufletului, care conține o multiplicitate de părți și frumusețea superioară a Inteligenței, care raportează celelalte frumuseți la o Idee:

„Deci ideea se apropie, și ea pune în ordine, combinându-le, părțile multiple din care o ființă este făcută; ea le reduce la un tot convergent și creează unitatea, punându-le de acord între ele. Frumusețea rezidă deci în această ființă, când ea este adusă la unitate – și ea se dă tuturor părților și întregului. Dar când ea apare într-o ființă una și omogenă, ea dă aceeași frumusețe ansamblului; este ca și cum o putere naturală, procedând în felul artei, ar da frumusețea în primul caz, unei case întregi cu toate părțile sale; în cazul al doilea, unei singure pietre. Astfel frumusețea corpului derivă din participarea sa la natu-ra divină” [1, p. 150].

C. Noica în descrierea tabloului rapoartelor posibile între Unu și Multiplu atribuie ultimul raport Unu Multiplu culturii europene, unde în confirmarea lui Parmenide din Platon: „... nici Unul nu primează, nici Multiplul, ci Unu este de la început multiplu, distribuindu-se fără să se împartă” [4, p. 51], adică cultura europeană (Unu) devine un conglomerat de noi unități create, transformându-se din schemă în structură spre deosebire de celelalte culturi anterioare (totemice, monoteiste, panteiste, politeiste), fiind un altfel de Unu și anume Unitate Sintetică de concentrare și de expansiune. În consecință, autorul definește: „Nu rămîne decît ca această structură, provenită dintr-o simplă schemă, cea a Unului multiplu, să ofere, cu exercițiul ei variat, un model, spre a se putea desfășura organizat universul culturii europene ca prototip al culturilor depline” [4, p. 56].

Noica, având un curaj intelectual deosebit, de altă factură decât al lui Spengler, revendică cu virtualitate raționamentul începutului culturii europene, având tentația să spulbere teza „faustică” a lui Spengler privitoare la începutul culturii noastre în jurul anilor 900-1000 în zona Nordului, afirmând cu glas tare: „... cultura europeană se naște printr-o categorică ruptură: față de natură în primul rînd, față de rațiunea obișnuit cunosătoare, în al doilea rînd, și în ultimul rînd față de antichitate. Se naște anume în anul 325 al erei noastre, la Niceea” [4, p. 64]. Noica confirmă rolul englezilor (cărora le-a „trebuit 300 ani de dinastie franceză ca să iasă din păstorit”) și al germanilor în dinamizarea Europei în an. 1000, dar unde deja existau tipare latine și bizantine, și ripostează viziunea faustică a lui Spengler de clasificare a dezvoltării culturale în trepte:

Lavă, Cristal, civilizații Nomade cu denumiri mitologice (Atlantis, Kasch, Turan...) în analogie cu procesul ciclic al plantelor: naștere, dezvoltare, maturizare, decădere în formă de ciclitate, unde istoria culminează cu catastrofa, nu cu progresul (lucrarea The Decline of the West). Spengler și Noica au tangențe comune, afinități în procesul de formulare a modelului propriu de dezvoltare a civilizațiilor: Noica – Unu Multiplu ca model cultural european, iar Spengler formulează modelul propriu – în formă de SPIRALĂ, unde reevaluează ethosul culturilor înalte: „... Spengler reevaluează ethosul culturii greco-romane. În The Decline of the West a încercat să depășească venerația intelectualilor europeni față de lumea clasică prin desenarea unui portret strălucitor și exagerat al antichității, subevaluându-i calitățile individualiste, creative. El atribuie în mod corespunzător o însemnătate mai mare de individualism și energie lumii clasice. Cultura apolinică este promovată la rangul „parțial-nordic”, în timp ce Egiptul și Babilonul sunt plasate în „apatia și senzuala lume a Sudului”. Această reevaluare a ethos-ului acestor culturi înalte netezește calea pentru propria formulare a unui model de dezvoltare civilizațională spiralată ascendent...” [2].

Lucrarea monumentală „Declinul Occidentului” e analizată de Mihai Macovei în „Raporturile dintre cultură și istorie în viziunea lui Oswald Spengler” ca o

sinteză a domeniilor culturii: matematică, istorie, muzică, arte plastice, arhitectură, filosofie, economie etc.: „Nu puțini au fost cei care l-au acuzat că a manipulat acest uriaș material în direcția demonstrării tezelor sale fundamentale; chiar așa fiind trebuie să recunoaștem că: a) Spengler nu este singurul „șarlatan” al istoriei filosofiei universale care a făcut acest lucru; (oare Hegel, Marx etc. nu au procedat la fel?); b) dacă a făcut acest lucru l-a realizat cu mare pricepere și măiestrie și noi nu cunoaștem vre-un alt filosof care să-l întrecă în aceasta” [3]. În opinia acestui autor filosofia lui Spengler e moștenită de la Goethe și morfologuști, care promovează principiul genetic în dezvoltarea lumii vegetale și a culturilor, adoptă metoda comprehensiunii – studiul fenomenului istoric prin prisma sufletului și intuiției, afirmându-l, în consecință ca model de interpretare a lumii (goethian morfologuști) și folosit pentru studierea fenomenului cultural și istoric. Îndrăznesc să fac din nou o paralelă în concepția de Unitate între Spengler și Noica referitor la cultura occidentală. Spengler definește cultura ca idee a ființei, ca corp al ideii, ca sumă a expresiei: acțiuni, sentimente, religii, stat, arte, științe, popoare, orașe, forme economice și sociale, limbi, drepturi, moravuri, caractere, fizionomii, costume etc., vorbind despre unitatea dintre corp (al culturii) și suflet. Citez: „Astfel, filosofia istoriei capătă înfățișarea unei filosofii a culturii, istoria fiind o BIOGRAFIE a unei culturi (mai exact, a marilor culturi, după precizarea lui Spengler). Influența lui Nietzsche asupra lui Spengler s-a exercitat îndeosebi asupra înțelegerii stilului unei culturi. Dacă istoria unei culturi este realizarea progresivă a posibilităților ei, atunci sfârșitul ei este desăvârșirea sufletului și respectiv a corpului său viu. Acest sfârșit Spengler l-a numit civilizație” [3]. Spengler are o „anumită variantă de istorie absolut originală”: cultura este o logică liniară urmată de logica ființei vii – destinul.

Ca și Noica Spengler propune schema culturii, dar copernicane în locul culturii ptolomeice. Cultura occidentală în viziunea lui Spengler este o exagerare și o iluzie a istoricilor occidentali numită de ei nejustificat ISTORIE UNIVERSALĂ, „îndoielnică și insuficientă”, care nu e privilegiată de cultura arabă, indiană, chineză, mexicană etc. Spengler ilustrează o mulțime de raporturi ale ființei istorice: raport între formele artei plastice și artei militare, între economie și cunoaștere, între religie și știință etc. (au servit ele ca puncte de reper în cele 5 rapoarte ale culturilor lui Noica?). Ași menționa în concluzie ideea lui Spengler de atribuire fiecărei culturi a unui simbol spațial: pentru cultura arabă – arhitectonic e bolta, pentru cultura occidentală – spațiul infinit manifestat prin stil faustic, pentru cultura antică – corpul individual ca tip de întindere (sufletul apolinic).

În continuitatea acestei reflexii afirmația lui Noica, că „... cînd Spengler sau Toynbee vorbesc despre culturi, ei înfățișează de fapt simple configurații culturale, din rîndul cărora ar face parte și cea europeană” [4, p. 28] urmează să expunem punctul de vedere al lui Ar. Toynbee despre civilizația occidentală. Toynbee în „Perspectivele civilizație occidentale” din „Studiu asupra istoriei” (traducere din engleză de Dan A. Lăzărescu) argumentează necesitatea cercetării sale prin caracteristica termenului „RETICENȚĂ” explicată în DEX ca o acțiune voită sau rezervă de tăcere pentru o anumită chestiune; o reținere din partea autorului într-o expunere a unei idei lăsând să se înțeleagă ce a voit să spună, adică o atitudine rezervată în problema civilizației (culturii) occidentale: reținerea exprimării propriilor gânduri și atitudini ca urmare a neîncrederii, suspiciunii în problema relatată a perspectivei civilizației occidentale. Studiul lui Ar. Toynbee constă în

contrazicerea concepției egocentriste în Occident, care identifica istoria societății occidentale cu „Istoria” scrisă cu literă mare. Ar. Toynbee adoptă o concepție contrară: societățile sunt egale pe plan filosofic, definind la mijlocul secolului al XX-lea 5 societăți după criteriul religiozității:

1. Creștinătatea ortodoxă (Rusia);
2. Civilizația extrem-orientală (Coreea, Japonia);
3. Civilizația hindusă;
4. Civilizația musulmană iranică și arabă;
5. Societatea occidentală, adică singularizarea civilizației occidentale.

Autorul expune punctul său de vedere, fiind determinat de consecințele celor două războaie mondiale, că primele 4 civilizații „... se află în faza lor de destrămare și doar societatea occidentală poate fi considerată a se afla încă într-o fază de creștere” [7, p. 414]. Aici regăsim reperele lui Noica în caracteristicile modelului cultural european contrar celorlalte culturi [4, p. 28] și aceeași concepție în unison a lui Toynbee: „... expansiunea societății occidentale și radiațiunile culturii occidentale au silit toate societățile primitive care mai supraviețuiau să se miște în perimetrul unei occidentalizări ale cărei limite sunt și limitele globului pământesc” [7, p. 414]. Noica extinde această concepție de „europenizare a tot globului”, dar și asimilarea de către cultura occidentală din alte culturi a valorilor progresiste. Îndrăznesc să ripostez afirmației lui Noica, că Toynbee „înfățișează doar simple configurații culturale”. Cercetarea „Studiu asupra istoriei” expune amply societatea occidentală din punct de vedere istoric, politic, moral, economic și cultural. E semnificativ faptul că autorul încă la jumătatea secolului douăzeci face preziceri pentru Europa Occidentală referitor la „uniunea politică” și „guvern comun”, care au ajuns azi să se realizeze: „... lipsa unei cărmuiri comune înseamnă luptă, competiție și război, o confuzie fără de sfârșit între unitățile de cărmuire rivale, care se luptă între ele pentru teritorii și pentru predominare” [7, p. 421]. Studiul lui Toynbee e prețios pentru perioada actuală a examinării conceptului de model cultural prin analiza experiențelor occidentale a „cultului statului național” ce a generat al doilea război mondial declanșat de Germania: „Această trăsătură specifică a vieții occidentale în vremea noastră constituie o prevestire de rău... (pentru popoarele) pe cale de occidentalizare; ... pentru că o asemenea religie falsă a mai pricinuit moartea a nu mai puțin de patrusprezece, și poate chiar șaisprezece, dintre cele douăzeci și una de civilizații câte se pomenesec a fi existat pe lume” [7, p. 423], concluzionând că orice parte a lumii în curs de occidentalizare a avut de suferit în urma mașinii de război național-socialiste, dar acest fenomen a fost și în favoarea occidentalismului datorită naționalismului rus comunist „de tip ecumenic”. Conformitatea (afinitatea) lui Noica cu Toynbee sau poate izvorul de inspirație, dar accesat de Noica pentru domeniul cultural este „cecul în alb”. Toynbee îl administrează, caracterizând „pro-cesul cultural de occidentalizare” a popoarelor asiatice în domeniul cărmuirii care nu poate fi comparată cu implementarea tehnologiilor mili-tare occidentale. Citez o apreciere a lui Ar. Toynbee cutremurător de actuală și peste o sută de ani. „Cit de departe ar mai putea merge posibilitatea cărmuirilor asiatice la mijlocul veacului nostru de a folosi în continuare starea de absolută obediență a supușilor lor în scopuri militare? În ochii Occidentului lucrurile se petrec încă așa ca și cum ostașul-țăran rus sau chinez i-ar fi dat cărmuirii politice un cec în alb, îngăduindu-i să-i jefuiască viața” [7, p. 439].

Ideile filosofilor menționați în articol ca izvoare de reper în conceptul de model cultural al lui Constantin Noica despre căile de obținere a unei ordini mon-

diale viitoare, implementarea tehnologiilor moderne și folosirea forței de muncă, despre întreprinderea particulară, dreptățile și armonia socială sunt părți componente din „Perspectivele civilizației occidentale”, care necesită un studiu special și nu se referă la tematica acestui articol.

Referințe bibliografice:

1. Bagdasar N., Bogdan V., Narly C. Antologie filosofică. București: Editura UNIVERSUL DALSI, 1995. 653 p.
2. Farrenkopf John. Proffet of Decline. Traducere Ovidiu Preda. <https://books.google.com-about>.
3. Macovei Mihai. Raporturile dintre cultură și istorie în viziunea lui Oswald Spengler. [http://www.actrus.ro/reviste/42001/2r.html/Revista Academiei Fortelor Terestre](http://www.actrus.ro/reviste/42001/2r.html/Revista_Academiei_Fortelor_Terestre).
4. Noica Constantin. Modelul cultural European. București: Humanitas, 1993. 187 p.
5. Panfil Vera. Conceptul de model în filosofia lui C. Noica. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 08-09 noiembrie 2019, Chișinău, p. 244-250.
6. Platon. Parmenide. București: Paideia, 1994.
7. Toynbee Arnold J. Studiu asupra istoriei. București: Humanitas, 1997. 542 p.

STRUCTURA LINGVISTICĂ A METAFOREI CONCEPTUALE

ROTARI NATALIA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

„Metafora este expresia lingvistică a unei identificări ontologice.”
Eugen Dorcescu

De obicei, metafora este definită ca o schimbare de sens, care are la bază o comparație prescurtată. Metafora a fost studiată, de-a lungul timpului din perspectivă: *gramaticală* (metafora substantivală, verbală, adjectivală), *semantică* (metaforă hipebolică, metaforă personificatoare, metaforă paradoxală), *funcțională* (metafora de elogiare, metafora de discreditare), *cantitativă* (metafora izolată, cumul metaforic, texte metaforizate în întregime); și din *perspectiva vechimii și a uzurii* (metafore vechi, recente, efemere) [1, p. 334].

În opinia cercetătorilor de specialitate, esența metaforei rezidă în înțelegerea unei noțiuni prin intermediul termenilor care exteriorizează alte noțiuni [6, p. 208].

Din punct de vedere structural, metafora presupune existența a două unități distincte pe plan paradigmatic, care se găsesc în relație de opoziție [8, p. 9]. Conform accepției aristotelice, metafora este constituită lingvistic dintr-un termen abstract și unul concret sau, semantic, unul propriu și altul figurat.

Raportul dintre termenul A și termenul B este determinat de un număr fix de instrumente gramaticale (juxtapunere, prepoziția „de”, articolul hotărât genitival, verbul: „a fi”). Toate celelalte situații aparțin comparației, pentru că presupun operația de a compara direct, prin structura specifică a legăturilor gramaticale: adverbe și locuțiuni adverbiale (*ca, ca și cum, așa* etc.) sau verbe de tipul *a părea, a face, a deveni* etc. [4, p. 94]

Distanța semantică dintre acești termeni determină gradul de metaforizare a cuvintelor, a sintagmei, a structurii sintactice. Un factor major în jocul distanței dintre cei doi termeni îl constituie redundanța, o trăsătură fundamentală a limbajului. Posibilitatea de a alege între mai multe unități este determinată de context, de așa-numitele seme „iterative”, clasele. Puse în evidență de componenta semantică a gramaticilor transformaționale, clasele reprezintă factorii de compatibilitate între unitățile unui enunț: *a lătra* e compatibil cu clasemul [nonuman], *a vorbi* e compatibil cu clasemul [uman]. Încălcarea acestei compatibilități, prin deviere semantică, creează structura metaforică în cadrul termenului de plecare [12, p. 64].

Trecerea de la concret la abstract este o altă trăsătură frecvent în procedura de analiză a metaforei. Opoziția nu reprezintă interes din punct de vedere gramatical, dar de aici e lesne de înțeles efectele metasememice, care rezidă din analiza binomul concret – abstract. De exemplu, cu cât un obiect e mai concret la propriu, cu atât e mai informațional la figurat (prin lexemul *sare* care, din punct de vedere gramatical, este un substantiv, un verb la indicativ; semantic, în diferite mitologii, credințe acest substantiv se decodifică cu sensul de *farmec, spirit, haz*).

➤ Lingviștii și metaforiștii susțin că:

➤ Din punct de vedere morfologic, în realizarea metaforei sunt implicate trei părți de vorbire, considerate fundamentale și indispensabile realizării triadei metaforice **concret** ⇔ **abstract** ⇔ **relație**. Astfel că pilonii gramaticali ai metaforei sunt: substantivul, verbul și adjectivul care reprezintă: obiectul, acțiunea și calitatea.

Din punct de vedere formal, transferul dezvoltă o procesualitate complexă, iar substantivul este considerat drept pivot al oricărui mecanism metaforic, așa cum realitatea lingvistică pare a o dovedi pe deplin [2, p. 13].

Structurile simple au la bază metaforele substantivale și sunt reprezentate de *metaforele coalescente* și *metaforele implicații*. Primele se realizează în prezența termenului propriu, unde termenul propriu este în relație de proximitate semantică cu termenul figurat și a doua formulă constă în faptul că termenul propriu este echivalat cu termenul figurat [5, p. 176]. În expresia „ochii tăi sunt lună”, termenul propriu este sudat semantic de termenul figurat prin verb copulativ.

Metafora coalescentă presupune prezența în expresie a termenului propriu, însă poate să lipsească, fiind subînțeles din context [5, p. 167].

De remarcat că termenul propriu este exprimat, de regulă, prin substantiv, foarte rar prin verb la infinitiv sau pronume însoțit sau nu de substantiv. Uneori, termenul concret lipsește, fiind subînțeles. De exemplu, termenul propriu al metaforei din expresia *priveghetoarea din casa vecină* este substantivul concret care înlocuiește, de fapt, termenul abstract care este reprezentat de lexemul *fata, cântăreța*. Aceste tipuri de metafore se numesc *metafore implicite* unde se prezintă situații în care aceeași unitate metaforică poate avea mai multe lecturi: de pildă, despre cineva se poate spune că este o păpușă, însă, după cum e dominantă o trăsătură sau alta, comună celor doi termeni, lexemul respectiv poate însemna „fată frumoasă” sau „om lipsit de personalitate” [11, p. 68].

Termenul figurat poate fi alcătuit dintr-o singură metaforă sau din două sau mai multe metafore („Organismul uman ca o larvă, șoldan și catâr”), alcătuiind adevărate serii sinonimice [11, p.74]. Acestea din urmă realizează primul pas spre structurile metaforice complexe.

Din categoria coalescentelor fac parte și metaforele negative, prin intermediul cărora se denunță o identitate „confirmată”, întrerupând-o prin negație, cu scopul de a se afirma noi afinități lingvistice.

Așa cum s-a menționat anterior, *metaforele implicații* se realizează în absența termenului propriu, care este implicat în termenul figurat. La rândul său, acesta poate fi exprimat printr-un substantiv sau substantiv însoțit de determinative.

Primele metafore (cele exprimate printr-un substantiv) sunt cele mai importante pentru descifrarea profilului unui autor, fiind adesea confundate cu simbolul („slăbiciune de caracter”).

Există *metafore implicații* exprimate prin pronume nehotărât sau prin locuțiuni pronominale și substantivale, care se nasc ca urmare a unui anumit tabu lingvistic („Cel de sus – Dumnezeu nostru” – limbaj religios).

Metaforele exprimate prin substantiv însoțit de determinări sunt mult mai numeroase. Atributele se încadrează uneori *metaforei*, alcătuiind o locuțiune substantivală metaforică („Stuparul ceresc peste oameni coboară” – limbaj religios), altelei servește ca un element de actualizare, de decodare a *metaforei* („Paliditate severă = paralizat de frică” – terminologie medicală).

✓ Lingviștii ierarhizează metaforele substantivale în:

✓ *Metafore substantivale simple*;

Metafore substantivale complexe.

După Eric Bordas, metaforele substantivale fac parte din categoria metaforelor *in absentia*, prin care un termen este substituit cu altul, dar care nu se poate realiza decât grație unei intersecții logice [1, p.17].

Gardes Tamine definește metafora drept relația dintre temă și foră, mediată de un instrument sintactic. Metaforele *in praesentia* reunesc tema și foră care au același semnificat categorial, numele, iar relația sintactică se realizează printr-un verb copulativ, prin apozitie și prin prepoziție.

În structura metaforelor *in absentia* intră, în schimb, și alte semnificate categoriale, adjectivale, verbale și, mai rar, adverbiale, însă specificul acestora constă, mai mult, în faptul că reunesc o temă și o foră care „aparțin unor părți de discurs diferite, având drept consecință imposibilitatea ca verbele și adjectivale să intre într-o structură *in praesentia* [9, p.81].

Atributele adjectivale au, cel mai des, menirea de a plasticiza, lăsând în seama celor genitivale și prepoziționale (prin apelul la care se descifrează metafora) sarcina de a actualiza metafora („Perlele limbajului”) [5, p.168].

Din punctul de vedere al claselor cărora la aparțin, tipurile de bază ale *metaforelor implicite* sunt cel substantival și cel verbal. [11, p.68]. Principiile stabilite de autoare pot servi și la cercetarea metaforelor din limba comună, precum și la valorificarea acestora de către scriitori.

Metafora verbală este mai puternică decât cea substantivală. În timp ce metafora substantivală se reduce la o simplă înlocuire, metafora verbală este cu mult mai complexă, pentru că verbul îndeplinește o dublă funcție de înlocuire.

Metafora adjectivală se apropie ca structură de cea verbală, deoarece adjectivul nu trimite direct la un referent, dar desemnează trăsături desprinse de obiecte.

În ceea ce se referă la structura semantică a metaforei conceptuale, reținem, mai întâi, stabilitatea unui anumit repertoriu lexical, din care se recrutează termenul figurat. Mulțimea noțiunilor e redusă, în schimb ocurența elementelor ce le exprimă este apreciabilă. Se mențin și în stilul științific marile câmpuri semantice (vegetalul, floralul, acvaticul): rădăcină, rod, sămânță, izvor etc.: *Artira vazilară dă patru ramuri precum am văzut* (Kretzulescu, 377).

Caracteristice stilului științific par a fi alte domenii, precum: arhitectura (fundament, temelie, clădire, a se rezema ș.a.), geometria (cerc, sferă), ambele subsumabile culturalului, dar și deplasarea (cale, drum), ori dualitatea metaforic-alegorică lumină – întuneric.

Croitoria a furnizat și ea câteva expresii cu circulație. *A lua pe cineva la refec* se folosește cu sensul figurat *a cere socoteală, a-l muștra, a-l lua la întrebări*. Refec este este numele cusăturii prin care se îmbină două bucăți de pânză, ale căror margini se îndoaie și se prind sub îndoitură, așadar este o cusătură care presupune efort. Iar expresia de mai sus înseamnă să supui pe cineva unei presiuni prin vorbe, fie cerându-i socoteală, fie muștrându-l.

Independent de funcția cu care o metaforă a intrat în contextul original al limbii române, ea asigură un vocabular și ulterior generează multe imagini ale aceluiași câmp donator în sfera de investigație respectivă. Funcția acestor extensii nu trebuie să fie identică cu cea a expresiei metaforice originare. Chiar și metaforele catacretice pot ocazional dobândi o funcție constitutivă, ca în cazul „*rețelelor / plaselor capilare*” din ficat care-l inspiră și conduc pe omul de știință la ideea că aceste rețele / plase „prind” celulele tumorale. Prin urmare, plecând de la anumite structuri sau proprietăți anatomice, se conturează o teorie sau o ipoteză și în formularea ei se folosește o metaforă catacretică [3, p.105].

În concluzie, structurile metaforice complexe atrag, în avalanșa textului, verbele și atributele de diferite tipuri. Enunțurile sunt complexe, de unde și riscul

unor aprecieri tranșante. Analiza formală, inclusiv cea semantică a metaforei, pretinde înglobarea celei din urmă într-un cadru contextual mai larg. Vorbitorul este preocupat să definească „artistic” realitățile, preferând, astfel, coalescența. Structurile metaforice complexe reproduc structura realității textuale. Descifrată prin raportare la limba comună, metafora conceptuală scoate la iveală, la rândul-i, straturile adânci ale limbii curente, cu uriașele depuneri succesive de metafore, astăzi uzate. În toate cazurile analizate poate fi surprins mecanismul de realizare a unui amalgam de metafore.

Referințe bibliografice:

1. Bordas, E. *Les chemins de la métaphore*. Paris: Presses universitaires de France, 2003
2. Dorcescu, E. *Poetica non-imanenței*. București: Semănătorul, 2008
3. Drăgușin, D. Metaforă și știință. Funcțiile expresiilor metaforice în discursul științific medical. În: *Intertext*, 1/2, (45-46), 2018
4. Florescu, C. Specificul metaforei în proza istorică sadoveniană. În: <http://alil.academiaromana-is.ro/wpcontent/uploads/2012/05/Specificul-metaforei-%C3%AEn-proza-istoric%C4%83-sadovenian%C4%83.pdf> (accesat la 07.05.2020)
5. Jumbi, V. Modalități de construire a metaforei în narațiunea lui Ion Creangă. În: *Dacoromania*, 14, nr. 2, 2009
6. Mincu, E. *Terminologia medicinalis romaniae*. Chișinău: Pontos, 2017
7. Prandi, M. La métaphore: de la définition à la typologie. In: *Langue française. Nouvelles approches de la métaphore* nr.134, 2002
8. Slave, E. *Metafora în limba română*. București: Ed. Științifică, 1991
9. Tomoiagă, M.-A. Deseminarea metaforică a sentimentelor. Între teoria blendingului și semantica integrală. În: *Dacoromania*, XXII, 2017, Cluj-Napoca, pag.81
10. Tudorache, G. Tipologia metaforei în limbajul politic postdecembrist. În: www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V880/pdf (accesat 07.05.2020)
11. Tușescu, M. *Précis de sémantique française*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979
12. Verșina, M. Metafora și structura ei semantică. În: *Analele științifice ale Universității de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul*, vol.III, 2007

COPILUL ȘI COPILĂRIA ÎN LIRICA LUI GRIGORE VIERU.
DOSARUL RECEPTĂRII CRITICE

SERDEȘNIUC CRISTIAN,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Grigore Vieru s-a impus în literatura română din Basarabia, în special prin poezia sa dedicată copiilor și copilăriei. În contextul literar al anilor 50, extrem de ostil expresiei estetice autentice, poezia sa pentru copii a produs o schimbare majoră de decor și de sensibilitate poetică. Grigore Vieru s-a eschivat de la temele dominante în epocă – înfrățirea popoarelor sovietice, admirația pentru conducătorul „iubit”, octombrii și pioneri antrenanți în proiectul de construcție socialistă a viitorului etc. – și și-a propus să reîntoarcă omul în cadrul naturii și al valorilor străbune. Anume copilul, în viziunea poetului, reprezintă sursa de revitalizare și revigorare a universului înconjurător („- Unde-ați fost voi, ochișori?! - În pădure, după flori!/ Ochișorii le găseau,/ Mănuțele le strângeau”, Cântecul ochilor).

Lirica viereană pentru copii este fundamentată pe principiul valorilor umane esențiale: dragostea pentru semeni, sentimentul comuniunii cu natura, solidaritatea umană etc. Pentru a exprima aceste pledoarii ale umanului, poetul recurge la formule artistice concentrate și accesibile. Mihai Cimpoi afirmă faptul că „poezia viereană este în esență o carte de citire a vieții, fondul ei didactic fiind când direct, când aluziv, turnat în transparențe parabolice, când delicat, retoric, povățuitor” [1, pag.7].

Poezia lui e plină de jovialitate și bonomie. Vieru este considerat, pe bună dreptate, un „poet al bunătății” [2, p.57], care edifică sufletul copilului în spiritul binelui și a frumuseții. Versurile lui sunt pledoarii pentru puritate, „imnuri” ale candorii și inocenței, care se pot identifica doar în lumea copilului. Prin recursul la inocențele frumoase ale vârstei infantile, la posibilitățile imaginative ale copilului, poetul este și un subtil „educator” de suflete. A ajuns la inima copilului nu doar prin poezii, dar și prin cântece „în care sensibilitatea lui pentru puritățile lumii găsește un câmp rodnic” [ibidem, p.58]. Această idee este împărtășită și de Eugen Simion, care afirmă despre Vieru că „poezia are, după exemplul lui Arghezi, și un rol educativ”. Pe exepul naturii, este consolidată relația mamă-copil într-un mod plastic și jocular, cum e în cazul poeziei Albinuța: „- Albinuță, mititea,/ Semeni cu măicuța mea,/ Semeni cu măicuța mea!// -Drept, copile, tot așa,/ Aleargă și maica ta,/ aleargă și maica ta!”. Mama, copilul, copilăria sunt teme care suportă un proces inedit de sublimare și transformare artistică. Criticul Nina Corcinschi afirmă că, de fapt, „temele general-umane își regăsesc în profunzimile limbajului poetic al lui Grigore Vieru statutul arhetipal și se sublimează în imagini inefabile, devenind aproape intraductibile” [3, pag. 172].

Simplitatea (una elaborată, atentă), suavitatea și muzicalitatea sunt trăsături esențiale ale poeziei lui Grigore Vieru, prin care micul cititor este captat cu ușurință și transpus în lumea imaginară a poeziei: „Ieși la tablă, măi pisic,/ Povestește despre spic:/ Când se coace și cu e,/ Cine-l strânge și cu ce?/ Miau-miau-miau!” (Pisicul la școală). Daniel Cristea-Enache precizează ale calități ale poeziei lui Vieru, printre care cea de-a fi ocrotitoare și mângâietoare: „idealul poeziei lui Grigore Vieru e unul domestic-naturist, la intersecția dintre Casa ocrotitoare și Natura mângâietoare” [4, pag. 79]. E de remarcat faptul că în poe-

zia viereană copilul se află întotdeauna în cadrul naturii, observând frumusețea paradisiacă, descoperind universul înconjurător și astfel descoperindu-se pe sine. Mirajul naturii este catalizatorul sensibilității micului cititor: „Pe vale oița/ Paște ierbulița,/ Floarea o lasă,/ Că-i tare frumoasă” (Oița).

Pentru Grigore Vieru chipul sacrificial al mamei se conjugă cu natalul, primordialul, originarul. Dorul de mama e de fapt, mereu, și dorul de vatra părintească, de locurile copilăriei. Pentru Grigore Vieru, satul se identifică cu un loc de taină, de vrajă și de vis: „Pe vale, pe culme/ Stau satele meu,/ Aproape de codru,/ Aproape de stele” (Satele Moldovei).

Cum am afirmat și mai sus, copilul din creația lui Vieru nu se mai ghidează după sloganele proletcultiste le timpului, accentul fiind pus pe intuiție, pe simț, pe nevoia de cunoaștere și de comunicare. Poezia *nouă* a lui Grigore Vieru dedicată copilului transpune cu ușurință limbajul uimitor al naturii. Marin Sorescu menționează că „toate versurile sale au, de fapt, o melodie unică, inconfundabilă și nu este de mirare că în spațiul natal această creație este atât de populară și îndrăgită” [5, pag. 119] („Plouă, plouă, plici-plici-plici!/ Bucuroși sunt puii mici,/ Că mămica-n cuibușor/ Va ședea mai mulțișor”, Rândunica).

E demn de reținut faptul că poezia lui Grigore Vieru e plină de iubire, înțelegere, iertare. Știm că poetul a trecut prin încercări cumplite: ororile războiului, despărțirea prematură de tata, seceta și foametea. În ciuda tuturor dificultăților ce l-au marcat, poetul nu admite sub nicio formă prezența în poezie a răzbnării, răutății și a decepționării. Poezia lui e un imn de iubire închinat mamei, care l-a ocrotit și susținut în toată copilăria lui: „Mă rog de tine, munte,/ Cât zboru-o să mă poarte,/ Sărută ochii mamei/ Și-i apăra de moarte” (Mă rog de tine...).

În poezia sa, Vieru operează cu simboluri ale durabilității și trinciei, ale purității și candorii: „Mi-i dor de o piatră/ Ce a rămas piatră/ - De o piatră de câmp./ Bună ziua, mamă, să-i spun”. Piatra este simbolul statorniciei, durabilității, puterii. Mama este tare ca piatra, statornică în iubirea ei. Poetul o monumentează pe mama și o înveșnicește. („Sură, cu chip colțuros,/ Voind a se scula de jos,/ Dar neputând/ De trudită ce este”, Mi-i dor de o piatră).

Vieru cultivă o poetică a ludicului senin, zglobiu. În această poezie „pulsează jocuri de copii” [6, pag. 132], jocuri de țărani, jocuri de albine și furnici, jocuri de stele pe cerul înșeninat, jocuri de rândnici grăbite spre cuibul de pușori. Nina Corcinschi remarcă faptul că în poezia lui Vieru eul liric „se identifică proteic cu pasărea cerului, cu tunetul, cu ploaia, alunecând spre rădăcinile neamului” [Corcinschi N., op. cit., pag. 174]. Astfel, poezia „se transformă adeseori în pilde, în învățături, în norme de comportament” [*ibidem*, pag. 132]. Theodor Codreanu remarcă o dimensiune ontologică a jocului vierean: „Grigore Vieru s-a dovedit a fi un extraordinar poet al jocului, în cea mai pură componentă ontologică” [7, pag. 134]. Criticul surprinde în copilăria din lirica viereană un acces la temelia ființei: „copilăria este izvorul ființei, ea ne salvează viața, căci fără ea urătul și vidul s-ar zăvorî iremediabil în existență” [8, pag. 246]. Și acad. Mihai Cimpoi s-a propunat repetat că pentru Vieru copilăria nu e doar o sursă de inspirație, e „o stare ontologică de primă instanță, e arheitate vie, ieșită din pura potențialitate” [*ibidem*, pag. 247]. Poezia pentru copii e o sublimă retragere din lumea de terori și suferințe a adultului și pătrundere într-un spațiu de ocrotire, de protecție sub semnul magicului, a miticului: „...Poezia pentru maturi înseamnă, în cazul meu, aratul pe arșiță într-un pământ uscat. Poezia copiilor este ploaia curată, care mă

spală de colbul zilei, mă înseninează și mă întărește în vederea aratului. Eu când nu mă înțeleg cu cei mari, mă întorc între copii, la care „mă cheamă în jocul lor fără să-mi ceară în schimb niciun compromis”. Când plouă. Ne ascundem în vreo căsuță pustie de melc unde ne spunem povești” [9, pag.335-336].

Înr-o lume *infernală*, copilul găsește totuși resurse de a-și păstra candoarea: „Vreme-ncrâncenată.../ Și plecam de-acasă/ Spre altfel de iarbă./ Spre altfel de coasă./ Pe fața femeii -/ Lacrima ce doare,/ Doamne, ca un creier/ De privighetoare!” (Război). Theodor Codreanu constată că poezia lui Vieru este capabilă să reanimeze lumea artificialului, el „readuce alchimia la pozitivitatea ei primordială: transformă plumbul copilăriei în aurul cel mai pur” [Codreanu Th., op. cit., p. 250]. Grigore Vieru, menționează criticul, „procedează după același principiu ca și Tudor Arghezi sau Baudlaire: *bubele, mucigaiurile, noroiurile, durerile de vecii întregi*, toate privațiunile din copilărie devin *frumuseți și prețuri noi*” [ibidem, pag. 250].

Grigore Vieru, prin poezia sa infantilă, se adresează și oamenilor maturi. Dat fiind faptul că omul poate păstra copilul din sine până la adânci bătrâneți, poetul caută să pătrundă în *adâncimile* copilăriei lăuntrice a adultului: „Tot mai mic/ Devine omul zilei./ Tot mai mare/ Omulețul imaginației./ Fiecare artist/ Are ieșire la mare/ Prin lacrimă./ Copiii zadără câinii,/ Poeții – moartea” (Copiii și artistul). La maturitate, copilul sau copilăria nu dispăre, ci se transformă dintr-o stare în alta, păstrând esența primară. Poezia lui Vieru „e vie câtă vreme e viu copilul din omul matur, iar pentru copii, la răndu-i e proaspătă câtă vreme copiii sunt tratați ca niște oameni întregi” [ibidem, p.253] („Clipă este un grăunte,/ Clipă-i floarea dintr-un pom./ Două clipe mai rotunde,/ Sunt privirile de om”, Clipe).

Copilul vine în lume să cunoască din tainele universului înconjurător. Setea sa de a dezvălui lumea este nelimitată în timp și spațiu. Sub semnul ludicului, copilul este inițiat în căutarea inconștientă a maturității: „Aceștia suntem noi:/ Buni cât se cuvine/ În mijlocul răului./ Răi – niciodată./ Se miră noaptea/ Că a clocit sub ea/ Întuneric./ Dar au ieșit sub ea/ Pui de lumină” (Aceștia suntem noi...). Pornit în căutarea adevărilor umane, copilul învață de la toate necuvântătoarele existente: albină, furnică, melc, rândunică, greieraș etc, precum și de la unele fenomene ale naturii: ploaia, curcubeul, vântul, roua ș.a. Explorând lumea și învățându-se pe sine, copilul lui Vieru începe să reeduce și să reanimeze altfel lumea înconjurătoare. Tot Theodor Codreanu accentuează faptul că poezia lui Vieru este „o lecție superbă celor maturi, care cad cel mai des pradă discordiei” [ibidem, pag. 255].

Copilăria din creația lui Grigore Vieru e naturală, organică. Toate elementele constitutive ale acesteia sunt preluate din viața cotidiană, din bogăția de culori și sunete din mediul înconjurător. Nina Corcinschi remarcă în poezia viereană „o rețea de nuanțe și tonuri care cromatizează afectiv spectacolul de limbaj” [Corcinschi N., op. cit., pag. 176]. Poezia lui Grigore Vieru despre copil și copilărie respinge, fără îndoială, principiul falsității și al artificialului. Copilul este uimit de splendoarea mediului înconjurător: ciripitul păsărilor, zumzetul găzelor, adierea vântului, mirosul spicelor de grâu. El este surprins de tot ce vede, ce simte și aude: zâmbetul mamei, vocea ei fină și blajină, elanul și sârguința țaranului, îndemnul horei, glasul clopotelui, vibrația vieții rurale. În același timp, copilul este frământat de neliniștile vieții, de imposibilitatea debarasării de restricțiile care au invadat paradisul copilăriei și, mai cu seamă de prezența imediată a morții: „Iar buzele tale sunt, mamă,/ O rană tăcută mereu./ Mereu presurată cu țărna/ Mormântului tatălui meu” (Buzele mamei).

Copilul vierean se refugiază în cadrul mitic al naturii. În acest loc mirific copilul se simte întreg, ingenuu, ajuns la deplina conștiință de sine, identificându-se astfel a fi un „copil al naturii” [Codreanu Th., op. cit., pag. 270]. Natura înseamnă satul, glia, dealurile arate, casa părintească. Theodor Codreanu afirma: „Întrucât, zicem, copilăria este centrul gravitațional al ființei, casa nu poate fi decât *centrul lumii*” [ibidem, pag. 272]. În spiritul ideii lui Mihai Cimpoi, precum că este un poet al *izvoarelor*, Grigore Vieru ne convinge că e un mare păcat să vinzi casa părintească – locul copilăriei: „Casa părintească nu se vinde,/ Nu se vinde tot ce este sfânt” (Casa părintească).

Universul poetic vierean nu se limitează doar la valorizarea copilului și a copilăriei, însă aceste motive originale constituie sursa de inspirație a liricii sale, „concepute ca axis spiritual, ca tărâm al primordiilor și jocului recreator de lume, ca paradis recuperat prin simțul, nealterat de *secol grăbit*, al candorilor și frăgezimilor” [10, pag. 284].

Copilului vierean îi revine o grea misiune: cea de a păstra prospețimea senzorială a copilăriei. Maria Șleahtițchi remarcă în poezia viereană un copil „cumințe și ascultător” [11, pag. 279]. Criticul mai apreciază că la baza poeziilor despre copilărie stă dragostea și jovialitatea care impulsionează personajul spre crearea lucrurilor grandioase.

În concluzie, lirica viereană despre copil și copilărie este fundamentată pe principiul umanității. Susținându-se și de sevele folclorului, poezia lui Vieru despre copil și copilărie accede spre recuperarea valorilor și a marilor rosturi umane. Copilul și copilăria lui Grigore Vieru nu pot fi delimitate de cadrul naturii. Anume natura constituie matca de regenerare spirituală a copilului vierean.

Resurse bibliografice:

1. Cimpoi M., *Grigore Vieru și timpul original*. În: Taina care mă apără. Iași: Princeps Edit, 2008;

2. Simion E., *Un poet cu lira-n lacrimi....* În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

3. Corcinschi N., *Poezia lui Grigore Vieru: devenirea întru ființă*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

4. Cristea-Enache D., *Funcția Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

5. Sorescu M., *Grigore Vieru și lirica esențelor*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

6. Munteanu R., *Grigore Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

7. Codreanu Th., *Zece argumente pentru intrarea în canonul literar a lui Grigore Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010;

8. Codreanu Th., *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. București, Chișinău: Litera Internațional, 2004;

9. Vieru Gr., *Rădăcina de foc*. București: Editura „Univers”, 1988;

10. Cimpoi M., *Istoria literaturii române din Basarabia*. București: Litera Internațional, 2003;

11. Șleahtițchi M., *Literatura pentru copii: între inocență și nostalgia jocului*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010.

**PARTICULARITĂȚILE MULTICULTURALITĂȚII
ÎN SOCIETATEA REPUBLICA MOLDOVA**

SERDEȘNIUC LUIS,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Actualmente, principiul multiculturalității este deseori asociat cu cel de „multiperspectivitate”, reprezintă o problemă stringentă pentru societatea postmodernă. Ea constituie o chestiune destul de acută, mai ales, pentru generația tânără, pe motiv că la această vârstă se formează viitorul cetățean care este din punct de vedere social activ și responsabil. Astfel, prin crearea unei ambianțe echitabile dintre aceste principii pot fi evidențiate căile de dezvoltare ale unui comportament bazat pe valori morale general umane (creștine), comunitare și democratice: acceptare, toleranță, încredere.

În cadrul spațiului cultural românesc, din care face parte și Republica Moldova, principiul multiculturalității este în centrul atenției și constituie o realitate în care trăim. Principiul respectiv presupune recunoașterea pluralismului și a varietății culturale, a identității culturale asumate prin valorile comunitare a oricăror comunități și recunoașterea necesității de a coexista într-un spațiu multiethnic. Multiculturalitatea reprezintă o realitate și care prin educare se adresează tuturor, minoritari și majoritari, care permite comunităților să conștientizeze propriile determinări culturale, stereotipuri și prejudecăți de valoare, să cunoască, să înțeleagă și să respecte diferențele, să-și dezvolte competențe specifice comunicaționale, să posede capacitatea de a renunța de la discriminare și intoleranță. În felul acesta, multiculturalitatea are menirea de a dezvolta o societate multiculturală viabilă și de a diminua conflictele interetnice. Obiectivul principal al educației multiculturale constă în pregătirea societății multietnice spre diversitate, iar „diversitatea însemnând o bogăție” [Bernat, 2006, p. 8].

Contactele interetnice ce viețuiesc un teritoriu sunt inevitabile. Societatea europeană spre care tindem nu este una lipsită de realitatea multiculturală, chiar dacă în mare parte se consideră că conceptul multiculturalismului este depășit. Cu atât mai mult cu cât, chiar și în crearea Consiliului Europei, a Uniunii Europene prin organizațiile internaționale gen: „Unitate prin diversitate” a pus bazele unei societăți postmoderne, ce șterge divergențele etnice, punându-se accentul pe legăturile interculturale realitatea le denunță. Totodată, pluralismul cultural european afirmă ideea că fiecare cultură dezvoltă o viziune proprie despre comunitate cu semnificații de valoare universale pornind de la experiența personală. Pe lângă apărarea diversității, „pluralismul cultural pune problema comunicării între culturi care recunosc că fiecare contribuie prin diferențele specifice la îmbogățirea experienței umane” [Dumitru, 2010, p. 30].

În acest context modelul de valorificare multiculturală ca punct de plecare acceptarea diferenței ca o oportunitate de dialog și o îmbogățire reciprocă. O educație în spiritul multiculturalismului are în vedere, în primul rând, constituirea unor strategii de promovare a diversității. Diversitatea culturală include o valoare a societății postmoderne europene ceea ce nu înseamnă că celelalte elemente ale societății au dispărut gen: tradiționalism, modernism etc.

Dezvoltând subiectul reliefăm că societatea postmodernă din cadrul spațiului românesc se caracterizează printr-o diversitate etnică, culturală, lingvistică și

religioasă. În felul acesta, multiperspectivității îi revine ca obiectiv coeziunea membrilor comunității, tratarea problemelor stringente, dureroase, controversate în așa fel încât să contribuie la coeziunea societății.

Evoluția multiculturalismului s-a produs de la realitatea constituită și necesitatea pragmatică a comunicării interculturale și interetnice. Centrul multiculturalismului rezidă în comunicarea valorilor dintre etnii pe baza colaborării dintre ele. „Valorizarea pozitivă a diferențelor, îmbogățirea spirituală reciprocă, păstrarea și apărarea diversității, cunoașterea și cooperarea – iată acele momente ce și le propune multiculturalitatea și prin aceasta și este importantă” [Dumitru, 2010, p. 29].

Desigur tabloul societății Republica Moldova este unul multicultural deoarece pe lângă majoritatea (circa 80%) - moldoveni/români, care reprezintă-aici locuiesc reprezentanții unor minorități culturale precum rușii, bulgarii, găgăuzii, ucrainenii, evreii, romii etc. În ultimul timp, s-au atestat și imigranți – arabi, armeni, azeri, ceea ce presupune și existența mai multor religii. Acest lucru face ca spațiul cultural din Moldova, care este atât de mic, să fie variat, multicolor și atractiv pentru cei ce locuiesc într-o regiune monoculturală.

Multiculturalitatea aduce multe elemente pozitive, dar, în același timp, implică și anumite dificultăți. Sarcina societății postmoderne din Republica Moldova este de a forma o conștiință europeană, de a cultiva dragostea față de valorile culturii tradiționale și respectul față de cultura altor etnii. În spiritul multiculturalității, comunității i se dezvoltă competența de a construi relații cu ceilalți în spiritul toleranței și solidarității, al acceptării diversității, stimei față de cultura propriei societăți și în același timp deschisă spre cultura altor etnii, capabilă să se respecte și să-i respecte pe alții. (Ex: Pilda Samariteanului: *Biblia, Luca: 10, 25-37*). Comunitatea este datoare să înțeleagă că cei din jur sunt altfel, dar, totodată, sunt asemănători lor și, în același timp, să înțeleagă că diversitatea înseamnă bogăție.

Scopul valorificării multiculturale este de a facilita acomodarea grupurilor etnoculturale minoritare și, în aceeași măsură, acomodarea și deschiderea societății majoritare la modelurile culturale specifice grupurilor minoritare. Multiculturalismul european spre care tinde societatea moldovenească, este o bogăție potențială cu condiția să nu diminueze sau să anuleze identitatea fiecărei culturi, care se poate converti într-un veritabil inter-culturalism.

Politicele culturale se cer a fi deschise nu numai în ceea ce privește valorile tradiționale, ci și cele internaționale, căci cooperarea culturală, religioasă, lingvistică și economică etc. a devenit imposibilă dacă nu se aliază cu spiritul de comprehensiune și cooperare în domeniile culturii. Fondarea pe diferență și deschidere în fața diverselor valori este singura cale capabilă să răspundă nevoilor societății moldovenești europene de astăzi și de mâine [Plugaru, Pavalache, 2007, p. 8-9].

Una din sarcinile societății postmoderne din Republica Moldova este de a forma o conștiință civilizată europeană. Încă din vârsta fragedă se impune cultivarea respectului și solidarității față de cultura și valorile altor etnii. În acest sens, comunitatea trebuie să se axeze în plan cultural pe cunoașterea foarte bine a valorilor propriei culturi, ca apoi să fie în stare a recepționa informații despre o altă cultură. Așadar, rezultă că societatea necesită să fie mai întâi culturală și apoi multiinterculturală. Prin urmare, drumul spre intercultural poate fi parcurs prin cultural.

Valorificarea fenomenului inter și multiculturală se constituie în noi dimensiuni, destinate formării la comunități a unei conștiințe europene, cultivării respectului și solidarității față de cultura altor etnii, dezvoltarea unor comportamente și atitudini inter și multiculturale, implicând în mod simultan afirmarea fiecărei culturi cu normele sale specifice, dar și deschiderea către alte culturi, în perspectiva constituirii unei noi civilizații comune pentru toate etniile ce locuiesc în Republica Moldova.

Conceperea și abordarea principiului multiculturalității din această dublă perspectivă duce la formarea unor comportamente specifice: aptitudinea de a comunica eficient; întărirea respectului de sine și al altora; toleranță față de opiniile diferite; adaptarea continuă la diversitatea cultură; fructificarea diferențelor culturale și a valorilor spirituale, locale și generale, în beneficiu personal și social; recunoașterea egalității valorice a culturilor.

Termenul principiului de multiperspectivitate spre deosebire de cel al multiculturalității este unul relativ nou, dar destul de frecvent utilizat în ultimul timp în spațiului cultural din Republica Moldova. K. Peter-Fritsche consideră că multiperspectivitatea reprezintă un proces - „o strategie pentru a înțelege” [Peter-Fritsche, 2001], în care luăm în considerație, pe lângă propria perspectivă, și perspectiva altuia (perspectivele altora). Acest proces implică înțelegerea faptului că avem o perspectivă care a fost filtrată prin propriul nostru context cultural, reflectă propriul nostru punct de vedere și propria interpretare a ceea ce s-a întâmplat și de ce, propria noastră perspectivă a ceea ce este relevant sau nu și poate reflecta și propriile prejucții și concepții preconcepute. Din acest punct de vedere, multiperspectivitatea este și o predispoziție, „semnificând capacitatea și voința de a privi situația din perspective diferite” [Peter-Fritsche, 2001].

Trebuie să remarcăm că există și alte moduri de a vedea spațiul cultural al societății din perspectiva comunicării valorilor decât prin propria perspectivă și că acestea pot fi la fel de valide și la fel de parțiale. Apoi voința de a ne plasa în postura altcuiva și a încerca să vedem societatea (lumea) așa cum o vede celălalt, deci de a avea empatie [Stadling, 2004, p. 13].

Ann Low-Ber privește multiperspectivitatea drept o modalitate de „analiză a evenimentelor istorice din mai multe perspective” [Low-Ber, 1994]. Ea pune accentul pe faptul că evenimentele cultural-istorice pot fi analizate din perspective diferite. În istorie perspectivele multiple sunt testate cu ajutorul dovezilor, pentru ca mai apoi să se țină seama de acestea în formularea judecăților de valoare și concluziilor.

Gita Steiner-Khamsi promovează concepția filosofică socială, că toată societatea și în deosebi cercetătorii, istoricii și filosofii ar trebui să analizeze evenimentele istorice-culturale prin prisma multiperspectivității [apud: Stadling, 2004, p. 14].

P. Cerbușcă apreciază multiperspectivitatea drept o abordare a unui eveniment, proces sau fenomen din diverse puncte de vedere. Multiperspectivitatea presupune o înțelegere mai largă a evoluției societății umane, luând în calcul nu doar caracteristica, istoria și dezvoltarea unei părți (domeniu, regim etc.), ci totalitatea relațiilor cultural-sociale implicate, astfel determinând o imagine mai clară dinamicii a ceea ce a avut loc sau se desfășoară în societate [Cerbușcă, 2010, p. 192].

Termenul de multiperspectivitate în Republica Moldova a început să fie utilizat mai frecvent de câțiva ani, pe când societatea europeană îl utilizează de mai bine

de 20 ani. Într-o lume în care schimbările se produc rapid, iar diversitatea este din ce în ce mai mare, necesitatea ca cetățenii să fie activi, informați și responsabili este mai pregnantă ca niciodată.

Rolul identității culturale asumate în dezvoltarea unor astfel de cetățeni este acum aproape universal recunoscută. Abilitatea de a se implica în viața și în problemele publice, în mod inteligent și responsabil, se formează și în cadrul societății autohtone. Cu toate că anumite lucruri pot fi deprinse în mod neorganizat în cadrul familiei, în societatea postmodernă din Republica Moldova, acestea nu mai sunt suficiente pentru formarea unor cetățeni informați și competenți, de care au nevoie valorile democratice moderne pentru a-și asigura existența.

În perioada recentă, totuși, evenimentele și schimbările care au avut loc în societatea europeană au constituit o provocare pentru acest model de comunitate. Printre acestea se numără: *conflictele etnice; amenințările globale și insecuritatea; apariția unor noi tehnologii de informație și comunicare; problemele ecologice; migrația populației; apariția unor noi forme de identitate colectivă anterior suprimate; cererea de autonomie personală mai mare și noi forme de egalitate; diminuarea coeziunii sociale și a solidarității dintre oameni; interconectarea și interdependența din ce în ce mai mari; din punct de vedere cultural- la nivel regional și internațional* [Educația civică, 2010, p. 6].

În fața unor astfel de provocări, a devenit evident că este nevoie de noi tipuri de cetățeni care să fie nu numai informați, ci și activi-capabili să-și valorifice potențialul individual, adaptându-se la condițiile schimbătoare ale societății, contribuind la dezvoltarea vieții comunității din care fac parte, asumându-se o responsabilitate mai mare pentru aceasta și viitorul acesteia.

Pornind de la concepția identității culturale asumate, acest principiu de multiperspectivitate este înțeles ca un instrument complex pentru dezvoltarea cunoașterii orientate spre valori, a aptitudinilor bazate pe acțiune și a competențelor centrate pe schimbare, care oferă posibilitatea cetățenilor să aibă o viață productivă într-o societate bazată pe valori comunitare și democratice pluraliste.

Concepția identității culturale asumate promovează „*conștiința de sine, gândire critică, libertate de opțiune, angajament față de valorile comune, respect față de diferențe, relații constructive cu ceilalți și rezolvarea pașnică a comunicării conflictelor dintre valorile etniilor, precum și perspectiva globală*” [Educația civică, 2010, p. 7].

Toate aceste elemente sociale sunt importante pentru dezvoltarea identității culturale și personale a cetățeanului cu viziuni valoroase democratice și pentru o societate bazată pe valori comunitare în ansamblu.

Principiul multiperspectivității și multiculturalității în spațiul cultural al societății autohtone poate fi tratat atât pe orizontală, cât și pe verticală. Astfel, dacă interpretăm din punct de vedere orizontal putem compara viziunile, opiniile contemporanilor, adică a persoanelor de aproximativ aceeași vârstă, dar care trăiesc în medii diferite, respectiv fiecare s-a format cu o anumită concepție despre viață. Dar dacă privim pe verticală, putem analiza diferite fenomene și evenimente, desfășurate în perioade diferite și, respectăm atitudinea oamenilor față de ele în diferite perioade ale timpului. În felul acesta, vedem că în mare parte societatea ar trebui să pornească de la cunoștințe și experiențe din viața anterioară, astfel încât să poată fi utilizate și aplicate aptitudinile, cunoștințele și abilitățile într-o varietate de contexte: domiciliu, serviciu, în educație etc.

Concluzionând, putem afirma cu certitudine că societatea postmodernă din Republica Moldova devine din ce în ce mai pluriculturală. Inter-și multiculturalitatea au un rol bine determinat în dezvoltarea societății moldovenești din epoca postmodernă. Însușirea unor elemente din principiul multiculturalității și multiperspectivității bazate pe valori comunitare (toleranță și respect reciproc), constituie acele finalități care tindem să le dezvoltăm generației tinere pentru a-i pregăti să se integreze cu responsabilitate într-o societate europeană multiculturală.

Referințe bibliografice:

1. Bernat, Simona-Elena, *Educație multiculturală*, Cluj, 2006. Disponibil pe: www.divers.org.ro › fileadmin › documente.
2. Cerbușcă, P., *Semnificația multiperspectivității și multiculturalității în cadrul educației istorice*, în: *Predarea istoriei, Îndrumar metodic pentru profesori*, Chișinău, Editura Pontos, 2010, p. 192-197.
3. Dumitru A., Văceanu A., *Interculturalitate și interdisciplinaritate în educație*, București: Editura Universală, 2010.
4. *Educația civică*, Ghid de implementare a curriculumului modernizat pentru treapta liceală, Chișinău, Editura. Cartier, 2010.
5. Plugaru, L., Pavalache, M., *Educație interculturală*, Sibiu, Psihomedica, 2007.
6. Stradling, R. *Multiperspectivitatea în predarea istoriei: un ghid pentru profesori*, 2004. www.ise.ro › wp-content › uploads › 2013/10.
7. Peter-Fritsche, K., *Unable to be tolerant?*, in: Farnen, R. et alii, *Tolerance in Transition*, Oldenbourg, 2001.
8. Low-Beer, A., *The Reform of History Teaching, Nationhood and the State: A Study in Educational Politics*, London 1994.

**SPECIFICUL DE ORGANIZARE PLASTICĂ
AL ORNAMENTULUI NAȚIONAL**

ȘTAIHMAN STELA,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Introducere. Limbajul culturii naționale este multiaspectual și variat, fapt care determină procesele de întreținere atentă, păstrare și menținere a comorilor spirituale ale poporului. Acestea sunt un produs conștientizat, logic și coerent al colaborării plastice și politico-economice a neamului. În societatea contemporană se urmărește un interes vădit față de trecutul național, de rădăcinile istorice, de începuturile de activitate plastico-decorativă ale poporului basarabean. Cultura contemporană este posesoarea unei moșteniri colosale ce ține de domeniul tuturor sferelor și compartimentelor artelor plastice și ale celor decorative aplicate, în special, de mostre vestimentare naționale. Studiind și analizând imperioasele momente artistice, cum ar fi edificiile arhitecturale, sculptura, pictura sau arta artizanală, venite din alte timpuri, este necesar de a menționa încă o filieră a activității plastice a omului, și anume, cea de reprezentare ornamentală, de decorare plastică, narativă, simbolică. Îndeplinind rolul de înfrumusețare, de „îmbogățire” a unui obiect, ornamentul moldovenesc nu poate exista separat, independent, în afara operei de artă creată, or, el are proprietăți decorative funcționale și calificative concrete, legate de funcționalitatea și destinația piesei sau a întregului ansamblu vestimentar. În procesul de studiere a rolului și funcțiilor structurilor ornamentale, în calitate de sistem simbolic inedit, devine evident faptul că importanța lui semnificativă, printre alte mijloace de expresie plastică în operele de artă decorativă, depășește limitele celei de înfrumusețare și nu se limitează numai la parametri decorativi, ci mai conține un sistem de semne grafice convenționale referitoare la destinația finală a piesei, precum și la ambianța social-economică în care va fi utilizată. Spre deosebire de culoare și factură, mijloace compoziționale plastice nu pot exista în afara unui obiect sau suprafețe decorate; păstrându-și farmecul, originalitatea și specificul artistic ornamentul este în stare să-și mențină caracterul și trăsăturile utilitare și plastico-convenționale prin reprezentări detaliate sau fragmentări. Pe lângă acestea, merită de subliniat faptul că unui spectru larg de motive ornamentale îi este proprie rezistența compozițională, stabilitatea și actualitatea tematicii artistice, parametri ce fac posibilă utilizarea motivului dat pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, pe diferite suprafețe, obiecte, confecții, fiind realizat prin variate modalități plastice și reprezentat din diverse materiale, păstrându-și totuși logica conceptului formei ornamentale inițiale.

Apariția artei ornamentale

Apariția artei ornamentale se referă la timpurile îndepărtate: tendința omului spre înfrumusețare și decorare s-a născut încă la începuturile dezvoltării civilizației umane și se urmărește în reprezentările grafice timpurii, la civilizațiile ce populau inițial arealul Moldovei de cândva [1 p. 82]. În epocile următoare, ornamentul evoluează în legătură indisolubilă cu alte domenii ale artelor decorative, manifestându-se prin înfrumusețarea interiorului și exteriorului edificiilor, prin decorarea stofelor și pânzelor vestimentare, a mobilierului, precum și a altor confecții și articole de artă.

Pictura, arhitectura și sculptura utilizează pe scară largă proprietățile

plastico-convenționale ale decorului ornamental. Drept o categorie structurală sofisticată și deosebită, ornamentul se promovează ca parte componentă a obiectului, evidențiindu-i și reliefându-i specificul arhitectonic original. Grație acestui fapt, introducerea ornamentului în contextul obiectului, sau al altei structuri funcționale, devine drept metodă sau mijloc de manifestare a sintezei în artă a diferitor sisteme plastice, fie pictură, sculptură ori vestimentație [2 p. 66]. Drept exemplu de sinteză a artelor poate servi orice obiect sau piesă a artei decorative aplicate având suprafețe decorate ornamental, cum ar fi picturile murale sau structurile vestimentare naționale cu un abundent decor grafic și textural.

Procesul de creare a oricărei opere de artă decorativă este imposibil fără utilizarea rațională a cunoștințelor, experiențelor și practicii artistice ale generațiilor precedente, cele care au activat în domeniul respectiv. Tendințe asemănătoare se manifestă și în procesul plastico-tehnologic de creare a ornamentului. Noile generații de pictori, sculptori, modelieri vestimentari autohtoni întotdeauna au folosit cu grijă și minuțiozitate, în activitatea sa, cunoscutele motive etnografice ale trecutului, de fiecare dată însă reprezentându-le sub influența diferitor aspecte social-economice determinate de rânduiala politică a timpului, într-o manieră nouă, autentică, originală, specifică perioadei istorice [1 p. 82].

Clasificarea ornamentelor.

Pe parcursul întregii perioade de dezvoltare a artelor decorative tradiționale moldovenești, se întâlnește o varietate considerabilă de motive și module ornamentale ce determină cercul plastic, specific național de elemente și simboluri artistice convenționale. Drept condiție de bază inițială, condiționantă, în procesul de creare al motivului național moldovenesc, poate fi nu numai forma obiectului decorat, dar și materialul din care este realizat, culoarea și factura lui. Pe lângă cele expuse mai sus, procesul de selectare a decorului este unul creativ, migălos și este subordonat unui întreg sistem plastic decorativ, în care colaborarea proprietăților estetice și a celor funcționale se promovează drept proprietate calificativă neapărată a confecției sau obiectului pentru spectator sau purtător.

Ornamentul național își sustrage motivele grafice din geometrie, floră și faună; ele pot fi sugerate de configurația corpului uman sau de scenele, rânduilele, obiceiurile, tradițiile, obiectele și piesele lumii înconjurătoare [1 p. 87]. Drept motiv, în procesul de creare a ornamentului, se consideră partea principală a structurii grafice, care conține un anumit mesaj plastic și simbolic, ce se desfășoară în mișcare orizontală, verticală sau diagonală. Motivul poate fi compus dintr-un singur element (motivul simplu) sau din câteva suprafețe grafice ornamentate și integrate plastic într-un sistem convențional bine echilibrat și compozițional armonios organizat (motivul compus). Modulul ornamental este detaliul specific, principal al motivului, care se repetă ritmic și se manifestă ca mijloc esențial de organizare compozițională.

Adeeseori meșterii moldoveni nu repetau în mod exact ornamentul deja cunoscut, ci creau motive ornamentale speciale, individuale, decorativ utilitare pentru confecțiile lor, care, fiind executate prin utilizarea iscusită a diferitor motive și module plastice, precum și a deosebitelor variante combinatorice ale acestora, majorau nivelul expresivității artistice a obiectelor decorate. De aici rezultă că ornamentul național original și sofisticat ca prestație, pe care îl cunoaștem în prezent, este un rezultat de conlucrare seculară colectivă, dar și individuală autentică [3 p. 276].

Ornamentul național moldovenesc

Ornamentul național moldovenesc poate avea un caracter bine definit și pronunțat grație mijloacelor vizuale și tehnologiilor de reprezentare, și anume – grafic, pictural, sculptural –, sau conform modalității de expresie plastică – geometrizat, vegetal ori zoomorf. Drept indice calificativ de promovare funcțională în spațiu a ornamentului este proveniența (zona geografică, pătura socială), destinația (utilizarea piesei / confecției zi de zi, de sărbătoare), precum și conținutul decorativ informațional. Acestea fiind luate în considerare, devine evident faptul că formele ornamentale pot fi integrate în câteva grupuri specifice, identificate conform modalității plastice de exprimare, dar și felului de organizare a structurii compoziționale. Astfel se disting:

1. Ornamentul tehnic, apariția căruia a fost determinată de activitatea profesională a omului, este reprezentat prin factura obiectelor fie ceramică, sticlă, lemn, blană, pâslă, pânze țesute gros sau cu efect de transparențe, fie a stofelor vopsite într-un anumit mod, a stofelor împletite în tehnica spiralei sau executate din frânghii de o diferită rigiditate. În această clasă se include, de exemplu, cheița – tehnica de cusură decorativă și de broderie în unirea a doua pânze, formând diferite motive la îmbinarea vestimentației, râuri decorative;

2. Ornamentul simbolic a fost condiționat în esența sa plastic-convențională de parametrii zonei geografice (munți, câmpii, codrii), de anturajul și frumusețea ambiantului, de necesitatea funcțională de împodobire ornamentală narativă și de ritual a pieselor și confecțiilor, după criterii de utilizare/ solemnitate de tradiții. Acest tip de ornament este capabil să povestească în limbajul grafic, să reprezinte și să propună un divers sistem de noțiuni simbolizate, ce conțin diverse cunoștințe referitoare la istoria poporului, starea social-economică într-o anumită perioadă, dar și referințe predestinate, felurite sensuri și înțelesuri spiritual-psihologice și stări emotive, cum ar fi: bucurie, tandrețe, plăcere, tristețe, doliu [1 p.87]. Printre acestea se numără:

- arborele vieții – motiv geometrizat, des întâlnit pe lăicere, traiste alese și brodate. Geografic se atestă în zona de centru a țării și simbolizează calea vieții omului;

- coarnele berbecului – răspândit la mai multe popoare ce se ocupau cu păstoritul; la moldoveni se întâlnește în vestimentație ca semn al doleanței de a avea turme bogate de oi;

- coasta vacii – compoziție simbolică din pătrate mici multicolore, aranjate în dungi diagonale sau orizontale, în gama curcubeului, fiind întrerupte de câmpuri curate negre. În viziunea populară, simbolizează câmpul negru curat – pământul mult și bogat al boierului, iar pătratele mici și colorate – terenurile mici și lutoase ale țăranilor;

- șanătău – motiv sacru în formă de linie văluroasă ce simbolizează apa, valurile apei.

Ornamentul geometric a apărut mulțumită relației de contopire și asimilare a ornamentului tehnic cu cel simbolic, drept rezultat obținându-se combinații compoziționale mai sofisticate decât cele inițiale, dar lipsite, în general, de sensuri și funcții narrative. Renunțarea la conceptul interior de povestire, lipsa sub-tematicii spirituale voalate, a permis, în acest tip de ornament, accentuarea atenției spectatorului asupra periodicității de repetare consecutivă a modulelor naturale stilizate. Doar din start, orice formă geometrică, nu este altceva decât un obiect,

o piesă, o floare, un pom, un munte, un râu, existente real în lumea înconjurătoare, maximal simplificată și generalizată. Dezvoltarea lentă continuă, verticală sau orizontală, a formelor, motivelor și modulelor geometrice primare, utilizate în arta decorativă națională, a fost luată ca bază pentru formele artistice de ornamente modulare contemporane, fiind evidențiate de la bun început printr-o varietate și complexitate distinctă:

- bobi, „boghițe” – motive mărunte în forma de pătrățele, întâlnite pe țesăturile executate în două sau patru ițe: traistă în bobi, în ochiurile;
- cadril, cadrilat, obloane;
- curcubeu – motiv ales, brodat, executat din pătrățele pe diagonală, sau în vârste colorate, unite după gama cromatică a curcubeului;
- creasta cucoșului – motiv geometrizat, în formă de creastă, realizat cu croșeta la marginea dantelelor, ce a fost răspândit mai ales în zona de centru a Moldovei.

Ornamentul vegetal se promovează drept cel mai activ și mai frecvent utilizat element decorativ, după cel geometric, și îi sunt proprii preferențial motive rurale, etnice, rituale de dezvăluire a provenienței și originii sociale. Ornamentul vegetal, fiind comparat cu alte tipuri ornamentale naționale, la nivel plastic-decorativ, creează posibilități nelimitate de formare a variatelor motive originale și de realizare prin deosebite metode tehnologice. Acest tip ornamental vizează în esență sa morfologică diferite forme plastice, elemente și detalii de plante, fructe, pomușoare, care pot fi reprezentate separat, individual sau ca grup de motive [1 p. 93]. Dintre cele mai populare motive de acest gen pot fi considerate stilizări simplificate ale poamei (strugurelui), stejarului, grâului, bujorului, crizantemei etc.

- floarea macului, macii reprezintă un motiv răspândit în nordul și centrul Moldovei;

- coroana împăratului este compoziție florală de raport, alcătuită din diferite flori repartizate opus una față de alta;

- bradul este un motiv răspândit în ritualuri, ceremonii, tradiții folclorice, broderii și simbolizează tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte [1 p.90];

- strugurele este un motiv răspândit în broderie, croșetare, împletituri din fibre vegetale și arată una dintre principalele ocupații și bogății ale Moldovei: vița de vie, din centrul și sudul țării.

Ornamentul epigrafic este format din litere separate sau din elemente de text, expresive plastic ca și conținut compozițional vizual, evidențiate prin iscusința desenului, prin proporții, prin variate mișcări ritmice, cu un anumit sens convențional național sau alegoric, narativ. Arta caligrafică națională, ca sursă de inspirație în procesul de compoziție ornamentală pentru artiștii plastici din Moldova, continuă să domine actul de alcătuire artistică a șirului ornamental contemporan.

Ornamentul fantastic are la baza sa morfologică reprezentări imaginare, cu un conținut activ spiritual, mitologic. Drept surse de stilizare plastică, pentru acest gen de motive decorative au fost și sunt folosite module ornamentale ce reprezintă scenete din viața vietăților, animalelor, personajelor din povești și balade populare.

Ornamentul astral afirmă, promovează și consolidează cultul sublimului, al cerului. Elemente principale ale acestui tip ornamental se evidențiază prin reprezentarea simbolizată a cerului, soarelui, stelelor, norilor etc.:

- floarea-soarelui – motiv floral geometrizat, simbol al cultului solar, al mitului despre fata îndrăgostită de soare, care își întoarce pe parcursul zilei fața - pălăria spre soare;

- rombul – simbolizează cultul soarelui, întâlnit deseori în țesături și croșetare;
- rombul cu cerculeț în centru – semnifică soarele și pământul însământat.

Ornamentul peizagist se remarcă prin utilizarea în textura sa compozițională a diferitor motive și secvențe din natura înconjurătoare – munți, copaci, stânci, cascade, care sunt deseori combinate cu motive arhitecturale sau cu elemente ale ornamentului animalier;

Ornamentul animalier se constituie în general din reprezentări stilizate ale păsărilor și animalelor, cu un diferit nivel de expresivitate plastică și conținut simbolic și cu o deosebită abordare a nivelului artistic de stilizare, mai apropiat de înfățișarea naturală reală sau mai simplificat, mai generalizat [1 p.95]. În acest aspect, respectivul tip ornamental se apropie drept caracter și prestație vizuală de structurile compoziționale specifice motivelor fantastice:

- păianjen – motiv în formă de romb cu pătrățel în mijloc, de la care merg un șir de linii, raze. Este des întâlnit în horboțelele ajurate.

Concluzie. Cultura națională moldovenească contemporană este posesoarea unui neasemuit tezaur patrimonial în toate domeniile de activitate plastică a omului. Studiind și analizând monumentele istorice arhitecturale, picturile și sculpturile măestrilor din alte timpuri, precum și realizarea artistică a obiectelor și pieselor artelor decorative aplicate, în special a vestimentației naționale, este necesar a menționa rolul utilizării calificative și diferențiate a motivelor ornamentale tradiționale. În acest context a apărut stricta necesitate de a reactualiza și a sistematiza, conform criteriilor decorativ-plastice și celor funcțional-simbolice, a motivelor și modulelor decorative frecvent utilizate în arta de asamblare compozițională a costumului național. Categoriile ornamentale selecționate au fost supuse unui proces analitic de sistematizare a elementelor și mijloacelor plastice proprii anumitor tipuri decorative, la fel și tipologizarea lor conform criteriilor și parametrilor tehnologici de executare. Fiind studiat mai detaliat rolul și funcțiile îndeplinite de ornament în textura vestimentației naționale, a devenit evidentă importanța lui în organizarea plastică a prestației lui decorative, care nu se limitează numai la rolul de înfrumusețare, decorare aplicativ-funcțională, dar mai conține mesaje compoziționale originale, inedite, cu un adânc sens narativ, simbolic, spiritual.

Referințe bibliografice:

1. STOICA, G., POSTOLACHE, E. De la fibră la covor. București: Editura fundației culturale române, 1988, p.219. ISBN 973-577-179-9

2. ГОЛЬЦОВ, Д., ЗЕВИНА, А., ЛИВШИЦ, М., РОДНИН, К., ЧЕЗА, Л., ЭЛЬТМАН, И. Искусство Молдавии. Кишинёв: Картя молдовеняскэ, 1967, стр. 315. 7м И-38

3. НЕКРАСОВА, М., Народное искусство как часть культуры. Москва: Изобразительное искусство, 1983, стр. 345. ББК А2 Н 48

**ASPIRAȚIILE EXPANSIONISTE ALE IMPERIULUI HABSBURGIC
ÎN TIMPUL PRIMEI DOMNII A LUI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU**

*SUIU VEACESLAV,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Evenimentele din Europa Centrală produse la începutul secolului al XVI-lea vor avea un impact direct asupra evoluției politice a Țării Moldovei. Victoria turcilor asupra armatei maghiare în bătălia de la Mohacs din anul 1526 va fi determinată din punctul de vedere a două aspecte: în primul rând, va continua ascensiunea Imperiului Otoman în Europa Centrală, iar în al doilea rând, Imperiul Habsburgic va deveni cel care va revendica moștenirea Regatului Ungariei cu toate consecințele de rigoare care au reieșit din această situație. Harta Europei din această perioadă va suferi schimbări esențiale, iar această situație își va impune amprenta și asupra situației Țării Moldovei. În anul 1541, Regatul Ungariei avea să dispară de pe harta Europei. El era împărțit două între cele două imperii, habsburgic și otoman. Otomanii vor înființa pașalâcul de Buda. Cealaltă parte a Regatului Ungariei, Superioară, avea să treacă sub stăpânirea directă a habsburgilor. Voievodatul Transilvaniei va intra sub regimul suzeranității otomane, situație, care cu mici excepții, va dura până spre sfârșitul secolului al XVII-lea când Transilvania va fi încorporată în Imperiul Habsburgic. Această situație nu avea cum să nu afecteze realitățile din Țara Moldovei. Atunci când Petru Rareș revenea în scaun în anul 1541 avea să găsească o cu totul altă situație, decât cea pe care a lăsat-o în momentul părăsirii tronului în anul 1538 [3, p. 151-160]. Nu numai consecințele campaniei lui Soliman Magnificul din anul 1538, dar și realitățile din Centrul Europei vor determina evoluția politică a Țării Moldovei în deceniile următoare până la sfârșitul secolului al XVI-lea. De aici încolo, Imperiul Otoman și cel Habsburgic își vor disputa întâietatea în acest spațiu, mai ales în ceea ce privește deținerea teritoriilor fostului Regat al Ungariei, între altele și cel al voievodatului autonom al Transilvaniei. În situația creată Moldova și Țara Românească vor fi implicate direct în această dispută politică, deseori domnii celor două țări extracarpătice reușind să-și impună voința pe plan intern. Ei vor fi nevoiți să participe cu contingente militare la luptele duse între cele două imperii, de regulă de partea otomanilor, îndeplinind misiunile militare care le erau trasate de strategii de la Constantinopol. Poziția Moldovei și Țării Românești de vasali ai Imperiului Otoman va pune aceste țări, deseori, în conflict cu habsburgii care vor face demersurile necesare pentru a contracara activitatea lor. În perioada ulterioară sunt cunoscute numeroase cazuri în care habsburgii vor pune la cale fie asasinarea domnilor Moldovei, cum a fost cazul cu Ștefan Rareș, sau scoaterea lor din scaun, cum a fost cazul lui Alexandru Lăpușneanu, care a susținut energic pretendentul otoman la scaunul Transilvaniei. Ambii domni moldoveni au executat ordinele venite de la Constantinopol și prin urmare au fost în opoziție planurilor habsburgice cu privire la Transilvania. De menționat aici și poziția relativ flexibilă pe care au avut-o otomanii față de populația creștină de la nord de Dunăre. Imperiul Otoman a menținut autonomia Moldovei, Țării Românești și a Transilvaniei, iar celei din urmă i-a acordat o autonomie chiar lărgită. Această politică a otomanilor era contrară celei promovate de Imperiului Habsburgic care de la bun început a hotărât integrarea noilor teritorii în sistemul politic habsburgic fără respectarea oarecarei autonomii pentru noile

regiuni. De aceea nu este de mirare faptul că Moldova, Țara Românească și Transilvania preferau mai degrabă o autonomie chiar și restrictivă din partea Imperiului Otoman, decât un regim politic habsburgic și o subordonare directă Curții de la Viena. Odată cu revenirea în scaun, în anul 1541, Petru Rareș va face demersuri importante pe plan extern în vederea constituirii unei coaliții antiotomane, dar va trebui să țină seama însă de noua conjunctură internațională și să se conformeze noilor realități politice din această zonă. Dispariția Ungariei va condiționa o dependență din ce în ce mai mare față de Imperiul Otoman [12, p. 229-265]. Politica externă activă promovată de Petru Rareș va trebui să fie abandonată în favoarea unei politici precaute față de țările vecine. Interesele geopolitice ale marilor puteri vecine – Imperiul Habsburgic și Polonia în Moldova și Țara Românească s-a manifestat și în susținerea grupărilor boierești favorabile politicii lor, care aveau și pretenții lor la scaunul domnesc. Această rivalitate va contribui și ea la deteriorarea statutului politic al țărilor extracarpătice.

În anul 1551, Transilvania ajunge în stăpânirea habsburgilor [6, p. 584-585]. Timp de cinci ani în Transilvania este instaurată dominația habsburgică. Fiul lui Ioan Zapolia cedează lui Ferdinand de Habsburg Transilvania, Ferdinand le oferă ca recompensă domeniile Opeln și Ratiborg. Primirea islamului de Iliș Rareș, aflarea lui în apropierea Țării Moldovei, și domnia fratelui acestuia în Țara Moldovei vor pune în pericol stăpânirea habsburgilor din Transilvania, considerând că domnul Moldovei și fratele lui turcit vor întreprinde măsuri pentru întoarcerea acestui voievodat în sistemul suzeranității otomane. Prin urmare, „loțiiitorul regelui Ungariei în Transilvania” generalul Castaldo pregătește un complot implicând atât boierii moldoveni pribegi, cât și pe adversarii lui Ștefan Rareș din țară. Aceștia din urmă s-au grăbit să pună în aplicare planul de asasinare a lui Ștefan Rareș care s-a și produs la 1 septembrie 1552. Boierii moldoveni au găsit și un înlocuitor în persoana lui Alexandru Joldea [14, p. 85]. Conform relatării lui Grigore Ureche, boierii Moldovei au încercat să facă și o alianță dinastică căsătorindu-l pe Joldea cu Ruxandra, fiica lui Petru Rareș [14, p. 86]. În acel moment, din regatul Poloniei vine Petru stolnicul, care va presta un omagiu de vasalitate polonezilor la Bacotă [7, p. 31-32]. Regele Poloniei dorea să reconfirme aspirației sale asupra statutului politico-juridic de altă dată pe care regii Poloniei l-au avut asupra Moldovei. Semnificația gestului și susținerea de către Polonia a lui Petru stolnicul, viitorul domn *Alexandru Lăpușneanu* era una amplă. Prin susținerea lui Alexandru Lăpușneanu, Polonia revenea activ în politica moldovenească. Ea obținea în persoana noului domn un aliat și susținător puternic și care s-a declarat cu atât mai mult vasal al regelui Poloniei, conform vechiului statut pe care domniile noastre l-au avut față de suveranii din nord. Otomanii mizând pe formula răului mai mic evident că au susținut candidatura lui Alexandru Lăpușneanu. El nu era impus de otomani, dar totodată nu era nici reprezentantul habsburgilor, care erau principalii adversari ai otomanilor în acest spațiu. Cu atât mai mult cu cât cu habsburgii erau în conflict pentru Transilvania, iar cu Polonia erau în relații foarte bune încă din momentul în care otomanii au pus stăpânire pe Cetatea Albă. Alexandru Lăpușneanu putea fi acceptat cu lejeritate de otomani, evident în baza unor acorduri și promisiuni de colaborare antihabsburgică. Pentru regatul polonez urcarea lui Alexandru Lăpușneanu pe tronul Moldovei mai însemna stoparea înaintării habsburgilor spre est cu atât mai mult că în anul 1551 ei intraseră în stăpânirea Transilvaniei. La începutul lunii septembrie 1552 în urma bătăliei de

la Șipote, domn al Moldovei devenea Alexandru Lăpușeanu (1552-1561; 1564-1568) [9, p. 551-565; 13, p. 613-631]. Adversarul lui Alexandru Lăpușeanu, Alexandru Joldea, era creștin și trimis la mănăstire în calitate de călugăr. Fenomenul creșterii era un procedeu des întâlnit în acea epocă și era o pedeapsă aplicată pentru cei dornici de a obține tronul țării.

Alexandru Lăpușeanu pretindea că era fiul lui Bogdan III cel Orb și a fost acceptat ca atare, prin recunoașterea legăturii pe care Bogdan III a avut-o cu o lăpușeancă, de unde a provenit și cel de-al doilea nume al său cel de Lăpușeanu. A fost căsătorit cu Ruxandra, fiica lui Petru Rareș [11, p. 286-300; 5, p. 98]. Despre membrii familiei lui mai știm că avea un frate care în anul 1557, era stăpân al Lăpușei și era și vameș aici [1, p. 120; 8, p. 6-9].

Alexandru Lăpușeanu începea domnia după ce prestase un omagiu de vasalitate regelui polon la Bakota, înaintea urcării în scaun. La 22 iunie 1553, la Hârlău, același omagiu este înnoit. Totuși, după cum s-au derulat însă evenimentele, Alexandru Lăpușeanu s-a detașat destul de repede de cei care l-au promovat în scaunul Țării Moldovei, începând propriul joc în care a încercat să aibă propria linie politică și să oscileze între marile puteri după exemplul marilor săi înaintași. Din cauza faptului că principalele evenimente în acest spațiu se vor desfășura în Transilvania și activitatea externă a lui Alexandru Lăpușeanu se va îndrepta cu precădere spre Transilvania acolo unde partida proimperială va lupta cu partida nu neapărat prootomană cât mai degrabă o partidă care susținea o linie detașată de politica Imperiului Habsburgic. Acesta din urmă dorea însă includerea Transilvaniei în componența imperiului fără respectarea autonomiei voievodatului. În corespondența generalului Castaldo cel care a contribuit la omorârea lui Ștefan Rareș [11, p. 30-32], se întrevide o neliniște asupra poziției pe care domnul Moldovei o avea la acel moment în problemele transilvănene. El scria regelui Ferdinand al Ungariei despre uneltirile care se fac în Moldova împotriva lui și despre teama că moldovenii, muntenii și turcii se vor uni și vor porni împotriva lui. Alexandru Lăpușeanu ar fi spus că nu se va liniști până nu va aduce îndărăt pe fiul regelui Ioan, Ioan Sigismund Zapolia, cel care a fost susținut încă în anul 1541 de otomani pentru ocuparea tronului Transilvaniei. Această corespondență va ajunge departe de granițele Moldovei, iar la curțile europene deja se uneltea un nou plan de schimbare a lui Alexandru Lăpușeanu cu un alt domn care să le fie fidel habsburgilor.

Pe plan intern Alexandru Lăpușeanu s-a preocupat de rezidirea mai multor locașuri sfinte, de colonizarea țării pustiită de evenimentele din ultima vreme. Va întreprinde acțiuni cu privire la dezvoltarea anumitor ramuri ale economiei printre care și cea a creșterii vitelor prin organizarea scutăriilor [10] etc. La 26 mai 1554, Alexandru Lăpușeanu avea să termine rezidirea mănăstirii Bistrița din ținutul Neamț, veche ctitorie a lui Alexandru cel Bun și locul unde acesta și-a găsit odihna de veci. Semnificația acestui gest este una mare. Și prin acest mijloc Alexandru Lăpușeanu avea să-și legitimizeze pretențiile la tronul Moldovei. În plus, nu întâmplător el și-a schimbat numele. Știm că înainte de domnie el se numea Petru stolnicul, or acum, prin schimbarea numelui din Petru în Alexandru, el dorea să aducă un argument în plus cu privire la aspirațiile sale la tronul Țării Moldovei. De menționat și faptul că în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu la curtea lui este elaborată o cronică oficială [2, p. 106-125] de cronicarul Eftimie, ajuns probabil înainte de 1558 episcop de Rădăuți [11, p. 222-225]. Această

cronică după cea Anonimă și a lui Macarie este una de importanță foarte mare pentru cunoașterea acelei epoci tulburi din istoria Moldovei. Alexandru Lăpușneanu a ordonat scrierea acestei cronici pentru a-și consolida aceleași pretenții la tron și a-și legitima odată în plus domnia.

Principala ctitorie a lui Alexandru Lăpușneanu a fost mănăstirea Slatina, pregătită pentru a deveni următoarea necropolă domnească. Construirea acestei mănăstiri a început în anul 1553, adică în următorul an după urcarea lui Alexandru Lăpușneanu în scaun, dar a fost terminată abia la revenirea domnului în scaun în anul 1564 [11, p. 214-244].

Venit la domnie cu sprijin polon, Alexandru Lăpușneanu va trebui să urmeze indicațiile venite din partea Porții Otomane. Otomanii au știut de acum înainte să-i folosească pe cei doi domni: muntean și moldovean în planurile sale din spațiul nord dunărean. Situația creată în jurul Transilvaniei nu era o excepție. Firește că demnitarii de la Constantinopol îl vor susține pe contracandidatul habsburgilor la tronul Transilvaniei. Iar în această acțiune, domnului Țării Moldovei îi revenea un loc important. Pe parcurs, toate speranțele legate de atragerea lui Alexandru Lăpușneanu în tabăra creștină aveau să se năruie, iar domnul Moldovei a fost nevoit să participe la campania din Transilvania, care avea să-l instaleze în scaun pe Ioan Sigismund Zapolia. Încă din anul 1554, domnul Moldovei cerea regelui polon să contribuie la așezarea lui Ioan Sigismund Zapolia în scaunul Transilvaniei, deoarece în caz contrar sultanul turc ar putea transforma Transilvania în pașalâc. La 10 iulie 1555, Alexandru Lăpușneanu scria aceluiași rege că va participa la campania din Transilvania din porunca sultanului și cu scopul de a-l pune în tron pe Ioan Sigismund Zapolia. O nouă poruncă va fi trimisă domnului Moldovei în luna februarie al anului 1556, iar pretendentul otoman pentru scaunul Transilvaniei va fi instalat în scaun de acțiunile comune ale domnilor Țării Moldovei și Țării Românești în urma operațiunilor militare din lunile august-octombrie 1556. Astfel, statutul de suzeranitate otomană în Transilvania a fost restabilit și se va perpetua până la sfârșitul secolului al XVI-lea, când va izbucni un nou război austro-otoman, iar habsburgii vor intra pentru o perioadă scurtă de vreme, în stăpânirea Transilvaniei. La 30 iulie 1556, domnul Moldovei cerea stărilor din Transilvania să se întrunească și să-l accepte pe Ioan Sigismund Zapolia în calitate de principe. În acel moment, Alexandru Lăpușneanu apărea ca un protector al noului principe și avea să folosească noua situație pentru consolidarea poziției sale în spațiul nord dunărean. În aceeași ordine de idei se încadrează eforturile domnului Moldovei de recuperare a feudelor, Cetatea de Baltă și Ciceul, din Transilvania, pe care le-a primit încă Ștefan cel Mare de la Matia Corvinul drept recompensă pentru pierderea Cetății Albe și Chilieii. După numeroase intervenții și la ordinul expres al sultanului turc, care a apărut în acest conflict ca intermediar, cele două cetăți vor fi cedate domnului Țării Moldovei în anul 1558 [7, p. 31-32].

Poziția lui Alexandru Lăpușneanu în timpul conflictului otomano-habsburgic pentru Transilvania a trezit o nemulțumire profundă atât în Imperiul Habsburgic, cât și în Polonia. De aceea, habsburgii au pus la cale înlocuirea domnului Moldovei cu un alt voievod care să le fie lor fidel și să execute programul lor politic. În plus, chiar dacă cercurile oficiale poloneze erau împotriva unor intervenții armate, în puternicul regat dinspre nordul Moldovei s-au găsit persoane dornice să participe la operațiunea de schimbare a domnului Țării Moldovei, grupate în

jurul lui Alebert Laski, influentul magnat polon. Având o puternică susținere din afară, dar și persoane loiale în interiorul țării, nemulțumite mai ales de politica promovată de Alexandru Lăpușneanu, noul pretendent la tronul Moldovei, *Iacob Heraclide Despot*, un aventurier originar din Creta sau Samos, a intrat în țară în toamna anului 1561 și în urma bătăliei de la Verbia de la 18 noiembrie același an, a ocupat scaunul Țării Moldovei [13, p. 633; 4, p. 119-120].

Noul domn al Moldovei avea o educație umanistă europeană, și împărtășea convingerile protestante. Devenit domn s-a declarat ortodox, dar a dat și un edict de toleranță religioasă favorizând protestanții prigoniți. Va inaugura un colegiu latin la Cotnari. Venit într-o țară străină cu intenții pe care le credea nobile, a încercat de la bun început să stabilească bune relații atât cu Polonia, cât și cu Imperiul Otoman. Ca urmare a eforturilor lui, atât otomanii cât și polonezii au căzut de acord cu schimbarea de domn în Moldova. Primii însă au folosit această ocazie pentru a-și consolida influența lor în Moldova, iar cei din urmă pentru a-l impune să urmeze procedura depunerii omagiului de vasalitate obișnuită încă din vechime de domnii Țării Moldovei, și repetată și de precedentul domn, Alexandru Lăpușneanu.

Bibliografie:

1. *Călători străini despre Țările Române*, vol.II, București, 120 p.
2. Cronica lui Eftimie, în *Cronici slavo-române din sec.XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 106-125
3. Gemil Tahsin, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în „Petru Rareș”, redactor coordonator Leon Șimanschi, București, 1978, p. 151-160
4. Gonța Gh., Dragnev D., *Despot vodă*, în „Domnii Țării Moldovei”, volum editat de Demir Dragnev, Chișinău, 2005.
5. Gorovei Ștefan Ș., *Mușatinii*, Chișinău, 1991, 98 p.
6. Hurmuzaki-Densusăeanu, *Documente*, vol.II, partea 4, p. 584-585, nr.366.
7. Hurmuzaki-Densusăeanu, *Documente*, vol.II, partea 5, p. 31-32, nr.18.
8. Panaitescu P.P., *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 6-9.
9. Pungă Gh., *Noi considerații privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași”, XVIII (1981), p. 551-565.
10. Pungă Gh., *O scutărie domnească în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, serie nouă, XXX (1984), p. 43-49.
11. Pungă Gh., Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Căpitulul Înfăptuirii cultural-artistice, p. 214-244.
12. Rezachevici Constantin, *A doua domnie*, în vol. „Petru Rareș”, p. 229-265.
13. Rezachevici Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, vol.I Secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 615-631.
14. Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 2006, 85 p.

PUBLICISTUL ȘI ESEISTUL ALEXANDRU ROBOT
- ÎN PRESA VREMII

SUSAI ȘTEFAN MARCEL,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Pentru această temă, a fost urmărită activitatea publicistică a lui Alexandru Robot în revista „Rampa”, număr cu număr, din 1911 până în 1946, atât cât a permis disponibilitatea arhivelor, în cadrul Bibliotecii Universitare Centrale „Mihai Eminescu” din Iași, Bibliotecii Naționale a României din București, Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și Bibliotecii Științifice „Andrei Lupan” din Chișinău.

Rampa s-a remarcat ca un cotidian de teatru, muzică, artă și literatură, publicat la București, al cărui prim număr a apărut la 16 octombrie 1911, din inițiativa lui N.D. Cocea și Alexandru Davila, un organ de informație, de critică și de îndrumare pentru artiști și pentru public. Primul număr s-a vândut în 3.000 de exemplare, fiind nevoie de o rețipărire pentru a putea satisface cererea nesperat de mare. *Rampa* a însemnat pentru mult timp singurul cotidian de specialitate din lume. În acest articol prezentăm retrospectiv primul deceniu de viață al publicației. Între 1915-1918, cotidianul a apărut sub denumirea de *Rampa Nouă Ilustrată*, sub conducerea noului director M. Faust-Mohr. *Rampa* a avut de-a lungul timpului numeroși colaboratori, printre care: N.D. Cocea, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Ion Minulescu, Eugen Lovinescu, Liviu Rebreanu, Alexandru Macedonski, Ioan Alexandru Brătescu-Voinești, Constantin I. Nottara, Benjamin Fundoianu, Mihail Sebastian, Ovid Densusianu, Dimitrie Anghel.

Alexandru Robot, publicist și scriitor, este semnatul unui număr impresionant de tablete, reportaje și interviuri publicate în cotidianul „Rampa” între 1932-1934. Autodidact, informat, cult, pertinent, în decursul anilor ajunge să stea față în față cu nume mari ale literaturii române.

Liviu Rebreanu a fost unul dintre scriitorii care au avut încredere în harul lui Robot, deschizându-și sufletul în interviuri revelatoare.

Alexandru Robot avea să devină – de la o vârstă fragedă – publicist și scriitor. La doar 16 ani renunța la studii, părăsind liceul „Spiru Haret” pentru a se angaja la cotidianul *Rampa* din București. Colabora deja la ceea ce Alexandru Călinescu numea „Revistele Noiei Generații”, *Discobol* și *Bobi*.

La *Rampa* semnează între anii 1932-1934 sute de tablete, reportaje și interviuri. Apare o rubrică nouă – *Pe marginea cărților*, în care Alexandru Robot semnalează noile apariții editoriale. Deși tânăr, adolescent cu studii neterminate, are deja o cultură care îi permite să discute cu marii scriitori. Robot este un autodidact, dar și un tânăr scriitor despre care Alexandru Călinescu va scrie în *Istoria Literaturii Române*.

La *Rampa* Robot devine unul dintre publiciștii importanți ai acesteia. Realizează interviuri și scrie materiale ample pentru rubricile *Un sfert de oră cu scriitorii*, *Ce fac scriitorii*, *Față în față cu eroul meu*, În vizită la... Intervievează scriitori consacrați precum Panait Istrati, N.D. Cocea, Mircea Eliade, Tudor Arghezi, Ionel Teodoreanu, D.N. Davidescu, F. Aderca, Liviu Rebreanu, Gala Galaction. În anul debutului la *Rampa*, Robot publică la Editura „Cronicarul” din București prima lui plachetă de versuri, *Apocalips terestru*.

Interviurile lui Alexandru Robot din *Rampa* ne dezvăluie un publicist talen-

tat, informat și care adresează întrebări pertinente. Nu este ușor pentru un tânăr de doar 16 ani să discute, de exemplu, cu scriitorii de talia lui Liviu Rebreanu, Eugen Lovinescu, Tudor Arghezi sau Panait Istrati și Gala Galaction, responsabilitate delegată ce reprezintă un act de curaj pentru conducerea *Rampei*, dar și o recunoaștere a talentului pe care îl avea Alexandru Robot.

Lansarea lui Alexandru Robot în publicistică la o vârstă de liceu ține de un criteriu obiectiv, de lipsa de mijloace financiare pentru a-și continua studiile, dar și de unul subiectiv, vocația de scriitor, dorința de a trăi în stihia scrisului.

Tânărul colaborează mai întâi la revistele bucureștene *Discobolul*, *Duminica Universului*, *Floarea de foc*, *Vremea*, *Viața literară*, *Bobi* și, începând din toamna anului 1932, muncește timp de doi ani la cotidianul literar-teatral *Rampa*, în calitate de titular al unor rubrici zilnice, în care publică diverse texte: reportaje, eseuri literare, interviuri, cronici teatrale, portrete ale scriitorilor și oamenilor de teatru.

Colaborează din 1934, timp de un an, până se mută la Chișinău, și la revistele *Cuvântul liber* și *Reporter*.

Articolele publicistice ale lui Robot țin de domeniul surprizei. Cum reușea acest tânăr, fără nicio altă pregătire filologică decât studiile liceale, să se impună ca un publicist remarcabil, să scrie atât de mult (cel puțin un articol pe zi) și să abordeze, reușit de cele mai multe ori, specii diferite ale genului publicistic? Talentul indubitabil și un efort aproape neomenesc i-au fost, se pare, unicii piloni ai succesului.

E adevărat, articolele sale, cele de început, nu sunt mostre exemplare ale genului. Tânărului Robot încă îi „tremură” mâna și golurile de informație se resimt acoperite stângaci de broderii stilistice. Exercițiul cotidian și necesitatea de a-și diversifica textele, de-a le adapta la o temă a zilei, i-au grăbit însă evoluția, rafinându-i stilul și oferindu-i beneficiile experienței, în plus, Robot avea toate datele unui publicist de vocație.

Pe lângă talent literar și inteligență artistică, era dotat cu umor și prezență de spirit și avea un extraordinar simț al observației. Pe unde trecea, în munca lui de reporter, observa datele cele mai relevante, depista imediat nuanțele și avea puterea de concentrare de a scrie imediat, fie că se afla într-o încăpere sau pe o bancă în parc. Scria atât ziua, cât și noaptea.

Ziarista Elena Lozovaia, partenera lui de viață, își amintește, într-un interviu cu publicistul Gheorghe Budeanu, că munca lui Robot făcea cât munca unei redacții:

Robot își scuipa plămâni muncind la secretariat și în tipografiile scunde, prost aeriste, neîncălzite. Își termina munca abia spre ziuă. Sudoarea lui Robot, iată ce era ziarul nostru.

Scriitorul era întrebat adeseori de unde își găsește subiecte de reportaj și un răspuns îl oferă cititorului chiar el, făcând uz de umor și ingeniozitate:

Un subiect nu cere să fie căutat, pentru că există pretutindeni, ca de pildă inscripțiile de pe ziduri. O între bare, o apostrofă, un răspuns, o invectivă, oferite de anonimii unei străzi oarecare, conțin în ele aceeași cantitate de actualitate ca evenimentele politice sau ca asasinatele cu vogă. (...) Pentru găsirea unui subiect, te înșeli, iubite domn, când crezi că trebuie imaginație. Imaginația e inutilă. Nu e nevoie decât de un inventar al tuturor obiectelor înconjurătoare. Pentru că la ele se reduc de obicei relațiile noastre cu cosmosul. Îți așezi o mână pe cap. Și observi că ai chelie. Minunat. Tratezi despre chelie, cu toate că s-a stabilit că chelia nu poate fi

tratată. (Cum se găsește un subiect...)

De fapt, lucrurile nu erau atât de simple cum le prezintă aici scriitorul, cu detașare ludică. Pentru a-și scrie articolele, Robot era mereu în căutare, într-o neobosită scrutare a lumii înconjurătoare. Citea mult, inclusiv în franceză. Era la curent cu aparițiile literare, mergea la teatru, interacționa cu scriitori, oameni de artă și, în urma acestor experiențe, scria inspirate cronici de carte și de teatru, interviuri și portrete literare. Mai mult sau mai puțin reușite, articolele lui nu sunt niciodată neutre. Mâna gazetarului e mână de scriitor, care știe să-și exprime opinia cu șarm stilistic, să pună poezie în orice descriere.

Reportajele sociale ale lui Robot au o inconfundabilă notă umoristică, care împlânzește accentele polemice, reliefind tragismul, dar și comicul existenței. Scriind despre prețurile exagerate de la „Colonade”, Robot evită invectiva dură și caută strategia mai elegantă a ironiei:

Sosit la acest obstacol, observi, fără să fii om de afaceri, că dacă ai fi refuzat să bei un pahar de vin, ai fi putut, în schimb, să-ți plătești un impozit. În notă, judecând după sumă, e trecut și zâmbetul chelnerului, și talentul lui Elly Roman, și apa consumată cu un piramidon, și drumul tău de la automobil până aici. (La „Colonade”)

Ironia se susține de umor, care mixează ingenios elementul cotidian cu cel poetic: „în fine, am fost romantic, cuvânt pe care zețarul îl va culege și dra corecțoare îl va lăsa desigur reumatic”.

Specific stilului publicistic al lui Alexandru Robot este permanența unui detaliu revelator, care să surprindă. Publicistul nu uită că e reporter și întâmplările realității trebuie să intre cu necruțare și în peisajul care (cel puțin prin temă) se anunță feeric. Într-un eseu de un lirism cald și vibrant despre venirea primăverii și atmosfera sărbătorească a măștișoarelor, autorul sparge cadrul feeric cu un fragment horror:

Undeva, pe o stradă, tot ca un semnal al primăverii, a fost ucis un om cu douăzeci de lovituri de topor. Care lovitură din aceste douăzeci a pătruns în carne, ca să vestească venirea primăverii?

Publicistul emite opinii despre fenomene literare, genuri și specii artistice, și chiar dacă acestea nu au valoare de reper teoretic sau critic, sunt interesante prin felul în care inteligența lui Robot manevrează cu idei însușite de prin cărți, cu intuiții de scriitor și cu observații din experiența sa de reporter. Într-un articol cugetă despre relația dintre reportaj și roman, acordând prioritate reportajului în ceea ce privește investigarea realității:

Cea mai sigură metodă de a parveni la identificarea integrală a lumii, a omului în realitate, nu e însă literatura. Procedeu artistic nu este cel mai eficace instrument de investigație. De aceea romanul are un adversar serios: reportajul... (...) Reportajul nu utilizează decât nervul optic. Nu inventă, ci observă. O singură însușire o are comună cu romancierul: Intuiția, care e la instinctul conducător, sesizează aventura, presimte pericolul și peripețiile. (...) Reportajul este cea mai perfectă metodă de a cunoaște viața. Trebuie aplicată fiecărui mediu. Reporterul e un creator. (Reporterii, viața și mica publicitate)

În articolul între roman, frescă și reportaj admite însă că reportajul înregistrează doar cantități de viață, nu viața totală, lipsindu-i valoarea umană a unui roman. Este un cititor fervent al romanului polițist și pledează pentru acest gen de literatură. Pe de altă parte, în *O crimă pentru romanul meu* consideră că scri-

itorii care apelează la soluția crimeiucid autenticitatea prin „efectul de sufocare” pe care-l provoacă și prin faptul că privează cititorul de soluții mai subtile de răzbanare. E o concluzie care trădează în acest tânăru autodidact o deosebită finețe scriitoricească.

Bucurându-se de apreciere, Robot are curajul opiniei și manifestă un orgolios spirit critic („Așteptăm de la domnul Straje o realizare, pentru că în orice caz în *Sora Emilia* nu a făcut decât să făgăduiască” [*Literatura de provincie*]), face selecții literare, menționează anumite cărți în detrimentul altora, prezintă evenimente literare cu aer de critic care se ia în serios.

Analizând în *Rampa* anul literar 1933, remarcă cele mai bune apariții: *Drumul ascuns* al Hortensiei Papadat-Bengescu și *Răscoala* lui Liviu Rebreanu. Cu toate că este un admirator și discipol al ermeticilor și avangardiștilor, anul literar îi prilejuiește alte revelații decât cele ale mentorilor săi. *Incantațiile* lui Voronca sunt doar pomenite în contextul premiilor literare oferite de Societatea Scriitorilor Români, *Caietul verde* al lui Ion Pillat este și el menționat doar în treacăt.

Deosebit de importante pagini din publicistica lui Robot sunt interviurile cu scriitorii și oamenii de artă. Prin faptul că publicistul face o descriere a locului unde stă respondentul său, a anturajului în care acesta activează și oferă alte informații revelatoare, care țin de un ascuțit simț de observație, interviurile devin eseuri relevante pentru istoria noastră literară. Pe N.D. Cocea îl vizitează la locuința lui din Sighișoara și descrie atât de sugestiv anturajul și preocupările scriitorului, încât interviul capătă rezonanță artistică a nuvelei.

Un eseu inspirat devine și discuția cu Mircea Eliade, în care istoricul religiiilor povestește despre experiența nefericită a școlii în care a învățat, dar și despre experiența indiană, despre fascinantul Rabindranath Tagore și școala sa Shantiniketan, în care arborele este un adevărat cult, așa cum se întâmplă și în romanul *Maitreyi*. Aflăm și despre ploile apocaliptice ale Musonului, despre frumusețea femeilor din Birmania, așa cum le-a cunoscut Mircea Eliade.

Din interviurile lui Alexandru Robot se desprind multe date curioase pentru cititor, spre exemplu, că Ionel Teodoreanu și-a scris romanul *Gilia* în casa lui Ibrăileanu care „era tăcută ca o mănăstire”; Arghezi lucra „fără proiect și fără de viz” și viața lui se derula printre „flori de stil și printre legume”. Interviurile sunt pline de comentarii subiacente, înzestrate cu umor, care întretaie ingenios replica interlocutorului. Interviewându-l pe actorul G. Ciprian, îl contrazice între paranteze cu vădită plăcere: „Cum prepar un rol? N-am propriu-zis vreun sistem după care procedez. Experiența și repetiția sunt cele două elemente de care mă servesc [*N.R. Și totuși domnul Ciprian lipsea de la repetiție!*]”. Publicistul profilează în interviurile sale ipostaza umană, imediată, telurică a scriitorului, în anturajul lui cotidian, în contextul lui de creație. Vizita la Panait Istrati e o recuperare autentică a imaginii din ultimii ani a scriitorului bolnav, aflat pe un pat de spital. În dialogul lor transparent crâmpie de umanitate vie, netrucată literar:

L-am revăzut mai obosit și mai palid. Culcat, cu ochii ascunși în adâncimea orbitelor, îmi povestea:

— *Mi-a furat pe drum un aparat fotografic. Știi că asta a fost profesia mea, dar acum lucrez ca amator, cu un aparat perfecționat.*

— *Și ați reclamat poliției?*

Panait se indignează:

— *Să reclam poliției? Eu, tocmai eu? Păi, între poliție și hoț, eu mă solidarizez*

cu hoțul. Și Istrati era sincer. Umanitatea lui era generoasă. Simpatiza cu cei de la periferia societății și își amintea că într-o epocă fusese dacă nu pungaș, complice de pungaș, constrâns să recurgă la această modalitate de-a astâmpăra foamea.

(Amintiri despre Panait Istrati)

Interesul pentru Panait Istrati, pentru Esenin, pentru Anna Pavlova, Maria Cebotari relevă, cum remarcă Eugen Lungu, predilecția lui Robot pentru „artiștii pribegi sau atinși de o nebunie existențială care făcea din propria lor viață o operă”. Empatia publicistului pentru ei trădează afinități spirituale și, la fel, o angajare existențială liminală. Gustul exotismului, al paradoxalului împins adesea până în zona morbidului este prezent și în poezie, dar mai cu seamă în romanul său oedipian. Robot este în toate genurile exersate un temperament artistic de esență modernistă, avid de orizonturile intangibile ale imaginarului, de bizar și excentric.

Anna Pavlova, celebra balerină pe care o admiră în „Moartea lebedei”, în „Jizel” și alte roluri, îi inspiră în romanul *Music-hall* personajul Tamara, și ea de origine slavă. Feminitatea acestor dansatoare își seacă toate energiile în dans, compensând astfel un vid ontologic. Strălucirea lor e prea orbitoare pentru a lăsa loc banalului și rutinei unui destin comod, cum e și cazul dansatoarei Bronislava (o recunoaștem și în *Music-hall*), „care dansează încă în poante și piruete prin orașe mari, târând după ea un nume tragic și o artă divină”. O artistă „de talie europeană”, pentru care are o prețuire deosebită e și celebra Maria Cibotaru, „o fiică veritabilă a Chișinăului, capitală care realmente se poate mândri cu ea”.

Ajuns, în 1935, la Chișinău, Robot devine reporter la *Gazeta Basarabiei* și își orientează atenția asupra locurilor basarabene. În articolele sale descoperim un Chișinău anost, plin de sărăcie și mizerie. Scriitorul îl caracterizează prin imagini simbolice dezastruoase, pe care i le sugerează un element, un detaliu relevant, cum ar fi, spre exemplu, imaginea ciorilor, niște „pajuri ale mizeriei”: „Pentru un călător care a văzut orașele din Ardeal pline de porumbei albi, ciorile Chișinăului arată, mai mult decât orice, diferența dintre două lumi”. O fi alterat nostalgia pentru România spiritul critic al lui Robot sau era într-adevăr atât de sumbru Chișinăul interbelic? Descrierea e cu totul dezolantă:

Ciorile desuete și dezagreabile, rupte parcă dintr-un steag de doliu, embleme și simboluri ale nenorocirii, care nu se desparte de destinul Basarabiei, sunt caracteristice pentru un oraș cu două linii de tramvai, dintre care una merge la spital și alta la cimitir. (Pajurile mizeriei chișinăuene)

Din aceste pagini ale lui Robot despre Chișinău răzbește, în mod cert, *exasperarea*. Imaginarul lui capătă reflexele tanaticului, e străfulgerat de convulsia naufragiatului care-și presimte visceral moartea și pentru care orice imagine e codificată în *semn*. Ploaia îi sugerează o atmosferă a sfârșitului de lume:

Străzile sunt inundate și, ca să traversezi, trebuie să plătești un leu unui băiat, care te trece de cealaltă parte a drumului cu o scândură. Tot astfel e și în infern, când luntrașul Caron cere un ban de argint ca să te treacă Styxul. (Toamna nevoilor)

Până și zarzavaturile, țăraniile le pun la murat în butoaie „ca niște urne funerare”. La fel și târgurile basarabene vernisează imagini terne „de arhitectură strămbă, de ziduri ruinate, de uliți rătăcite fără fantezie”.

Sculeniul interbelic, decrepit și rupt de civilizație, acutizează impresia, care este și o stare, de periferie, pe provincie tristă:

Alte aspecte din bariera Sculeni? Periferia asta are un singur și neînțeles aspect. Casele mici și cocoșate, drumul îngropat în praf și străbătut de carele cu boi, cârciu-

mile care alcoolizează pe locuitori – iată elementele disparate ale unui aspect unic și general. (Portretul unei periferii)

Pe de altă parte, oroaera pentru toposul Chișinăului este contrabalansată de milă și empatie pentru oamenii locului:

Prin restaurante, felia de pepene are prețul cu care se vând în provincia noastră cinci pepeni și în tot comerțul fructele n-au aceeași decadență, care ți se revelează în scurta oprire a unui tren prin gările basarabene. Nu cunosc argumentele economice care refuză debușee în Vechiul Regat pentru fructele noastre, nu văd motivul pentru care în Ardealul nostru cu vinuri mediocre vinul pur basarabean nu-și găsește locul indicat pe piață. (Destinul fructelor basarabene)

Este evident că scriitorul manifestă o deosebită aplecare pentru aspectele dramatice ale realității. Paginile în care vorbește despre Comratul ca o „vale a plângerii”, despre „ghetoul musulman Anadolchioi”, despre cazinourile ca spații ale ruinei omenescului, despre sărăcia și mizeria orașelor prin care trece etc. sunt și cele mai autentice, scrise cu empatie și nerv, trecute printr-un spirit critic rafinat. Talentul de peisagist se manifestă plenar în imagini șocante, revelațiile cotidianului îi provoacă publicistului asocieri dintre cele mai neobișnuite:

Casele și-au deschis ferestrele, iar în balcoane atârnă covoare așa cum cânilor le atârnă limba; garderoba doarme ca niște spânzurători numerotate. (Paștele la Rusciuc)

Comparațiile lui țin de registrul avangardist, denunțând în reporter poetul teribilist din *Apocalips terestru*. În piața chișinăuiană, bulionul ardeilor și a cartofilor „e roșu ca hemoragia”, iar „cartofii par bulgări de pământ. Îți vine să-i iei și să-i arunci peste un sicriu imaginar. Ardeii, întinși pe o ață ca un colier, sunt degete roșii, care putrezesc atârnați în cui”. Priveliștea pieței de carne e de registrul poeziei barbare:

...abdomene spintecate ca într-un hara-kiri, creieri scoși din cutia lor, inimi mulse și fudulii decapitate. Măcelarii cu înfățișare de călăi implântă cuțitele în carnea animalelor jertfite și cu gesturi abile de chirurghi taie un ficat sau un mușchi. (Aspecte din piața nouă)

Uneori, viziunea umoristică intervine pentru a decorseta o situație de un tragism involuntar. O știre falsă de catastrofă la Secureni, emisă de un reporter, are parte de o interpretare amuzantă:

Totuși se cuvine să-l reabilităm pe corespondentul din Bălți. A animat o zi de sezon mort, a alimentat câteva ziare cu o senzație. Și apoi ce? Ar fi fost mai bine să moară atâția oameni?

Aceste și alte articole dezvăluie acum aspecte mai puțin cunoscute ale Basarabiei interbelice, iar genului publicistic, așa cum era practicat atunci în revistele basarabene, îi ofereau o lecție de grație și rafinament stilistic. „Cel puțin generația mea, scrie Eugen Lungu, a învățat câte ceva anume de la acest acrobat al stilului.”

Înzestrat cu har și cu o neobișnuită putere de muncă, scriitorul Alexandru Robot a scris în câțiva ani câți alți scriitori într-o viață. Dacă nu dispărea la o vârstă prematură, am fi vorbit, poate, de un scriitor de mare prestigiu. Chiar și așa, opera lui Robot este o pagină importantă a literaturii române din Basarabia, recuperarea căreia se impune.

Născut în 1885 în satul Târlișua, azi județul Bistrița-Năsăud, **Liviu Rebreanu** urmează studiile gimnaziale din Bistrița, apoi pe cele ale Școlii Superioare din Sopron (la granița Ungariei cu Austria), cu apariția primelor povestiri prelucrate din folclor. La 1 noiembrie 1908 debutează în prea românească la Sibiu, în revista *Lu-*

ceafărul, cu nuvela *Codrea*, unde va mai publica și alte nuvele. Urmează colaborări cu *Convorbiri critice*, *Ordinea*, *Falanga literară și artistică*. În 1910, împreună cu Mihail Sorbul, scoate revista *Scena* dedicată teatrului și muzicii. Din 1913, pe perioada celui de-al doilea război balcanic, devine reporter pentru ziarul *Adevărul*. În 1929 devine director al Teatrului Național din București. Se stinge din viață la 1 septembrie 1944, în urma sa rămânând o prestigioasă operă: *Golanii și alte nuvele*, *Pădurea spânzuraților*, *Calvarul*, *Răfuiala*, *Ion*. *Blestemul pământului*, *blestemul iubirii* (1920), *Catastrofa*, *Adam și Eva* (1925), *Ciuleandra*, *Răscoala*, *Jar*, *Amândoi* etc.

Rampa a reprezentat o revistă de teatru, muzică, artă și literatură, publicată la București, al cărei prim număr a apărut la 16 octombrie 1911, din inițiativa lui N.D. Cocea și Alexandru Davila, ca organ de informație, de critică și de îndrumare pentru artiști și pentru public, având ca model ziarul teatral *Comoedia*, care apărea în Franța. Revista și-a încetat apariția în anul 1948.

Din primul număr s-au vândut 3.000 de exemplare, fiind nevoie o retipărire de alte 7.000 pentru a putea satisface cererea nesperat de mare.

Mult timp, revista *Rampa Nouă Ilustrată* a fost singurul cotidian de specialitate din lume.

Rampa din perioada colaborării lui Robot avea subtitlul *Ziar zilnic de teatru, literatură, artă, muzică, sport și cinema* și apărea la București. Directorul cotidianului este Scarlat Froda (1927-1938). Ziarul se declară de orientare democratică și cultivă cronică evenimentelor locale și străine, interviuri, pamflete, foiletoane, cronici de teatru și cinema, pagini de literatură națională și traduceri din literatura universală.

Primul său articol în *Rampa*, Robot îl publică în data de 15 octombrie, 1932 (în nr. 4424), anunțând astfel apariția noii sale rubrici „Pe marginea cărților”. Debutează la această rubrică cu articolul *Toamna literară*. În anii 1932-1934, ziarul devine mult mai atractiv cultural, datorită textelor lui Robot despre viața literară și culturală românească. În 1932, publicistul semnează 27 de articole, devenind unul din principalii colaboratori ai cotidianului, alături de Iona Massoff, Jack Berariu și Ion Marin Sadoveanu. La *Rampa* mai colaborează în acea perioadă Eugen Lovinescu, Nichifor Crainic, Gala Galaction, Octavian Goga, Constantin Rădulescu-Motru ș.a.

La *Rampa*, Robot îngrijește de 4 rubrici: *Pe marginea cărților*, *Un sfert de oră cu scriitorii*, *Carnetul rampei*, *Actualitatea și Capitala*.

„Un talent precoce și viguros, pitoresc, dispersat și extrem de prolific” este caracterizarea poetului, prozatorului, publicistului și eseistului Alexandru Robot la care, de-a lungul timpului au subscriș numeroși critici. Reprezentant din primele rânduri ale literaturii interbelice românești și basarabene avangardiste, Robot își cere azi recuperarea, o urgență imperativă, necesară, cu descoperiri excentrice și popasuri estetice într-un periplu necenzurat ascendent-descendent, manierat, angajat, decis și concentrat, asemenea vieții sale proprii.

Pe parcursul colaborării la *Rampa*, între 1932 și 1934, Alexandru Robot aduce în atenția cititorilor romanele lui Liviu Rebreanu. Alexandru Robot, publicist deja consacrat, în pofida tinereții sale, caută – dincolo de prezentarea cărților – să pătrundă în intimitatea marilor scriitori. Robot ne dezvăluie cât de ușor sau greu reușesc să scrie unii dintre ei, cum își aleg personajele, ce anume îi inspiră în scrierea romanelor. Publicistica lui Robot ne introduce și în intimitatea lui Liviu Rebreanu, scriitor greu de abordat și preocupat cu scrisul romanelor sale, lăsându-ne astfel mărturie despre omul Rebreanu, dar și despre creația acestuia.

Referințe bibliografice:

1. Bilețchi Nicolae, Vicisitudinile unui destin literar. În: „Zorile Bucovinei”, Cernăuți, 21.V. 1969.
2. Burlacu Alexandru, *Poezia basarabeană: Arcadia în negativ (I)*, Convorbiri Literare, martie 2002.
3. Călinescu George, *Istoria Literaturii Române*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, p. 881.
4. Cernat Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei*, Cartea Românească, București, 2007.
5. Ciocanu Ion, în revista *Cultura* din 5 aprilie 1969.
6. Corcinschi Nina (ed.), *Alexandru Robot. Scrieri. Poezie, Proză. Publicistică. Eseu*, Editura Știința, Chișinău, 2018.
7. Lungu Eugen, *Raftul cu himere*, Chișinău, Ed. Știința, p. 151.
8. Perpessicius, *Mențiuni critice*, vol. IV, București, 1938.
9. Pillat Ion, *Antologia poezilor tineri*, 1934.
10. Prisăcaru Vladimir, *De hramul orașului. Două evocări, două «vase comunicante»*. *Târgul basarabean al anilor '30 și talentul literar al lui Al. Robot*, Revista Biblio Polis a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” din Chișinău, nr. 3/2006.
*** *Rampa*, nr. 4424, 15 octombrie 1932
*** *Rampa*, nr. 4424, 15 octombrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4424, 15 octombrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4465, 2 decembrie 1932
*** *Rampa*, nr. 4465, 2 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4465, 2 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4484, 24 decembrie 1932
*** *Rampa*, nr. 4484, 24 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4484, 24 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4485, 25 decembrie 1932
*** *Rampa*, nr. 4485, 25 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4485, 25 decembrie 1932.
*** *Rampa*, nr. 4499, 14 ianuarie 1933
*** *Rampa*, nr. 4499, 14 ianuarie 1933.
*** *Rampa*, nr. 4499, 14 ianuarie 1933.
*** *Rampa*, nr. 4752, 13 noiembrie 1933
*** *Rampa*, nr. 4752, 13 noiembrie 1933.
*** *Rampa*, nr. 4752, 13 noiembrie 1933.
*** *Vremea*, nr. 235, 1 mai 1932.
*** https://ro.wikipedia.org/wiki/Liviu_Rebreanu.
*** [https://ro.wikipedia.org/wiki/Rampa_\(revistă\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Rampa_(revistă)).
11. *Literatura din Basarabia în secolul XX. Eseuri, critică literară*. Selecție, studiu introductiv și note biobibliografice de Eugen Lungu, Editurile Știința și ARC, 2004, p. 11.

**PARTICIPAREA PROCURORULUI LA REJUDECAREA CAUZEI
PENALE DUPĂ CASAREA DECIZIEI INSTANȚEI DE APEL
DE INSTANȚA DE RECURS**

CALENDARI DUMITRU,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

În conformitate cu prevederile art.435 alin.(1) pct.2) lit.c) CPP RM [2], judecând recursul ordinar, instanța de recurs poate adopta decizia privind admiterea recursul, casarea parțială sau totală a hotărârii atacate și dispunerea rejudecării cauzei de către instanța de apel, în cazul în care eroarea judiciară nu poate fi corectată de către instanța de recurs.

Cum rezultă din Dicționarul explicativ al limbii române prin „*rejudecare*” înseamnă acțiunea de a rejudeca. La rândul său, „*a rejudeca*” înseamnă „A judeca din nou un proces. A judeca încă o dată pentru a aprofunda sau a elimina erorile” [3, p.1036].

Termenul „*rejudecare*” nu desemnează însă, așa cum s-ar putea crede, o nouă desfășurare de la început a întregii activități procesuale îndeplinite de prima instanță, ci, de cele mai multe ori, doar efectuarea unora dintre actele ce se subsumează acestei activități [24, p.232].

Volonciu N. a expus opinia că rejudecarea nu înseamnă o activitate procesuală de același volum și întindere ca judecata anterioară. Este firesc ca activitatea de rejudecare să cunoască anumite limitări rezultate din controlul judiciar efectuat de instanța ierarhic superioară [26, p.274].

După cum menționează Curtea Constituțională a României (Dec. nr.26 din 18 ianuarie 2011) instituția controlului judiciar își găsește reazemul constituțional în dispozițiile art.129 din Legea fundamental. Dacă judecătorii de la instanța de fond nu ar fi obligați să se supună îndrumărilor instanței de apel sau de recurs, putând reitera erorile comise prin soluția ce a fost desființată, s-ar ajunge la exercitarea repetată a căilor de atac și la prelungirea duratei soluționării cauzelor în mod nepermis și astfel s-ar încălca cerința soluționării proceselor într-un termen rezonabil [4, p.901-902].

Buneci P. a menționat că, la rejudecare se analizează doar aspectele care au dus la admiterea recursului. Astfel, actele de judecată care nu au fost desființate de către instanța de recurs rămân valabile și se efectuează numai cele care trebuie refăcute ori cele care nu au fost efectuate, deși se impune efectuarea lor. În acest fel, structura ședinței de rejudecare variază în funcție de lipsurile constatate prin decizia instanței superioare prin care s-a dispus desființarea hotărârii instanței inferioare cu trimitere spre rejudecare [1, p.229].

Mateuț Gh. a precizat că, instanța căreia i s-a trimis cauza spre rejudecare nu poate restitui cauza instanței de casare pe motiv că aceasta ar fi trebuit să o rețină și să o judece ea însăși. Fiind investită cu soluționarea cauzei de către instanța superioară de control trebuie să se conformeze, neputând pune în discuție hotărârea acesteia, chiar dacă ar fi greșită [22, p.359].

Art.436 alin.(1) CPP RM prevede că, procedura de rejudecare a cauzei după casarea hotărârii în recurs se desfășoară conform regulilor generale pentru examinarea ei, adică potrivit acelor prevederi de care se conduce instanța la judecarea apelului.

Adică regulile generale pentru judecarea cauzelor în primă instanță, cu excepțiile prevăzute în Secțiunea 1 a Capitolului IV din Titlul II a Părții speciale Codului de procedură penală a RM.

Or, în conformitate cu prevederile art.419 CPP RM, rejudecarea cauzei de către instanța de apel se desfășoară potrivit regulilor generale pentru examinarea cauzelor în prima instanță, inclusiv în temeiul practicii judiciare naționale și internaționale.

Potrivit practicii judiciare, o nouă examinare a cauzei în instanța de apel se desfășoară în conformitate cu regulile generale de examinare a cauzelor în instanța de fond [27; 8, pct.6].

În speță, potrivit sentinței, instanța de fond, examinând în ședință probele, l-a achitat pe Ț.R. de sub învinuirea de comitere a infracțiunilor prevăzute de art.195 alin.(2), 335 alin.(3) lit.d), 361 alin.(2) lit.d) CP RM din motiv că nu s-a constatat existența faptelor incriminate. Instanța de apel fără a interoga inculpatul și martorii, nu au fost examinate alte probe puse la baza condamnării, a adoptat decizia prin care a admis apelul procurorului, a casat sentința, a rejudecat cauza și a pronunțat o nouă hotărâre, potrivit modului stabilit pentru prima instanță, prin care Ț.R. a fost recunoscut vinovat în comiterea infracțiunii prevăzute de art.335 alin.(3) lit.b) CP. Instanța de recurs a casat decizia instanței de apel cu dispunerea rejudecării cauzei, fiindcă au fost încălcate prevederile art.6 §1 CEDO și prevederile art.419 CPP RM, care prevăd că pentru a rejudeca cauza instanța de apel urmează să desfășoare ședința potrivit regulilor generale pentru examinarea cauzelor în prima instanță [9].

Potrivit altei spețe, din decizia instanței de recurs din 18.05.2010 rezultă că în adresa instanței de apel s-a indicat ca la rejudecarea cauzei „ să verifice și să aprecieze toate probele în ansamblul lor în strictă conformitate cu prevederile art.101 CPP, conform regulilor generale pentru examinarea cauzelor în prima instanță...”. În contextul indicațiilor date, instanța de apel era obligată să pună la baza hotărârii adoptate concluziile formate în urma cercetării probelor în ședința de judecată. Verificând legalitatea hotărârii atacate pe baza materialului din dosarul cauzei, se apreciază că instanța de apel, n-a acordat deplină eficiență legii în cadrul procedurii de rejudecare. Din lucrările cauzei rezultă, că instanța de apel n-a acordat deplină eficiență prevederilor art.101 CPP, care reglementează activitatea privind aprecierea probelor. Contribuția instanței de apel se reduce doar la audierea inculpatului D.M. și aprecierea unilaterală a unor probe din materialul cauzei [10, pct.20].

În altă cauza penală, instanța de recurs a considerat concluzia instanței de apel ca fiind neîntemeiată. Instanța de apel, care a pronunțat decizia de învinuire, bazându-se de fapt numai pe probele obținute în cadrul anchetei preliminare, fără a le verifica și le aprecia pe cele din ședința judiciară și instanța de fond care a pronunțat sentința de achitare, bazându-se numai pe declarațiile martorilor schimbate în ședința judiciară, au încălcat normele de procedură penală. Instanța de judecată cercetează sub toate aspectele probele prezentate de părțile la proces și declarațiile făcute de martor în timpul cercetării sau anchetei preliminare se citesc în instanță când există contradicții esențiale între aceste declarații și declarațiile martorului în instanța de judecată. Încălcarea acestor prevederi a avut urmare, nerezolvarea fondului cauzei. Referința instanței de apel la declarațiile martorilor M.C. și S.Z. și concluzia expertului sânt neconvingătoare, deoarece ele izolat nu confirmă

intențiile condamnaților de a pune în circulație bancnota falsă. Casând sentința de achitare, instanța de apel era datoare să restituie cauza la rejudecare pentru a cerceta sub toate aspectele probe prezentate de învinuire, adică să le verifice nu numai în fond, dar să cerceteze motivele schimbării declarațiilor martorilor, să efectueze confruntarea martorilor, să întreprindă și alte acțiuni necesare pentru aprecierea cuvenită a probelor și rezolvarea cuvenită a fondului cauzei [11].

Rejudecarea cauzei penale în instanța de apel, la apelul declarat împotriva sentinței de achitare, se desfășoară potrivit prevederilor art.414 alin.(2) și art.415 alin.(2¹) CPP RM, adică atât cu verificarea materialelor cauzei penale prin darea citirii lor, cât și audierea inculpatului și a martorilor acuzații a căror declarațiile constituie mărturii susceptibile să întemeieze într-un mod substanțial pronunțarea unei hotărâri de condamnare.

În speță, martorul R.D. nu a fost prezentă la nicio ședință de judecată, iar procurorul a înaintat un demers instanței de fond prin care a solicitat să fie date citirii declarațiile martorului R.D. Instanța de fond a respins acest demers pe motiv că nu a avut loc confruntarea potrivit ordinii prevăzute la art. 109-110 CPP RM (f.d.38-39, vol. II). Contrar actelor de dispoziție întreprinse de către instanța de fond, în sentința de condamnare adoptată de către aceasta, au fost reținute drept probe declarațiile martorului R.D. consemnate în procesul-verbal de audiere a martorului din 15.09.2012 (f.d. 121, 123, vol. II). Ulterior, la judecarea cauzei în instanța de apel, pe lângă faptul că aceasta nu s-a expus asupra argumentului formulat de apelantul avocatul M.B. privind punerea la baza sentinței de condamnare a declarațiilor martorului R.D., care nu au fost administrate în calitate de probă și nici cercetate, instanța de apel fără a verifica proba nominalizată (f.d. 226, vol. II) a reținut procesul-verbal de audiere a martorului R.D. din 15.09.2012, care în coroborare cu alte probe au contribuit la demonstrarea vinovăției inculpatului. Astfel, punând la baza deciziei de condamnare o probă care nu a fost cercetată de instanța de fond și nici nu a fost verificată la judecarea cauzei în ordine de apel, cu atât mai mult nefiind formulată o expunere concretă asupra admisibilității sau inadmisibilității acesteia, a fost comisă o eroare de drept ce a servit ca temei de casare a deciziei instanței de apel și dispunerea rejudecării cauzei [12, pct.6].

Suplimentar, urmează să fie luate în considerație indicațiile instanței de recurs, care sânt obligatorii în măsura în care situația de fapt rămâne cea care a existat la soluționarea recursului.

În toate situațiile rejudecarea cauzei după casare se face cu respectarea principiului „*non reformatio in peius*” [25, p.591].

Legiuitorul a instituit limitele de care trebuie să se conducă instanța de apel, ca instanța de rejudecare, și care sunt prevăzute în art.436 CPP RM.

Potrivit explicațiilor date de către Plenul Curții Supreme de Justiție a RM, *articolul 436 CPP fixează următoarele limite pe care instanța de apel trebuie să le aibă în vedere: - conformitatea cu decizia instanței de recurs, în măsura în care situația de fapt rămâne cea avută în vedere la judecarea recursului; - respectarea limitelor în care hotărârea a fost casată. Astfel, când hotărârea este casată numai cu privire la unele fapte sau la unele persoane ori numai în ceea ce privește latura penală sau civilă (cerere parțială), instanța de rejudecare se pronunță în limitele în care hotărârea a fost casată* [20, pct.32].

Dispozițiile legale referitoare la limitele rejudecării în cazul casării hotărârii

de instanța de recurs sânt în concordanță cu principiile generale ale procesului penal, potrivit cărora, orice persoană are dreptul de a fi judecată în mod echitabil și în termen rezonabil de o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege. Rejudecând cauza în limitele stabilite de instanța de recurs, instanța de rejudecare este pe deplin independentă, respectând, în mod firesc și logic, indicațiile instanței de recurs, care potrivit art.436 alin.(2) CPP RM sânt obligatorii, în măsura în care situația de fapt rămâne cea care a existat la soluționarea recursului [20; 4, p.901-902; 13, pct.9, 12.2].

În situații când Curtea Supremă de Justiție, ca instanța de recurs ordinar, dispune casarea deciziei instanței de apel cu restituirea cauzei la rejudecare în aceeași instanța de apel, în alt complet de judecată, procurorul, după parvenirea dosarului la instanța de apel, trebuie să procedeze la studierea materialelor cauzei penale și a deciziei instanței de recurs în scopul stabilirii limitelor procedurii de rejudecare care rezultă din dispozitivul deciziei instanței de recurs și prevederile legii procesual-penale.

Procurorul urmează să verifice corectitudinea constituirii completului de judecată, reieșind din prevederile art.33 CPP RM și în caz de necesitate să solicite recuzarea membrilor completului de judecată. Sunt aplicabile aceleași practici menționate și analizate în paragraful cu privire la participarea procurorului în cadrul măsurilor pregătitoare.

În cazul constatării lipsei situațiilor de incompatibilitate a membrilor completului de judecată și soluționării altor chestiuni specifice etapei pregătitoare, procurorul urmează să stabilească limitele procedurii de rejudecare și care sunt indicațiile instanței de recurs.

Or, instanța de recurs poate să caseze decizia instanței de apel în total sau în parte, cu privire la unele fapte sau persoane, ori numai în ce privește latura penală sau civilă.

Astfel, prin decizia Curții Supreme de Justiție a RM din 21.11.2017 au fost admise recursurile ordinare declarate de către procuror și avocat în numele părții vătămate, casată parțial decizia Curții de Apel Cahul din 31 mai 2017 în cauza penală privindu-l pe G.I., cu dispunerea rejudecării cauzei în privința acestuia, de către aceeași instanță de apel, în alt complet de judecată. A fost respins ca inadmisibil recursul ordinar declarat de către avocat în numele părții vătămate, în partea ce se referă la inculpatul, R.D., cu menținerea hotărârii contestate în privința acestuia. Decizia este irevocabilă în partea respingerii recursului și nu se supune căilor de atac în partea rejudecării cauzei [14]. Astfel, în instanța de apel cauza penală a fost rejudecată doar în privința unuia din inculpați.

Limitele rejudecării, potrivit opiniei Gh.Mateuț, sunt date de existența unei hotărâri pronunțate la o instanță de judecată ierarhic superioară prin care sentința atacată a fost desființată (în întregime sau parțial) și s-au stabilit obligații precise pentru instanța de rejudecare [22, p.276].

Conform prevederilor art.436 alin.(3) CPP RM, când hotărârea este casată numai cu privire la unele fapte sau persoane, instanța de rejudecare se pronunță în limitele în care hotărârea a fost casată.

Instanța de recurs într-o cauza penală a menționat că, anterior, prin decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 03 noiembrie 2009 s-a dispus rejudecarea cauzei anume din motivul încadrării incorecte a acțiunilor inculpatului, datorită aprecierii eronate a mărimii prejudiciului cauzat. Însă,

rejudicând cauza, Curtea de Apel la 13 ianuarie 2010, prin adoptarea unei decizii de achitare a ignorat indicațiile instanței de recurs și a încălcat aceste cerințe legale, emițând o hotărâre neîntemeiată [15, pct.9.3].

Pentru instanța de rejudecare, indicațiile instanței de recurs sânt obligatorii în măsura în care situația de fapt rămâne cea care a existat la soluționarea recursului [16, pct.8].

Astfel, procurorul trebuie să întreprindă toate acțiunile necesare în vederea asigurării respectării indicațiilor instanței de recurs în cadrul rejudecării cauzei de instanța de apel.

În speță, instanța de recurs a reținut că, *prin decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 13 decembrie 2016, cauza penală în privința lui B.R. și B.M. a fost trimisă la rejudecare în aceeași instanță de apel, într-un alt complet de judecată, pentru a repara erorile judiciare depistate de instanța de recurs. Analizând textul deciziei contestate, s-a constatat că instanța de apel, la rejudecarea cauzei, nu a ținut cont de indicațiile menționate în decizia instanței de recurs și nu a reparat erorile judiciare comise de instanțele de judecată în procesul de examinare a cauzei date la etapele anterioare. (...) instanța de apel, la rejudecarea cauzei, nu a ținut cont de indicațiile instanței de recurs ce i-au fost atribuite cu scop de verificare a erorilor invocate de către apelanți în cererea de contestare a sentinței primei instanțe. Astfel, în apelurile declarate de partea apărării se invocă motivele privind ilegalitatea și netemeinicia hotărârii atacate prin faptul că instanța pripit a decis asupra soluției adoptate fără a face o analiză amplă a tuturor probelor administrate în cauză, considerând că lipsesc probe certe ce ar confirma vinovăția inculpaților în săvârșirea faptelor imputate. (...) instanței de apel i s-a pus în sarcină verificarea declarațiilor martorilor V.R., A.C., M.I., V.S., cât și a părților vătămate date în instanța de fond, față de cele date în cadrul urmăririi penale, în care instanța de recurs a constatat divergențe (...). Mai mult, instanța de apel nu a apreciat în niciun fel și a omis să se pronunțe asupra constatărilor indicate în decizia instanței de recurs din 13 decembrie 2016, (...) Totodată, instanța de apel nu a apreciat procesul-verbal nr.XXXX din 14.08.2013 cu privire la comiterea de către B.R. a contravenției prevăzute la art.55 alin.(1) Cod contravențional. (...) Instanța de apel, contrar indicațiilor expuse în decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție, a ignorat temeiurile pentru care a fost casată decizia de condamnare a Curții de Apel Chișinău din 13 aprilie 2016. (...) În apeluri și recursuri, partea apărării a supus criticii concluziile instanțelor de judecată despre contradicțiile declarațiilor martorilor V.R., A.C., M.I., V.S., cât și a părților vătămate date în instanța de fond, față de cele date în cadrul urmăririi penale. După cum a fost menționat în decizia adoptată de către instanța de recurs din 13 decembrie 2016, probele administrate nu au primit o apreciere la justa valoare, iar concluziile instanței de apel sunt formale și premature, ce nu rezultă din circumstanțele de fapt stabilite în cauză [17].*

În recursul ordinar al procurorului din 15.01.2020, pct.16-17, pe cauza penală A.G., aflat pe rol la Curtea de Apel Cahul cu nr.05-Ia-281-01032019, au fost menționate următoarele argumente: „*instanța de apel, contrar prevederilor art.436 alin.(2) CPP, care stipulează - (2) Pentru instanța de rejudecare, indicațiile instanței de recurs sânt obligatorii în măsura în care situația de fapt rămâne cea care a existat la soluționarea recursului, - nu a ținut cont de decizia Curții Supreme de Justiție din 20.06.2017, nu s-a expus asupra indicațiilor directe ale instanței ierarhic superioare, nu a dat apreciere fiecărei probe separat, din punct de vedere a*

pertinenței, concluzenții și utilității, iar cumulului de probe din punctul de vedere a coroborării acestora. Astfel, în acest sens, norma de drept aplicată, cu referire la art.436 alin.(2) CPP, în hotărârea atacată contravine unei hotărâri de aplicare a aceleiași norme date anterior de către Curtea Supremă de Justiție (decizia CSJ din 05.02.2019, dosarul nr.1ra-125/2019).

De asemenea, instanța de apel a menționat că: „Verificând sentința instanței de fond, colegiul găsește că destul de minuțios au fost verificate probele prezentate atât de către partea acuzării, cât și a apărării, a apreciat fiecare probă administrată pe caz separat, din punct de vedere al pertinentei, concluzenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu – din punct de vedere al coroborării lor, inclusiv cu circumstanțele concrete descrise și apreciate, de fapt și de drept, indicate în rechizitoriul, și a indicat motivele pentru care a respins probele aduse în sprijinul învinuirii. ...Astfel, prima instanță a judecat fondul cauzei în conformitate cu rigorile prevăzute de lege și a adoptat o hotărâre, care a fost suficient motivată și argumentată pe care se întemeiază soluția.”

Însă, aceste concluzii sunt neîntemeiate și ilegale, și nu pot fi acceptate. Or, prin deciziile Curții Supreme de Justiție din 20.06.2017 și 15.01.2019 s-a constatat faptul că, potrivit descriptivul sentinței, instanța de fond nu a apreciat fiecare probă administrată pe caz separat, din punct de vedere al pertinentei, concluzenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu – din punct de vedere al coroborării lor, inclusiv cu circumstanțele concrete, de fapt și de drept, indicate în rechizitoriul, și nu a indicat motivele pentru care a respins toate probele aduse în sprijinul învinuirii.” [6].

Cu privire la administrarea probelor, N.Volonciu este de părere că trebuie considerată întemeiată orice cerere a părților de administrare a unor noi probe prin care se tinde la modificarea situației anterioare de fapt [26, p.275].

La rejudecarea cauzei este interzisă aplicarea unei pedepse mai aspre sau aplicarea legii privind o infracțiune mai gravă decât numai dacă hotărârea inițială a fost casată în baza recursului declarat de procuror sau în interesul părții vătămate din motivul că pedeapsa fixată era prea blândă, sau în baza recursului procurorului care a solicitat aplicarea legii privind o infracțiune mai gravă [21], precum și în cazul când procurorul la rejudecare în instanța de apel formulează o nouă învinuire, mai gravă potrivit art. 326 CPP RM. Dispozițiile art.436 alin.(4) CPP RM, permit instanței de rejudecare să pronunțe o soluție mai aspră numai dacă hotărârea a fost casată în recursul procurorului sau părții vătămate declarat în defavoarea condamnatului [20; 4, p.901-902].

Aceste prevederi rezultă din regula neagrării situației în propriul apel [5, p.177].

Dacă rejudecarea are loc ca urmare a apelului inculpatului, apărătorului sau procurorului în favoarea inculpatului arestat, în situația când termenul arestării preventive a atins durata pedepsei aplicate, inculpatul va fi pus de îndată în libertate [23, p.254].

În caz când instanța de apel a respins apelul inculpatului și a admis apelul procurorului cu privire la pedeapsă, instanța de rejudecare nu va examina alte aspect ale cauzei, ci numai chestiunea cu privire la pedeapsă [26, p.278].

Este necesară și verificarea chestiunilor legate de măsura preventivă, măsura de constrângere ș.a.

Spre exemplu, prin decizia din 08 noiembrie 2016 a Curții Supreme de

Justiție a admis recursurile ordinare declarate de procurorul C.D. și inculpații C.A., R.V. și A.V., a casat total decizia Curții de Apel Cahul din 11 aprilie 2016 și a dispus rejudecarea cauzei în privința inculpaților în aceeași instanță de apel, în alt complet de judecată. Și s-a aplicat măsura preventivă în privința inculpatului A.V. - arestul preventiv pe un termen de 30 de zile, începând cu data de 08 noiembrie 2016 [17]. Respectiv, în instanța de apel procurorul a întreprins acțiuni cu privire la prelungirea măsurii preventive aplicate inculpatului A.V. și asigurarea judecării apelurilor într-un termen scurt [7].

Pe o cauza penală, instanța de apel, deși a menționat formal decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16.02.2016 (f.d.191-verso, vol. IV), nu a respectat prevederile art.436 CPP RM și nu s-a expus asupra indicațiilor directe ale instanței ierarhic superioare, nu a dat apreciere fiecărei probe separat, din punct de vedere a pertinentei, concludenței și utilității, iar cumulului de probe din punctul de vedere a coroborării acestora [19, pct.11]. O asemenea decizie nu poate fi menținută.

Astfel, după dispunerea rejudecării cauzei de instanța de recurs, o nouă examinare a cauzei în instanța de apel se desfășoară în conformitate cu regulile generale de examinare a cauzelor în instanța de fond, cu luarea în considerație limitele stipulate în art.436 CPP RM, indicațiile instanței de recurs și respectarea limitelor în care hotărârea instanței de apel a fost casată. Procurorul participant la judecarea cauzei penale este obligat să mențină un rol activ, inclusiv și la rejudecarea cauzei în instanța de apel, inițiază demersuri în sensul cercetării tuturor probelor administrate în cadrul urmăririi penale, la judecarea cauzei în prima instanță și anterior în instanța de apel, își expune părerea asupra chestiunilor ce apar în ședința instanței de apel, expune în timpul dezbaterilor opinia referitor la aplicarea legii penale și a pedepsei față de inculpat pentru fapta comisă.

Referințe bibliografice:

1. Buneci P. Drept procesual penal: partea specială. București: Editura Fundației „România de mâine”, 2003, 384p.

2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14.03.2003. Republicat în: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.248-251/699 din 05.11.2013.

3. Coteanu I. ș.a. Dicționarul explicativ al limbii române. Ed.2-a, revizuită. București: Univers Enciclopedic Gold, 2016, 1354p.

4. Dolea I. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. (Comentariu aplicativ). Chișinău: „Cartea juridică”, 2016, 859p.

5. Dolea I., Roman D., Sedlețchi Iu. ș.a. Drept procesual penal. Partea specială. Vol.II., ed. a II-a, revizuită și completată. Chișinău: „Cartdidact”, 2006, 335p.

6. Dosarul penal nr.1-199/14 (PIGD nr.19-1-1686-06112014). Arhiva Judecătoriei Comrat sediul Ceadâr-Lunga.

7. Dosarul penal nr.1-147/13. Arhiva Judecătoriei Comrat sediul Ceadâr-Lunga.

8. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 26.01.2010, nr.1ra-27/2010. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 25.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

9. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 26.01.2010, nr.1ra-75/2010. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 25.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

10. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 24.01.2012, nr.1ra-54/2012. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

11. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 27.04.1999, nr.1ca-41/99. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

12. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 21.10.2014, nr.1ra-1546/2014. [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=3145

13. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova din 23.03.2010, nr.1ra-221/2010. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 25.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

14. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 21.11.2017, nr.1ra-1483/2017. [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9826

15. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova din 18.01.2011, nr.1ra-37/2011. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.5, p.11, 2011.

16. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova din 26.01.2010, nr.1ra-89/2010. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

17. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 25.02.2020, nr.1ra-145/2020. [Accesat 30.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15449

18. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 08.11.2016, nr.1ra-1533/2016. [Accesat 30.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=7548

19. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 05.02.2019, nr.1ra-125/2019. [Accesat 30.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12890

20. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.9 din 30.10.2009, Cu privire la judecarea recursului ordinar în cauza penală. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2010, nr.5, pag.4

21. Hotărârea Prezidiului Judecătoriei Supreme RSSM din 09.12.1983, nr.1y-123/83. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 26.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

22. Mateuț Gh. Procedura penală. Partea specială. Vol.II. București: Editura „Lumina Lex”, 1998, 276p.

23. Papadopol V., Turuianu C. Apelul penal. București: Casa de editură

„Șansa”, 1993, 293p.

24. Paraschiv C.S. Apelul Penal. București: Editura „Hamangiu”, 2019, 272p.

25. Paraschiv C.S. Drept procesual penal. București: Editura „Lumina Lex”, 2002, 591p.

26. Volonciu N. Tratat de procedură penală. Partea specială. Vol.II. București: Editura „Paideia”, 1994, 280p.

27. Определение Коллегии по уголовным делам Высшей судебной палаты Республики Молдова, №1ra-85/2010, от 02.02.2010. În: Бюллетень Высшей судебной палаты Республики Молдова, №9, 2010, с.24.

RECURSUL EFECTIV PRIN PRISMA CONTROLULUI JUDICIAR

*CARAJELEASCOV CRISTINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, la art.2 prevede obligația statelor de a garanta persoanelor aflate sub jurisdicția sa dreptul la un recurs efectiv.

La art.8 al Declarației Universale a Drepturilor Omului, se stipulează că, orice persoana are dreptul la satisfacția efectivă din partea instanțelor juridice naționale competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce-i sunt recunoscute prin constituție sau lege.

Potrivit art.13 CtEDO, orice persoană, ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de prezenta convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale.

Așadar, importanța asigurării unui recurs efectiv în cadrul jurisdicției naționale derivă din reglementările internaționale menite să permită remedierea drepturilor încălcate pe plan național, ce vine de altfel și ca un postulat condiționat de CtEDO.

Scopul principal al art. 13 din Convenție este de a crește nivelul de protecție jurisdicțională oferit persoanelor care pretind existența unei presupuse încălcări a drepturilor omului. În acest sens, dreptul la un remediu efectiv este o condiție prealabilă esențială pentru o politică eficientă a drepturilor omului. În același timp, această dispoziție face trimitere la principiul subsidiarității, fiind unul dintre fundamentele de bază ale mecanismului Convenției Europene. Autoritățile naționale ale statelor-părți au sarcina de bază de a garanta drepturile și libertățile consacrate de Convenție, în timp ce Curtea servește drept plasă de siguranță. Statul părât trebuie să aibă posibilitatea de a redresa situația contestată prin mijloace proprii și în cadrul propriului său sistem juridic intern. [7, pag.269]

În general, Curtea s-a expus asupra efectivității recursului menționând faptul că nu este necesar ca remediul să fie regăsit într-o instanță judecătorească, fiind suficient și un organ care are abilități suficiente din punct de vedere practic în a redresa situația ce a impus necesitatea contestării. Adică ar fi suficientă existența unei instituții ce ar avea competență de revizuire a unei decizii, preponderent prin restabilirea dreptului lezat.

În legislația procesual penală, efectivitatea recursului se transpune prin existența unei posibilități reale a persoanei de a contesta printr-o plângere depusă unei instanțe ierarhic superioare cu referire la dreptul pe care îl consideră că a fost lezat, încălcat. O importanță deosebită este ca posibilitatea unei eventuale contestări să fie prevăzută de legea internă, adică legiuitorul să prevadă căile de atac și să asigure accesul la aplicabilitatea efectivă a acestora.

La art.305 alin.(7) Cod de procedură penală, este prevăzut că încheierile judecătorului de instrucție adoptate în condițiile prezentului articol (se are în vedere încheierea emisă de către judecătorul de instrucție în rezultatul examinării demersului cu privire la efectuarea acțiunilor de urmărire penală sau măsurilor speciale de investigație) poate fi contestată cu recurs la curtea de apel. În această ipoteză, legislația națională răspunde cerințelor internaționale asigurând un

recurs exteriorizat prin contestarea actului judecătoresc, încheierea, prin care s-a admis/respins acțiunea procesuală în privința persoanei care are un statut procesual în cadrul cauzei penale care se consideră lezată într-un drept al său prin încheierea emisă de către judecătorul de instrucție, ce generează efecte juridice.

În speța *Lisovaia c. Moldovei*, [9, § 24-27] reclamanta a comunicat că nu a avut niciun remediu, în temeiul dreptului intern, de a se plânge de încălcarea dreptului său la inviolabilitatea domiciliului. În speță, Guvernul a indicat o cale de atac și anume articolul 305 alin.(8) din Codul de procedură penală, susținând că reclamanta ar putea să se bazeze pe aceasta ca mijloc de a contesta mandatul de percheziție. Cu toate acestea, Curtea notează că această dispoziție nu era în vigoare în momentul evenimentelor în cauză și că a fost introdusă abia după aproape patru ani și anume la 27.10.2012, pe când evenimentele din speță, adică percheziția propriu-zisă a avut loc la 30.10.2008. Curtea consideră că nu s-a demonstrat existența unor căi de atac efective în dreptul intern ce privește plângerea reclamantei în temeiul articolului 8.

Căile de atac împotriva hotărârilor pronunțate de o instanță oferă părții în proces posibilitatea de a obține, înainte ca soluția dată litigiului să fi devenit definitivă sau irevocabilă, remedierea eventualelor erori de fapt sau de drept admise de instanța inferioară. În cadrul judecării în căile de atac, se presupune că erorile vor fi înlăturate. Sub acest aspect, căile de atac sunt considerate ca remedii procesuale.[5, pag.444]

Cu toate acestea în speța *Kaya c. Turcie*, Curtea s-a expus că un remediu nu poate fi interpretat ca fiind o nouă cale de atac împotriva soluției date de o instanță pe fond. [8, § 108]

Tot în acest context, reiterăm art.35 din Convenție, care prevede ca condiție de admisibilitate a cererii în fața Curții, epuizarea căilor de recurs interne.

Noțiunea de recurs efectiv în sensul art. 13 presupune, dincolo de plata unei indemnizări, atunci când aceasta are a fi acordată, desfășurarea de investigații aprofundate și efective care să conducă la identificarea și pedepsirea responsabililor și accesul efectiv la rezultatele anchetei. Văzute prin prisma acestor imperative, exigențele art. 13 sunt mai largi decât obligația procedurală de a desfășura o anchetă efectivă pe care o impune statelor contractante într-o asemenea situație. [1, pag.884]

Pentru a fi posibilă exercitarea dreptului la un remediu efectiv, este necesară întrunirea unor condiții și anume avem nevoie de existența unei hotărâri a instanței de judecată, să fie susceptibilă de a fi contestată, să fie prevăzută o cale de atac, subiectul (partea) să fie abilitat cu dreptul de a contesta.

Așa fiind, din punct de vedere al naturii sale juridice, dreptul de „recurs” instituit de art. 13 este un drept subiectiv de natură procedurală: el garantează, în privința drepturilor și libertăților prevăzute de Convenție, un „drept de acces” în fața judecătorului intern sau în fața oricărei alte autorități competente ce poate dispune „redresarea” situației litigioase, adică înlăturarea încălcării denunțate și a consecințelor sale pentru titularul dreptului încălcat. [1, pag.869-870]

Un aspect important și definitor al dreptului la un remediu efectiv consfințit de CEDO și pus în aplicare de către Curte este faptul că Curtea prin constatarea încălcării dreptului la remediu efectiv nu poate repune persoana în situația precedentă, precum o instanță națională prin constatarea încălcării drepturilor și libertăților persoanei poate anula actul procedural care a generat încălcarea

drepturilor persoanei prin ce repune situația inițială. Da, decizia Curții prin care se constată violarea unui drept garantat urmează a fi pusă în executare de către instanțele naționale și aplicabil acel sistem recompensator, evaluat financiar, însă încălcarea propriu-zisă a dreptului nu poate fi restabilă.

Așadar, dreptul la un recurs efectiv este un drept care nu are o existență de sine stătătoare având nevoie de existența unui drept premisă la care se va referi acest drept la un recurs efectiv.

Dreptul la un recurs efectiv transpus în legislația națională reprezintă posibilitatea reală de a contesta un act judecătoresc, în situația noastră a încheierii emise de către judecătorul de instrucție în cadrul urmăririi penale, deci legislația să prevadă o cale de atac, o cale de verificare a legalității de către o instanță ierarhic superioară a unei hotărâri emise de către o instanță ierarhic inferioară. Curtea expunându-se asupra efectivității recursului a menționat că recursul urmează să aibă scopul și posibilitatea reală a reparării dreptului încălcat, chiar dacă soluția expusă de instanța de recurs nu este favorabilă părătului, recursul se consideră efectiv prin faptul examinării cererii ultimului și expunerii asupra stării de fapt.

Curtea a stipulat trei principii majore ce stau la baza obligației pozitive puse pe seama statului în virtutea art. 13. Primul principiu presupune că statul este obligat să asigure un remediu efectiv în cazul în care persoanele dispun de o "cerere discutabilă" precum că sunt victime ale unei încălcări a drepturilor garantate de Convenție. Al doilea principiu prevede că statele pot satisface obligația de a asigura un remediu național efectiv prin disponibilitatea agențiilor non-judiciare adecvate. Al treilea principiu autorizează statele să îndeplinească obligația remediei naționale efective prin combinarea diferitor metode de despăgubire. Totodată, Curtea de multiple ori a subliniat că remediu consacrat de art. 13 urmează să fie efectiv atât în practică, cât și în drept în special în sensul că exercitarea acesteia nu trebuie să fie împiedicată în mod nejustificat prin actele sau omisiunile autorităților statului reclamat. [6, pag.164]

Un aspect important reținut de practica Curții este interferanța art.6 în coraport cu art.13, multă vreme ea a considerat că, în ipoteza în care a constatat o încălcare a dispozițiilor art. 6 parag. 1 nu este necesar ca, dacă era invocat și art. 13, să se mai pronunțe cu privire la acest capăt de cerere, deoarece art. 6 parag. 1 constituie o *lexspecialis* prin raportare la dispozițiile art. 13, exigențele acestui din urmă text fiind mai puțin stricte decât cele ale art. 6 parag. 1; garanțiile sale erau considerate, astfel, ca fiind absorbite de cele înscrise în art. 6 parag. [1, pag.880]

Nu putem nega faptul că judecătorul abilitat cu atribuțiile judecătorului de instrucție în cadrul urmăririi penale are un aport semnificativ în procesul de apreciere a proporționalității acțiunii procesuale în coraport cu restrângerea dreptului persoanei.

Calea de atac, recursul reprezintă în sine o reexaminare a hotărârii unei instanțe ierarhic inferioare, fiind un garant împotriva arbitrariului, oferit prin implementarea dreptului de a contesta încheierea emisă de către judecătorul de instrucție. În rezultatul analizei textului normei de la art.305 alin.(8) Cod de procedură penală, depistăm o lacună evidentă, transpusă prin lipsa indicării exprese a termenului în cadrul căruia urmează a fi depus recursul în cauză. Capitolul VIII din Codul de procedură penală, care reglementează controlul judiciar al procedurii prejudiciară, indică la art.311alin.(1) Cod de procedură penală, recursul împotriva încheierii judecătorului de instrucție privind aplicarea

sau neaplicare areștii preventive sau a areștării la domiciliu, privind prelungirea sau refuzul de a prelungi durata, privind liberarea provizorie sau refuzul liberării provizorii se depune în termen de 3 zile de la data adoptării încheierii. Regula generală, stipulată la art.439 alin.(1) Cod de procedură penală, prevede exercitarea dreptului la recurs în termen de 15 zile.

Așadar se atestă lipsa reglementării termenului de contestare a încheierii judecătorului abilitat cu atribuțiile judecătorului de instrucție, cu referire la autorizarea acțiunilor de urmărire penală și acțiunilor speciale de investigație, emisă la demersul procurorului. Or, sensibilitatea subiectului abordat ar impune necesitatea indicării termenului, ori, ramura dreptului penal și procesului penal exclude posibilitatea interpretării legii prin analogie, pentru a nu permite încălcarea principiului legalității procesului penal, astfel suntem în prezența unei situații incerte cu referire la termen.

De aici propunem, adăugarea în cadrul normei procesual penale, a sintagmei „în decurs de 3 zile de la data pronunțării sau aducerii la cunoștință”. Un alt aspect nu mai puțin important care necesită a fi abordat prin prisma efectivității recursului și subiecților abilitați de a contesta este stipularea posibilității contestării după aducerea la cunoștință a încheierii.

Etapei de urmărire penală îi este caracteristic principiul secretului urmăririi penale, iar în procesul acumulării probatoriului și atingerii scopului propriu zis al procesului penal se porcede la autorizarea unor acțiuni de urmărire penală și măsuri speciale de investigație fără antrenarea participării persoanelor în privința cărora se efectuează investigația și acțiunea procesuală poate să le lezeze drepturile și libertățile. În acest context, acțiunea procesuală autorizată prin încheierea judecătorului de instrucție, poate fi efectuată de către organul de urmărire peste acel termen propus de autor în vederea contestării „3 zile”, după pronunțarea încheierii, iar în vederea asigurării posibilității contestării persoanei care se consideră lezată în drepturile sale prin admiterea sau respingerea demersului procurorului privind efectuarea acțiunii procesuale, astfel asigurând persoanei un drept efectiv de a aplica instituția recursului.

În unele situații eronat se încearcă a interpreta aplicabilitatea art.313 Cod de procedură penală, ca fiind un recurs deghizat în privința acțiunilor organului de urmărire penală. În speța *Manchevschi v. Moldovei*, [10, § 30-33] la plângerea pârâtului privind lipsa unui remediu efectiv pe plan național, Guvernul a notificat prezența în legislația națională a prevederilor art.313 CPP, prin care pârâtul putea contesta acțiunile organului de urmărire penală, privind efectuarea percheziției la domiciliul și biroul reclamantului, însă ultimul a evitat epuizarea tuturor căilor de atac naționale făcând inadmisibilă cererea sa în fața Curții. În speța dată Curtea nu a considerat necesar să soluționeze disputa dintre părți, exprimând dubii în privința șanselor de succes ale unei plângeri privind ilegalitatea unei acțiuni înaintate la judecătorul de instrucție care tocmai a autorizat-o și a decis că aceasta este legală și întemeiată.

Așadar, aplicabilitatea art.313 CPP și art.305 alin.(8) CPP, se aplică procedurilor diametral distincte, dacă în baza art.305 alin.(8) CPP, se exteriorizează dezacordul cu un act procedural, încheierea, emis de către judecătorul abilitat cu atribuțiile judecătorului de instrucție, atunci art.313 CPP, vine să expună dezacordul cu acțiunea/inacțiunea organului de urmărire penală, sau actul procedural emis de către organul de urmărire penală.

În contextul celor expuse, menționăm importanța asigurării existenței pe plan național al pârgھیilor procesuale de remediere a drepturilor și libertăților lezate persoanelor în cadrul procedurilor penale, prin prisma gradelor de jurisdicție ce permit verificarea corespunderii standardelor internaționale în materia respectării drepturilor omului în fiecare speță separat.

Referințe bibliografice:

1. Bîrsan Corneliu, Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole, Vol. I Drepturi și libertăți, Editura, All Beck, București, 2005, 672 pag.;
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 14 martie 2003, în vigoare din 12 iunie 2003, MO nr.104-110 din 07 iunie 2003;
3. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.54-55/502;
4. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.217 din 28.07.1990, în Veștile nr.8 din 30.08.1990;
5. Klaus Sollfrank, coord de proiect, Constituția Republicii Moldova: comentariu, Editura, Arc, „Europress”, Chișinău, 2012, 576 pag.;
6. Poalelungi Mihai, Obligații pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, monografie, Chișinău, 2015, 290 pag.;
7. Poalelungi Mihai, Sârcu Diana, coord., Convenția Europeană a Drepturilor Omului: Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova: Concluzii și recomandări, Institutul Național al Justiție, Chișinău, 2018, 576 pag.;
8. Speța Kaya c. Turciei, hotărâre din 19.02.1998, în baza de date HUDOC <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58138>
9. Speța Lisovaia c. Moldovei, hotărâre din 16.01.2018, în baza de date HUDOC <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180287>
10. Speța Mancevschi c. Moldovei, hotărâre din 07.10.2008, în baza de date HUDOC <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112853>

ACCESUL PĂRȚILOR LA PROCESUL VERBAL AL ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ PRECUM ȘI LA ÎNREGISTRĂRILE AUDIO A ACESTORA DIN PRISMA PROTECȚIEI DATELOR CU CARACTER PERSONAL

CRISTEA DANIEL,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” Republica Moldova

Ambiția de a promova protecția datelor cu caracter personal în cadrul ședințelor de judecată privind accesul părților la procesul verbal al ședințelor de judecată și la înregistrările audio atât prin consolidarea încrederii cât și prin programarea unei serii de garanții procedurale este departe de a fi epuizată cu acest prim corpus. Lista măsurilor prevăzute nu a fost exhaustivă și, în plus, acțiunea referitoare la protecția datelor cu caracter personal părților trebuie inclusă.

Legalitatea unui act trebuie evaluată pe baza elementelor de fapt și de drept existente la data adoptării aceluiași act, în timp ce obligația de a interpreta un act de drept secundar în conformitate cu dreptul primar derivă din principiul general al interpretării conform căruia o dispoziție trebuie interpretată pe cât posibil într-o manieră care nu pune în discuție legalitatea acesteia. De aceea, la articolele din Codurile de procedură penală din Republica Moldova 336, 337 și România 369, în măsură în care interpretarea și aplicarea legislațiilor privind protecția datelor cu caracter personal se aplică tuturor părților din dosarele cauzelor, care trebuiesc aplicate, sarcinile cad în responsabilitatea președinților instanțelor de judecată. Dar, tocmai, incizia asupra circumstanțelor excepționale și clauza de inviolabilitate a obligației de respectare a drepturilor fundamentale cuprinse potrivit legislației privind protecția datelor cu caracter personal prin luarea de măsuri determină să se ia în considerare obligațiile judecătorilor atunci când aceștia din urmă constată că procedura de aplicare privind protecția datelor cu caracter personal părților din dosare trebuie aplicată, rolul activ și responsabilitatea căzând asupra lor. În primul rând, judecătorul trebuie să evalueze riscul. Trebuie să fie „real”; judecătorul trebuie „să se bazeze pe informații obiective, fiabile, precise și corect actualizate cu privire la date cu caracter personal, condițiile în care se impune divulgarea lor odată cu aplicarea legii prevăzută de Codurile de procedură penale și să arate existența importanței de divulgare sau nu a datelor cu caracter personal. Pentru a face acest lucru, judecătorii trebuie să accepte că aceste elemente pot rezulta din deciziile lor. Cu toate acestea, constatarea unui risc real, atât în aplicarea Cpp cât și a legislației privind protecția datelor cu caracter personal, impune ca judecătorii să evalueze, în mod concret și precis, dacă există motive substanțiale pentru a crede că persoana în cauză va fi expusă riscului din cauza condițiilor și deciziilor de divulgare de date cu caracter personal sau de date care conduc la identificarea anumitor părți din dosarele cauzei. Vorbim și de „convingerea completului de judecată care trebuie să fie rezonabilă și să ofere o certitudine rațională asupra adevărului real”. [5, p.179] Mai mult, chiar dacă constată că riscul este real și privește persoana vizată, procedura de divulgare a datelor ar putea fi amânată și nu abandonată. Numai dacă existența acestui risc poate fi exclusă, judecătorul poate decide dacă încetează procedura.

Este necesar să reamintim că, în toate drepturile internaționale privind drepturile omului, securitatea este întotdeauna înțeleasă ca să permită statului să restricționeze și să apere și să protejeze drepturile și libertățile? Observăm aceeași

procedură aplicată de Republica Moldova și de România în Codurile de procedură penală privind accesul părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora. Exemplificăm încălcările prevăzute în articolele menționate, a datelor cu caracter personal. Astfel: Această evoluție este remarcabilă în Republica Moldova și în România în mod tradițional, protecția dreptului la viață privată este foarte puternică. Am trecut astfel de la o lungă perioadă de reacții ostile care s-au aplicat la bazele de date personale, la cea a acceptării lor, apoi la certitudinea necesității lor: doar câteva rezistențe marginale au apărut în fața utilizării acum sistematice a biometriei în raport cu documentele, cu identitatea și prelucrarea acestor date. Rezistența la înregistrare s-a transformat uneori într-o cerere de înregistrare așa cum este prevăzută de Codul de procedură penală în ceea ce privește înregistrările audio și/sau video ale ședinței de judecată. Consensul a fost într-adevăr general, în ciuda unor voci disidente care amintesc că înregistrările audio și/sau video ale ședinței de judecată conțin date cu caracter personal ce se generalizează rapid în ansamblul său. Rezistența la răspândirea considerabilă și perfect predictibilă a înregistrărilor este de apanajul instanțelor de judecată. Înregistrările ar trebui să folosească doar intereselor instanțelor de judecată.

În ciuda acestei vagitudini conceptuale, și dacă se dorește încercarea de a înțelege legal o anumită perspectivă actuală a întăririi protecției datelor cu caracter personal, poate fi util să ne referim la un principiu legal recent, care trebuie preluat de judecători, respectiv principiul precauției, care a fost dezvoltat în principal și care justifică progresiv instituirea unui cadru legal real. Într-adevăr, în numele unui principiu de precauție real, trebuie introduse într-adevăr un set de tehnologii de securitate și să folosim baze de date exponențiale, care devin mijlocul de anticipare a comportamentelor "la risc. Am căzut astfel într-un univers de „precauție” omnipresent. Întrucât relația dintre securitate și democrație este centrală, instanțele de judecată trebuie să abordeze problema protecției datelor cu caracter personal părților din dosare din perspectiva respectării persoanelor în ceea ce privește eventualele încălcări ale drepturilor lor. Dar dacă textele de protecție sunt numeroase, acestea sunt adesea ilizibile, mai ales că instanțele însărcinate cu controlul respectării acestor protecții produc o multitudine de opinii, analize, comentarii care nu adaugă clarități și a cărei eficiență te poate lăsa sceptic. Ca și în literatura de specialitate așa cum sunt specificate raporturile din procesul penal și noi le considerăm „determinate de aspecte diferite sui generis datorită conținutului lor”.[4,p.21]

Dreptul la confidențialitate în contrapartida înregistrărilor audio și video în cadrul ședințelor de judecată în tratamentul de securitate a fost întotdeauna solicitată în ceea ce privește protecția vieții private, care este abordată mai mult și mai riguros de către fiecare instanță de judecată.

Această concepție puternică a dreptului la viață privată este apropiată de poziția dezvoltată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, bazată pe articolul 8 [CEDO] . Considerată o răscruce de drept, articolul 8 este permis, instanțele de judecată vor elabora măsuri deosebit de diversificate privind protecția vieții private, extinzând-o la anumite tehnologii și măsuri de securitate. Observația este simplă: pe baza legislației protecției datelor cu caracter personal se justifică extinderea considerabilă și asupra aplicării ei. Cu toate acestea, este clar că această protecție, chiar și atunci când este oferită specific, devine din ce în ce mai formală.

Legile specifice referitoare la protecția datelor cu caracter personal au dus la autonomia lor treptată cu privire la conceptul general al dreptului la viață privată. Protecția datelor cu caracter personal este acum un domeniu independent, astăzi foarte legal construit și foarte prezent, cel puțin formal, în cadrul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora dar și în toată faza de judecată și nu numai. Conceptul de date cu caracter personal a crescut, textele dând definiții foarte largi. Astfel, în prezent, există un consens în ceea ce privește asimilarea datelor din înregistrările audio cu datele personale. Pe de altă parte, majoritatea înregistrărilor sunt în afara controlului de protecție a datelor cu caracter personal. Cu toate acestea, ar fi mai coerent să se aplice textele de protecție asupra datelor cu caracter personal și asupra înregistrările audio și/video din cadrul ședințelor de judecată prin anonimizarea sau ascunderea datelor [3,p.13] atunci când participanții la proces, potrivit art. 336, alin.9 din C.p.p. RM, solicită vizionarea lor.

Trebuie menționat și faptul că, trebuie dezvoltată o poziție foarte puternică cu privire la constituirea bazelor de date: caracteristicile înregistrările audio și video trebuie păstrate doar pe un suport individual, în nici un caz într-o bază de date care să grupeze caracteristicile altor persoane. Securitatea tehnică a bazelor de date personale în general, și mai ales în contextul fișierelor de securitate „sensibile” care conțin date din înregistrările audio și video trebuie să fie o preocupare majoră astăzi de instanțele de judecată. Fragilitatea lor este într-adevăr incontestabilă, deși afirmă declarațiile publice. Una dintre problemele cheie a instanțelor este autentificarea persoanelor care pot accesa datele, precum și mijloacele de a lupta împotriva accesului prin care se pot dezvălui date. Ne referim la securizarea sistemelor și identificarea efectivă a drepturilor. A devenit clar că identificarea printr-o parolă simplă a devenit insuficientă și justifică nevoia de a securiza.

Statele membre ale UE au trebuit să investească autoritatea lor națională de supraveghere asupra puterilor generale specificate de Directiva privind protecția datelor (puterea de a consilia autoritățile instanțelor de judecată atunci când elaborează măsuri), respectiv reglementări sau dispoziții referitoare la protecția drepturilor și libertăților persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal a accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora. Aceste dispoziții privind protecția datelor nu au fost puse în aplicare pe deplin de către instanțele de judecată și, prin urmare, unele instanțe de judecată au instrumente foarte limitate pentru a-și îndeplini misiunea și legalitatea. Ca și caz de încălcare a protecției datelor cu caracter personal exemplificăm art.336, alin.9 din C.p.p. al RM unde în cadrul examinării cauzei în ședință închisă participanții la proces au dreptul să ia cunoștință de procesul-verbal întocmit în scris, să ia notițe de pe acesta și să audieze/vizioneze înregistrările audio și/sau video ale ședinței de judecată respective [2,p.183-184] fără a se menționa modalitatea de protecție a datelor cu caracter personal.

Atât Republica Moldova cât și România au pus în aplicare în sistemele lor juridic capitolul III din Directiva privind protecția datelor, respectiv „Acțiunile în justiție, răspunderea și sancțiunile”. [1] Acest capitol invită autoritățile naționale, și instanțele de judecată în cazul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora să ofere utilizarea adecvată și efectivă pentru a asigura respectarea drepturilor garantate de legislația privind protecția datelor personale; adoptă sancțiuni adecvate și proporționale care tre-

buie aplicate în caz de încălcare a legii privind protecția datelor și daune compensatorii pentru cei care au suferit daune ca urmare a prelucrării ilegale a datelor cu caracter personal ale acestora . Cu toate acestea, întrucât dispozițiile Directivei privind protecția datelor stabilesc doar obiectivul care trebuie atins fără a specifica criteriile detaliate care trebuie respectate, o serie de diferențe sunt în aplicarea Cpp și legislația privind protecția datelor. Acestea se referă atât la posibilitatea obținerii unei despăgubiri, cât și la plata daunelor.

Articolul 22 din Directiva privind protecția datelor [1] codifică obligația generală a instanței de judecată, în cazul încălcării și divulgării datelor cu caracter personal în cazul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora, de a prevedea că orice persoană are un drept de apel în caz de încălcarea drepturilor garantate acestuia . Aceștia se pot adresa prin : a) contestații administrative la Autoritatea sau Centrul pentru protecția datelor ; (b) căi de atac nejudiciare în fața autorității de supraveghere (ca o alternativă la o acțiune judecătorească care a încălcat sau divulgat date cu caracter personal în cadrul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora) ; (c) căile de atac disponibile în cadrul unei instanțe obișnuite.

Există o serie de deficiențe atunci când se ia în considerare nivelul efectiv de conformitate cu legislația relevantă privind protecția datelor, în special în ceea ce privește cerința încălcării și divulgării datelor cu caracter personal în cazul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora la care sunt supuși președinții instanțelor de judecată, responsabili pentru operațiuni de prelucrare a datelor. Deși într-un număr de state membre este dificil să evaluezi respectarea efectivă a legislației privind protecția datelor din cauza lipsei de informații fiabile sau exacte, se pare că în Republica Moldova și în România în teorie, există un decalaj între protecția drepturilor de viață, care poate fi formal și respecte cerințele prevăzute de legislația europeană și internațională și protecția lor în practică. De exemplu, nivelul de conformitate cu legislația privind protecția datelor este surprinzător de scăzut în faza de judecată în cazul accesului părților la procesul verbal al ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio a acestora în Republica Moldova și România. Mai mult decât atât, lipsa unor concepte clare (sau interpretări comune) cu privire la conceptele relevante (cum ar fi „ date personale “, „ metode de aplicare “, etc.) creează incertitudini cu privire la activitățile care intră sub incidența legilor privind datele cu caracter personal. Grupul de lucru al articolului 29 joacă un rol crucial în eforturile de a stabili o înțelegere comună a acestor termeni vagi, dar acest proces depinde și de acceptarea și aplicarea acestor interpretări de instanțele de judecată. Dispersia legislației privind protecția datelor este, de asemenea, o sursă de complexități și inconsecvențe. Prin urmare, deși o aplicație practică mai bună a standardelor de protecție a datelor de către părțile interesate ar putea fi suficientă pentru a rezolva prima problemă, legi suplimentare, care înlocuiesc dispozițiile vagi și simplifică cadrul legal, ar fi utile pentru remedierea celei de-a doua probleme. Majoritatea deficiențelor rezultate din natura complexă și imprecisă a legislației privind protecția datelor sunt în mare parte legate de formularea Directivei privind protecția datelor : în acest sens, soluțiile trebuie găsite și rezolvate.

Concluzii. Ca și concluzii putem spune că, în această fază, de întărire a confidențialității și protejării datelor cu caracter personal, trebuie desemnat

și responsabilul cu protecția datelor (DPO) care se impune la nivelul fiecărei instanțe de judecată întrucât judecătorii judecă cauzele penale și sunt și trebuie să fie implicați în monitorizarea periodică și sistematică a protejării datelor cu caracter personal.

Ca și responsabilități ale DPO relatez:

- informarea conducerii instanțelor și a angajaților acestora cu privire la cerințele conformității și aplicării GDPR;
- instruirea personalului implicat în prelucrarea datelor și luarea de măsuri prin anonimizarea sau excluderea datelor din cadrul proceselor verbale ale ședințelor de judecată precum și la înregistrările audio/video a acestora atunci când participanții la proces le solicită;
- efectuarea de audituri pentru a asigura respectarea și soluționarea proactivă a problemelor potențiale;
- servirea ca punct de contact între instanțe și DPA;
- păstrarea evidenței cuprinzătoare a tuturor activităților de prelucrare a datelor desfășurate de instanțele de judecată;
- interfațarea cu persoanele vizate pentru a le informa despre modul în care datele lor sunt utilizate, drepturile lor de a șterge datele lor personale și ce măsuri a pus la dispoziție judecătorii pentru protejarea informațiilor lor personale.
- să actualizeze notificările de informare și politicile de confidențialitate pentru a oferi baza legală pe baza căreia sunt prelucrate datele și toate drepturile persoanelor vizate furnizate de GDPR;
- Informarea DPA și a persoanelor vizate cu privire la orice încălcare a securității datelor cu caracter personal.

În cazul în care încălcarea de securitate provoacă riscuri grave pentru drepturile și libertățile persoanelor fizice în această fază, operatorul de date trebuie să aibe obligația de a depune o notificare de încălcare la DPA. Încălcarea trebuie notificată DPA în termen de 72 de ore de la data la care judecătorul este conștient de aceasta. Conform articolului 34 din GDPR, atunci când încălcarea datelor cu caracter personal poate duce la un risc ridicat în ceea ce privește drepturile și libertățile persoanelor fizice, această încălcare trebuie, de asemenea, imediat notificată persoanelor vizate, regula care trebuie aplicată și în această fază, obligație ce trebuie să revină judecătorilor.

Instanțele de judecată aplică legea conform Cpp. În același timp, odată cu aplicarea Cpp, instanțele se conformează și aplică și legislația privind protecția datelor cu caracter personal, legislație care este adusă la cunoștință tuturor instanțelor de judecată prin instruire și prelucrare, regulile devenind obligatorii în ceea ce privește aplicarea lor.

Referințe bibliografice:

1. A se vedea pentru a se înțelege Cap.III din Directiva 95/46/CE pe <https://www.dataprotection.ro>>...PDF, vizitat la 08.05.2020;
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, Actualizat la 01.10.2018, Tipografia Centrală, Chișinău, 2018, 264 pag;
3. Sorina Macrinici, Vladislav Gribincea, Procesul-verbal și înregistrarea audio a ședințelor de judecată – exactitate sau dublarea sarcinilor?, USAID, Chișinău, 2015, 23 pag, A se vedea pe <https://crjm.org>>2015/12, PDF;

4. Traian Pop, Drept procesual penal, vol. II. Partea generală, Tipografia Națională, Cluj, 1946, 550 pag.;

5. Traian Pop, Drept procesual penal, vol. III. Partea generală, Tipografia Națională S.A., Cluj, 1947, 505 pag.

**PROCEDURA PRIVIND URMĂRIREA PENALĂ ȘI JUDECAREA CAUZELOR PRIVIND INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE DE PERSOANE JURIDICE
STUDIU COMPARATIV ÎNTRE REGLEMENTAREA DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA**

DUMITRESCU FLORIN-GEORGE,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Necesitatea adaptării justiției la evoluția infracționalității și a răspunde astfel într-un mod cât mai eficient la situația socială contemporană, a determinat instituirea în dreptul penal, atât al Republicii Moldova cât și al României, a instituției răspunderii persoanei juridice. Pe bază de consecință s-au adaptat și regulile procedurale la aceste modificări.

În ceea ce privește sfera infracțiunilor care pot fi săvârșite de către persoana juridică, Republica Moldova a ales ”sistemul clauzei speciale”, ceea ce înseamnă că persoanele juridice răspund penal pentru ”infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială...” din Codul penal RM [7], pe când legislația românească, a optat pentru ”sistemul clauzei generale”, ceea ce presupune că persoana juridică poate comite în calitate de participant (autor, instigator sau complice), de principiu, orice infracțiune, indiferent de natura sau gravitatea acesteia, constatarea dacă sunt întrunite elementele de atragere a răspunderii penale făcându-se la cazul concret [8].

”Autoritățile publice” reprezintă excepția răspunderii penale a persoanelor juridice în ambele legislații. România a inclus pe lista scurtă a excepțiilor ”statul ca persoană juridică” [4] și ”instituțiile publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat”.

Procedura privind urmărirea penală și judecarea cauzelor privind infracțiunile săvârșite de persoanele juridice este reglementată de legiuitorul moldav ca procedură specială în capitolul VI al Titlului III din Partea specială a Codului de procedură penală [5]. Și dreptul procesual român cunoaște o astfel de reglementare ce se regăsește în capitolul II al Titlului IV din Partea specială a Codului de procedură penală [6].

Dacă în legislația românească toate fazele procesului penal [14] se regăsesc în Codul de procedură penală, în reglementarea supusă comparării, doar urmărirea penală și judecarea sunt prevăzute în actul normativ omolog din Republica Moldova, aspect ce se regăsește și în denumirea marginală a titlului. În ceea ce privește ultima fază a procesului penal, aceasta se regăsește distinct în Codul de executare al Republicii Moldova [9].

De precizat că această procedură specială are caracter complementar [2] întrucât, și în cazul procedurii tragerii la răspundere penală a persoanelor juridice, se aplică procedura obișnuită, dar ”...cu derogările și completările prevăzute în prezentul capitol” [10].

Normele speciale care derogă sau completează de la procedura obișnuită se referă, în principal, la reprezentarea persoanei juridice în procesul penal, la măsurile preventive (comune celor două coduri de procedură penală analizate), la competența teritorială (CPP RM), la locul de citare a persoanei juridice, la măsurile asigurătorii care se pot lua față de persoana juridică, la procedura de informare, la interzicerea fuziunii, a divizării, a reducerii capitalului social, a dizolvării sau a

lichidării, la executarea pedepselor și punerea în executare a acestora (CPP RO).

În ceea ce privește instituția *reprezentării persoanei juridice* în procesul penal, în lumina Codului de procedură penală al Republicii Moldova, s-au ridicat destul de multe întrebări în practică, având în vedere și reglementarea lapidară a acesteia.

Cum o persoană juridică nu se poate prezenta în fața procurorului sau judecătorului ca orice persoană fizică, era evidentă necesitatea adaptării normelor de procedură ca o persoană fizică să poată să fie "voința" persoanei juridice.

Conform art. 521 alin. 1 CPP RM, "*urmărirea penală în cazul tragerii la răspundere penală a persoanei juridice se efectuează cu participarea reprezentantului legal al acesteia*".

Noțiunea de "reprezentant legal" nu ridică probleme deosebite de interpretare, acesta fiind, de regulă, administratorul numit prin actul constitutiv sau ales de adunarea asociaților. În cazul organelor colegiale de conducere, dacă nu se prevede altfel, președintele consiliului de administrație reprezintă societatea în fața justiției. Din practica judiciară s-a constatat și posibilitatea ca atribuția de reprezentare să fie delegată unui angajat din cadrul firmei (spre exemplu: directorul juridic, șeful oficiului juridic etc), ceea ce înseamnă că ne aflăm în situația unui "reprezentant convențional". Oricum, s-a apreciat că, în procedura penală, persoana juridică trebuie să aibă un reprezentant unic [12].

În analogie cu legislația românească (art. 491 alin. 1 CPP), ne raliem la opinia doctrinară [3] că, în interpretarea dispozițiilor de mai sus, chiar dacă nu se precizează în mod clar, "*persoana juridică va fi reprezentată în cauza penală dedusă cercetării de către persoana care are mandatul de reprezentant legal la momentul procesului și nu la momentul săvârșirii faptei*". Astfel, se constată că această lacună [11] se regăsește în ambele dispoziții supuse comparației.

Decesul sau neidentificarea persoanei fizice care a comis fapta în numele sau în interesul persoanei juridice, prin care se angajează răspunderea penală a persoanei juridice nu constituie un impediment pentru cercetarea penală față de aceasta din urmă.

Conform art. 521 alin. 2 CPP RM, "*în cazul în care urmărirea penală pornită împotriva persoanei juridice se efectuează pentru aceeași faptă sau pentru fapte conexe și în privința reprezentantului ei legal, organul de urmărire penală desemnează un reprezentant al persoanei juridice pentru a o reprezenta în calitate de învinuit*".

Întrucât, răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a participat la săvârșirea aceleiași fapte, în situația în care persoana fizică care reprezintă legal o persoană juridică este urmărită alături de persoana juridică, născându-se un conflict de interese între aceste două persoane, legiuitorul a impus ca organul de urmărire penală să desemneze o persoană fizică care să o reprezinte pe persoana juridică în calitatea procesuală de învinuit. De observat că această persoană nu trebuie să dețină vreo calitate sau pregătire anume.

Din analiza acestei norme constatăm că, persoana juridică nu își poate alege singură persoana fizică care să o reprezinte, respectiv este reglementată doar în faza de urmărire penală (fiind o normă specială este de strictă aplicabilitate).

Aceste deficiențe au fost remediate prin intervenția instanței constituționale în dosarul nr. 132g/2018 în care a pronunțat Hotărârea Curții Constituționale nr. 30 din 22.11.2018 stabilindu-se că *persoanele juridice învinuite sau inculpate*

își vor putea desemna singure, într-un termen rezonabil, reprezentanții în cadrul procedurilor penale. Atunci când nu o vor face, această sarcină le va reveni judecătorilor de instrucție sau, după caz, instanțelor de judecată la solicitarea procurorului [15]. Astfel, constatăm că în cursul urmăririi penale judecătorul de instrucție este noua autoritate care poate desemna reprezentantul legal al persoanei juridice în cazul în care aceasta refuză sau nu poate să își desemneze singură.

Aceste standarde sunt stabilite de legislația românească prin art. 491 alin. 2 și 3 CPP, în care se prevede că, *...dacă persoana juridică nu și-a numit un mandatar, acesta este desemnat, după caz, de către procurorul care efectuează sau supraveghează urmărirea penală, de către judecătorul de cameră preliminară sau de către instanță, din rândul practicienilor în insolvență, autorizați potrivit legii*. Observăm că, în comparație cu CPP RM, în România s-a dorit ca reprezentantul desemnat de organul judiciar să fie calificat.

Chiar dacă nu se prevede în mod expres, în niciuna din cele două legislații supuse comparării, apreciem că în eventualitatea în care după numirea unui reprezentant legal de către procuror sau judecător, după caz, în cursul procedurilor judiciare, persoana juridică își desemnează un reprezentant în procedură, acesta îl va substitui de drept, cu consecința că organul judiciar nu va dispune înlocuirea, ci va constata înlocuirea.

Cu privire la statutul reprezentantului legal al persoanei juridice, întrucât nu este parte în procesul penal, față de acesta nu se pot lua decât măsuri de constrângere aplicate martorului [13], respectiv cele privind obligarea de a se prezenta, aducerea silită și amenda judiciară (se aplică doar de către instanță). Aceleași măsuri sunt stabilite și de legislația românească cu precizarea că abaterea judiciară poate fi aplicată și de procuror în faza de urmărire penală (art. 283-284 CPP RO).

În ceea ce privește măsurile preventive care pot fi dispuse de către organele judiciare în Republica Moldova este de fapt una, respectiv controlul judiciar prin care se pot impune mai multe obligații. Astfel, conform art. 523 alin. 1 și 2 CPP RM, *”(1) Pentru asigurarea unei bune desfășurări a procesului penal, la demersul procurorului, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța de judecată, dacă consideră necesar, poate dispune punerea persoanei juridice sub control judiciar. (2) La dispunerea măsurii prevăzute la alin. (1), persoana juridică poate fi impusă să respecte una sau mai multe din următoarele obligații: 1. depunerea unei cauțiuni, fixate de judecătorul de instrucție sau de instanță, al cărei cuantum nu poate fi mai mic de 1000 de unități convenționale; 2. interdicția de a exercita anumite activități, dacă infracțiunea a fost comisă în exercitarea sau în legătură cu exercitarea acestor activități; 3. interdicția de a emite anumite cecuri ori de a folosi cărți de plată.”*

Măsurile preventive în dreptul procesual penal românesc, conform art. 493 CPP, care pot fi dispuse împotriva persoanei juridice având calitatea de inculpat în procesul penal sunt următoarele: *”a) interdicția inițierii ori, după caz, suspendarea procedurii de dizolvare sau lichidare a persoanei juridice; b) interdicția inițierii ori, după caz, suspendarea fuziunii, a divizării sau a reducerii capitalului social al persoanei juridice, începută anterior sau în cursul urmăririi penale; c) interzicerea unor operațiuni patrimoniale, susceptibile de a antrena diminuarea activului patrimonial sau insolvența persoanei juridice; d) interzicerea încheierii anumitor acte juridice, stabilite de organul judiciar; e) interzicerea desfășurării activităților de natura celor cu ocazia cărora a fost comisă infracțiunea.”*

Un aspect actual din literatura de specialitate moldovenească privind măsurile preventive, care a fost pus în discuție încă din 2015, se referă la "fuzionarea, divizarea, lichidarea și reducerea capitalului social, ce sunt niște mijloace prin care persoana juridică se eschivează de la răspunderea penală. De exemplu, în cazul în care o persoană juridică absorbită printr-o operațiune de fuziune a comis o infracțiune, persoana juridică absorbantă nu poate fi urmărită penal, deoarece fuziunea nu permite transmiterea responsabilității penale. Sau: în cazul urmăririi penale, persoana juridică face operațiuni patrimoniale menite să micșoreze radical capitalul social pentru a nu răspunde cu tot patrimoniul, sau chiar pentru a intra în insolvabilitate. Astfel, este mult mai ușor pentru ea să evite în cele mai multe cazuri pierderi materiale duble și chiar exorbitante, căci sancțiunea materială pentru o persoană juridică este mult mai impunătoare comparativ cu cea aplicabilă persoanei fizice. Sau: în unele cazuri, persoana juridică se poate reorganiza în întreprindere individuală, astfel evitând orice problemă, căci întreprinderea individuală nu răspunde penal. Deci, este o lacuna în legislație și o cale pentru persoana juridică care a comis o infracțiune de a evita răspunderea penală. Iar existența în legislația Republicii Moldova a unor lacune ce permit astfel de modalități de evitare a răspunderii penale ducе la ineficiența acestei noi instituții care este necesară. Ea nu trebuie să figureze în Cod doar pentru a satisface niște așteptări, ci trebuie să-și demonstreze utilitatea și importanța, la fel ca în alte state." [1]

În ceea ce privește *competența teritorială* în cazul săvârșirii infracțiunilor de către persoana juridică era necesară reglementarea întrucât, pentru faza urmăririi penale, nu se regăsesc norme nici în partea generală a CPP RM. Astfel, competența este determinată după următoarele criterii: 1) locul unde a fost săvârșită infracțiunea; 2) locul unde a fost depistat făptuitorul; 3) locul unde domiciliază făptuitorul persoană fizică; 4) locul unde își are sediul persoana juridică; 5) locul unde domiciliază victima sau unde aceasta își are sediul.

În legislația românească nu sunt necesare prevederi speciale privind competența teritorială a urmăririi și judecării infracțiunilor săvârșite de persoanele juridice deoarece această instituție este clar reglementată în partea generală a codului de procedură penală, fiind aplicabile atât persoanelor fizice cât și persoanelor juridice. În schimb, s-a considerat oportun de a se veni cu precizări privind *locul de citare a persoanei juridice*. Astfel, art. 492 CPP se prevede că "persoana juridică se citează la sediul acesteia. Dacă sediul este fictiv ori persoana juridică nu mai funcționează la sediul declarat, iar noul sediu nu este cunoscut, la sediul organului judiciar se afișează o înștiințare...". În cazul în care persoana juridică este reprezentată prin mandatar ales sau numit, citarea se face la locuința acestuia sau la sediul practicianului în insolvență desemnat în calitate de mandatar.

În ceea ce privește *măsurile asiguratorii care se pot lua față de persoana juridică*, în ambele proceduri speciale analizate nu se regăsesc precizări sau norme derogatorii, aspect ce ducе la concluzia că sunt aplicabile pe deplin normele generale. În acest sens, art. 494 CPP RO face precizarea că "față de persoana juridică se pot lua măsuri asiguratorii, dispozițiile art. 249-256 și ale art. 549¹ aplicându-se în mod corespunzător".

În cadrul procedurii speciale privind tragerea la răspundere penală a persoanei juridice, legiuitorul român a stabilit o *procedură de informare* prin

care se "ține evidența" afacerilor judiciare avute de persoanele juridice. Astfel, măsurile de punere în mișcare a acțiunii penale, trimiterile în judecată și măsurile preventive luate față de persoana juridică se comunică organului care a autorizat înființarea sau a înregistrat persoana juridică în vederea efectuării mențiunilor corespunzătoare.

Referințe bibliografice:

1. Buruiană O., Botnaru S. Răspunderea penală a persoanei juridice. Studia Universitatis Moldaviae, 2015, nr. 8(88), pag. 77-80.
2. Costin D.M. Răspunderea persoanei juridice în dreptul penal român. București: Universul Juridic, 2010, pag. 501.
3. Jurma A. Persoana juridică – subiect al răspunderii penale. București: C.H.Beck, 2010, pag. 213.
4. Stancu-Țipișcă M. Persoanele juridice de drept public. București: C.H.Beck 2006, pag. 70.
5. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003. În conformitate cu ultimele modificări și completări din Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Actualizat la 04.04.2017. Chișinău: Farmec-Lux, 2017.
6. Codul de procedură penală al României. Legea 135/2010, M. Of. al României nr. 486/15.07.2010.
7. Codul penal al Republicii Moldova. Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. Publicat 14.04.2009 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 72-74. În conformitate cu ultimele modificări și completări din Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Actualizat la 16.02.2018. Chișinău: Farmec-Lux, 2018.
8. Codul penal al României. Legea 289/2009, M. Of. Al României nr. 510 din 24.07.2009.
9. Codul de executare al Republicii Moldova. Legea nr. 443-XV din 24.12.2004. Publicat 05.11.2010 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 214-220. În conformitate cu ultimele modificări și completări din Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Actualizat la 10.03.2017. Chișinău: Farmec-Lux, 2017.
10. Această sintagmă este prevăzută atât de CPP RM (art. 520), cât și de CPP RO (art. 489 alin. 1).
11. Această precizare este expres prevăzută în art. 706-43 din Codul de procedură penală al Republicii Franceze. Pentru detalii, a se vedea [3].
12. Idem 2, pag. 508.
13. Idem 5, art. 197 alin. 2.
14. În prezent, procesul penal român cunoaște patru faze, respectiv urmărirea penală, camera preliminară, judecata și punerea în executare a hotărârilor *penale* de condamnare rămase definitive, pe când legislația din Republica Moldova a menținut cele trei faze "tradiționale": urmărirea penală, judecata și executarea pedepselor.
15. Site-ul Curții Constituționale al Republicii Moldova (accesat 10.05.2020) <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=677&l=ro>.

**CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎNTRE UMANITATE
ȘI IMPERATIV TEHNOLOGIC**

GEANGU MIHAELA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Una dintre rigorile științifice fundamentale presupune ca, de fiecare dată când este începută o dezbateră, să fie lămurii termenii, conceptele care vor fi folosite în cadrul abordării.

Astfel, certarea științifică este un proces care, dincolo de rigorile procedurale [1], are o finalitate duală: prima se referă la explicarea diverselor fenomene din realitatea care ne înconjoară, iar cea de-a doua are, în prim-plan, crearea de noi realități. Și într-un caz și în celălalt, cercetarea științifică pornește de la curiozitate, de la dorința de a afla, apoi, se desparte în ceea ce privește finalitatea ei. În momentul în care se încearcă găsirea răspunsului pentru întrebarea „de ce?”, vorbim de o încercarea de a explica fenomenele din cadrul realității existente. Astfel, pentru fiecare obiect sau fenomen supus cercetării, se încearcă desfacerea în cele mai mici „subansamble” și „piese”, astfel încât cercetătorul să-și dea seama cum funcționează fiecare și care sunt relațiile dintre ele. Cu alte cuvinte, încearcă să afle din ce este făcut fiecare, de ce se comportă într-un anumit fel și cum interacționează cu celelalte componente[2].

Cea de-a doua finalitate a cercetării este cea care încearcă să creeze o realitate nouă și își propune să găsească răspunsul sau răspunsurile la întrebarea „ce-ar fi dacă?”. În acest context, se încearcă să se emită ipoteze de lucru care să fie verificate prin metodologia și inventarul existent sau, dimpotrivă, să fie imaginate alte modele științifice, cu ajutorul cărora cercetătorul să poată înțelege care ar fi posibilele rezultate ce ar putea fi obținute în urma diverselor combinații de interacțiuni între obiectele și fenomenele a căror funcționalitate se presupune că o stăpânim în totalitate. În momentul în care se obțin răspunsuri la întrebările inițiale, de obicei acestea dau naștere la alte întrebări și așa mai departe. Practic, noile răspunsuri, dar mai ales întrebări, îl ajută pe cercetător să-și extindă orizontul cunoașterii și al înțelegerii, încât se poate vorbi de „crearea unei noi lumi”, a unui nou univers, se poate vorbi de descoperirea unor „noi realități”, care schimbă modul de raportare față de vechea realitate, cea de la care s-a pornit în această aventură a explorării științifice, a cunoașterii.

Dacă realitatea nouă este percepută ca fiind mai „bună” decât cea de la care s-a pornit, atunci se vorbește de „progres”, de „evoluție”, dacă, însă, descoperirile respective pot și, uneori, chiar sunt folosite în scopuri negative, atunci comunitatea științifică, cât și cea socială în ansamblul ei, devin subiective, refuză acceptarea responsabilității și relativizează „vina”, vorbind despre norme etice care ar putea fi încălțate prin reaua întrebuintare a descoperirilor respective.

Aceasta a fost situația până nu demult. Exemplul clasic este cel al descoperirii fuziunii nucleare care poate fi folosită, deopotrivă, pentru a provoca moarte, prin detonarea bombelor atomice, sau, dimpotrivă, pentru a da viață și a crește nivelul de trai prin generarea de energie electrică în cadrul centralelor nucleare. Sunt, practic, două fețe ale aceleiași monede și, în continuare, savanți, juriști, filosofi și chiar politicieni dezbate dacă această descoperire are un impact „negativ” sau „pozitiv” asupra existenței noastre. Normal, părerile sunt împărțite și depind

foarte mult de felul în care este abordată această problemă.

Dar, pentru acest caz, oricât de extrem ar părea, există totuși posibilitatea frânării, a stopării utilizării acestei invenții până ce avem răspunsuri mai clare și mai profunde la întrebările pe care le ridică întrebuintărea ei. De altfel, în urma unor experimente atomice cu caracter militar sau a unora făcute în centrale nucleare, s-au aflat cele mai multe răspunsuri la întrebările de tipul „ce-ar fi dacă...?”. Este o situație, să-i spunem, fericită! Dar ce se întâmplă însă, când, mânați de curiozitate, cercetătorii ajung la descoperiri care ne introduc în universuri din care nu mai există uși de ieșire? Deocamdată, astfel de situații nu au fost raportate. Dar ce-ar fi dacă...? Până la urmă, cel puțin teoretic, există o astfel de posibilitate.

Deci, acum, știința este pusă în fața unei noi încercări, pentru că trebuie să răspundă la întrebarea „până unde poate merge cercetarea”? Cum putem fixa acele bariere care să ne protejeze pe noi, oamenii, ca specie, de noi înșine? Care ar fi acele limite dincolo de care nu este permis să se treacă? Cine să le stabilească și, foarte important, cine trebuie să vegheze ca ele să fie respectate?[3]

Atunci când vorbim, spre exemplu, despre „particularitățile libertății de circulație a persoanelor în cadrul Uniunii Europene”, cercetătorul trebuie să se aplece cu mare atenție nu doar asupra problematicei legată de libertate per se, dar și asupra modului în care ea poate fi contextualizată, fără a neglija reflecțiile legate de limitele acestui concept[4].

În acest context, una dintre principalele preocupări sesizate, până în acest moment, este legată de modul în care este înțeleasă libertatea și maniera în care ea este protejată de către autorități. Un alt punct fierbinte îl constituie calea prin care tehnologia va fi cea care va marca felul în care lumea se raportează la libertate și cât va mai rămâne din sfera acestei noțiuni intact, după ce vor fi aplicate noile descoperiri în ceea ce privește supravegherea persoanelor.

Dreptul de liberă circulație despre care vorbim este un... drept, adică o noțiune care implică responsabilitatea statului de a asigura condițiile necesare pentru ca el să poată fi exercitat[5]. Dar, în același timp, trebuie să ținem cont de faptul că acest drept presupune responsabilitate în exercitarea sa, și obligații. Acest lucru înseamnă că dreptul la liberă circulație poate fi împiedicat sau limitat în manifestarea sa[6], evident cu înștiințarea titularului dreptului[7].

În aceste condiții, haideti să ne întrebăm: oare ce ar fi dacă, la nivelul tehnologic actual, cetățenii europeni ar fi limitați în materializarea acestui drept fără ca ei să știe, măcar, acest lucru sau ce ar fi dacă sub masca unei eficiente supravegheri alte drepturi ale lor ar avea de suferit? Astăzi, prin centralizarea informațiilor pe care le putem obține din viața de zi cu zi a unei persoane obișnuite, poate fi dedus, în linii destul de precise, traseul acesteia într-o anumită perioadă. Se poate ști, din localizarea apelurilor sale telefonice, de unde a vorbit, cu cine a vorbit și se poate verifica chiar conținutul și durata convorbirilor. Mai apoi, pe baza camerelor de luat vederi din spațiile publice, se poate reconstitui o mare parte din traseul parcurs, orele în care a fost parcurs și, eventual, cu cine s-a întâlnit subiectul în cadrul traseului. Ca să fie totul complet, pe baza achizițiilor făcute cu cardurile de credit, se poate ști și ce a cumpărat, de unde și se pot intui manifestările diverselor sofisticate, avem, astăzi, în fața o potențială încălcare a dreptului la viața privată a persoanei, pentru că aceste informații nu sunt neapărat protejate împotriva unor

intruziuni din exterior. Cine îl poate împiedica pe patronul unei benzinării din apropierea unui punct de trecere a frontierei să nu facă publice filmările cu ceea ce s-a întâmplat la benzinăria lui peste zi sau ce patron de magazin de suveniruri poate fi constrâns să nu difuzeze în timp real, pe un site web, ceea ce se întâmplă în magazinul său? Sigur, fiecare astfel de faptă, luată în sine, nu reprezintă nicio încălcare a legii, toate sunt filmări petrecute în spații publice, dar, conexe de cineva interesat, ele pot să însemne o vătămare gravă a dreptului la viața privată[8].

Este posibil ca această stare de fapt să fie doar începutul unei noi realități, o realitate pe care nu o cunoaștem încă în totalitate și pe care abia începem să o explorăm – este vorba de o realitate în care interacțiunea dintre om și tehnologie va fi mai intensă și întâlnită în aspecte tot mai multe ale vieților noastre. Până unde poate merge o astfel de interacțiune? Până în punctul în care putem vorbi de o contopire între cele două entități, între om și computer? Astăzi, telefoanele inteligente pot fi considerate, cel puțin la tinerele generații, din ce în ce mai mult, prelungiri ale ființelor umane. Este de ajuns să ne uităm la cei care călătoresc într-un mijloc de transport în comun și vom vedea că interacțiunea între oameni este foarte redusă în favoarea interacțiunii dintre om și tehnologie.

Cine ne pregătește pentru acest salt tehnologic, datorat cercetării unor savanți care mai au de explorat pentru a răspunde la multe și importante întrebări de tipul „ce-ar fi dacă”. Dar, până să afle toate implicațiile acestor răspunsuri, lumea, în ansamblul ei, a evoluat în așa măsură încât acești pași au devenit ireversibili. Deci, întrebările de tipul „până unde ar trebui să se întindă limitele științei?” ar fi trebuit puse, poate, mai devreme.

De aceea, se poate considera că tot ceea ce ține de avansul tehnologic nu trebuie împiedicat, ci, mai degrabă, direcționat spre anumite aspecte ale vieților noastre în care drepturile și libertățile fundamentale ale omului să nu fie puse sub semnul întrebării. Există convingerea că oamenii de știință, înainte de a fi geniali au, în primul rând, responsabilitatea de a fi morali. Poate că, deocamdată, sunt ipoteze care par fanteziste, dar știința ne-a arătat că în domeniul cercetării întrebarea de tipul „ce-ar fi dacă?”, pe care și-o pune un savant, nu are cum să fie cu întrebările de acest tip pe care și le pun ceilalți cercetători. Deci, pericolul de înregistrare a unor derapaje există.

Mai mult, considerăm că, în urma evoluțiilor descoperirilor științifice din ultima perioadă, este nevoie de o colaborare mai strânsă între specialiștii din cadrul domeniilor de cercetare umaniste și cei din care au îmbrățișat latura reală a vieții. Este important să încercăm să anticipăm cel puțin unele dintre rezultatele demersurilor științifice și să încercăm să identificăm modurile în care ele pot să ne influențeze viețile. Cu siguranță, va fi mai simplu să prevenim eventualele consecințe neplăcute, dacă se discută despre impactul noilor tehnologii asupra vieților noastre cu specialiști în psihologie, sociologie, etică și drept, decât dacă aceste dialoguri au loc când noile descoperiri au produs deja consecințe.

În concluzie, opinăm că cercetarea științifică trebuie să-și propună să ajute ființa umană să se manifeste plenar în esența ei și nu să o transforme în colaboratoarea sau chiar sclava unor mașinării. Unii pot considera aceste ipoteze, cel puțin pentru moment, fanteziste, dar oare sunt ele? De răspunsul pe care îl dăm acum la această întrebare va depinde viitorul pe care noi ca cercetători îl vom construi pentru noi și pentru generațiile viitoare. Este o mare responsabilitate și ea trebuie abordată ca atare.

Referințe bibliografice:

1. Dipak Kumar Bhattacharyya, *Research Methodology*, ediția a II-a, Excel Books, New Delhi, 2006, pp. 4-5.

2. Hilary Collins, *Creative Research: The Theory and Practice of Research for the Creative Industries*, AVA Publishing SA, Lausanne, 2010, pp. 10-14.

3. Raymond M. Lee, *Doing Research on Sensitive Topics*, ediția a III-a, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1999, pp. 27-28.

4. Snejana Sulima, *Le patrimoine constitutionnel européen comme fondement de la protection des droits fondamentaux en Europe* în Universitatea „Mihail Kogălniceanu” din Iași, „Conferința internațională «Globalizare și identitate națională. Dimensiuni cultural-juridice»”, ediția a XIX-a, Working Papers, Editura Lumen, Iași, 2011, pp. 19-23.

5. Roxana Alina Petraru, *Protectia drepturilor fundamentale ale omului in jurisprudenta CEDO*, Lumen, Iași, 2010, p. 72.

6. Rayner Thwaites, *The Liberty of Non-citizens: Indefinite Detention in Commonwealth Countries*, Hart Publishing, 2014, pp. 193-194.

7. Victor Duculescu, *Revizuirea constituției: istoric, drept comparat, documente, opinii*, Lumina Lex, București, 2002, p. 138.

8. Damian Chalmers, Gareth Davies, Giorgio Monti, *European Union Law: Cases and Materials*, ediția a II-a, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 250-252.

**TIMPUL DE ODIHNĂ PRIN PRISMA
DREPTULUI UNIUNII EUROPENE**

GORIUC TEODORINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Dispozițiile legale privind timpul de muncă și timpul de odihnă, ținând seama de finalitatea lor, au caracter imperativ. Între timpul de muncă și timpul de odihnă există o relație evidentă de interdependență, deoarece reglementarea legală a timpului de muncă reprezintă și o garanție a realizării dreptului la odihnă. La scară socială, reducerea timpului de muncă și creșterea celui de odihnă sunt și o expresie, și o premisă a ridicării gradului de civilizație a salariaților, individual și în ansamblul lor. Concomitent, reducerea timpului de muncă permite și o absorbție mai mare în muncă a persoanelor aflate în șomaj [8, p.41].

Dreptul lucrătorilor la perioade minime de repaus zilnic și săptămânal este consacrat la art. 31 alin. (2) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, care stabilește că orice lucrător are dreptul la o limitare a duratei maxime de muncă și la perioade de odihnă zilnică și săptămânală, precum și la o perioadă anuală de concediu plătit.[1]

Diferite forme de odihnă, inclusiv, concedii anuale sunt importante pentru bunăstarea fizică și psihică a lucrătorilor.[7] Dacă sunt structurate corespunzător, toate pot avea un impact pozitiv asupra sănătății și securității în muncă, precum și îmbunătățirea productivității la locul de muncă.

Conform Directivei 2003/88/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 04.11.2003 privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru, prin perioada de repaus se înțelege orice perioadă care nu este timp de lucru [4]. Directiva identifică trei tipuri de perioade de repaus: repaus zilnic (art. 3), pauze (art. 4) și repaus săptămânal (art. 5). Art. 7 prevede, de asemenea, o perioadă de concediu anual plătit, denumită inițial „repaus anual”.[3]

Pauzele în timpul zilei de muncă permit angajaților să se odihnească în timpul zilei de muncă. În mod normal, ei iau forma pauzelor de odihnă, pauze de cafea sau ceai și pauze de masă.

Conform *aquis-ului* european, statele membre iau măsurile necesare pentru ca orice lucrător să beneficieze de o perioadă minimă de repaus de 11 ore consecutive în decursul unei perioade de 24 de ore.[4] Pauzele zilnice de odihnă la locul de muncă sunt necesare pentru a ameliora oboseala care se poate acumula în timp ce lucați, în special în muncă, care solicită eforturi fizice sau psihice. Aceste pauze sunt prevăzute pentru bunăstarea și siguranța individuală a lucrătorilor, precum și pentru a garanta siguranța la locul de muncă.[5, p.7]

Legiuitorul moldav, în conformitate cu art. 107 alin. (1) din Codul Muncii al Republicii Moldova, a stabilit că în cadrul programului zilnic de muncă, salariatului trebuie să i se acorde o pauză de masă de, cel puțin, 30 de minute. Această pauză nu se include în timpul de muncă, cu excepția cazurilor prevăzute în contractul colectiv de muncă sau în regulamentul intern al unității.[2]

Conform practicilor general acceptate în domeniu, pot fi luate pentru pauze de rugăciune sau pauze pentru a răspunde altor nevoi personale.[7] Racordându-se la aceste practici specifice, Codul Muncii al Republicii Moldova, reglementează și, deci, permite acordarea (la cererea la depunerea cererii) pauzelor pentru

alimentarea copilului unuia dintre părinții (tutorelui) care au copii în vârstă de până la 3 ani cu o frecvență de cel puțin o dată la fiecare 3 ore, fiecare pauză, având o durată de minimum 30 de minute. Pentru unul dintre părinții (tutorele) care au 2 sau mai mulți copii în vârstă de până la 3 ani, durata pauzei nu poate fi mai mică de o oră. [2]

Odihna zilnică este clasificată în mod normal ca perioada cuprinsă între o perioadă de muncă și o altă perioadă de muncă. De obicei, se referă la întreruperea lucrului între zilele lucrătoare. [5, p.8] Cu toate acestea, cu munca pe schimburi și utilizarea tot mai mare a orelor suplimentare menționate mai sus, este important a asigura că lucrătorii au suficient timp pentru a părăsi locul de muncă și pentru a obține o perioadă corespunzătoare de somn înainte de a reveni la serviciu.

Totți lucrătorii, indiferent când este prestată munca (dimineața, ziua sau în timp de noaptea), au nevoie de o perioadă de odihnă zilnică pentru restabilirea capacității de muncă.

Așadar, potrivit Directivei UE privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru, statele membre iau măsurile necesare pentru ca orice lucrător să beneficieze, în cazul în care timpul de lucru zilnic depășește șase ore, de un timp de pauză ale cărui modalități, în special durata și condițiile în care se acordă, sunt stabilite prin convenții colective sau acorduri încheiate între partenerii sociali sau, în absența acestora, prin legislația națională. [4]

Lucrătorii trebuie să primească o perioadă de repaus zilnic pentru fiecare perioadă de 24 de ore. Cu toate acestea, directiva nu definește această perioadă ca fiind o zi calendaristică. Această abordare ar duce, *de facto*, la impunerea unui program de lucru care nu s-ar potrivi cu perioadele de lucru obișnuite. [3]

În această ordine de idei, prin stabilirea unui cadru de perioade de 24 de ore, directiva impune o anumită regularitate de acordare a perioadelor de repaus zilnic. Ca urmare a celor expuse, facem referire și la hotărâre Curții de Justiție a Uniunii Europene care prevede că pentru a asigura protecția efectivă a securității și a sănătății lucrătorilor, trebuie, ca regulă generală, să se prevadă alternarea cu regularitate a perioadelor de lucru și a perioadelor de repaus. [6]

Scopul repausului zilnic este de a le permite lucrătorilor să iasă din mediul lor de lucru pentru câteva ore, ce servește ca temei de restabilire a capacității de muncă și evitarea producerii accidentelor de muncă sau bolilor profesionale. Acestea trebuie să fie consecutive și să urmeze direct unei perioade de lucru, pentru a le permite să se relaxeze și să înlăture oboseala cauzată de desfășurarea activităților. [3]

Cercetările științifice au evidențiat faptul că odihna în timpul nopții este cea mai benefică pentru sănătate. Odihna zilnică seara și noaptea este norma în cele mai multe părți ale lumii și, de obicei, stabilită în dreptul național. În Suedia, de exemplu, legislația națională stabilește repausul zilnic la 11 ore neîntrerupte, inclusiv orele de la miezul nopții până la 05 dimineața. [7]

În acest sens, Codul Muncii al Republicii Moldova asigură ca durata repausului zilnic, cuprinsă între sfârșitul programului de muncă într-o zi și începutul programului de muncă în ziua imediat următoare, să nu poată fi mai mică decât durata dublă a timpului de muncă zilnic. [2]

Repausul săptămânal este o altă perioadă importantă de odihnă. A avea o zi de odihnă săptămânală sau zile este important pentru lucrători să se recupereze departe de locul de muncă. Această perioadă de 24-48 de ore are loc, în mod

normal, la sfârșitul săptămânii de lucru. La fel ca în pauzele de odihnă la locul de muncă în durata zilei de muncă, lucrul într-o perioadă de odihnă săptămânală poate afecta bunăstarea psihică și fizică a lucrătorului și poate pune probleme pentru securitatea la locul de muncă.[5, p. 8]

Statele membre UE, potrivit *aquis-ului* comunitar, urmează să ia măsurile necesare pentru ca orice lucrător să beneficieze, în decursul unei perioade de șapte zile, de o perioadă minimă de repaus neîntrerupt de 24 de ore, la care se adaugă cele 11 ore de repaus zilnic prevăzute anterior.[4]

În acest context, menționăm că Directiva 2003/88/CE privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru, nu conține prevederi exhaustive asupra zilelor de repaus săptămânal. Cadru european regulator anterior Directivei în cauză, stipula că respectiva perioadă de repaus va include, din principiu, ziua de duminică. Această dispoziție a fost anulată de Curtea de Justiție a Uniunii Europene, care a considerat că obligația de a stabili duminică și nu altă zi a săptămânii ca zi de repaus nu este justificată din perspectiva temeiului juridic utilizat pentru această directivă, deoarece conținutul ei reglementează materia privind protecția sănătății și a securității lucrătorilor. [3]

Per a contri, potrivit prevederilor normative din Republica Moldova, repausul săptămânal se acordă timp de 2 zile consecutive, de regulă sâmbăta și duminica. În cazul în care un repaus simultan pentru întregul personal al unității în zilele de sâmbătă și duminică ar prejudicia interesul public sau ar compromite funcționarea normală a unității, repausul săptămânal poate fi acordat și în alte zile, stabilite prin contractul colectiv de muncă sau prin regulamentul intern al unității, cu condiția ca una din zilele libere să fie duminica. [2]

Un specific al dreptului european o constituie și flexibilitatea oferită legiuitorilor naționali în adaptarea prevederilor și standardelor europene în legislația statelor membre. Astfel, pe lângă flexibilitatea descrisă mai sus cu privire la stabilirea perioadelor de repaus săptămânal pe parcursul unei perioade de șapte zile, articolul 16 din Directiva privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru permite stabilirea unei perioade de referință de 14 zile pentru repausul săptămânal.

În această privință, propunerea Comisiei Europene a arătat că perioadele de repaus propuse constituie „standarde minime rezonabile care țin seama de cerințele economice și de ciclurile lucrului în schimburi, dat fiind faptul că perioada de repaus săptămânal poate fi calculată ca medie pe o perioadă de două săptămâni. Astfel se ține cont de flexibilitatea necesară, după cum o arată și numărul tot mai mare de acorduri de productivitate convenite între întreprinderi și partenerii sociali”. [3]

Dreptul la concediul anual de odihnă plătit este un drept fundamental în Republica Moldova, fiind un element esențial al statutului juridic al salariaților, intrând în conținutul capacității de folosință a acestora. Deoarece dreptul la concediul de odihnă plătit se bazează și este consecința contractului individual de muncă, el este de natură contractuală, iar în practica juridică a Republicii Moldova - orice înțelegere prin care se urmărește renunțarea a la drepturile recunoscute salariaților sau limitarea acestora este nulă prin dispozițiile art. 64 alin. (2) și ale art. 112 alin. (2) din CM al RM. [8, p. 44]

Concediul anual este cea mai lungă perioadă de odihnă disponibilă lucrătorilor. Conform Directivei concediul anual poate fi exprimat în zile

lucrătoare, zile calendaristice (sau săptămâni) sau zile fără excluderea sărbătorilor publice plătite. De exemplu, anual de trei săptămâni concediul poate însemna douăzeci și una de zile calendaristice sau cincisprezece zile lucrătoare (pe baza unei săptămâni de lucru de 5 zile). [7]

Statele membre iau măsurile necesare pentru ca orice lucrător să beneficieze de un concediu anual plătit de cel puțin patru săptămâni în conformitate cu condițiile de obținere și de acordare a concediilor prevăzute de legislațiile și practicile naționale. Perioada minimă de concediu anual plătit nu poate fi înlocuită cu o indemnizație financiară, cu excepția cazului în care relația de muncă încetează. [4]

Curtea de Justiție a Uniunii Europene a statuat că prevederea susmenționată îndeplinește criteriile pentru efectul direct, fiind necondiționată, neechivocă și precisă. Acest lucru înseamnă că, dacă un stat membru nu transpune această dispoziție în dreptul național sau o transpune incorect, o persoană poate apela la instanțele naționale pentru a cere aplicarea, de către stat sau organismele publice, în calitatea lor de angajatori sau de autorități publice, a dreptului la un concediu anual plătit de cel puțin patru săptămâni. [3]

În acest sens, Republica Moldova s-a raliat la respectivele prevederi, și a stipulat în prevederile legislația muncii, că orice salariat care lucrează în baza unui contract individual de muncă beneficiază de dreptul la concediu de odihnă anual. Dreptul la concediu de odihnă anual nu poate fi obiectul vreunei cesiuni, renunțări sau limitări. Orice înțelegere prin care se renunță, total sau parțial, la acest drept este nulă.

Tuturor salariaților li se acordă anual un concediu de odihnă anual plătit, cu o durată minimă de 28 de zile calendaristice, cu excepția zilelor de sărbătoare nelucrătoare. [2] Evidențiem că zilele de concediu anual nu sunt aceleași cu sărbătorile publice. Sărbătorile publice sunt stabilite de guverne din motive culturale sau istorice. Sărbătorile publice și concediile anuale se găsesc în anumite părți din legea muncii. Din acest motiv, sărbătorile publice nu sunt luate în considerare ca parte a zilelor anuale de concediu legal și în practică. În mod normal, este interzis orice acord care reduce numărul zilelor de concediu anual sub standardul minim stabilit de lege. [7]

Prin prevederile Codului Muncii al Republicii Moldova, pentru salariații din unele ramuri ale economiei naționale, precum învățământ, ocrotirea sănătății, serviciul public (funcționarii publici, cadrele didactice, invalizii, tinerii până la vârsta de 18 ani) etc., prin lege organică, este stabilită o altă durată a concediului de odihnă anual (calculată în zile calendaristice).

Angajații care lucrează perioade lungi fără pauze devin mai puțin productivi și, de asemenea, este sunt predispuși la probleme de sănătate, crescând rata de absență.

Putem conchide că, pe lângă faptul că timpul de odihnă este un drept legal, asigurarea personalului cu pauzele de odihnă potrivite este vital pentru funcționalitate instituției sau organizației. Pauzele periodice îmbunătățesc performanța, atât în ceea ce privește nivelul productivității, cât și prin îmbunătățirea capacității de creativitate și de rezolvare problemelor a angajaților.

Referințe bibliografice:

1. Carta drepturilor fundamentale a uniunii europene// <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF> (accesat 09.05.2020)

2. Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial Nr. 159-162 din 29.07.2003

3. Comunicarea interpretativă a Comisiei privind Directiva 2003/88/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru// [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0524\(01\)&from=RO](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0524(01)&from=RO) (accesat 10.05.2020)

4. Directiva 2003/88/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 4 noiembrie 2003 privind anumite aspecte ale organizării timpului de lucru. Publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. 299 din 18.11.2003.

5. Ghosheh N., Remembering rest periods in law: Another tool to limit excessive working hours, Geneva, ILO, 2016// https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_516123.pdf (accesat 11.05.2020)

6. Hotărârea Curții Europene de Justiție din data de 9 septembrie 2003. Cauza nr. C-151/02. Landeshauptstadt Kiel împotriva Norbert Jaeger// <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=48551&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=205082> (accesat 10.05.2020)

7. ILO Fact sheet: Rest periods: Definitions and Dimensions// https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_491374.pdf (accesat 10.05.2020)

8. Romandaș N., Reglementarea timpului de odihnă. În: Administrarea Publică. 2010, nr. 1(65), pp. 41-50

КОНСТИТУЦИОННОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ ПРАВА ГРАЖДАН НА ДОСТУП К ИНФОРМАЦИИ

ЖЕКОВ НИКОЛАЙ,

Государственный университет «Димитрие Кантемир»

Разработка научных основ конституционного права на доступ к информации должна учитывать опыт нашей страны. Заметное возрастание внимания к праву на информацию - характерная черта современного этапа развития национального права.

Регулирование права граждан на информацию представляет собой одну из самых сложных для молдавского законодательства проблем.

В истории отечественного законодательства право на информацию первоначально декларировалось и проявлялось как элемент свободы слова.

В частности, примерно, таким образом, были сформулированы положения о доступе к информации в ст.48 Конституции Молдавской ССР 1978 г.: «В соответствии с интересами народа ... гражданам гарантируются свободы: слова, печати, собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций. Осуществление этих политических свобод обеспечивается ... широким распространением информации ...» [3].

До этого, ни в одной из конституций, действовавших на территории нашей страны (Конституции МАССР 1925 г., 1938 г., Конституция МССР 1941 г.) право на получение информации ни в целом, ни в общем, в том числе и фрагментарно, как таковое не освещалось.

Вместе с тем следует отметить, что несмотря на относительно значительную временную историю становления права на доступ к информации или, как его еще называют, «права знать»[2], прежде всего, в западных странах, полноценно развиваться оно стало только в последней трети прошлого столетия, что обусловлено демократическим развитием, на путь которого многие страны мира вступили только после Второй мировой войны.

В Республике Молдова право на доступ к информации начало развиваться в последние два десятка лет, в силу своего непреложного значения для Молдовы как демократического государства. Детальное рассмотрение содержания права на информацию и на доступ к ней выявляет достаточно внушительный список информационных прав и свобод, составными частями входящих в состав права на информацию и на доступ к информации и закрепленных, прежде всего, в Основном законе государства. Впервые в Молдове право личности на свободный поиск, получение, производство и распространение информации было воспроизведено в Конституции.

Конституция Республики Молдова закрепила правовую основу права на доступ к информации как общественного достояния о праве каждого «на доступ к любой информации, касающейся общественных дел» (ч.(1) ст.34), а часть (2) ст. 34 устанавливает корреспондирующую обязанность органов государственной власти, в соответствии с их компетенцией, предоставлять корректную информацию, касающуюся общественных дел и по вопросам личного интереса граждан[12].

Для большей гарантии права на информацию, часть (4) ст.34 Конституции Республики Молдова обязывает средства массовой информации, как государственные, так и частные, предоставлять корректную (достоверную) информацию для общественности[12].

Это положение имеет большое значение для того, чтобы информация определялась точностью, честностью, благоразумием и надежностью. Право на информацию не является абсолютным правом и может содержать определенные ограничения. Часть (3) ст.34 Конституции предусматривает, что право на информацию не должно наносить ущерб защите граждан или национальной безопасности [12].

Такая формулировка статьи вытекает из положений основополагающих международных документов по правам человека, которые в национальном варианте дополнены обязанностями государства (властей) по обеспечению «достоверного информирования». Так, например, ст.19 Всеобщей декларации прав человека определяет, что «каждый человек имеет право на свободу убеждений и на свободное выражение их; это право включает свободу беспрепятственно придерживаться своих убеждений и свободу искать, получать и распространять информацию и идеи любыми средствами и независимо от государственных границ» [4].

Аналогичная норма содержится в Международном пакте о гражданских и политических правах (ст.19)[14], Конвенции о защите прав человека и основных свобод (ст.10)[10] и др.

Закрепленное в Основном законе право на информацию локализовано в отдельной статье. Это связано с тем, что, в отличие от свободы мысли, слова и печати, право на информацию имеет принципиально иную природу. В отличие от перечисленных классических либеральных свобод, по времени возникновения право на информацию относится к новейшей волне развития конституционализма [1].

Кроме того, и это принципиальный момент, если свобода мысли, слова и печати требует невмешательства государства в их осуществление, то право на информацию является отражением прямого сотрудничества, взаимодействия государства и человека, где государство выступает как активный участник, обеспечивающий все условия к тому, чтобы человек воспользовался своим правом.

Право на информацию является одним из немногих субъективных прав, которые в Конституции получают свое продолжение в специальных видах отношений. Так, в соответствии с положениями ст.37 Основного закона каждый имеет право на доступ к информации о факторах и обстоятельствах, создающих угрозу для здоровья людей, а также право на неограниченную, свободную в доступе достоверную информацию о состоянии окружающей среды [12].

Конституционное право на информацию следует рассматривать как право на свободу информации. В данном качестве свобода информации означает свободу осуществления информационных процессов: поиска, сбора, получения, хранения, обработки, создания, передачи и распространения информации.

Пределом, ограничивающим свободу информации, выступает право на конфиденциальность, предполагающее возможность не разглашать

определенную информацию и требовать от носителей этой информации ее сокрытия от третьих лиц, а в случае невыполнения этого требования просить защиты у государства.

Помимо этого, свобода информации ограничена необходимостью обеспечения безопасности государства и связанной с ней категорией государственной тайны, а также публично-правовой обязанностью предоставлять государственным и публичным органам необходимую для их деятельности информацию.

В Конституции Республики Молдова кроме непосредственного закрепления права на информацию, содержится значительное число норм, которые можно рассматривать как отдельные аспекты правового регулирования данного права.

К числу закрепленных в Конституции информационных прав и свобод граждан относятся: право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну; право на защиту своей чести и доброго имени; право на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений; право на пользование родным языком, на свободный выбор языка общения, воспитания, обучения и творчества; гарантия свободы совести и свободы вероисповедания; гарантия свободы мысли и слова; гарантия свободы массовой информации и запрет цензуры; право на подачу петиций; право на достоверную информацию о состоянии окружающей среды; свобода всех видов творчества; право на участие в культурной жизни и на доступ к культурным ценностям и др. [12].

По нашему мнению, следует обратить внимание и на то, что закрепленное в Основном законе право на информацию выступает связующим звеном всей системы конституционных прав и свобод, а также возможности их реализации.

Например, ч.(1) ст.43 Конституции закрепляет, что каждый имеет право на труд и свободный выбор работы. Однако для реализации указанного права требуется обладать информацией, касающейся характера и специфики того или иного рода деятельности и профессии. Следовательно, посредством получения информации возможна реализация права каждого на труд.

Конституционные гарантии права на информацию, на доступ к информации и на осуществление информационной деятельности конкретизируются в информационном законодательстве. Оно стало формироваться достаточно активно в связи с принятием последующих за 1994 годом законодательных актов, что позволило заложить правовой фундамент для развития и поддержания общественных отношений в информационной сфере.

Развитием правового закрепления свободы информации и права на её получение послужила идея свободы средств массовой информации, закрепленная в Законе № 243-XIII от 26.10.1994 г. «О печати», установившего, что в Республике Молдова свобода печати и право свободного выражения своего мнения и взглядов, гарантируется государством, в том числе посредством права получения достоверной информации о событиях внутренней и международной жизни через периодические издания и агентства печати, вмешательство в деятельность которых по распространению информации запрещается (ст.1 Закона) [8].

Реализации указанного права корреспондирует обязанность публичных властей «оперативно предоставлять материалы и информацию, затребованную периодическими изданиями и агентствами печати» [8].

Базовым законом, гарантирующим доступ граждан к информации о деятельности органов государственной власти, местного самоуправления, их должностных лиц, является Закон № 982-XIV от 11.05.2000 г. «О доступе к информации», закрепивший необходимые правовые механизмы и инструменты для осуществления права на информацию, её получение и использование.

Принятие этого закона позволяет реализовывать такой принцип демократии как «государство для общества, а не общество для государства», что возможно, в свою очередь, лишь при условии, когда деятельность власти, ее органов и институтов открыта, а приоритеты направлены на предоставление услуг населению, в первую очередь - информационных.

Закон «О доступе к информации» устанавливает принципы доступа к официальной информации для обеспечения не дискриминационных, соразмерных и справедливых условий повторного использования официальной информации, определяет понятие «официальная информация», её источники, способы и порядок осуществления доступа к информации, правила и сроки её предоставления, права лиц, запрашивающих информацию, обязанности поставщиков при обеспечении доступа к официальной информации, механизм защиты права на доступ к информации и др.[6].

Правовые гарантии права на доступ к информации содержатся также и в достаточно развитом законодательстве об информатизации.

В 2003 г. был разработан и принят Закон N 467-XV от 21.11.2003 г. «Об информатизации и государственных информационных ресурсах» имеющий цель регулирования правовых отношений, возникающих в процессе формирования и использования государственных автоматизированных информационных ресурсов, создания и использования информационных технологий, систем и сетей.

Данный законодательный акт провозглашает открытость и общедоступность государственных информационных ресурсов, возможность получения информационных данных любыми пользователями без обоснования мотивов запроса, обязанности владельцев информационных ресурсов по раскрытию и предоставлению запрошенной информации, в том и ограниченного доступа [5].

В последующем, в целях развития механизмов реализации права на информацию из государственных информационных ресурсов, был принят и введен в действие Закон «Об обмене данными и интероперабельности» № 142 от 19.07.2018 г., при помощи которого планируется упорядочить отношения по обмену данными между информационными системами, которыми располагают органы публичной власти и публичные учреждения, автономные административные органы, с одной стороны, и информационными системами, которыми располагают юридические лица частного права и физические лица [7].

В 2013 году вступил в силу Закон «О повторном использовании информации публичного сектора» № 305 от 26.12.2012.

В качестве его цели обозначена реализация правовой возможности повторного использования документов, которые находятся в ведении публичных органов и учреждений, создавших их в процессе своей публичной деятельности, и которые впоследствии могут быть использованы в коммерческих или некоммерческих целях. Закон предусматривает, что все государственные органы и учреждения обязаны составлять списки документов для повторного использования посредством электронных средств, в формате, поддающемся обработке, и назначать ответственного за составление списков и каталогов документов для повторного использования, а также за их размещение на сайте государственного органа или учреждения и на едином правительственном портале открытых данных [9]. Таким образом, начиная с 2013 года государственные органы и учреждения обязаны открывать данные публичного характера на портале date.gov.md и на собственных сайтах.

Активная законотворческая деятельность в области информации повлияла на совершенствование правовых норм действующих законов, а также способствовала принятию ряда новых законов, также регулирующих в той или иной степени, вопросы связанные с правом на информацию, её раскрытием, использованием и предоставлением заинтересованным лицам, таких как Закон №239-ХУ1 от 13.11.2008 г. «О прозрачности процесса принятия решений»; Закон №133 от 08.07.2011 г. «О защите персональных данных»; Закон № 30 от 07.03.2013 г. «О защите детей от негативного влияния информации», Закон №67 от 26.07.2018 г. «Об утверждении Национальной концепции развития средств массовой информации Республики Молдова» и др.

Указанные законодательные акты наряду с общими программными документами, посвященными правам человека (Национальные планы действий в области прав человека) и подзаконными актами, принятыми в развитие положений законов (например, Положение о доступе общественности к экологической информации, утвержденное Постановлением Правительства №1467 от 30.12.2016 г., Положение о процедурах публичных консультаций с гражданским обществом в процессе принятия решений, утвержденное Постановлением Правительства №967 от 09.08.2016 г. и др.), в настоящее время составляют основы молдавского законодательства регулирующего право на информацию и его защиту.

Ценность права на доступ к информации для демократически развивающихся государств заключается в том, что его реализация является одним из основных методов участия граждан в местной общественной жизни и общественной жизни всей нации. Доступ к информации, свобода доступа каждого к официальным (административным) документам рассматривается как средство надзора над действиями властей и как показатель состояния демократии, средство достижения открытости и прозрачности деятельности органов власти[16].

Библиография:

1. Афанасьева О.В. Доступ к информации. Мировой тренд в реформировании государства // Вопросы государственного и муниципального управления. 2012, № 3, с.160
2. Банисар Д. Свобода информации и доступ к правительственным документам. Обзор законодательства по доступу к информации в мире. Пер. с англ./ Под ред. С. Швердяева. М., 2004, с.141.
3. Вехи молдавской государственности. Сборник текстов Конституций. Кишинев: Метромпаш, 2000
4. Всеобщая декларация прав человека от 10.12.48 (Tratate internationale 1/11, 1998)
5. Закон об информатизации и государственных информационных ресурсах №467 от 21.11.2003 (Мониторул Официал 6-12/44, 01.01.2004)
6. Закон о доступе к информации №982 от 11.05.2000 (Мониторул Официал 88-90/664, 28.07.2000)
7. Закон об обмене данными и интероперабельности №142 от 19.07.2018 (Мониторул Официал 295-308/452, 10.08.2018)
8. Закон о печати №243 от 26.10.94 (Мониторул Официал 2/12, 12.01.1995)
9. Закон о повторном использовании информации публичного сектора №305 от 26.12.2012 (Мониторул Официал 64-68/197, 29.03.2013)
10. Конвенция от 04.11.50 о защите прав человека и основных свобод (Tratate internationale 1/341, 1998)
11. Конвенция Совета Европы о доступе к официальным документам. — URL: <https://rm.coe.int/16804803cc>
12. Конституция Республики Молдова от 29.07.94 (Мониторул Официал 1 от 12.08.1994)
13. Корченкова Н.Ю. Становление теоретико-правовой концепции права на информацию. Н. Новгород, 2000. с. 8.
14. Международный пакт от 16.12.66 о гражданских и политических правах (Tratate internationale 1/30, 1998)
15. О.Мыца, П.Соколан. Факторы, влияющие на принятие законодательства о доступе к информации (Закон и жизнь 12/32, 2006)
16. Тоби Мендел. Законодательство по свободе информации: прогресс, проблемы и стандарты (Доклад о коррупции в мире 2003 г.)
17. Guceas I. Constituția la răscruce de milenii, Inst. de cercetări Juridice și Politice. Chișinău, 2013. Î.S. F.E. «Tipografia Centrală»
18. Smochină A., Conicov I. Noțiunea și elementele structurale ale dreptului de petiționare. În: Revista Studii Juridice Universitare, Chișinău. 2015. Nr.3-4

**ROLUL CONSILIULUI DE SECURITATE AL ORGANIZAȚIEI
NAȚIUNILOR UNITE ÎN PROCESUL AFIRMĂRII STABILITĂȚII
ÎN PLAN UNIVERSAL**

MANCIU LIANA ALINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Lumea a intrat într-o perioadă de schimbări globale, marcată de tendințe extrem de contradictorii. Asociațiile regionale și continentale ale statelor planifică și conturează moduri de a îmbunătăți cooperarea și soluționarea unor anumite puncte controversate, legate de conflictul de suveranitate și coliziunea intereselor naționaliste. Granițele naționale sunt neclare și dispar sub impactul comunicațiilor moderne și comerțului global, precum și în rezultatul deciziei statelor să cedeze o parte din prerogativele lor exclusive, organizațiilor unde sunt membre. Apar expresii ale naționalismului, unitatea statală este sfidată de grave diferențe etnice, religioase, sociale, culturale. Pacea socială este amenințată de manifestări ale discriminării și excluderii, acte de terorism, pentru a preveni schimbarea într-o manieră democratică. Eficacitatea ONU în procesul de menținere a păcii și securității este direct legată de activitatea Consiliului de Securitate (CS), supusă unei analize critice. CS este instituit în conformitate cu Carta ONU, organ de bază cu puteri discreționare; acesta este împuternicit prin capitolele VI și VII a face față situațiilor ce pun în pericol pacea și securitatea, a lua măsuri de presiune, a obliga statele-membre ONU la anumite acțiuni, pentru a înlocui anumite obligații internaționale [1].

Din prevederile Cărții pot fi rezumate funcții ale CS:

- menținerea păcii și securității internaționale în conformitate cu principiile și scopurile ONU;
- investigarea oricăror diferențe sau situații care pot rezulta într-un conflict internațional;
- recomandarea metodelor de rezolvare a diferendelor sau condițiilor de soluționare a acestora;
- formularea planurilor pentru instituirea unui sistem de dirijare a armamentului;

Toate funcțiile enumerate contribuie într-o oarecare măsură la asigurarea stabilității mondiale în lumina noilor provocări cu care se confruntă pacea internațională. Urmare acestor tendințe, a început invazia CS în acele aspecte, anterior considerate exclusive pentru state: crearea de tribunale *ad-hoc* ca o intruziune în sfera jurisdicției penale și instanțele din stat pe propriul teritoriu; transferul unei astfel de competențe comunității internaționale fără acordul statului în cauză; adoptarea deciziilor obligatorii statelor pentru extrădarea resortisanților lor unui stat străin (Libia, Sudan) sau transferul la TIP (Iugoslavia, Ruanda); cererea de anulare a unei serii de acte legislative (Croatia). CS a fost creat ca organ preocupat de garantarea păcii și securității internaționale după oroarea și devastarea provocată de al Doilea război mondial. Nimeni nu putea anticipa în mod rezonabil la momentul redactării Cărții ONU că practica ulterioară a CS va evolua în a cuprinde o activitate generală de elaborare a normelor de drept pentru a se confrunta cu amenințări la ordinea juridică internațională, a căror natură s-a schimbat radical de la mijlocul anilor 1940 [2].

De remarcat apariția tendinței CS de a promova utilizarea de diverse instrumente ale diplomației preventive în comparație cu operațiunile anterioare, care asigurau o încetare a focului și încheierea unui armistițiu. În ciuda speculațiilor că, CS se confruntă cu o „gravă criză” și nu poate să asigure în conformitate cu Carta ONU securitatea colectivă în epoca globalizării, el rămâne în continuare un instrument internațional unic, care de fapt efectuează funcțiile de prevenire și soluționare a diferendelor. Dovada acestui lucru este faptul că, datorită intervenției ONU și a CS, s-a evitat alunecarea la un conflict global în perioada postbelică.

Diplomația preventivă a Consiliului de Securitate

Este un fapt bine cunoscut că prevenirea crizelor necesită resurse umane și financiare mai reduse decât acțiunile militare pentru a răspunde la o situație de urgență. Carta ONU oferă CS un mandat larg pentru implicarea timpurie și diplomația preventivă. În temeiul art. 34, CS poate investiga orice diferend sau orice situație care ar putea duce la un conflict internațional. Se poate face acest lucru prin întreprinderea unei misiuni, stabilirea unei comisii de anchetă sau unui grup de experți, numirea unui raportor special, analizarea situației în cadrul organelor subsidiare existente, cererea Secretarului General să efectueze o anchetă, trimiterea unei misiuni de constatare și obținerea de briefing-uri de la oficialii ONU și alți experți. Articolele 36 și 37 din Cartă autorizează CS să recomande termeni de ajustare sau rezolvare a conflictelor pentru părțile cointeresate. CS a afirmat angajamentul său față de diplomația preventivă în rezoluțiile 1366 (2001) [3] și 1625 (2005) [4], precum și în mai multe declarații ale președintelui. În contextul conflictului din Darfur, a fost creată o comisie de anchetă, care a fost urmată de recomandarea de a îndrepta situația din această provincie sudaneză la CIP. Din 1992, CS a întreprins misiuni în treizeci și nouă de țări în curs sau emergente de conflict, comunicând adesea direct și confidențial cu reprezentanții ai guvernului, alte părți implicate, reprezentanții ai societății civile. Unele instrumente ale CS pentru diplomația preventivă rămân insuficient utilizate. CS ar putea invita Înaltul Comisar pentru drepturile omului pentru a expune privind contribuția oficiului dat la prevenirea atrocităților în masă în zonele de conflict specifice; ar trebui să solicite cooperarea mai strânsă cu organizațiile regionale privind menținerea păcii. Procesul de pace în Burundi oferă un exemplu când diplomația preventivă regională și internațională poate ajuta la prevenirea atrocităților. La mijlocul anilor 1990, situația politică din Burundi era asemănătoare cu cea din statul vecin Ruanda înainte de genocid. A existat angajamentul comun al actorilor regionali și internaționali, care a împiedicat apariția unui război civil în Burundi. Julius Nyerere și Nelson Mandela au fost mediatori eficienți pentru procesul de pace din Arusha. Eforturile lor au beneficiat de sprijinul a diverși actori: OUA și ONU au desfășurat misiuni în Burundi. CS și comunitatea internațională au furnizat suport considerabil la eforturile regionale pentru a gestiona conflictul [5].

Sancțiunile Consiliului de Securitate

Temelia puterii CS de a impune sancțiuni stă art. 41 al Cartei ONU. Sancțiunile sunt instrumentul principal al CS de menținere a păcii cu scopul de modificare a comportamentului statului împotriva căruia sunt îndreptate. Măsurile ce nu includ utilizarea forței pot varia, dar des se întâlnesc embargoul comercial general împotriva unui sau mai multor state, embargoul economic împotriva unei entități și o gamă mai mică de măsuri adiacente. Embargoul economic constituie

o măsură tradițională în practica CS, în cazurile Somalia, Sierra Leone, Liberia, Republica Democrată Congo, Eritreea și Etiopia, Irak, Afganistan, Libia, Coreea de Nord [6].

În practica de a impune sancțiuni, CS ia în vedere următorii factori:

- natura normei internaționale încălcate;
- probabilitatea eficacității regimului de sancțiuni;
- potențialul efect destabilizator al regimului de sancțiuni;
- atitudinea populației statului sancționat.

Recurgerea la sancțiuni economice este o normă stabilită de comunitatea internațională ca răspuns la situații ce implică violența sau risc de violență. Sancțiunile sunt legale în dreptul internațional, cu condiția ca acestea să respecte normele privind drepturile omului și dreptul umanitar internațional. Aceasta înseamnă că regimul sancționator trebuie să fie instituit astfel ca acestea să nu pună în pericol viața sau sănătatea populației din statul vizat. Ele trebuie să prevadă excepții umanitare pentru a limita suferințele populației civile, să respecte drepturile omului, dreptul umanitar internațional. Regimurile de sancțiuni trebuie monitorizate, pe toată durata lor, pentru a se asigura că nu cauzează probleme inutile populației statului țintă și mecanismele de scutire permit furnizarea de asistență umanitară [7].

Folosirea forței de către Consiliul de Securitate

Un răspuns al CS la momentul potrivit față de atrocitățile deja comise poate preveni escaladarea lor în continuare și evită necesitatea de a întreprinde acțiuni mai puternice în viitor. Răspunsul robust al CS duce uneori la percepția unei părținiri față de una sau mai multe părți în conflict cu implicații negative asupra negocierilor de pace în curs de desfășurare. În practică, această dilemă deseori duce la un dezacord printre membrii CS. Unii membri argumentează în sensul de a recurge la măsurile în temeiul capitolului VII al Cartei, alții pledează pentru mai multe negocieri cu părțile conflictului. În Darfur, dezacordurile au întârziat luarea deciziilor CS.

Art.39 al Cartei prevede că, CS „trebuie să determine” existența uneia din cele trei situații în care poate întreprinde măsuri coercitive, ***adică amenințare pentru pace, încălcarea păcii sau actul de agresiune***. Faptul că CS în sine determină când aceste condiții au fost îndeplinite, înseamnă că acesta are o autonomie largă pe terenul respectiv [8]. Împreună cu actele de agresiune, încălcările păcii sunt nucleul capitolului VII al Cartei. Îndeplinirea acestei condiții a fost găsită de către CS în situațiile în care un stat a întreprins acțiuni care implică folosirea forței împotriva unui alt stat. Această categorie este mai neutră decât „actul de agresiune”, dar nu există o linie strictă de delimitare între aceste categorii. Au fost incidente în cazul în care CS a apelat la încălcarea păcii, deși clar criteriile actului de agresiune. De exemplu, în Rezoluția 660 [9] CS a stabilit că invazia irakiană în Kuwait a fost o încălcare a păcii. Conținutul condiției „actului de agresiune” a fost extrem de controversat, și s-a convenit în final asupra definiției în 1974 prin adoptarea Rezoluției 3314 a AG [10] a ONU. Art. 1 stabilește că agresiunea este folosirea forței armate de către un stat „împotriva suveranității, integrității teritoriale sau independenței politice a unui alt stat, sau în orice alt mod incompatibil cu Carta ONU”. Art. 2 arată: „prima utilizare a forței armate de către un stat ce contravine Cartei constituie o dovadă *prima facie* a unui act de agresiune”. CS a stabilit acte de agresiune de trei ori, în cazurile Israel, Africa de

Sud și Rhodesia de Sud. „Amenințare pentru pace” este cea mai largă din cele trei categorii, și este dificil de a găsi o definiție precisă a termenului în cauză. Practica după criza din Kuwait în 1990 a arătat că s-a extins gama de situații în care CS a hotărât să constate amenințări la pacea și securitatea internațională. Astfel, mai multe dintre aceste situații se plasează în afara tradiționalei înțelegeri a amenințării la pacea și securitatea internațională. Este evident că implicațiile politice au motivat statele-membre să recurgă la această condiție în ocazii în care una dintre celelalte condiții s-a împlinit. Acest lucru se datorează faptului că prejudiciul determinării uneia dintre celelalte condiții ar putea înrăutăți relațiile dintre statele-membre ale CS și statul agresor, sau existența pozițiilor diferite a membrilor CS asupra aceleiași chestiuni. CS a considerat ca amenințări pentru pace, terorismul, încălcarea drepturilor omului, atacuri împotriva democrației, deținerea armelor de distrugere în masă. Cele mai importante rezoluții ale CS privind folosirea forței au fost cazurile conflictelor din Iugoslavia, Somalia, Haiti, Ruanda, Timorul de Est, Sierra Leone. Ele au fost adoptate având diferite scopuri, cum ar fi supravegherea respectării sancțiunilor economice impuse de CS (rezoluțiile sub incidența art.41), eliberarea de sub ocupație străină (Kuwait), reîntoarcerea puterii autorităților legale (Haiti), restaurarea păcii și securității internaționale (Timorul de Est). Rezoluțiile au fost adoptate în majoritate fără acordul statului-țintă, cu acordul guvernului ce deținea puterea (Albania), sau guvernului în exil (Haiti) [11].

Din practica misiunilor CS de menținere a păcii putem identifica următoarele trei categorii.

Tradițională - care urmărește să pună în aplicare un acord între state. Caracteristicile acestui tip de operațiune sunt bine cunoscute:

- asistență pentru încheierea unui acord de încetare a focului sau unui acord de pace parțială;
- sarcinile sunt delegate personalului militar;
- sarcinile constau în observarea, verificarea și raportarea aplicării acordului sau tratatului.

Principiile pentru efectuarea operațiunilor, la baza intervenției ONU, sunt:

- acordul prealabil al părților;
- imparțialitatea de implementare și desfășurarea misiunii, în sens că misiunea nu trebuie să favorizeze nici una dintre părți
- folosirea forței interzisă, cu excepția apărării căștilor albastre.

Multidimensională - corespunde implicării într-un conflict intern sau un război civil. Obiectivul este de a realiza punerea în aplicare a acordului de pace între beligeranți și de încetare a ostilităților. Caracteristici ale de acestui tip de misiune se bazează pe:

- asistență pentru aplicarea de către părți a angajamentelor lor;
- sarcinile vizează toate domeniile (civile, militare, instituționale etc.) menționate în acord;
- se angajează o combinație de atribuții civile și militare, în funcție de natura mandatului.

Principiile de acțiune pot apărea treptat, în funcție de experiența de teren. Ele constau în:

- ajutarea părților să mențină stabilitatea și ordinea publică;
- ajutarea statului vizat pentru a stabili autoritatea sa de monopol asupra utilizării forței;

- acordarea asistenței pentru reproiectarea coerentă a unui aparat de securitate în conformitate cu statul de drept;
- acordarea asistenței pentru apariția instituțiilor politice legitime în vederea medierii conflictului;
- construirea și menținerea unui consens la nivel local, național și internațional în direcția de soluționare a conflictului.

Combinarea de atribuții civile și militare este esențială pentru a putea efectiv aplica principiile enunțate. Acesta este motivul pentru care categoria respectivă de operațiuni de menținere a păcii juxtapune două sau trei dispozitive diferite în funcție de situație. Pe de o parte, este vorba de civilii trimiși de ONU pentru a pune în aplicare termenii mandatului în domenii relevante (economice, sociale, umanitare); aceștia pot acționa în mod autonom, dar mai frecvent împreună cu reprezentanți ai altor mari organizații internaționale (FMI, Banca Mondială) și organizațiile non-guvernamentale. Pe de altă parte, un dispozitiv tranzitoriu de poliție este responsabil de menținerea ordinii administrative și judiciare. Și, în cele din urmă, un contingent militar (de menținere a păcii) care poate acționa cu susținerea instituțiilor interguvernamentale sau regionale (NATO, UE, UA).

Guvernul provizoriu este o operațiune specifică de menținere a păcii rar întâlnită, constând în asigurarea tranziției guvernului dintr-o regiune care are vocația să devină independentă. Un reprezentant special coordonează activitățile legislative, judiciare, timpul necesar pentru înființarea de noi instituții (Kosovo, Timorul de Est). Responsabilitățile în sarcina reprezentantului special sunt cele ale unui guvern real, incluzând:

- procesul de elaborare a legislației noi și aplicare a legii;
- crearea unui sistem fiscal de colectare a impozitelor;
- stimularea de investiții internaționale;
- instituirea de norme specifice pentru proprietatea funciară;
- crearea și gestionarea serviciilor publice fundamentale [12].

Rolul CS în instituirea jurisdicțiilor internaționale penale

Este remarcabil modul în care CS a ajuns să recunoască-cu mai multe ocazii și într-o manieră succesivă-că, crimele comise la scară largă (genocidul, crimele împotriva umanității și de război) se rialiază la tipurile de amenințări ale securității care activează competențele sale obligatorii în temeiul capitolului VII al Cartei. CS a recurs la aceste puteri ca să aducă autorii infracțiunilor grave în fața justiției internaționale penale. Începând cu 1993 și până în prezent, CS este un jucător cheie în introducerea judecătorilor și procurorilor internaționali pentru investigarea, judecarea și sancționarea crimelor în locuri diverse precum fosta Iugoslavie (1993), Ruanda (1994), Timorul de Est (1999), Cambogia (1997), Sierra Leone (2000), Kosovo (2000) și, mai recent, Liban (2009). În acest scop, CS a creat tribunale internaționale penale *ad-hoc* (Iugoslavia și Rwanda); a solicitat Secretarului General ONU să stabilească tribunale „hibride” (Sierra Leone, Cambogia, Liban); a ordonat administrațiilor guvernelor provizorii formarea de colegii jurisdicționale compuse din judecători internaționali (Timorul de Est și Kosovo). Mai recent, CS al ONU a decis instituirea Tribunalului Special pentru Liban pentru a judeca pe toți cei responsabili pentru atacul terorist din 14 februarie 2005, unde a fost asasinat fostul prim-ministru libanez Rafiq Hariri și alte 22 de persoane. Promovarea rolului judecătorilor și procurorilor internaționali ca răspuns la noile amenințări la adresa păcii internaționale poate

fi explicată în lumina câtorva schimbări produse după războiul rece. Începând cu anii 1980, a fost observat un declin al conflictelor interstatale, conflictele interne și transnaționale escaladează. Actorii principali ai ultimelor nu se limitează la state, dar se extind la numeroși participanți nestatali–mercenari, grupuri teroriste, de gherilă. Adicional, cele mai multe pierderi umane sunt înregistrate în rândurile populației civile, nu printre soldați. Recurgerea CS la justiția și sancțiunile penale menite să se confrunte cu noi amenințări la adresa păcii, ar putea fi văzută ca o dovadă că măsurile clasice în temeiul capitolului VII, ca utilizarea de sancțiuni economice, sunt ineficiente. Situația ar putea fi o oglindire a succesului relativ al instituției drepturilor omului în ultimii douăzeci de ani pentru a funcționa în cadrul securității colective [13].

CS și regimul de neproliferare a armelor de distrugere în masă

Rolul central în evitarea proliferării armamentului și pericolelor pentru pacea și securitatea internațională care decurg din aceasta, îi aparține CS care are toate mijloacele necesare de a înlătura aceste amenințări. Astfel, comunitatea internațională a însărcinat doar CS cu competența de a asigura respectarea regulilor de neproliferare. Din păcate, competențele sale privind problema dată au fost rareori folosite. Declarația Președintelui CS din 31.01.1992 enunță că proliferarea oricărui tip de arme de distrugere în masă este considerată ca amenințare la adresa păcii și a fost stabilit cadrul pentru combaterea acestei probleme [14], în următorii ani acțiunile CS în domeniu au un caracter mai degrabă formal și episodic. Neînțelegerea între membrii permanenți ai CS nu i-au permis să-si realizeze sarcinile în combaterea proliferării. Chiar și atunci când ajungeau la un numitor comun, lipsa voinței politice și acțiunilor energice nu au permis transpunerea în fapt a deciziilor luate. Pentru soluționarea conflictelor internaționale în implementarea tratatelor de dezarmare sunt folosite o gamă largă de proceduri politice și diplomatice tradiționale (consultarea, negocierea, medierea, recursul la organisme regionale). Acestea sunt relevante și eficiente pentru membrii care se supun legilor comunității internaționale. Cum a confirmat experiența din ultimii ani, instrumentele politice și diplomatice, diplomația multilaterală, îndemnulurile blânde nu sunt eficiente împotriva liderilor care neglijează angajamentele internaționale, ignorând cerințele cuprinse în rezoluțiile CS. Ele nu dau rezultate atunci când este vorba de a neutraliza amenințările din partea diferitor formațiuni extremiste, (forțele Jihad-ului, grupuri fanatice, formațiuni militare neregulate, crima organizată transnațională și rețele teroriste, pirați). [15] În 1998, CS a condamnat unanim testarea armamentului nuclear în India și Pakistan. Sub egida CS a fost lichidat potențialul nuclear al Irakului constituit în mod ascuns în anii 1980. Datorită rezoluțiilor CS, au fost inspectate obiectele nucleare în Irak, care au permis să constate că țara nu deține arme de distrugere în masă și s-a evitat sancțiunea de folosire a forței internaționale sub egida ONU, forța împotriva Irakului în cele din urmă fiind folosită de forțele aliate. CS a reacționat ferm la lansarea experimentală a rachetelor balistice de către Coreea de Nord în 2006 prin adoptarea Rezoluției 1695 [16], precum și la lansările ce au urmat, cerând stoparea activităților legate de construirea rachetelor balistice, încetarea tuturor programelor de creare a armamentului nuclear, recomandând tuturor membrilor ONU să se abțină de la comerțul cu Coreea de Nord în sfera tehnologiilor legate de rachete. Phenianului i-a fost cerută încetarea lansării experimentale, iar statelor lumii li s-a solicitat să înghețe mijloacele bănești,

alte active financiare și resursele economice legate de programul nuclear nord-coreean; interzicerea intrării și tranzitului pe teritoriul său a persoanelor și membrilor familiilor lor cu atribuții la dezvoltarea armelor de distrugere în masă. În 2006, CS a adoptat Rezoluția 1737 privind sancțiunile împotriva Iranului [17], care prevedea interzicerea importului și exportului oricăror obiecte, materiale și tehnologii care pot favoriza programul militar nuclear iranian. Sancțiunile cuprindeau activitatea legată de îmbogățire a uraniului și modalitățile de transportare a armamentului nuclear, înghețarea activelor internaționale ale unor companii și resortisanți iranieni vizați în chestiunea dată, permițând colaborarea cu Iranul în alte domenii în afara de activitatea nucleară.

Dreptul de veto în Consiliul de Securitate

CS este instituit astfel încât să fie eterogen, cu o reprezentare echilibrată pentru toate regiunile geografice, 10 membri din 15 schimbându-se la doi ani. Preocuparea sa principală—pacea și securitatea—devine tot mai extinsă. Pare exagerată recomandarea că o cultură comună și valorile comune favorizează deliberările din CS, dar această condiție exigentă nu este suficientă pentru a motiva apariția unui consens [18]. De la înființarea sa în 1946, CS s-a confruntat cu o critică considerabilă și din acel moment au fost făcute mai multe apeluri pentru a-l reforma. O mare parte a criticii este datorată structurii, deoarece mulți o consideră nedemocratică, mai ales pentru că oferă considerabile puteri și privilegii anumitor țări din lume. Exemplul principal este dreptul de veto a celor cinci membri permanenți [19]. Primul drept de veto a fost folosit chiar de la începutul activității instituționale în februarie 1946 de către URSS și de atunci membrii permanenți au folosit puterea dreptului de veto aproape de 300 ori. Cel mai des dreptul de veto a fost folosit de Rusia și SUA, fiecare apărându-și propriile interese, decât preocupându-se de pacea și securitatea internațională. În locul dreptului de veto și atragerea de critici, țările preferă să folosească amenințarea cu utilizarea dreptului de veto. Ei folosesc această amenințare implicit sau explicit, în reuniuni private a celor cinci membri permanenți sau la întrunirile complete. Pe mai multe chestiuni, au reușit să ajungă la rezultat și au putut exclude anumite probleme de pe ordinea de zi a CS sau „indulcirea” limbajului rezoluțiilor. În ultimul timp, au fost făcute apeluri care au condus la propuneri pentru o mai bună funcționare a CS, invocate de diferite țări sau grupuri de țări. Până în prezent, aceste propuneri nu au fost de succes și mai multe întâlniri și nenumărate ore de discuții nu au dat rezultate precise. Țările se opun reciproc din interese proprii și acordă prea multă atenție la detaliile procedurii în loc să se concentreze asupra măsurilor practice necesare reformei. Orice modificare a Cartei nu pare a fi ușor realizabilă, în special având în vedere faptul că toți membrii permanenți au putere de veto asupra schimbării Cartei. În timp ce criteriile obiective-universalitatea și cadrul legal—pentru un sistem de securitate colectivă au existat de ceva timp, elementele sale subiective cum ar fi solidaritatea internațională, consensul asupra a ceea ce este incorect, promptitudinea să cedeze autoritatea executivă ONU, pregătirea „să poarte orice povară și să plătească orice preț” pentru consecințele deciziilor colective—întotdeauna au lipsit și situația nu pare să se schimbe [20]. Este adevărat că, CS nu reprezintă un ideal și nu întotdeauna obține rezultatele scontate, însă acesta este unicul organ cu vocație internațională mandatat să asigure pacea, securitatea și stabilitatea internațională. Este clar că acesta necesită reforme, dar ajungerea la consens, luarea deciziilor și transpunerea lor în realitate rămâne la

conștiința fiecărui stat în parte. În condițiile contemporane, CS joacă un rol mare în menținerea stabilității, cel puțin din perspectiva echilibrării actorilor statali hegemoni și păstrarea unui oarecare „*status-quo*”, iar lipsa acestuia ar provoca mult mai multe conflicte în comunitatea internațională, și cel mai probabil ar genera o dezvoltare haotică a omenirii. Este clar că pozițiile contradictorii ale membrilor permanenți asupra situațiilor mai recente din Irak, Libia, Egipt, Turcia, Israel, Ucraina, Siria nu reflectă îndeplinirea atribuțiilor majore în sarcina CS pe terenul păcii și securității internaționale, însă absența unui consens politic a marcat mereu activitatea CS de la înființarea sa, prin urmare schimbări negative în acest sens nu s-au produs. Dimpotrivă, în multiple cazuri poate fi constatată o poziție fermă a membrilor CS pe anumite chestiuni importante, precum lupta cu terorismul internațional și destructurarea organizațiilor și rețelelor de teroriști deosebit de periculoase, precum Statul islamic. Activitatea CS, criticată ca și anterior, marchează clar dezvoltarea mai mult sau mai puțin stabilă a umanității.

Referințe bibliografice:

1. Orakhelashvili A. The Impact of Peremptory Norms on the Interpretation and Application of United Nations Security Council Resolutions. In: European Journal of International Law. Vol. 16, no.1, 2005, p. 60.

2. Bianchi A. Assessing the Effectiveness of the UN Security Council's Anti-terrorism Measures: The Quest for Legitimacy and Cohesion. In: European Journal of International Law Vol. 17 no.5, 2007, p. 887.

3. Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 1366 (2001) din 30.08.2001. [On-line]:[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1366\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1366(2001)) (Vizitat la 01.05.2020).

4. Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 1625 (2005) din 04.05.2020. [On-line]:[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1625\(2005\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1625(2005)) (Vizitat la 04.05.2020).

5. Mikulaschek C. The United Nations Security Council and the Responsibility to Protect: Policy, Process, and Practice. Report from 39th IPI Vienna Seminar on peacemaking and peacekeeping, Favorite papers 01/2010, p. 20-49.

6. Lopez-Jacoiste E. The UN Collective Security System and its Relationship with Economic Sanctions and Human Rights. In: Max Planck Yearbook of United Nations Law, no. 14, 2010, p. 298.

7. Segall A. Economic sanctions: legal and policy constraints. In: International Review of the Red Cross, no. 836, Vol. 81, 1999, p. 763-784.

8. Pérez Herranz P. The Security Council and the Legitimacy of the Use of Force: Legal, Normative and Social Aspects. Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau Publications, 2010, p. 14-15.

9. Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 660 (1990) din 06.08.1990. [On-line]:[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990)) (Vizitat la 05.05.2020).

10. Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 3314 (1974) din 14.12.1974. [On-line]:[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)) (Vizitat la 05.05.2020).

11. Blokker N. Is the Authorisation Authorised? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorise the Use of Force by ”Coalitions of the Able and

Willing”. In: *European Journal of International Law*, Vol. 11, no. 3, 2000, p. 544.

12. Patry J.-J., Nations Unies et stabilité: transformer les conflits armés. [On-line]: <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/notes/2007/20070916.pdf> (Vizitat la 05.05.2020).

13. Almqvist J. A Critical Review of the Relationship between the UN Security Council and International Criminal Jurisdictions in the Light of the Principle of Judicial Independence. [On-line]: http://www.uam.es/proyectosinv/glg/s_publicaciones/pdf/jessica_isa11.pdf (Vizitat la 05.05.2020).

14. Security Council President Statement of 31 January 1992 (3046th meeting). The responsibility of the Security Council in the maintenance of international peace and security. [On-line]: http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/GENERAL%20ISSUES/Item%2028_SC%20respons%20in%20maint%20IPS.pdf (Vizitat la 05.05.2020).

15. Калядин А.Н. Совет Безопасности ООН и функции контроля над вооружениями. В: Пути к миру и безопасности, № 2(45), 2013, с. 19.

16. Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 1695 (2006) din 15.07.2006. [On-line]: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1695\(2006\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1695(2006)) (Vizitat la 10.05.2020).

17. Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 1737 (2006) din 23.12.2006. [On-line]: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737\(2006\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737(2006)) (Vizitat la 10.05.2020).

18. Johnstone I. Security Council Deliberations: The Power of the Better Argument. In: *European Journal of International Law*, Vol. 14, no. 3, 2003, p. 456.

19. Okhovat S. The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform. Sydney: The Centre for Peace and Conflict Studies Publication, 2012, p. 3.

20. Freudenschub H. Between Unilateralism and Collective Security: Authorizations of the Use of Force by the UN Security Council. In: *European Journal of International Law*, Vol 5, 1994, p. 530.

DREPTUL MUNCII ȘI SECURITĂȚII SOCIALE ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI CORONAVIRUS. ABORDARE COMPARATIVĂ ÎNTRE SITUAȚIA ROMÂNIEI ȘI CEA A REPUBLICII MOLDOVA

MALINCHE DIANA-MIHAELA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Dreptul muncii și dreptul securității sociale sunt două ramuri distincte ale dreptului, aparținând dreptului public, menite să protejeze interesele cetățenilor, unite sub incidența Ministerului Muncii și Protecției Sociale, atât în România, cât și în Republica Moldova. Coeziunea dintre cele două ramuri ale dreptului a înregistrat creșteri semnificative la începutul anului 2020, sub aspectul apariției și răspândirii virusului SARS_COV2 la nivel mondial. În contextul prevenirii răspândirii acestui virus la nivelul populației, marile puteri mondiale dar și țări precum România și Republica Moldova au adoptat măsuri proprii menite să reducă riscul infectării populației cu coronavirus. Despre acest virus vom discuta succint în cele de mai jos cu scopul de a înțelege modalitatea prin care acesta afectează economia mondială, și implicit, piața muncii în cele două țări studiate de noi.

Coronavirusul, Covid_19 denumit în România sau purtând denumirea de 2019-nCov în Republica Moldova, este o epidemie ce provoacă pneumonii cu forme severe ce pot conduce la stări grave de sănătate și chiar la deces. Apărut la sfârșitul anului 2019 în Wuhan, China, cu o viteză de răspândire neașteptat de mare, coronavirusul s-a transmis rapid la nivel mondial, ajungând ulterior în România și Republica Moldova în luna februarie, respectiv ianuarie a anului în curs. Efectele generate de acest virus asupra sănătății populației celor două țări au condus la o destabilizare totală a pieței muncii și a raporturilor de muncă.

Evoluția virusului a fost diferită în cele două țări. În luna mai a anului 2020, statul român înregistra un număr de 6.247 de cazuri de persoane infectate cu virusul COVID_19 (coronavirus), dintre care 9.053 au fost declarate vindecate și externate [9]. La rândul său, Republica Moldova înregistrează un număr de 5934 de cazuri de infecție cu noul Coronavirus, dintre care 776 în Transnistria [10]. România s-a declarat a fi solidară cu Republica Moldova, detașând temporar echipe de medici și personal medical pe teritoriul basarabean pentru a trata și preveni răspândirea coronavirusului în rândul populației.

Pentru început, considerăm necesar să definim cele două ramuri de drept în vederea înțelegerii necesității funcționării sale împreună în contextul subiectului acestui articol.

Dreptul muncii este strâns relaționat cu procesul de muncă, acesta reprezentând o condiție a vieții omului prin care sunt satisfăcute necesitățile și bunurile de bază ale omului. ”Noțiunea de relații de muncă cuprinde totalitatea relațiilor care se formează între oameni în procesul muncii, pe baza aplicării directe a forței de muncă la mijloacele de producție.” [1, p. 8]. În vederea prevenirii răspândirii infectării cu coronavirus, relațiile de muncă au fost întrerupte, producția a fost oprită în numeroase domenii, prioritare fiind sectorul sanitar, și implicit, producția de materiale sanitare și de protecție a cetățenilor împotriva noului virus. Unele sectoare de activitate au fost temporar închise, situația financiară a acestora fiind afectată iar oamenii, în număr extrem de mare au devenit șomerii.

Conceptul de securitate socială implică atât interesul pentru securitatea socială a cetățenilor cât și riscurile pe care aceștia le au și este definit drept "protecția pe care societatea o acordă membrilor săi printr-un ansamblu de dispoziții publice contra mizeriei economice și sociale care îi amenință în caz de pierdere sau reducere importantă a câștigurilor datorită bolii, maternității, accidentului de muncă, șomajului, invalidității, bătrâneții sau decesului, precum și acordarea de îngrijiri medicale și de alocații familiilor cu copii" [7, p. 5].

Remarcăm aici, faptul că securitatea socială a cetățenilor se aplică printr-o serie complexă de norme legislative având ca scop diminuarea pierderilor salariale, economice, ca urmare a răspândirii la nivel comunitar a coronavirusului, precum și prin facilitarea și finanțarea de cele două state a procedurilor de șomaj tehnic, acordarea de suport material familiilor în caz de deces a unui membru, acordarea de ajutoare financiare persoanelor ce fac parte din categorii sociale defavorizate (bătrâni, persoane cu handicap, persoane fără venituri) și prin îngrijiri medicale adaptate acestei pandemiei.

În ceea ce privește riscurile sociale declanșate de virusul răspândit la nivel global, acestea sunt dintre cele mai diverse: prăbușirea economiei de piață prin blocarea importurilor/ exporturilor, destabilizarea pieței muncii prin închiderea sau falimentul multor societăți, rata mare a șomajului, acesta trecând pragul de 1 miliard de salariați cu statut de șomeri în România. Republica Moldova a adoptat numeroase legi organice prin care și legea privind instituirea unor măsuri de susținere a cetățenilor și a activității de întreprinzător în perioada stării de urgență și modificarea unor acte normative, pe baza Art. 106 din Constituția țării cu aplicare pe toată durata stării de urgență prin care acordă sprijin întreprinderilor necomerciale, care au recurs la șomaj tehnic, conform Codului Muncii, astfel:

"Conform deciziilor Comisiei naționale extraordinare de sănătate publică și/ sau Dispozițiilor Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, se acordă o subvenție în mărimea sumei achitate a impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și salariat aferent indemnizației/ salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/ sau staționare... Pentru subiecții subvenției care și-au sistat total sau parțial activitatea, alții decât cei specificați la pct.1, se acordă o subvenție în mărime de 60% din suma achitată a impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și salariat aferent indemnizației/ salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/ sau staționare." [2, p. 1].

În ceea ce privește ajutoarele pentru persoanele defavorizate, respectiv cele destinate familiilor cu venituri mici, amintite mai sus, statul basarbean acordă sprijin acestora prin Programul de ajutor social: "Pentru a susține familiile defavorizate care au în componența sa copii, se majorează cuantumul venitului lunar minim pentru fiecare copil de la 50% la 75%" [2, p. 34].

Mai mult decât atât, Guvernul basarbean a promovat o procedură de monitorizare a pieței muncii, solicitând periodic rapoarte privind evoluția pieței de muncă și a dispus demararea de colaborări și parteneriate cu institutii publice

și întreprinderi private în vederea culegerii de date care să contribuie la estimarea impactului financiar asupra pieței muncii, ca urmare a răspândirii și evoluției virusului.

În ceea ce privește situația statului român, acesta a luat măsuri drastice de prevenire a răspândirii coronavirusului începând cu data de 16 martie, prin Decretul prezidențial nr. 195/ 2020, continuate apoi prin Decretul nr. 240/ 2020, prin care a făcut derogări de la prevederile legale în vigoare pentru a veni în sprijinul angajaților și angajatorilor afectați de coronavirus. Printre măsurile luate prin decret prezidențial considerăm necesar să amintim:

- Închiderea școlilor și acordarea de zile libere plătite sau a unui stimulent în procent de 75% din salariu mediu brut pentru părinți, după caz;
- Menținerea valabilității contractelor colective de muncă pe perioada stării de urgență;
- Certificatele de încadrare în grad de handicap pentru copii și adulți își mențin valabilitatea până la încetarea stării de urgență;
- Se emit certificate de urgență operatorilor economici a căror activitatea este afectată de Covid_19 pentru facilitarea plăților;
- Se întocmesc programe de lucru individualizate cu scopul de a preveni infectarea angajaților cu coronavirus;
- Se emit concedii medicale retroactiv, la ieșirea salariaților din carantină;
- Munca salariaților se organizează în muncă la domiciliu sau telemuncă;
- Se acordă stimulente de risc salariaților care iau contact direct cu pacienții suspecti sau confirmați pozitiv cu Covid_19;
- Se acordă, la decesul personalului medical, un ajutor suplimentar în sumă de 2 salarii medii brute, familiei acestora;
- Se acordă dreptul la pensie de urmaș copiilor personalului medical decedat, care urmează o formă de învățământ potrivit legii până la vârsta de 18 ani, dar care nu depășesc vârsta de 26 de ani;

După cum am remarcat, pandemia Coronavirus a impus autorităților române și basarabene necesitatea de a lua măsuri în regim de urgență, care să permită gestionarea crizei, astfel încât efectele acestui virus asupra populației să fie cât se poate de mici.

Mai mult decât atât, cele două țări au avut ca scop principal asigurarea dreptului la sănătate și securitate socială a cetățenilor, și în mod indirect menținerea unui echilibru economic la nivel național care să asigure respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor, atât în perioada stării de urgență, cât și ulterior încheierii acesteia.

O măsură nespecifică a fost adoptată de statul român care a previzionat măsurile necesare prevenirii riscului de excluziune socială pentru persoanele defavorizate și a oferit suport financiar persoanelor cu dizabilități, persoanelor singure, familiilor monoparentale prin mai multe tranșe: 323 300 lei, 1 647 800 lei, ș.a din bugetul Ministerului Muncii și Protecției Sociale.

În concluzie, epidemia coronavirus a dezvoltat un spirit de solidaritate între state la nivel mondial, România și Republica Moldova având o colaborare strânsă în acest context, deservind un scop comun, și anume acela al prevenirii răspândirii coronavirusului la nivelul populației. Măsurile luate în acest scop precum și restrângerea unor drepturi și libertăți ale cetățenilor au permis stoparea răspândirii acestui virus și menținerea în parametri optimi a economiei

celor două țări supuse analizei. În demersurile lor, cele două țări au avut parte de sprijin la nivel european, prin accesarea de fonduri europene pentru susținerea plăților necesare adoptării măsurilor specifice de protecție a cetățenilor.

Referințe bibliografice:

1 Grădinaru, Nicolae, Dreptul muncii și securității sociale, Ed. Independența Economică, Pitești, 2005, pag. 180;

2. Guvernul Republicii Moldova, Legea nr. 56 privind instituirea unor măsuri de susținere a cetățenilor și a activității de întreprinzător în perioada stării de urgență și modificarea unor acte normative, Monitorul Oficial nr. 101/ 2020, Chișinău;

3. Moțiu, Daniela, Dreptul individual al muncii, Ed. C.H. Beck, București, 2011, pag. 500;

4. Președintele României, Decretul nr. 195 privind instituirea stării de urgență pe teritoriul României, Monitorul Oficial nr. 212/ 2020, București, 2020;

5. Președintele României, Decretul nr. 240 privind prelungirea stării de urgență pe teritoriul României, Monitorul Oficial nr. 311/ 2020, București, 2020;

6. Ștefănescu, Traian, Dreptul muncii. Curs universitar, Ed. Luminalex, f. 1, 2000, pag. 1062;

7. Tufan, Constantin, Dreptul securității sociale, Ed. Global Lex, București, f.a, pag. 431;

8. Țiclea, Alexandru, Tratat de dreptul muncii, Ed. Universul Juridic, București, 2015, pag. 1119;

9. <http://www.dsu.mai.gov.ro/>;

10. <https://msmps.gov.md/>.

**ADAPTAREA METODELOR DE RELEVARE ȘI VIZUALIZARE
A URMELOR PAPILARE ÎNTR-UN "MEDIU NUCLEAR"**

NITREAN ALINA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Traficul ilicit cu MNR¹ a luat amploarea la începutul anilor 1990 și a servit un start istoric al criminalisticii nucleare, care venea să sprijine investigarea crimelor cu implicarea MNR [1]. Din 1993 și până la 31 decembrie 2019 au fost înregistrate în baza de date a IAEA², 3686 de incidente raportate de cele 139 State participante și organizații internaționale [2]. Cu siguranță, numărul incidentelor este mult mai mare, ținând cont de faptul că nu toate țările lumii participă la suplینirea bazei de date, de asemenea, multe cazuri de trafic ilicit nu sunt detectate. Cu toate acestea, numărul incidentelor este impunător și este extrem de important ca traficul ilicit și posesia ilegală a MNR să fie contracarate, iar în cazul detectării acestora să fie investigate cu succes.

Orice act criminal sau accident cu implicarea MNR va genera urme tradiționale criminalistice și MNR. În cadrul investigării locului faptei, adițional, pot fi colectate urme tradiționale sau obiectele purtătoare de urme contaminate cu radionuclizi. Pentru ulterioara examinare criminalistică a acestor obiecte/urme contaminate sunt necesare condiții speciale din motivul radioactivității asociate.

Sunt conduse discuții de oamenii de știință, reprezentanții organelor de drept, experții în domeniul criminalisticii tradiționale și nucleare, despre dezvoltarea metodelor criminalisticii tradiționale într-un laborator specializat în examinarea MNR sau crearea condițiilor de siguranță și securitate fizică, radioprotecție într-un laborator criminalistic tradițional (polițienesc sau similar de expertiză judiciară).

Pornind de la noțiunea de **criminalistică nucleară**, care este menită să „examineze MNR sau alte dovezile contaminate cu radionuclizi în contextul dreptului național/internațional sau al securității nucleare”[3], putem înainta ipoteza că un laborator de criminalistică nucleară trebuie conceput astfel, încât să poată examina toate dovezile colectate de la locul faptei, inclusiv urmele care se examinează în cadrul criminalisticii tradiționale.

Care este cea mai potrivită platformă de dezvoltare a unui laborator de criminalistică nucleară?

Analiza MNR încearcă să identifice materialele, cum, când și unde au fost fabricate și care au fost intențiile de utilizare. Pentru a soluționa întrebarea privind legalitatea materialului confiscat, poate fi suficientă doar identificarea, determinarea unor proprietăți simple ale MNR (compoziția chimică, gradul de îmbogățire, greutatea, formă, etc.). Aceste date pot fi obținute și într-un laborator de criminalistică tradițională, cu condiția că este dotat cu tehnică și echipament necesar și sunt asigurate condiții speciale de securitate.

Dar în cadrul investigării crimelor cu implicarea MNR, de regulă, sunt necesare date mult mai complexe - determinarea „semnăturilor” MNR, care reprezintă caracteristici ale materialului, cum ar fi abundența izotopică, concentrații a elementelor, forme fizice și chimice, dimensiuni, etc. [4]. Semnăturile pot fi utilizate pentru a face legătura unui material, fie nuclear sau altul radioactiv (non-

¹Aici și în continuare se are în vedere material nuclear sau alt material radioactiv

²Aici și în continuare Agenția Internațională pentru Energia Atomică

nuclear, cum ar fi cel utilizat în radiografia medicală), cu persoane, locații sau procese, producătorul materialului. Pentru determinarea ”semnăturilor” MNR sunt utilizate tehnici și metode mult mai complicate (inclusiv, chimice analitice) și sunt necesare instalații speciale pentru a gestiona probele radioactive, utilizând echipament de protecție corespunzător și bineînțeles, de personal calificat cu cunoștințe profunde în domeniu. Aceste examinări, cu siguranță, nu pot fi desfășurate într-un laborator de criminalistică tradițională. Mai mult ca atât, nu toate laboratoarele specializate în examinarea MNR au această capacitate.

În cazul când apare necesitatea de a examina urmele criminalistice tradiționale contaminate cu radionuclizi, trebuie să facem alegerea între opțiunile:

a) examinarea într-un laborator criminalistic tradițional și în acest caz obiectele/urmele ar trebui supuse decontaminării;

b) examinarea într-un laborator specializat în examinarea MNR și în acest caz ar trebui adaptate metodele criminalistice tradiționale, condițiilor existente în acest laborator.

Criminalistica nucleară este un domeniu relativ tânăr, puțin explorat și nu sunt cunoscute metode de decontaminare inofensive pentru fiecare tip de urme sau suprafețe. În cadrul procesului de decontaminare apare riscul modificării sau distrugerii obiectelor/urmelor, deaceia, ar fi oportun de a le examina evitând decontaminarea. Dar sunt și situații când decontaminarea este necesară pentru a preveni modificarea sau distrugerea urmelor care sunt expuse la radiații ionizante.

Cercetări ale materialelor contaminate cu radionuclizi au fost întreprinse și continuă, fiind explorat efectul radiațiilor ionizante (raportul cantitativ) asupra unei game de dovezi medico-legale, inclusiv ADN-ul [5, 6], urmele papilare, IT³-dispozitive electronice [7], fibre, fire de păr, în diverse laboratoare. Rezultatul cercetărilor sugerează că aceste tipuri de dovezi (menționate supra) pot păstra valoarea probantă în ciuda expunerii la radiații ionizante. Unele cercetări a urmelor papilare, a documentelor scripturale, au rezultat cu concluzia că expunerea la radiația ionizantă cauzează schimbări ireversibile atât pentru urme cât și pentru obiectele purtătoare [8, 9].

Ținând cont de faptul că laboratoarele de criminalistică tradițională sau expertiză judiciară nu dispun de condiții speciale de securitate fizică și nu sunt echipate pentru examinarea MNR sau obiectelor contaminate, totodată nu dispun de tehnici de decontaminarea a obiectelor, putem face concluzia că pentru dezvoltarea unui laborator de criminalistică nucleară, care ar putea examina MNR și alte dovezi contaminate cu radionuclizi, cea mai potrivită este platforma unui laborator specializat pentru examinarea MNR, care va dezvolta și adapta metodele de examinare criminalistică tradițională ”mediului nuclear”.

La nivel internațional, cu succes au fost dezvoltate laboratoare de criminalistică nucleară pe platforma ”nucleară”, după cum urmează:

- *Pacific Northwest National Laboratory (PNNL); Richland, WA, USA;*
- *Lavrence Livermore National Laboratory (LLNL), Livermore, CA, USA;*
- *Savannah River National Laboratory (SRNL), Savannah River Site USA;*
- *Joint Research Centre of the EC (JRC), Karlsruhe, Germany;*
- *Atomic Weapons Establishment (AWE), The United Kingdom, etc.*

³Tehnologii Informaționale - informații digitale pe suport electronic, dispozitive mobile, calculatoare, etc.

Nu sunt date publicate cu referire la existența unui laborator de criminalistică nucleară conceput pe platforma unui laborator de criminalistică tradițională, care ar avea capacitatea de determinare a "semnăturilor", dar laboratoarele existente de criminalistică nucleară concepute pe platforma "nucleară" se dezvoltă și pun accentul pe noi metode ale criminalisticii tradiționale.

Fig. 1. Validarea metodelor de relevare și vizualizare a urmelor papilare, în boxa cu mănuși adaptată criminalisticii tradiționale

Un studiu recent desfășurat (anul 2019) într-un laborator de criminalistică nucleară conceput în cadrul Centrului de Cercetări Științifice a Comisiei Europene (JRC⁴), Karlsruhe, Germania, a fost realizat de autorul prezentului articol, în cadrul Programului științific rezidențial al IAEA "Adaptarea tehnicilor criminalisticii tradiționale în mediul nuclear".

Detectarea urmelor papilare la locul faptei reprezintă una din cele mai importante dovezi care oferă posibilitatea de a face legătura crimei cu persoana care a comis sau a participat la comiterea infracțiunii, inclusiv și pentru cazurile cu implicarea MNR. Totodată, probabilitatea de a colecta urme papilare de la locul faptei este mult mai mare, decât celelalte categorii de urme. Din acest motiv, dezvoltarea noilor metode de relevare și vizualizare a urmelor papilare sunt o prerogativă a laboratoarelor de criminalistică.

Programul științific realizat de autor în laboratorul de criminalistică JRC, de asemenea a fost focusat pe dezvoltarea metodelor de relevare și vizualizare a urmelor papilare.

În cadrul acestui laborator este gestionată o boxă cu mănuși adaptată cerințelor criminalisticii tradiționale de examinare a urmelor papilare, construită după conceptul "boxă în boxă". Una dintre boxe asigură condițiile de securitate și siguranță pentru examinarea MNR sau probele contaminate cu radionuclizi, iar cealaltă este în interior, construită după principiile de funcționare a camerei CYN⁵. Spre deosebire de camera CYN utilizată într-un laborator de criminalistică tradițională, camera din interiorul boxei cu mănuși diferă atât după parametrii dimensională, cât și limitele parametrilor de mediu (temperatură, umiditate) care pot fi setați. Limitarea parametrilor în camera CYN pentru dovezi contaminate cu radionuclizi sunt condiționate de cerințele de lucru în boxa cu mănuși (cerințele față de aria controlată, radioprotecție, protecția respiratorie, materialele periculoase, etc.).

⁴ JRC – Joint Research Centre of the European Commission, Karlsruhe, Germany

⁵ Aici și în continuare camera CYN – camera de relevare a urmelor papilare cu vapori de cyanoacrylat.

Fig. 2. Obiecte selectate pentru validarea metodei CYN

Fig. 3. Aplicarea metodei CYN pentru relevarea urmelor papilare

Din motivul cerințelor de lucru limitate în boxa cu mănuși, nu toate metodele de relevare a urmelor papilare pot fi aplicate. În cadrul studiului au fost selectate metode fizico chimice care puteau fi adaptate condițiilor din "boxă în boxă" și anume CYN⁶(inclusiv cu luminofor), NYN⁷, DFO⁸, Y⁹.

Pentru studiu au fost selectate obiecte cu diferite suprafețe – poroase (fragmente de hârtie, carton, facturi, etc.), semi-poroase (postere, reviste, bancnote, stofă, ambalaje din celofan, obiecte din piele, adezive, etc.) și non-poroase (obiecte din plastic rigid multicolor, polistiren, containere din metal, sticlă, cauciuc, ambalaje din polietilenă, etc.). Au fost selectați donatori din cadrul laboratorului de diferite vârste, sex, care au creat urme papilare pe obiectele selectate, la diferite perioade de timp, pentru a putea fi analizat și rezultatul metodelor de relevare în dependență de vechimea urmelor și a identifica cele mai optime condiții de relevare.

Luând în calcul că radiațiile ionizante influențează asupra calității urmelor papilare, aplicând metodele de relevare s-a recurs la minimizarea timpului desfășurării procesului. Deoarece temperatura și umiditatea relativă sunt strâns legate (variația temperaturii ± 1 °C corespunde unei variații a umidității relative de aproximativ $\pm 5\%$) și influențează asupra procesului de vaporizare a substanței cyanoacrilat, modificarea acestor parametri a fost posibilă doar prin mărirea concentrației de cyanoacrilat (care la fel nu poate fi la maxim ridicată din cauza supraexpunerii și acoperirii întregii suprafețe a obiectului). În contextul cerințelor de securitate în boxa cu mănuși, temperatura nu poate fi setată la valori mai mari de 100 °C. Dar în cazul temperaturilor scăzute, procesul decurge o perioadă mai îndelungată de timp și nu mereu sunt obținute rezultate pozitive.

Ca urmare a studiului efectuat, de la parametrii standard ai metodei CYN (temperatură 120 °C, umiditate 75-85%, concentrația 3 g/m³, timp 25-30 min), a fost posibilă modificarea parametrilor metodei CYN (temperatură 100 °C, umiditate 65-75%, concentrația 6 g/m³, timp 15-20 min) și obținute rezultate

⁶ CYN – metoda de relevare cu utilizarea vaporilor de cyanoacrilate

⁷ NYN – metoda de relevare cu utilizarea ninhidrină (metoda uscată și umedă)

⁸ DFO – metoda de relevare cu utilizarea 1.8 diazafluor-9-one

⁹ Y – metoda de relevare cu utilizarea vaporilor de iod

pozitive. Dar acești parametri ai metodei pot fi setați nu pentru fiecare categorie de obiecte. Cele mai bune rezultate au fost obținute pentru suprafețele din metal, sticlă (imagine 4).

Aplicarea metodei CYN pentru relevarea urmelor papilare pe sticlei, metalului

Pentru obiectele cu suprafața semi-poroasă, concentrația cyanoacrylatului nu trebuie să depășească $4-5 \text{ g/m}^3$ pentru obținerea rezultatelor pozitive, desigur și timpul va fi mai mare. Totodată, obținerea rezultatelor pozitive este condiționată și de respectarea cerințelor privind pregătirea obiectelor înainte de plasarea în camera CYN, care nu trebuie să fie prea reci (fiind introduse obiectele în camera CYN cu temperatura ridicată, ar putea crea condensat, ca urmare va crește umiditatea și rezultatul obținut poate fi nesatisfăcător).

Pentru unele obiecte de studiu au fost aplicate două sau chiar trei metode de relevare și vizualizare a urmelor papilare, inclusiv metode optice/color de vizualizare. În cazul aplicării metodei CYN pe suprafețe de culoare albă sau elemente de culoare albă, pentru a crea un contrast, în condițiile când în boxa cu mănuși nu pot fi aplicate prafurile dactiloscopice (interzise prin sistemul de radioprotecție), a fost aplicată metoda Y, implementată cu succes pentru prima dată pe platforma JRC, în cadrul acestui studiu (imagine 5).

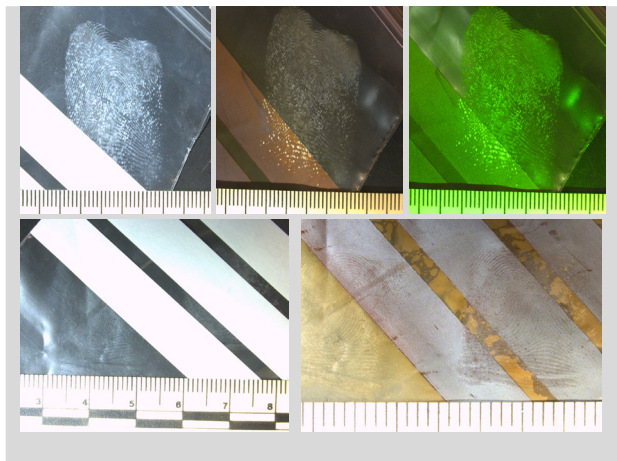

Fig. 5. Aplicarea metodei CYN, CYN+Y; CYN+Y+optic/color pentru relevarea urmelor papilare pe suprafața polietilenei

Modificarea parametrilor metodei NIN (aplicată pentru obiectele cu suprafața poroasă și semi-poroasă), condiționată de cerințele de lucru în boxa cu mănuși, a fost realizată cu succes în cadrul acestui studiu în laboratorul de criminalistică JRC. De asemenea a fost implementată DFO, o metodă nouă pentru

laboratorul JRC, aplicată pentru obiectele poroase și non-poroase (în special cu urme de grăsimi pe suprafața acestora).

Metodele aplicate în cadrul studiului au fost validate de un grup de experți în domeniul criminalisticii nucleare a JRC împreună cu autorul acestui articol, în calitate de expert în criminalistica tradițională, care a organizat, a ghidat și a documentat acest proces. Validitatea rezultatelor a fost dovedită, de asemenea prin desfășurarea testelor bilaterale de competență a laboratorului de criminalistică nucleară JRC și laboratorul dactiloscopic al Centrului tehnico-criminalistic și expertiză judiciară al Inspectoratului General al Poliției, Republica Moldova. Rezultatele pozitive, evaluate de specialiștii în domeniul dactiloscopiei, denotă faptul că metodele de relevare a urmelor papilare în boxa cu mănuși au fost validate și adaptate mediului "nuclear" cu succes.

Rezultatele studiului denotă faptul că pe platforma unui laborator specializat în examinarea MNR, pot fi adaptate tehnicile aplicate în criminalistica tradițională. Este important, ca într-un astfel de laborator să existe un mecanism de cooperare cu specialiștii în domeniul criminalisticii tradiționale sau alți specialiști la necesitate, care vor participa la examinarea dovezilor contaminate (sau, în mărimea posibilității, vor desfășura la propriu examinarea), fiind instruiți în prealabil în domeniul radioprotecției, lucrului în boxa cu mănuși, etc.

De la locul faptei pot fi colectate MNR în ambalaje/container care purtătoare de urme tradiționale și în acest caz poate fi necesar de a separa aceste obiecte/urme pentru ulterioara examinare complexă. Pentru aceste cazuri este foarte important ca experții să aibă cunoștințe în ambele domenii, pentru a preveni

modificarea sau distrugerea urmelor, pentru a elabora un plan corect de examinare, consecutivitatea examinărilor, pentru conservarea maximă a urmelor în cadrul aplicării diferitor metode de examinare.

Concluzii: Un laborator de criminalistică nucleară este un instrument efectiv pentru organele de drept în investigarea actelor cu implicarea MNR și trebuie conceput astfel, încât să posede capacitatea de investigare maximă a dovezilor colectate de la locul faptei, atât a MNR cât și a urmelor/obiectelor purtătoare de urme criminalistice tradiționale contaminate cu radionuclizi. Ținând cont de faptul că laboratoarele de criminalistică tradițională, de regulă, nu dispun de echipamentul necesar și condiții de securitate pentru examinarea MNR, cea mai potrivită platformă de dezvoltare a unui laborator de criminalistică nucleară ar fi laboratoarele specializate în examinarea MNR. Rezultatele studiului desfășurat în laboratorul de criminalistică nucleară a JRC, dovedesc că tehnicile și metodele criminalisticii tradiționale pot fi cu succes adaptate și aplicate într-un mediu nuclear, iar rezultatele examinărilor sunt veridice și au valoarea probatorie, admisibilă în instanța de judecată.

Referințe bibliografice:

1. Dauftschmid KE. Preventing the next case: radioactive materials and illicit trafficking. IAEA Bull 1990;
2. IAEA Incident and Trafficking Database (ITDB); Incidents of nuclear and other radioactive material out of regulatory control, 2020 Fact Sheet, International Atomic Energy Agency: Vienna, Austria, 2020.
3. Implementing Guide: Nuclear Forensics in Support of Investigations. IAEA Nuclear Security Series No. 2-G (Rev.1); International Atomic Energy Agency: Vienna, Austria, 2015.
4. Elizabeth Keegan, Michael J. Kristo, Kaitlyn Toole, Ruth Kips and Emma Young, Nuclear Forensics: Scientific Analysis Supporting Law Enforcement and Nuclear Security Investigations.
5. Goodwin, C. In Vitro Repair of Gamma-Irradiated DNA for Forensic Analysis. Honours Thesis, University of Canberra, Australia, 2013.
6. Abbondante S. The Effect of Radioactive Materials on Forensic DNA Evidence, University of Canberra, Australia, 2009.
7. Hoile, R.; Banos, C.; Colella, M.; Walsh, S. J.; Roux, C. J. Forensic Sci. 2010, 55, 171–177.
8. Ramotowski RS. Regen EM. Effect of electron beam irradiation on forensic evidence. 1. Latent print recovery on porous and non-porous surfaces. J Forensic Sci 2004, 50(2).
9. Ramotowski RS. Regen EM. Effect of electron beam irradiation on forensic evidence. 2. Analysis of writing inks on porous surfaces. J Forensic Sci 2007, 52(3).

**ASPECTE PRIVIND PROBELE, MIJLOACELE DE PROBĂ
ȘI PROCEDEELE PROBATORII PREVĂZUTE ÎN CODUL
DE PROCEDURĂ PENALĂ AL ROMÂNIEI**

POPA VASILE,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

În orice domeniu de activitate umană, adevărul nu se relevă spontan, el trebuie descoperit și dovedit sub toate aspectele sale(2), iar dacă privim procesul penal din prisma principiului aflării adevărului, se poate observa că nu reprezintă doar o activitate judiciară, ci un proces de cunoaștere mult mai extins(3), în cadrul căruia organele judiciare au nevoie de date și dovezi, pentru a se stabili dacă o persoană se face sau nu vinovată de comiterea unei infracțiuni, sens în care, organele de urmarire penală sunt obligate să lamurească sub toate aspectele, cauza, pe bază de probe.

Reglementarea procesual-penală acordă o importanță covârșitoare probelor, mijloacelor de probă și procedeele probatorii administrate în procesul penal, astfel, în Noul Cod de procedură penală se renunță la enumerarea limitativă a mijloacelor de probă, revenindu-se la principiul libertății probelor consacrat de Codul de Procedură penală de la 1936, prin prevederea faptului că pot fi folosite în cadrul procesului penal «*orice mijloace de probă care nu sunt interzise de lege*».

Astfel, *art.97 alin. (1)>(4)* reia definiția probei, adăugând condiția ca proba să «*contribuie la aflarea adevărului*»,enumerând în alineatul următor mijloace prin care pot fi obținute probele:*a) declarațiile suspectului sau ale inculpatului;b) declarațiile persoanei vătămate;c) declarațiile părții civile sau ale părții responsabile civilmente;d) declarațiile martorilor;e) înscrisuri, rapoarte de expertiză sau constatare, procese-verbale, fotografii, mijloace materiale de probă;f) orice alt mijloc de probă care nu este interzis prin lege.*

A fost introdus procedeele probatorii ca fiind modalitatea legală de obținere a mijlocului de probă.

Cu titlu de noutate, legiuitorul arată că *obiectul probațiunii(5)* este constituit din: existența infracțiunii și săvârșirea acesteia de către cel acuzat; faptele privitoare la răspunderea civilă, atunci când există parte civilă; faptele și împrejurările de fapt de care depinde aplicarea legii, precum și orice împrejurare necesară pentru justa soluționare a cauzei.

În faza administrării probatoriului, Noul Cod de procedură penală aduce o îmbunătățire esențială a dispozițiilor referitoare la dreptul de a solicita administrarea de probe, reglementând în mod expres cazurile în care organele judiciare pot respinge o cerere privitoare la administrarea unor probe (*atunci când proba nu este relevantă în raport cu obiectul probațiunii în cauză; atunci când se apreciază că pentru dovedirea elementului de fapt care constituie obiectul probei au fost administrate suficiente mijloace de probă; proba nu este necesară, întrucât faptul este notoriu; proba este imposibil de obținut; cererea a fost formulată de o persoană neîndreptățită; administrarea probei este contrară legii(6)*) pentru asigurarea echității procedurii.

Principiul loialității administrării probelor(7), introdus pentru prima oară în Noul Cod de Procedură penală, protejează dreptul la viață privată, la demnitate și, bineînțeles, se are în vedere împiedicarea utilizării oricăror mijloace ce ar

putea avea ca scop administrarea cu rea-credință a unui mijloc de probă sau care ar putea avea ca efect provocarea comiterii unei infracțiuni. De asemenea, se prevede că «*Probele obținute prin tortură, precum și probele derivate din acestea nu pot fi folosite în cadrul procesului penal*»(8). Acest articol este privit însă ca o nouă instituție, cea a excluderii probelor nelegal sau neloial administrate și aceasta este reglementată detaliat și în mod distinct. O altă nouă instituție introdusă este cea a excluderii probei derivate, ce are ca obiect înlăturarea mijloacelor de probă administrate în mod legal, dar care sunt derivate din probe obținute în mod ilegal. Cu titlu de noutate, Noul Cod de procedură penală permite identificarea vocilor, sunetelor sau a altor elemente care fac obiectul percepției senzoriale.

În cadrul *Noului Cod de procedură penală* sunt enumerate *metodele speciale de supraveghere sau cercetare*(9):

- interceptarea comunicațiilor ori a oricărui tip de comunicare la distanță;- accesul la un sistem informatic;- supravegherea video, audio sau prin fotografiere;- localizarea sau urmărirea prin mijloace tehnice;- obținerea datelor privind tranzacțiile financiare ale unei persoane;- reținerea, percheziționarea trimiterilor poștale;- utilizarea investigatorilor sub acoperire și a colaboratorilor;- participarea autorizată la anumite activități;- livrarea supravegheată;- obținerea datelor generate sau prelucrate de către furnizorii de rețele publice de comunicații electronice ori furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului, altele decât conținutul comunicațiilor, reținute de către aceștia în temeiul legii speciale privind reținerea datelor generate sau prelucrate de furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului.

În vederea respectării dreptului la viață privată și la corespondență, sunt instituite reguli procedurale în materia tehnicilor speciale de supraveghere și cercetare, care să satisfacă cerințele de accesibilitate, previzibilitate și proporționalitate.

În toate cazurile de autorizare a acestor măsuri, se impune necesitatea existenței unor suspiciuni rezonabile cu privire la săvârșirea unei infracțiuni, respectarea principiului subsidiarității - fiind reliefat caracterul de excepție al ingerinței în dreptul la viață privată - precum și a principiului proporționalității măsurii luate cu restrângerea dreptului la viață privată, prin raportare la particularitățile cauzei, la importanța informațiilor sau a probelor care urmează a fi obținute ori la gravitatea infracțiunii.

Potrivit art. 138 alin. (1) lit. e) noul C. proc. pen., constituie metodă specială de supraveghere sau cercetare obținerea datelor privind tranzacțiile financiare ale unei persoane.

Prin *obținerea datelor privind tranzacțiile financiare* ale unei persoane se înțeleg operațiunile prin care se asigură cunoașterea conținutului tranzacțiilor financiare și al altor operațiuni efectuate sau care urmează să fie efectuate prin intermediul unei instituții de credit ori al altei entități financiare, precum și obținerea de la o instituție de credit sau de la altă entitate financiară de înregistrări ori informații aflate în posesia acesteia referitoare la tranzacțiile sau operațiunile unei persoane.

Astfel, potrivit art. 153 alin. (1) noul C. proc. pen., procurorul poate solicita, cu încuviințarea prealabilă a judecătorului de drepturi și libertăți, unei instituții de credit sau oricărei alte instituții care deține date privind situația financiară a unei persoane comunicarea datelor privind existența și conținutul conturilor și a altor situații financiare ale unei persoane, în cazul în care există indicii temeinice

cu privire la săvârșirea unei infracțiuni și există temeiuri pentru a se crede că datele solicitate constituie probe.

Măsura prevăzută în art. 153 alin. (1) noul C. proc. pen. se dispune din oficiu sau la cererea organului de cercetare penală, prin ordonanță, care trebuie să cuprindă, în afara mențiunilor prevăzute la art. 286 alin. (2) C.proc. pen. Instituția prevăzută la art. 153 alin. (1) C. proc. pen. este obligată să pună de îndată la dispoziție datele solicitate.

Potrivit art. 138 alin. (1) lit. j) C. proc. pen., constituie metodă specială de supraveghere sau cercetare obținerea datelor generate sau prelucrate de către furnizorii de rețele publice de comunicații electronice ori furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului, altele decât conținutul comunicațiilor, reținute de către aceștia în temeiul legii speciale privind reținerea datelor generate sau prelucrate de furnizorii de rețele publice de comunicații electronice și de furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului.

Organele de urmărire penală, cu autorizarea prealabilă a judecătorului de drepturi și libertăți, pot solicita unui furnizor de rețele publice de comunicații electronice sau unui furnizor de servicii de comunicații electronice destinate publicului transmiterea datelor reținute, în baza legii speciale privind reținerea datelor generate sau prelucrate de furnizorii de rețele publice de comunicații electronice și de furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului, altele decât conținutul comunicațiilor, în cazul în care există o *suspiciune rezonabilă* cu privire la săvârșirea unei infracțiuni și există temeiuri pentru a se crede că datele solicitate constituie probe, pentru categoriile de infracțiuni prevăzute de legea privind reținerea datelor generate sau prelucrate de furnizorii de rețele publice de comunicații electronice și de furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului.

Judecătorul de drepturi și libertăți se pronunță în termen de 48 de ore cu privire la solicitarea organelor de urmărire penală de transmitere a datelor, prin încheiere motivată în camera de consiliu.

Furnizorii de rețele publice de comunicații electronice și furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului care colaborează cu organele de urmărire penală au *obligația de a păstra secretul operațiunii efectuate*.

Art. 8 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a libertăților fundamentale prevede:

Dreptul la respectarea vieții private și de familie. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acesta este prevăzut de lege și constituie, într-o societate democratică, o măsură necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protecția sănătății, a moralei, a drepturilor și a libertăților altora.

De asemenea, în vederea garantării dreptului prevăzut de acest articol din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Noul Cod de procedură penală instituie, cu titlu de principiu, obligația procurorului ca, după încetarea măsurii de supraveghere tehnică, să informeze în scris, în cel mai scurt timp, pe fiecare subiect al unui mandat despre măsura de supraveghere tehnică ce a fost luată în privința sa.

În materia conservării datelor informatice, *legislatorul a reglementat instituția*

conservării datelor informatice, a datelor referitoare la traficul informațional sau a celor provenite din sisteme de telecomunicații, în conformitate cu prevederile art. 16 și, respectiv, art. 17 din Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. Dată fiind volatilitatea acestor date, a fost reglementat un procedeu rapid, de natură să eficientizeze lupta împotriva infracțiunilor informatice sau a pornografiei infantile comise prin intermediul internetului.

În opinia unor autori percheziția reprezenta «un procedeu probator care constă în cercetarea efectuată asupraîmbrăcăminteii unei persoane, asupra corpului acesteia, la locuința ori asupra vehiculelor acesteia cu scopul dea găsi și ridica obiecte sau înscrisuri, cunoscute organului judiciar, dar nepredate de bună-voie, precum și învederea eventualei descoperiri a unor alte mijloace de probă necesare soluționării cauzei penale»(10). Legiuitorul introduce noi reglementări detaliate în materia procedurii probatorii al percheziției, în funcție de natura acesteia: domiciliară, corporală, informatică sau a unui vehicul. Însă întotdeauna percheziția se efectuează cu respectarea demnității, fără a constitui ingerință disproporțională în viața privată.

În cadrul percheziției domiciliare se definește noțiunea de domiciliu, incluzând în sfera de protecție orice locuință, încăpere, dependință, sediul unei persoane juridice sau al unei autorități publice, precum și orice alt spațiu ce aparține unei persoane fizice sau juridice.

Pe lângă necesitatea descoperirii sau strângerii probelor existente într-un domiciliu, atunci când există o suspiciune rezonabilă cu privire la săvârșirea unei infracțiuni, Codul de procedură penală prevede posibilitatea efectuării percheziției domiciliare și în scopul conservării urmelor infracțiunii sau a prinderii suspectului ori a inculpatului.

Pentru o mai buna protecție acordată domiciliului și vehiculului, legiuitorul a reglementat în mod distinct instituția percheziției unui vehicul. Totodată, au fost reglementate condițiile în care se poate efectua percheziția exteriorului sau interiorului unui vehicul ori a altui mijloc de transport sau a componentelor acestora. Astfel, a fost prevăzută în mod expres posibilitatea organelor judiciare de a inspecta un vehicul fie prin examinarea vizuală a acestuia sau a unor părți accesibile din acesta, fie prin dezasamblarea unor componente ale vehiculului.

În baza art. 168 noul C. proc. pen., percheziția informatică presupune procedeele de cercetare, descoperire, identificare și strângere a probelor stocate într-un sistem informatic sau suport de stocare a datelor informatice, realizat prin intermediul unor mijloace tehnice și proceduri adecvate, de natură să asigure integritatea informațiilor conținute de acestea.

În cursul urmăririi penale, judecătorul de drepturi și libertăți de la instanța căreia i-ar reveni competența să judece cauza în prima instanță sau de la instanța corespunzătoare în grad acesteia în a cărei circumscripție se află sediul parchetului din care face parte procurorul care efectuează sau supraveghează urmărirea penală poate dispune efectuarea unei percheziții informatice, la cererea procurorului, atunci când pentru descoperirea și strângerea probelor este necesară cercetarea unui sistem informatic sau a unui suport de stocare a datelor informatice.

În cazul în care, cu ocazia efectuării percheziției unui sistem informatic sau a unui suport de stocare a datelor informatice, se constată că datele informatice căutate sunt cuprinse într-un alt sistem informatic ori suport de stocare a datelor informatice și sunt accesibile din sistemul sau suportul inițial, procurorul dispune

de îndată conservarea, copierea datelor informatice identificate și va solicita de urgență completarea mandatului.

Organele de urmărire penală trebuie să ia măsuri ca percheziția informatică să fie efectuată fără ca faptele și împrejurările din viața personală a celui la care se efectuează percheziția să devină, în mod nejustificat, publice.

În cazul în care există o suspiciune rezonabilă cu privire la pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni și sunt temeiuri de a se crede că un obiect ori un înscris poate servi ca mijloc de probă în cauză, organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate dispune persoanei fizice sau juridice în posesia căreia se află să le prezinte și să le predea, sub luare de dovadă.

Organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate dispune ca:

a) orice persoana fizică sau juridică de pe teritoriul României să comunice anumite date informatice aflate în posesia sau sub controlul său, care sunt stocate într-un sistem informatic ori pe un suport de stocare a datelor informatice;

b) orice furnizor de rețele publice de comunicații electronice sau furnizor de servicii de comunicații electronice destinate publicului să comunice anumite date referitoare la abonați, utilizatori și la serviciile prestate, aflate în posesia sau sub controlul său.

Mijloacele materiale de probă sunt obiectele care conțin sau poartă o urmă a faptei săvârșite sau care pot servi la aflarea adevărului, precum și obiectele care reprezintă mijloace de săvârșire a infracțiunii ori obiectele care sunt produsul acesteia.

Se poate concluziona, că actuala reglementare constituie un progres legislativ întrucât din cadrul mijloacelor de probă au fost înlăturate cele care furnizează indicii și prezumții și au fost menținute și mijloace de probă reglementate, deși este prevăzută și posibilitatea de a utiliza orice alt mijloc de probă, dacă a fost obținut în mod legal. Distincția dintre mijloc de probă și procedeu probatoriu oferă o imagine clară a materiei probelor din perspectiva ambelor resurse, utilizate de către organele judiciare.

Referințe bibliografice:

1. T. Pop, *Drept procesual penal. Partea general, vol.III*. Tipografia Nationala SA Cluj, 1947, pag.157;
2. V. Dongoroz și colaboratorii, *Explicații teoretice și practice ale Codului de procedură penală roman*, Ed. Academiei, București,1976, pag.44
3. N. Volonciu, *Drept procesual penal*,Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, pag.52
4. Art. 97 Noul C. proc. Pen,publicat in Monitorul Oficial nr.486 din 15 iulie 2010
5. Art. 98 noul C. proc. pen..
6. Art. 100 alin. (4) noul C. proc. pen..
7. Art. 101 noul C. proc. pen..
8. Art. 102 noul C. proc. pen..
9. Art. 138 noul C. proc. pen..
10. I. Neagu, M. Damaschin, *Drept procesual penal*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, pag. 128

**REUTILIZAREA SOCIALĂ A BUNURILOR INFRAȚIONALE
INDISPONIBILIZATE – PRELUAREA BUNELOR PRACTICI
INTERNAȚIONALE**

SCORPAN ALESEA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Problematica recuperării bunurilor infracționale pentru Republica Moldova este de o mare actualitate, astfel încât, experiența și bunele practici ale țărilor europene în materie prezintă un interes deosebit din perspectiva cercetării științifice și implementării acestora în spațiul național. Interesul nostru științific vizează cadrul de recuperare a bunurilor infracționale în cel mai larg sens, începând cu aspectele teoretico-doctrinare și normative și finalizând cu cele practico-aplicative.

În acest sens punerea pe rol a unor norme juridice adecvate privind *confiscarea bunurilor infracționale cu ulterioara reutilizare a acestora în scopuri sociale* ar fi un instrument important pentru combaterea distrugerii „capitalului social” de către infractori.

Destinația proprietăților confiscate pentru utilizări sociale are, de fapt, un efect pozitiv din două considerente: 1) creează locuri de muncă legale; 2) întruchipează o valoare pedagogică prin faptul că patrimoniul se recuperează, grație acțiunilor statului, fiind întoarse societății cele sustrate în mod fraudulos.

Scopul acestui studiu constă în evidențierea faptului că confiscarea bunurilor în urma săvârșirii infracțiunilor precum crimă organizată, trafic de droguri sau corupție poate deveni o modalitate de creare a „capitalului social”.

Reieșind din practica altor state, pentru societatea civilă, o importanță mai mare o are anume confiscarea bunurilor dobândite prin infracțiuni decât însăși reținerea sau arestul celor care le-au săvârșit.

Potrivit studiului efectuat de Centrul de Resurse Juridice din România, prin reutilizarea socială, prin comunicarea și prezentarea bunurilor, se transmit mesaje sociale puternice, de luptă socială împotriva criminalității. Totodată, beneficiile reutilizării sociale nu sunt înțelese de principalii actori instituționali, iar interesele politice sunt orientate cu precădere spre protejarea/păstrarea bunurilor confiscate, ascunderea acestor bunuri sau limitarea transparenței recuperării și utilizării lor. [4, p. 122]

În Republica Moldova nu există o lege dedicată acestui subiect, deși un instrument asemănător îl putem regăsi în Hotărârea Guvernului nr. 972 din 11.09.2011 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de evidență, evaluare și vânzare a bunurilor confiscate, fără stăpân, sechestrate ușor alterabile sau cu termen de păstrare limitat, a corpurilor delictive, a bunurilor trecute în posesia statului cu drept de succesiune și a comorilor, care oferă o posibilitate de transmitere cu titlu gratuit a unor categorii de bunuri precum construcțiile, terenurile agricole care revin autorităților publice locale, cărțile care revin bibliotecilor sau școlilor, metale prețioase care revin muzeelor, bunuri nesolicitate pe piață care revin caselor de copii și unele bunuri din anexa nr. 15 al hotărârii sus enunțate în scopul completării rezervei de stat. [6, pct. 48-49].

Deci, din cele expuse mai sus, putem concluziona că reutilizarea socială ar bunurilor ar asigura o transparență a bunurilor confiscate, ar întări lupta socială

împotriva criminalității, ar facilita scăderea toleranței sociale față de criminalitate și întru final bunurile care nu pot fi valorificate la un preț bun, pot aduce mai multe beneficii fiind reutilizate, decât să fie valorificate la prețuri ne semnificative.

Am putea clasifica reutilizarea socială în două tipuri:

1. Reutilizare directă: odată ce bunurile intră în proprietatea statului, alocarea bunurilor este decisă de către autoritatea competentă de valorificarea bunurilor confiscate la cererea oficială a beneficiarilor eligibili. Activele confiscate sunt utilizate direct în scopuri sociale. Această tipologie a reutilizării este adoptată în principal în țările precum Italia.

2. Reutilizare indirectă: reutilizarea produselor a bunurilor confiscate prin fonduri/programe specializate care sunt destinate pentru combaterea traficului de droguri sau prevenirea unor noi infracțiuni. Acest model este implementat în prezent în câteva țări UE, cum sunt Franța, Spania și Marea Britanie (Scoția). În general, în implementarea acestui model de reutilizare indirectă pot fi identificate două abordări distincte. Prima dintre ele este abordarea Franței, în care legea prevede repartizarea veniturilor colectate, și anume, sumele obținute din vânzări la licitații revin în contul Misiunii Interministeriale pentru Combaterea Drogurilor și a Toxicomaniei, care la rândul său se distribuie conform următoarelor procentaje: 60% pentru Ministerul Afacerilor Interne; 20% pentru Ministerul Justiției; 10% pentru Ministerul Economiei și Finanțelor; 10% rămâne la dispoziția Misiunii, urmând că aceste sume să fie distribuite către mai multe Ministere (Educație, Agricultură etc.), în funcție de nevoile acestora și de proiectele depuse. [8, p.126-127]

Potrivit experienței altor state, cum este Italia, teritoriile unde este pe larg aplicată reutilizarea socială a bunurilor, în ultimii ani "societatea civilă" a dezvoltat un sentiment de eliberare împotriva crimei organizate. [2, p. 138-163]

Nu este surprinzător faptul că în multe municipalități a Italiei de Sud (unde organizațiile criminale sunt mai întărite), caracterizate de prezența proprietăților confiscate a organizației criminale, rezultatele alegerilor pentru Primar pentru perioada 2010-2014 au arătat că au fost aleși în calitate de primari pentru al doilea mandat doar acei primari în a căror municipalitate au fost confiscate proprietățile de la infractori și au fost reutilizate social. [1, p. 367-394]

Un studiu de caz interesant este cazul *Villa Santa Teresa* [9, p.8], o clinică specializată în diagnostic, radioterapie și medicină nucleară. Aceasta a fost fondată de inginerul și antreprenorul Michele Aiello, condamnat ulterior pentru asociere mafiotă în timpul operațiunii cunoscute sub numele de „Talpe alla Dda”. După o primă recunoaștere a companiilor deținute de grupul Aiello, a fost clar că o mare parte din aceste companii prestau un serviciu de sănătate care nu putea fi redus sau oprit fără a dăuna pacienților. Prin urmare, obiectivul principal al noii administrații a fost acela de a asigura continuitatea serviciilor furnizate în timpul recuperării finanțelor întreprinderii. Într-un final, Vila Santa Teresa a recuperat complet ramurile sale administrative și financiare fiind eliminate persoanele care aveau legătură cu fostul proprietar, în special contabilitate, deoarece această clinică în mare parte era utilizată pentru spălarea banilor; a fost revizuit bugetul și clinica a fost reintegrată pe piața serviciilor de sănătate.

Statele membre care pot fi menționate ca exemple bune în ceea ce privește reutilizarea socială, pe lângă Italia sunt Franța și Marea Britanie (în Scoția).

În Scoția, activele criminale recuperate sunt investite în programul „Cash Back

for Communities”, care finanțează proiecte, facilități și activități comunitare în mare parte pentru tinerii cu risc de a se săvârși infracțiuni sau de a avea comportament antisocial. Proiectele incluse în program vizând să ofere persoanelor cu risc de comportament antisocial oportunitatea angajării sociale sau a voluntariatului. „CashBack pentru Comunitate” alocă o parte din bugetul său pentru facilitățile sportive și comunitare pentru reamenajarea și renovarea esențială. [3]

Spania a înființat un fond finanțat din activele confiscate din cazurile de droguri. Fondul finanțează programe de prevenire a dependenței de droguri, asistență a dependenților de droguri și reabilitarea lor socială și profesională. [4, p.13] Una dintre problemele sistemului spaniol de reutilizare este aceea că bunurile confiscate au un program specific de reutilizare numai în urma traficului de droguri. Dacă apar alte crime grave și organizate, bunurile confiscate vor fi utilizate mai întâi pentru despăgubirea victimelor, iar sumele rămase vor fi direcționate către bugetul de stat.

Un studiu de caz interesant din Spania îl prezintă „Fundación Atenea” [9, p. 149] care este axată pe dezvoltarea de programe de prevenire, asistență și reabilitare pentru persoanele cu risc de excludere socială (minori, familii în situații de vulnerabilitate, persoane cu dependențe, imigranți, șomeri). Scopul principal al Fundației este îmbunătățirea condițiilor și a calității vieții acestor categorii și acționarea asupra factorilor care pot determina excluderea. Activitatea Fundației Atenea se adresează persoanelor cu probleme de dependență, prostituate și șomeri cu nivel scăzut de instruire. Echipa Fundației Atenea este compusă din 150 de profesioniști cu diferite competențe: psiholog, antropologi, sociologi, medici, economiști și mulți alții. [9, p. 22]

Indiferent de exemplele de mai sus, încasarea contravalorii activelor confiscate rămâne principala opțiune de valorificare. Statele membre folosesc pe scară largă vânzarea de active confiscate ca metodă de valorificare în temeiul Deciziei-Cadru 2006/783/JAI a Consiliului din 6 octombrie 2006 privind aplicarea principiului recunoașterii reciproce pentru hotărârile de confiscare. De menționat este că în multe state membre societatea civilă este lăsată în afara procesului decizional în ceea ce privește cedarea proprietăților confiscate, precum și în ceea ce privește destinația veniturilor din valorificarea bunurilor. Acest lucru se datorează mai ales faptului că în majoritatea statelor membre activele confiscate sunt considerate proprietate a statului. După compensarea victimelor, veniturile din bunurile confiscate sunt de obicei transferate la bugetul de stat. Chiar dacă societatea civilă este beneficiară în conformitate cu legislația națională, statele membre nu recurg la consultări cu societatea civilă. Excepția notabilă este Ungaria, unde a fost înființat așa-numitul Consiliu de Caritate. Consiliul de caritate este format din reprezentanți ai Ministerului Resurselor Umane, precum și reprezentanți ai celor mai bine stabilite organizații de caritate din Ungaria. Consiliul permite organizațiilor societății civile să participe la determinarea alocării mărfurilor confiscate, precum și să monitorizeze procesul de valorificare. [5, p.75]

Reutilizarea bunurilor confiscate de la infractori ar fi un instrument important pentru obținerea unei „creșteri a legalității în zonele cu excluziune socială ridicată și îmbunătățirea țesăturii urbane în zonele cu niveluri scăzute de legalitate”. Astfel, folosind ca eșantion municipalitățile regiunilor italiene unde criminalitatea este mai înrădăcinată (Calabria, Campania, Puglia și Sicilia), caracterizată prin prezența proprietăților confiscate - s-au estimat efectele

asupra rezultatelor alegerilor pentru primar. Econometria rezultatelor obținute subliniază, într-un mod original, cât de important este rolul listelor civice și/sau al partidelor în preferințele alegătorilor, atunci când, în special, programul lor politic este centrat pe „problema legalității”. [7, p. 220]

Acest studiu urmărea să ofere o imagine comparativă a diferitelor sisteme de reutilizare a activelor confiscate în Uniunea Europeană, fiind prezentate, în special, principalele diferențe între proiectele de reutilizare întreprinse de state diferite.

Această diferență dintre practicile statelor și lipsa acestor practici în Republica Moldova ne conduce la ideea că este necesară dezvoltarea unor elemente comune de reglementare privind reutilizarea socială a bunurilor confiscate. Acest lucru ar asigura, de asemenea, o mai mare transparență a destinației specifice a activelor confiscate în scopuri sociale și ar fi util introducerea unei reglementări comune cel puțin la nivelul Uniunii Europene, fapt care ar permite o mai mare cooperare și armonizare a legislației existente și ar permite prevenirea și combaterea mai eficientă a criminalității grave și organizate.

Deși cu un impact diferit, așa cum este ilustrat în alineatele anterioare și cu proceduri diferite, toate proiectele de reutilizare prezentate mai sus au produs o serie de rezultate în funcție de trei niveluri diferite: economic, cultural și simbolic.

Referințe bibliografice:

1. Albanese G., Marinelli G., 2013, Organized Crime and Productivity: Evidence from Firm-Level Data, «The Journal of the Italian Economic Association», 18 (3), p. 367-394

2. Calderoni F., 2014, Mythical Numbers and the Proceeds of Organised Crime: Estimating Mafia Proceeds in Italy, «Global Crime», 15 (1-2), p. 138-163

3. CashBack for Communities <https://cashbackforcommunities.org/case-studies/>

4. Centrul de resurse juridice, Reutilizarea în scopuri sociale a bunurilor confiscate din infracțiuni, Editura Hamangiu, 2015, 145 p.

3. Disposal of confiscated assets in the EU member state, Laws and practices, Center for the study of democracy, 2014, 111 p.

4. Hotărârea Guvernului nr. 972 din 11.09.2011 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de evidență, evaluare și vânzare a bunurilor confiscate, fără stăpân, sechestrate ușor alterabile sau cu termen de păstrare limitat, a corpurilor delictive, a bunurilor trecute în posesia statului cu drept de succesiune și a comorilor.

5. Pietro David, Ferdinando Ofria, Confiscated Mafia Assets in Italy and Social Capital, article from Giovanna Centorinno - Azienda, Economia e Territorio prospettive di Analisi, Aracne Editrice, 2016, p. 215-225

6. Salvatore Costantino, The importance of reuse of confiscated assets for social purposes in fighting the illegal economy. Programme of the European Union, HOME/2012/ISEC/AG/ INT/4000003868. 170 p.

7. Tackling the Illegal Economy. The importance of reuse of confiscated assets for social purposes in fighting the illegal economy: some case studies. With the financial support of the European Commission, DG Home Affairs, Financial and Economic Crime (FINEC) fund Coordinated by Libera Association, Rome. 82 p.

ARGUMENTAREA METODOLOGIEI UTILIZATE ÎN PROCESUL

**DE CERCETARE JURIDICĂ A LIBERTĂȚII
CREAȚIEI ARTISTICE ȘI ȘTIINȚIFICE**

SECHER DANIEL,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Considerații generale asupra metodologiei de cercetare și importanța acesteia în descoperirea de noi cunoștințe științifico-juridice. Omul, în toate timpurile, se confruntă cu diferite probleme, curiozități pe care tinde să le soluționeze prin activitate de căutare, cercetare și obținerea de noi informații care ar fi utile pentru sine cât și pentru întreaga societate. Avînd în vedere că fiecare acțiune este determinată de un anumit scop, în acest aspect, nu sunt excepții nici pentru cei care desfășoară activitate științifică.

Succesul de astăzi a omenirii se datorează exclusiv dezvoltării și obținerii de noi cunoștințe în toate domeniile, într-un ritm fantastic și obținerea de noi cunoștințe în sens larg ar însemna știință.

Astfel, Valeriu Capcelea susține că știința este o formă a conștiinței sociale care cuprinde un domeniu de activitate a cărui scop este acela de a studia fenomenele și procesele din natură, societate și gândire, însușirile lor, raporturile dintre ele, legitățile lor. Știința este un fenomen spiritual destul de complicat și înțelegerea esenței acesteia necesită eforturi intelectuale considerabile. Printre problemele dificile care stau astăzi în fața omenirii este și cea a înțelegerii esenței și rolului social-istoric al științei, al atitudinii ei față de activitățile productive, față de politică, cultură, alte valori spirituale și materiale ale civilizației [1, p.11].

Scopul important al științei este de a explica și de a dobîndi noi cunoștințe. Justificarea cunoștințelor științifice este și una de pură cunoaștere.

Știința este o activitate a omului pentru elaborarea, sistematizarea și verificarea cunoștințelor.

În acest proces complex de activitate omul utilizează anumite procedee metodice care sprijină procesul de cercetare și conduc către rezultat. Aceste procedee metodice la rîndul lor sunt studiate, iar știința care se ocupă de acestea poartă denumirea de metodologie.

Așadar, *metodologia științei* este o disciplină care cercetează metodele și procedeele utilizate în știință și premisele, principiile de organizare a activității cognitive. Obiectul metodologiei științei este procesul de investigare științifică în totalitate și poate fi redus la următoarea sferă problematică: examinarea obiectului investigației științifice, adică a aceluia domeniu al realității pe care îl studiază o știință concretă, determinarea sarcinii sau scopului propus în această investigație, tratarea metodelor și procedeele de cercetare necesare pentru realizarea unor obiective concrete, succesiunea activității investigatorului în procesul de rezolvare a problemei științifice etc. Prin urmare, metodologia științei se concentrează asupra analizei metodelor, procedeele de obținerea cunoștințelor noi [2, p.22].

Dintr-o altă perspectivă, metodologia studiază metodele și procedeele utilizate în știință și principiile de organizare a cunoașterii prin prisma acceptării sau a respingerii lor. O metodologie include în sine următoarele elemente: 1) teze filosofice; 2) principii normative care rezultă din teze; 3) strategii de cercetare care întrunesc aceste principii; 4) criteriile de testare sau verificare a rezultatelor obținute. [3, p.43-44].

În contextul celor expuse mai sus, conchidem că metodologia este o știință care studiază metodele utilizate de către cercetători pentru a obține cunoștințe științifice noi în diferite sfere care ar duce la dezvoltarea potențialului economic, cultural și politic al societății. Metodologia ne apare, astfel, în calitate de știință sau de teorie generală a metodelor cunoașterii.

Dacă e să raportăm cele expuse mai sus la fenomenul dreptului subliniem că metodologia juridică reprezintă acea știință care se referă la principiile cunoașterii științifice a dreptului ca fenomen social, la operațiile, procedeele și tehnicile acestei cunoașteri.

Având în vedere că cunoaștem ce înseamnă metodologie, metodologie juridică, urmează să punem în discuție și conceptul de metodă.

Prin metodă în sensul cel mai larg al cuvântului se înțelege, de obicei o anumită cale, un anumit procedeu de rezolvare a unei probleme oarecare cu caracter teoretic, practic, cognitiv, pedagogic, cotidian etc.

Cuvântul metodă vine de la latinescul *methodos* care înseamnă cale, drum, dar și mod de expunere. Preocuparea pentru perfecționarea metodei a dus la apariția științei despre metodă – metodologie [4, p.2-3].

Prin metode înțelegem un ansamblu de operații intelectuale (ce pot consta în principii, norme) care sunt folosite pentru atingerea unuia sau mai multor obiective privind cunoașterea unui fenomen. În acest scop pot fi folosite și anumite procedee tehnice, care sunt unelte auxiliare ale metodelor și nu trebuie confundate cu acestea.

Metoda juridică reprezintă un ansamblu de operații intelectuale care sunt folosite pentru atingerea unuia sau mai multe obiective privind cunoașterea unui fenomen juridic.

Importanța metodologiei constă în studierea, dezvoltarea metodelor de cercetare care la rândul lor contribuie la identificarea și soluționare problemelor științifice iar descoperirile științifice și invențiile tehnice exercită o influență colosală atât asupra dezvoltării producției, cât și asupra tuturor sferelor sociale.

Metodele de cercetare juridică utilizate în cunoașterea fenomenului juridic. Orice activitate rațională a omului este și trebuie să fie coordonată de anumite principii și norme cu funcții de reglementare. Metodele cunoașterii științifice includ sistemul unor astfel de principii ale acțiunilor cognitive, implicate atât în descoperirile științifice, cât și în expunerea rezultatelor obținute.

Metodologia juridică utilizează primordial metode specifice însă, în contextul apariției disciplinelor de graniță, precum și a cercetărilor interdisciplinare, se ajunge la apropierea unor metode ce aparțin altor științe. Principalele metode ale cercetării științifice juridice rămân metoda logică, metoda istorică, metoda comparativă și metoda sociologică. [5, p11]. În literatura de specialitate se mai întâlnesc metoda experimentală, metoda sistematică și metoda informațională.

În continuare, vom supune analizei metodele enumerate mai sus pentru a înțelege conținutul acestora și modul de aplicare la cercetarea problemelor juridice.

Metoda logică constă în ansamblul procedeelelor și operațiilor metodologice și gnoseologice specifice care mijlocesc posibilitatea cunoașterii structurii și dinamicii raporturilor necesare dintre diferitele componente (subsisteme) ale sistemului juridic din societate. Logica se aplică la o sferă largă de probleme juridice, cum sunt: definițiile legale, metodele de formare și de clasificare a conceptelor juridice, sistematizarea normelor juridice, soluționarea concursului

sau a conflictelor de norme, regulile raționamentului juridic, interpretarea normelor juridice ș.a. [6, p.116].

Metoda logică este prioritară în înțelegerea dreptului, întrucât cercetarea sensului noimei juridice se realizează prin utilizarea categoriilor și raționamentelor logice.

Logica este aplicată unei sfere largi de probleme juridice, cum sunt: definiții legale, metode de formare și clasificare a conceptelor juridice, sistematizarea normelor juridice, soluționarea concursului sau conflictelor de norme, regulile raționamentului juridic, interpretarea normelor juridice [7, p.54].

Metoda logică este de o largă utilitate în orice act de gândire științifică și în drept ea este o totalitate de procedee și operațiuni metodologice specifice.

Metoda comparativă reprezintă acea operațiune ce urmărește constatarea unor elemente identice sau diferite la două fenomene sau instituții juridice. Metoda comparativă procedează la comparații între diverse instituții juridice, ramuri de drept, tipuri de drept, aparținând unor țări diferite, permițând să se evalueze ceea ce este esențial sau specific în drept, ceea ce poate fi transferat cu titlu de experiență pozitivă, dar evidențiind și rolul condițiilor și particularităților naționale în materie juridică [8, p.165].

Metoda comparativa utilizează anumite reguli, cum ar fi a se compara numai ceea ce este comparabil (sistemele comparate aparțin aceleiași tip istoric de evoluție a dreptului sau aparțin unor perioade istorice diferite; dacă sistemele de drept din care fac parte instituțiile comparate sunt antagoniste) procedeul comparației nu poate fi relevant decât sub aspectul stabilirii diferențelor; compararea unor situații sau instituții într-un anumit context; analiza izvoarelor dreptului ș.a.

Metoda sociologică reprezintă o direcție de cercetare cu reale foloase pentru cunoașterea realității juridice. Metoda sociologică poate fi utilizată de legiuitor pentru a-și procura informații în legătură cu măsura în care legea este respectată și în ce proporție legea își găsește suport din partea cetățenilor. Spre exemplu, este bine cunoscut faptul că legislația penală română a fost abrogată dispoziția referitoare la incriminarea adulterului. În astfel de cazuri, metoda sociologică te ajută să observi fie că fapta respectivă incriminată nu mai este săvârșită și atunci nu mai este necesară reglementarea ei, fie este des întilnită, ca un mod de viață obișnuit, și atunci iarăși se impune problema menținerii incriminării penale a ei sau nu [9, p.28-29].

Metoda istorică presupune cercetarea dreptului din punct de vedere al evoluției sale raportate la etapele istorice traversate de societate. Dreptul este o știință socială, care reglementează organizarea și funcționarea statului și relațiile dintre persoanele publice și cele private, fiind așadar puternic influențat de etapa istorică și de organizarea socială în care este creat și acționează.

Metoda experimentală, cît privește această metodă, menționăm că, în domeniul dreptului, dar mai ales în domeniul reglementărilor juridice cu caracter economic, s-a recurs în prealabil la verificarea noilor măsuri la scară redusă, în câteva unități, pentru ca apoi măsurile să fie extinse la scară națională, cum ar fi de exemplu activitatea legislativă.

În literatura de specialitate se vorbește și despre alte **metode**, cum ar fi: metoda sistematică (dreptul este văzut ca un sistem de factori care îl configurează, care o data ce se schimbă și dreptul cunoaște configurații), informațională, prospectivă (se utilizează în fundamentarea adaptării normelor de drept la realitățile sociale,

prognoză juridică, previziune în viitor, interpretarea pe care o dau organele de drept în realizarea scopului final al normei; metoda cantitativă și metoda informațională etc.

Metodologia utilizată în cercetarea libertății creației artistice și științifice.

Problema libertății creației artistice și științifice a devenit un obiect de cercetare, determinată de creșterea rolului investigației științifice, de schimbarea rolului creației științifice în ierarhia valorilor sociale în baza eficienței social-economice a noului dobândit în cercetarea științifică dar și a rolului creațiilor artistice, creativitatea fiind o activitatea nesupusă cenzurii.

Pentru cercetarea conceptului libertății creației științifice și artistice, naturii juridice, gradului de conștientizarea de către societate a importanței acestui drept, precum și rolul statului la garantarea exercitării libertății creației prin mecanisme legale viabile și argumentarea necesității existenței acestui drept și contribuția la dezvoltarea societății în toate domeniile se vor aplica metodele de cercetare juridică stabilite de către știința metodologiei juridice.

În procesul de cercetare a libertății creației artistice și științifice urmează să fie utilizată **metoda logică** cu scopul:

- de a identifica sensul normei juridice prevăzute la art. 33 din Constituția Republicii Moldova;

- analiza actelor normativ juridice naționale/internaționale care conțin reglementări ce vizează libertatea creației cum ar fi: Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 care reglementează activitățile în domeniul cercetării, care de exemplu, definește cercetătorul științific, și stabilește statutul acestuia oferind posibilitatea de a da o apreciere limitelor de exercitare a acestui drept; ca act internațional vom supune analizei prevederile art. 10 al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Roma, 4 noiembrie 1950 ș.a.;

- ar putea fi identificată natura juridică a libertății creației științifice și artistice;

- ar putea fi analizată eficiența mecanismelor juridice existente care asigură protejarea exercitării libertății creației artistice și științifice, și cum creațiile sunt protejate prin prisma Legii privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010; Legea privind protecția invențiilor nr. 50 din 07.03.2008; Legea privind protecția mărcilor nr. 38 din 29.02.2008;

- identificarea corelației dintre acest drept constituțional cu alte drepturi fundamentale (libertatea de exprimare, accesul la informație, dreptul la învățătură; inviolabilitatea vieții private ș.a.);

- analiza normele juridice cu privire la libertatea creației din Constituțiile statelor membre ale UE, de exemplu Constituția României la art. 30 alin. (1) garantează libertatea creațiilor de orice fel ca parte componentă a libertății de exprimare. Constituția Germaniei la art. 5 alin. (3) garantează libertatea artei, științei și a cercetării. Constituția Portugaliei la art. 42 consacră libertatea creației intelectuale, artistice și științifice. Constituția Estoniei la art. 38 declară că știința, arta și educația în aceste domenii sunt libere. Constituția Elveției la art. 20 garantează libertatea învățământului și cercetării științifice;

- identificarea practicii judiciare naționale și internaționale în domeniu;

- analiza rolului statului în promovarea libertății creației artistice și științifice.

O altă metodă care urmează a fi aplicată la studierea acestei probleme

științifice este **metoda comparativă**, cu ajutorul căreia vom stabili acele diferențe și asemănări între normele Constituțiilor statelor membre ale UE care reglementează libertatea creației precum și compararea cadrului legal național din această sferă. Bunăoară, Actul privind drepturile de autor și drepturile conexe al Germaniei îl vom compara cu Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe ale RM, pentru o diferențiere a mecanismelor juridice de protecție a produsului creației intelectuale. Acesta metodă devenind din ce în ce mai importantă pe fonul armonizării legislației naționale cu aquis-ul comunitar.

De asemenea este binevenită și **metoda sociologică**, prin intermediul căreia se va studia realitatea juridică în ceea ce privește acest drept fundamental. Se va ține cont de Rapoartele Avocatului Poporului privind starea respectării drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv dreptul la libertatea creației dacă e să tratăm acest subiect la nivel național, iar la nivel internațional vom studia rapoartele anuale ale ONU în acest domeniu.

O altă metoda care va fi utilizată este **metoda sistemică** care va avea drept scop reliefaarea legăturii dintre normele care conțin prevederi cu privire la libertatea creației.

Incontestabil, va fi utilizată și **metoda informațională** care constă în preluarea unor date de pe sursele internet.

Toate aceste metode sunt legate între ele și în procesul de aplicare combinată ne va ajuta să obținem cunoștințele necesare și atingerea obiectivelor propuse.

Concluzie: Toate metodele expuse, aplicate în combinație ne va conduce către un rezultat corect și la evitarea unei imagini distorsionate a fenomenului studiat. De aceea, cercetarea fenomenului juridic prin utilizarea tuturor metodelor posibile ne ajută la realizarea obiectivelor propuse.

Referințe bibliografice:

1. Valeriu Capcelea, Vasile Țapoc. Cercetarea științifică. Manual pentru facultățile socioumanistice. Editura –ARC, Chișinău 2008.
2. Valeriu Capcelea, Vasile Țapoc. Cercetarea științifică. Manual pentru facultățile socioumanistice. Editura –ARC, Chișinău 2008.
3. Vasile Țapoc, Melentina Toma. Disertația științifică. Inițiere în cercetarea științifică și în filosofia succesului. Chișinău/Iași.
4. Ștefan Deaconu. Metodologia juridică. Curs pentru studenți. Ediția a 2-a. Editura – Hamangiu, București, 2009.
5. Dana Volosevici. Metodologie juridică. Curs practic. Editura: Pro Universitaria, București -2016.
6. Valeriu Capcelea, Vasile Țapoc. Cercetarea științifică. Manual pentru facultățile socioumanistice. Editura –ARC, Chișinău 2008.
7. Gheorghe Avornic. Tratat de teorie generală a dreptului (în două volume). Vol. I, Chișinău, 2009.
8. Ioan Craiovan. Tratat elementar de teorie generală a dreptului. Editura: All Beck, București 2001.
9. Ștefan Deaconu. Metodologia juridică. Curs pentru studenți. Ediția a 2-a. Editura – Hamangiu, București, 2009.

**CONTRACTUL DE VÂNZARE-CUMPĂRARE A BUNULUI
IMOBIL ÎN CONSTRUCȚIE: ISTORIA APARIȚIEI**

STEFU LILIA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Transformările politice și social-economice care au loc în Republica Moldova au contribuit la schimbări cardinale a mai multor aspecte ale vieții cetățenilor, inclusiv și la circuitul civil al bunurilor.

Contractul de vânzare – cumpărare prezintă o importanță deosebită pentru întreg circuitul civil actual. El poate fi atribuit la categoria contractelor tradiționale ale dreptului civil, care are o istorie multiseclară de evoluție [1, p.10]. Fiind extrem de utilizat, el a obținut o amplă și modernă reglementare în cadrul modificărilor implementate în Codul Civil modernizat, în vigoare din data de 01.03.2019. Astfel, legiuitorul a reușit cu iscusință să mențină reglementările clasice ale instituției contractului de vânzare-cumpărare, dar în același timp, vine cu noi implementări, care deschid absolut noi orizonturi spre încheierea contractelor de vânzare-cumpărare a bunurilor imobile în construcție, a contractelor cu achitare în rate, precum și multor altor aspecte. Toate aceste inovații solicită prin sine o studiere foarte minuțioasă și profundă, în scopul evidențierii unei interpretări corecte și formării unei practici uniforme de aplicare.

Obiectivul general al prezentului articol este de a elucida istoria apariției contractului de vânzare-cumpărare a bunului imobil în construcție în legislația civilă uzuală a Republicii Moldova.

Prin Legea 133 din 15 noiembrie 2018, publicată în Monitorul Oficial 467-479 din 14.12.2018, în vigoare din 01 martie 2019, de rând cu alte modificări și completări Codul civil al Republicii Moldova, republicat în Monitorul Oficial nr. 66-75 din 01.03.2019, la capitolul contractul de vânzare-cumpărare a fost completat cu secțiunea a 8-a „Vânzarea-cumpărarea bunurilor imobile”, art. 1167-1176. Prin această completare subinstitutul și varietatea contractului de vânzare-cumpărare a bunurilor imobile și-a căpătat exprimare legislativă expresă în Codul civil modernizat. Însă, aceasta nu este o noutate de drept civil, or acest subinstitul al contractului de vânzare-cumpărare, contractul de vânzare-cumpărare a bunurilor imobile, a existat în practică și doctrina națională în calitatea sa de varietate a contractului dat. Noutatea legislativă, respectiv în dreptul civil național, la acest capitol, vine cu apariția articolelor 1170-1176, care instituie un nou subinstitul al dreptului civil moldovenesc și anume *vânzarea-cumpărarea bunurilor imobile în construcție*.

Astfel, potrivit normei alin.(1) art.1170 Cod civil modernizat prin contract de vânzare-cumpărare a bunului imobil în construcție se înțelege *acel contract de vânzare-cumpărare, prin care vânzătorul se obligă să asigure construirea unui apartament, altei încăperi izolate sau altui bun imobil în curs de construire (bun imobil în construcție) și să-l predea în proprietate cumpărătorului, iar cumpărătorul se obligă să achite prețul convenit și să recepționeze bunul imobil după darea lui în exploatare* [2, p.381].

Rolul noutății legislative enunțate este de a înlocui vechea reglementare și practica contractelor privind investițiile în construcții „care îmbrăcau forma simplului înscris” [3,p.36], deci, fără autentificare notarială.

Ținem să precizăm că soluțiile oferite de legiuitorul moldav nu sunt o noutate juridică în alte sisteme de drept.

În continuare vom stăruii să evidențiem evoluția istorică a acestei construcții juridice.

Procurarea de bunuri a reprezentat, reprezintă și va fi o necesitate permanentă. Nevoia de a avea în proprietate anumite bunuri, mai ales cele care se pot folosi fără a fi consumate, a făcut ca proprietatea să treacă de la o persoană la alta, mai întâi prin schimb, apoi, după apariția monedei, prin vânzare-cumpărare. Frecvența acestui contract în viața de zi cu zi ca și importanța lui, explică de ce el reprezintă o figură centrală și în reglementarea din Codul civil.

Importanța contractului de vânzare-cumpărare a unui imobil și, în special, a încăperii de locuit se manifestă prin faptul că el se încheie pentru viitor, iar pentru cumpărător are o destinație de lungă durată și, luând în considerație prețul contractului pentru ambele părți, el este unul foarte costisitor.

În rezultat reformelor demarate după proclamarea Republicii Moldova la 27 august 1991 stat independent, mai cu seamă odată cu adoptarea *Legii nr.627-XII din 4 iulie 1991 cu privire la privatizare* (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.61-63, art.337), abrogată și înlocuită prin *Legea privind administrarea și deținatizarea proprietății publice nr. 121 din 04.05.2007, Legii privatizării fondului locativ nr.1324-XII din 10.03.1993* [4], care a recunoscut instituirea proprietății private asupra bunurilor imobile locale, iar după privatizare încăperile locative puteau fi liber înstrăinate, *Legii privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului nr.1308-XIII din 25.07.1997, Legii cadastrului bunurilor imobile nr.1543-XIII din 25.02.1998* [5], care a instituit reguli mai concrete în ceea ce privește circuitul bunurilor imobile, *Legii condominiului în fondul locativ nr.913-XIV din 30.03.2000* și, nu în ultimul rând, *Codul civil al Republicii Moldova nr.1107-XV din 06.06.2002* [6], care a consolidat aceste reglementări, dar și alte acte normative, imobilul în general și imobilul locativ, în special, a devenit marfă, care se poate cumpăra și vinde liber pe piață, fără limite de cantitate. Cu toate acestea bunul imobil reprezintă o marfă specifică, față de care nu pot fi aplicate normele obișnuite. Aceasta e condiționat de prețul bunurilor, de legătura durabilă a acestora cu pământul, precum și de importanța socială majoră a acestor bunuri. În legătură cu aceasta statul nu poate evita reglementările speciale ale pieții imobiliare. Reglementarea de stat a pieții imobiliare constă, în primul rând, în formarea unui sistem a înregistrării de stat a bunurilor imobile, precum și a drepturilor reale asupra acestor bunuri, care ar sta la baza protejării drepturilor și intereselor participanților la tranzacțiile imobiliare.

Istoria dreptului ne demonstrează că reglementări speciale a circuitului bunurilor imobile existau încă în dreptul Greciei antice, dezvoltate în dreptul privat roman [7, p. 66,95], evoluând și în țările românești în perioada evului mediu, ca în perioada dezvoltării relațiilor capitaliste să se elaboreze unele concepții clasice, care și azi stau la baza reglementării juridice a operațiunilor cu imobile.

În a doua jumătate a secolului 20 dezvoltarea pieții imobiliare în Europa a fost marcată de adoptarea în Franța a Legii din 28 decembrie 1976 privind vânzarea imobilelor în proces de construcție și obligațiile de garantare contra viciilor în construcții (*Loi du 28 décembre 1976 relative aux ventes d'immeubles à construire et à l'obligation de garantie en raison de vices de construction*) [3, p.36].

Potrivit afirmației juristului moldovean, doctor Elena Mocanu, până în anul

2008, legislația Republicii Moldova nu conținea prevederi speciale în materia înstrăinării imobilelor în proces de construcție. Era bine cunoscută practica **contractelor de investiții** care îmbrăcau forma simplului înscris [3, p.36]. Urmare a analizei mai multor contracte semnate între firmele de construcții și persoanele care investeau banii, observăm că acestea cuprindeau o serie de inexactități. Astfel, majoritatea contractelor analizate erau intitulate „contracte cu privire la investirea capitalului în construcția spațiului locativ”, deși, nici Codul Civil și nici alte legi speciale nu reglementau expres o astfel de categorie de contracte civile. O problemă majoră cauzată de imperfecțiunile cadrului legal în domeniul cercetat consta în aceea că legea nu interzicea în mod expres și nici nu condiționa înregistrarea în registrul bunurilor imobile a dreptului de proprietate al companiei de construcții asupra blocurilor de locuit, construite din contribuțiile individuale ale cetățenilor. În ultimele două decenii, beneficiind de aceste lacune, mai multe companii au obținut înregistrarea dreptului de proprietate asupra construcțiilor nefinalizate, pe care ulterior le-au pus în gaj la bănci, pentru obținerea unor credite. Aceste fapte au generat numeroase litigii între investitori, antreprenori și băncile creditoare. Practica judiciară atesta multiple cazuri în care contractul de ipotecă era încheiat fără acordul cetățenilor care au investit mijloacele proprii în edificarea obiectivelor gajate, iar soluțiile instanțelor de judecată erau în multe cazuri pronunțate în favoarea băncilor. Numeroasele litigii judiciare având ca obiect prejudicierea drepturilor investitorilor au determinat legiuitorul să intervină cu soluții. Înstrăinarea de imobile ce urmează a fi construite apăruse ca o necesitate care se impunea ca realitate juridică din ce în ce mai mult [3, p.37].

Astfel, la data de 09.07.08 Parlamentul Republicii Moldova adoptă două legi: – Legea nr.163-XVI pentru modificarea și completarea unor acte legislative prin care se competează Legea cadastrului bunurilor imobile cu primele prevederi legale ce reglementează înregistrarea și înstrăinarea dreptului asupra construcțiilor viitoare [8]; – Legea 164-XVI pentru completarea unor acte legislative prin care se completează Legea cadastrului bunurilor imobile și Legea cu privire la notariat cu prevederi privind autentificarea și înregistrarea contractelor de investiții în construcții [9].

Unde, prin Legea nr.163-XVI Legea cadastrului bunurilor imobile nr.1543-XIII din 25 februarie 1998 s-a completat cu un nou articol 40⁵ *Înregistrarea dreptului asupra construcțiilor viitoare*, care, pentru prima dată în Moldova, după modelul francez, a statuat că „Este posibilă (sublinierea ne aparține) înregistrarea construcției viitoare, a încăperilor izolate din cadrul construcției viitoare și a dreptului de proprietate asupra acestora. Construcției viitoare, precum și încăperilor izolate din cadrul acesteia li se atribuie numere cadastrale provizorii. La înregistrarea construcției viitoare sau a încăperilor izolate din cadrul acesteia, în registrul bunurilor imobile se aplică mențiunea „**bun viitor**”.

Totodată, Legea nr.163-XVI dispune că „tranzacțiile cu încăperile izolate din cadrul construcțiilor viitoare pot fi efectuate numai după înregistrarea construcției sub formă de condominiu”, ceea ce înseamnă că, doar după finalizarea procedurii de înregistrare a bunului imobil viitor acesta poate fi liber vândut. Deci, cu alte cuvinte, dreptul de proprietate asupra bunului viitor trece de la vânzător la cumpărător nu din momentul finalizării construcției și dării ei în exploatare, ci din momentul finalizarea procedurii de înregistrare a bunului imobil viitor în Registrul bunurilor imobile, la cadastru.

Iar prin Legea 164-XVI aceeași lege a cadastrului bunurilor imobile s-a completat cu **articolul 40⁶** *Înregistrarea contractelor privind investițiile în construcții*, precum și Legea nr.1453-XY din 8 noiembrie 2002 cu privire la notariat - cu articolul 51¹ *Autentificarea contractelor privind investițiile în construcții și a contractelor privind cesiunea drepturilor care rezultă din acestea*, prin care asemenea gen de contracte prin care una dintre părți se obligă să asigure construcția unuia sau mai multor apartamente și să le transmită persoanei fizice care se obligă să achite integral sau parțial prețul imobilului anterior predării acestuia, precum și contractele privind cesiunea drepturilor care rezultă din acestea se autentifică notarial și se înscriu în registrul bunurilor imobile, sub sancțiunea nulității, cu condiția prezentării la notar a autorizațiilor necesare pentru construcție și a proiectului construcției, aprobat în modul stabilit, precum și a documentelor care confirmă dreptul de proprietate sau de folosință asupra terenului (dacă notarul nu deține aceste documente).

Așadar, din 2008, prin Legea 164-XVI legislatorul a instituit obligația autentificării notariale a contractelor de investiții în construcții, care repetăm, anterior acestea puteau fi încheiate prin forma simplului înscris. Totodată, prin această reglementare observăm că dreptul de proprietate asupra bunului (construcție sau parte din ea) rămâne asupra antreprenorului-constructor până la darea construcției întregi (în speță, întregului bloc locativ) în exploatare.

În acest sens, observăm că modificările enunțate din 2008 au diversificat modalitățile de înstrăinare a apartamentelor în proces de construcție, edificate din contul mijloacelor achitate de către cumpărători în calitate de preț. Reglementările adoptate au oferit cumpărătorilor două opțiuni de dobândire a bunurilor imobile ce vor fi construite în viitor:

a) prin contracte de vânzare-cumpărare a bunului viitor, cumpărătorul dobândind dreptul de proprietate asupra viitoarei încăperi de la data înregistrării dreptului în Registrul bunurilor imobile;

b) prin contracte de investiții, antreprenorul rămânând proprietarul încăperii până la darea construcției în exploatare.

Însă, necătând la faptul că legislatorul a instituit prin lege și posibilitatea de dobândire a bunurilor imobile prin contracte de vânzare-cumpărare a bunului viitor, practic toate raporturile juridice în materie de procurare a apartamentelor au rămas a fi reglementate doar prin contractele de investiții. Or, firmele de construcții nu doreau să piardă avantajele deja statornicite față de investitorii viitorii proprietari de apartamente. Prin urmare, interesele cumpărătorului în aceste raporturi în continuare au rămas să fie slab protejate față de abuzul unor antreprenori din domeniul construcției locative. În rezultatul acestor abuzuri mii de cetățeni, care au investit bani în contractele de investiții în construcție au rămas și fără apartamente și fără bani. Doar unii din escroci, antreprenori din domeniul construcției locative, care au acumulat sume impunătoare de la cetățeni cu care au încheiat contracte au trași la răspunderea penală. Majoritatea din ei au dispărut fără veste. O nelegiuire este faptul că statul nu a instituit un cadru legal adecvat pentru a proteja investițiile cetățenilor în construcția spațiului locativ și nu a asigurat controlul convenit asupra activității companiilor de construcții. Este grav și faptul că nefinalizarea construcțiilor a fost cauzată nu atât de insuficiența banilor investiți de cetățeni, cât de utilizarea ilegală a banilor de către multe companii de construcții în alte scopuri. Una din probleme este

legată de administrarea mijloacelor financiare primite de la cetățeni. Este pe larg răspândită practica când antreprenorul/compania nu contabilizează și/sau nu asigură o evidență contabilă cuvenită a mijloacelor acumulate, administrează ineficient și contrar destinației mijloacele acumulate. Nu există și o supraveghere cuvenită de către stat a corectitudinii utilizării mijloacelor financiare cu un control simultan al executării lucrărilor de construcții [10, p.63].

Astfel, în circumstanțele enunțate, legislatorul moldovean prin Legea 133 din 15 noiembrie 2018 a abrogat efectele Legii 164-XVI din 2008, cu referire la art. 40⁶ din Legea cadastrului bunurilor imobile și art. 51¹ din Legea cu privire la notariat, venind cu noi implementări în Codului civil modernizat (art.art. 1171-1176), respectiv noua Lege nr. 246 din 15-11-2018 **privind procedura notarială** [11], care prin art. 36 intitulat - *Autentificarea contractului de vânzare-cumpărare a imobilelor în curs de construire* a înlocuit definitiv fosta reglementare a contractelor privind investițiile în construcții cu noua instituție a contractelor de vânzare-cumpărare a bunurilor imobile în construcție.

În concluzie, reafirmăm că, din conținutul acestor norme rezultă, că interesele cumpărătorului în aceste raporturi sunt protejate la un nivel destul de înalt. Scopul principal al acestor norme este de a pune capăt încălcărilor abuzive care au avut loc în trecut. Iar, acestea sunt practic similare cu cele oferite de legiuitorul francez prin Legea din 28 decembrie 1976.

Referințe bibliografice:

1. Брагинский, И.; Витрянский, В. Договорное право, Книга вторая, Договоры о передаче имущества, Статут, Москва, 2002, pag. 10.

2. Фрунзе, Ю; Сосна, Б; Стефу, Л. Договор купли-продажи недвижимой вещи в процессе строительства: анализ ситуации. În: «Наука, образование, культура», materialele conferinței științifico-practice internaționale Comrat, 2019, (2019; Comrat): Сборник статей / науч. ком.: Захария С. К., Раковчена Т. И. – Комрат: КГУ, 2019 (Типogr. „A & V Poligraf”) – 2019. Том 1. – 568 p., p. 380-388. ISBN 978-9975-3246-4-9. // [online]. [citat: 02.05.2020]. Disponibil: <https://kdu.md/images/Files/TOM1-20191605.pdf>

3. Mocanu, E. Instrăinarea imobilelor în proces de construcție. În: Revista Națională de drept, nr. 8, 2013, p.36-40.

4. Legea privatizării fondului locativ nr.1324-XII din 10.03.1993. În: Monitorul Oficial al R.M. Ediție specială din 27.06.2006.

5. Legea cadastrului bunurilor imobile nr.1543-XIII din 25.02.1998, Monitorul Oficial al R.M. nr.44-46 din 21.05.1998.

6. Codul Civil al Republicii Moldova, aprobat prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86/661 din 22.06.2002. Modernizat prin Legea nr.133 din 15.11.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.467-479 din 14.12.2018, în vigoare din 01.03.2019. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.66-75 din 01.03.2019.

7. Smochină, A. Istoria universală a statului și dreptului. Epoca antică și medievală. Chișinău, ed-ra F.E.P. „Tipografia Centrală”, 2002, 224 p., ISBN 9975-78-177-2.

8. Legea nr. 163 din 09-07-2008 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Publicat: 01-08-2008 în Monitorul Oficial Nr. 140-142 art. 574.

9. Legea nr. 164 din 09-07-2008 pentru completarea unor acte legislative. Publicat: 29-07-2008 în Monitorul Oficial Nr. 138-139 art. 561.

10. Chibac, Gheorghe. Unele aspecte problematice cu privire la investițiile în construcții. În: „Realități și perspective ale învățământului juridic național”, materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională din 1 și 2 octombrie 2019 organizată cu ocazia aniversării de 60 de ani ai Facultății de drept a Universității de stat din Moldova, p. 63. // [online]. [citat: 04.05.2020]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/7844/unele-aspecte-problematice-cu-privire-la-investitiile-in-constructii.html>.

11. Legea nr. 246 din 15-11-2018 privind procedura notarială. Publicat: 01-02-2019 în Monitorul Oficial Nr. 30-37 art. 89. în vigoare la 1 martie 2019.

**EVOLUȚIA STATUTULUI CONSUMATORULUI DE RESURSE
ENERGETICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

*STICI SILVIA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cadrul legal existent aplicabil în domeniul energetic din Republica Moldova a fost armonizat cu acquis-ul comunitar, inclusiv Directiva nr. 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei nr. 2003/54/CE, precum și a Regulamentului (CE) nr. 714/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iulie 2009 privind condițiile de acces la rețea pentru schimburile transfrontaliere de energie electrică și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1228/2003 și Directiva 2009/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale, Directiva 2004/67/CE a Consiliului din 26 aprilie 2004 privind măsurile de garantare a securității aprovizionării cu gaze naturale, Regulamentul (CE) nr. 715/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iulie 2009 privind condițiile de acces la rețelele pentru transportul gazelor naturale. (așa-numit Pachet Energetic III).

În acest sens cadrul legal aplicabil în domeniul energetic are ca obiective instituirea unor reguli clare orientate spre buna funcționare a sistemului. Desigur că realizarea acestui deziderat poate avea loc și cu implementarea unor noi principii ce țin de statutul consumatorului de resurse energetice.

Evoluția statutului protecției consumatorului în Republica Moldova a parcurs mai multe etape. Acest statut este legat de noțiunea de consumator în calitate de subiecți ai dreptului de consum. Potrivit opiniei autoarei Olesia Plotnic conținutul reglementărilor cu privire la determinarea sferei persoanelor incluse în noțiunea de consumator e minimal și prin aceasta permisiv, adaptabil, în funcție de aprecierile fiecărui stat. Iată premisa numeroaselor controverse în domeniu și elementul-cheie în demersul de decelare a cuprinsului acestei noțiuni. În Republica Moldova noțiunea de consumator și-a găsit oglindire pentru prima dată în Legea privind protecția consumatorilor nr.1453-XIII din 25.05.1993, astfel încât legiuitorul la acea perioadă a încercat să dea o noțiune generală a consumatorului pentru garantarea și asigurarea minimă a drepturilor cetățenilor în relațiile de consum, și anume „consumator este persoana fizică care dobândește, utilizează ori consumă, ca destinatar final, produse obținute de la agenți economici sau care beneficiază de servicii prestate de aceștia” [1].

Doctrina și literatura juridică a Republicii Moldova consacră în acest domeniu autori, precum profesorii, savanții, Eugenia Cojocari, Nicolae Roșca, Gheorghe Chibac, Gheorghe Avornic, Aurel Băieșu, Dorin Cimil, Irina Moscalciuc, Olesia Plotnic și alții.

Prin prisma acestei doctrine constatăm că prima etapă ce ține de statutul și importanța instituției protecției consumatorului de energie electrică se referă la perioada 1998-2009. În această a fost format cadrul legislativ aplicabil în domeniul energetic, fiind adoptate Legea nr.137-XIV din 17 septembrie 1998 cu privire la energia electrică [2] și Legea cu privire la gaze, nr. 136 din 17.09.1998 [3]. Prin aceste două legi au fost statute pentru prima dată drepturile

și obligațiile consumatorilor de energie electrică și gaze naturale, inclusiv cele legate de furnizarea continuă a energiei electrice și gazelor naturale la parametrii de calitate stabiliți de standardele în vigoare, repararea (conform legislației în vigoare) a prejudiciilor cauzate de către furnizor drept rezultat al furnizării energiei electrice și gazelor naturale etc.

A doua etapă a reglementărilor juridice al statutului consumatorului de resurse energetice se referă la perioada 2010-2016. Legea Nr. 124 din 23.12.2009 cu privire la energia electrică [4] și Legii Nr. 123/23.12.2009 cu privire la gazele naturale [5] adoptate de Parlament au avut la bază principiile de reglementare caracteristice pentru prima etapă – 1998-2009. Pentru această perioadă a fost caracteristică aceeași politică tarifară, consumatorii finali la fel se aflau în imposibilitatea de ași alege furnizorii, era instituit același mod de soluționare a litigiilor etc. Esențial pentru această perioadă era aprobarea de către legiuitor a unor norme specifice ce țineau de liberalizarea celor două piețe. Astfel, în conformitate cu art.52 din Legea Nr. 124 din 23.12.2009 cu privire la energia electrică (abrogată), deschiderea pieței energiei electrice urma să se efectueze pe etape, stabilite de autoritatea de reglementare, după coordonarea cu Guvernul. Pentru consumatorii noncasnici termenul de deschidere a pieței era stabilit pînă la 1 ianuarie 2013, iar pentru consumatorii casnici – pînă la 1 ianuarie 2015 [6]. În realitate piața energiei electrice nu a fost deschisă pentru aceste categorii de consumatori. Totul a rămas pe vechi, piața continuînd în totalitate a fi una reglementată cu toate consecințele invocate mai sus. Aceeași situație s-a menținut și în domeniul gazelor naturale. Prin art. 54 al Legii Nr. 123/23.12.2009 cu privire la gazele naturale era stabilit că pînă la 1 ianuarie 2013 operatorii rețelelor de distribuție care deserveau un număr de consumatori finali ce depășeau 100 000 trebuiau să aibă concomitent și calitatea de furnizori de gaze naturale la tarife reglementate. De asemenea fiecare operator al rețelei de distribuție ce deservea peste 100 000 de consumatori finali erau obligați să separe legal și funcțional activitatea de distribuție de activitatea de furnizare a gazelor naturale la tarife reglementate, prin reorganizare, creînd două întreprinderi: una de distribuție și alta de furnizare. Noile întreprinderi urmau să fie succesoarele licențelor pentru distribuția și, respectiv, pentru furnizarea gazelor naturale la tarife reglementate, deținute de întreprinderea integrată pe verticală la momentul intrării în vigoare a legii citate. Licențele eliberate pînă la intrarea în vigoare a legii în cauză urmau să fi valabile pînă la expirarea termenului indicat în ele cu dreptul autorității de reglementare de a modifica din oficiu, în termen de un an de la data intrării în vigoare a legii, condițiile din licențele eliberate. Și în acest caz aceste prevederi legale nu au mai fost puse în aplicare.

A treia etapă a reglementărilor juridice al statutului consumatorului de resurse energetice se referă la perioada 2016- prezent începînd cu adoptarea Legii cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016 și Legii cu privire la gazele naturale nr. 108/27.05.2016. După cum s-a menționat aceste legi au fost armonizate cu Directiva nr. 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei nr. 2003/54/CE, precum și a Regulamentului (CE) nr. 714/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iulie 2009 privind condițiile de acces la rețea pentru schimburile transfrontaliere de energie electrică și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1228/2003 și Directiva 2009/73/CE

a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale, Directiva 2004/67/CE a Consiliului din 26 aprilie 2004 privind măsurile de garantare a securității aprovizionării cu gaze naturale, Regulamentul (CE) nr. 715/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iulie 2009 privind condițiile de acces la rețelele pentru transportul gazelor naturale.

Aceste legi reglementează detaliat statutul consumatorului pe piața energiei electrice și cea a gazelor naturale. În speță, articolele 63-67 din Legea cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016 expres reglementează raporturile de bază ce țin de statutul consumatorului final de energie electrică și în special:

- consumatorii finali sînt eligibili să li se furnizeze energie electrică de către orice furnizor ales și au dreptul la furnizarea energiei electrice în bază de contract, în condiții de accesibilitate, de continuitate și de fiabilitate;

- consumatorul final este în drept să încheie contract de furnizare a energiei electrice cu orice furnizor, la alegere. Durata contractului de furnizare și prețul energiei electrice furnizate se negociază de către furnizor și consumatorul final în condiții de piață. Furnizorii sînt obligați să încheie contracte pentru prestarea serviciului de transport, a serviciului de distribuție a energiei electrice, pentru a asigura livrarea energiei electrice pînă la locul de consum al consumatorilor finali deserviți;

- consumatorul final are dreptul la alegerea liberă și la schimbarea furnizorului, cu condiția că și-a onorat obligațiile de plată a energiei electrice consumate față de furnizorul actual, de asemenea are dreptul de a dispune de toate datele relevante cu privire la consumul de energie electrică. La schimbarea furnizorului, consumatorul final nu poate fi obligat la plata vreunei taxe.

- consumatorii casnici și societățile comerciale mici beneficiază de dreptul la serviciu universal;

- consumatorul final trebuie să respecte condițiile contractuale, să instaleze doar receptoare electrice, utilaje și echipamente care corespund documentelor normativ-tehnice și să utilizeze energia electrică doar prin receptoare electrice omologate, în mod rațional, inofensiv, eficient și fără fraude; să achite integral plata datorată pentru energia electrică furnizată și penalitățile calculate, conform condițiilor contractuale și în termenele stabilite în factura de plată. În cazul dacă nu mai dorește să achiziționeze energie electrică de la furnizorul respectiv, să rezilieze contractul de furnizare a energiei electrice și să achite integral furnizorului plata pentru energia electrică consumată și, după caz, penalitățile aferente, în conformitate cu contractul de furnizare a energiei electrice etc.

Prin Legea cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016 la art.65 sunt prescrise drepturile consumatorului final care constau în special în:

- accesul la rețelele electrice și să consume energie electrică la parametrii de calitate stabiliți;

- alegerea furnizorului și încheierea contractului de furnizare a energiei electrice cu orice furnizor;

- înaintarea solicitării către furnizor referitor la încheierea, modificarea, prelungirea, suspendarea sau rezilierea contractului de furnizare a energiei electrice;

- schimbarea furnizorului în condițiile stabilite de lege;

- înaintarea solicitării către operatorul de sistem referitor la înlăturarea

deranjamentelor din rețelele electrice și/sau rețelele interne ale blocurilor de locuit;

- înaintarea solicitării privind repararea prejudiciilor cauzate de către furnizor, de către operatorul de sistem în cazul livrării energiei electrice cu încălcarea parametrilor de calitate, a indicatorilor de calitate stabiliți sau în cazul încălcării de către furnizor, de către operatorul de sistem a prevederilor prezentei legi, a contractului încheiat sau a actelor normative de reglementare aprobate de autoritatea de reglementare etc. [7].

O problemă deosebită în material protecției consumatorilor de resurse energetice este cea cu referire la protecția consumatorilor vulnerabili de resurse energetice, ponderea cărora constituie circa 47 % din totalul consumatorilor de aceste resurse. Referitor la protecția consumatorilor vulnerabili, măsurile sunt orientate în trei direcții:

În primul rând, consumatorii vulnerabili urmează a fi protejați prin politici de protecție socială, beneficiind de măsuri speciale de protecție socială. Aceste drepturi cu conținut general se regăsesc în legile sectoriale referitor la asigurările sociale și asistența socială și ele nu sunt orientate expres pre acordarea unor drepturi pentru consumatorii, fie de energie electrică, fie de gaze naturale. Spre exemplu, în corespundere cu art. 64 din Legea României nr. 123/10 iulie 2012 a energiei electrice și a gazelor naturale clienții vulnerabili beneficiază de facilități privind asigurarea serviciului de furnizare a energiei electrice și de acces la rețea. Tipurile de facilități pentru fiecare dintre categoriile de clienți vulnerabili, cu excepția măsurilor de natură financiară, precum și modalitățile de implementare a acestora se stabilesc de către ANRE [8]. Deci, autorității de reglementare îi revine rolul de a institui anumite mecanisme de protecție a consumatorilor vulnerabili. Măsurile acordate pentru cetățeni prin sistemul de asigurări sociale, fie de asistență socială nu pot fi substituite cu măsurile și mecanisme de protecție a consumatorilor vulnerabili ce trebuie instituite de autoritatea de reglementare.

În al doilea rând, în cazul consumatorilor vulnerabili, furnizorul poate aplica mecanisme de susținere pentru a evita întreruperea furnizării energiei electrice către această categorie de consumatori, inclusiv în cazul neachitării la timp a facturilor de plată pentru energia electrică consumată. Acest drept al furnizorilor ce ține de „susținerea evitării întreruperii furnizării energiei electrice către această categorie de consumatori, inclusiv în cazul neachitării la timp a facturilor de plată pentru energia electrică consumată” nu poate fi atribuit în categoria măsurilor de protecție a consumatorilor vulnerabili. În realitate, furnizorii acordă servicii în baza contractelor directe încheiate cu consumatorii, contracte care nu prevăd astfel de clauze. Instituirea acestor clauze, după cum am menționat, ține de competența autorității de reglementare și nu a furnizorului.

În al treilea rând, măsurile speciale de protecție socială instituite pentru consumatorii vulnerabili, nu trebuie să împiedice deschiderea efectivă și funcționarea pieței energiei electrice în conformitate cu principiile stabilite de lege. Potrivit art. 76 din Legea cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016 toți consumatorii finali sînt eligibili și au dreptul la libera alegere a furnizorului de energie electrică și la schimbarea furnizorului. Însă în corespundere cu aceeași lege, furnizorii care, la intrarea în vigoare a Legii cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016, dețin licență pentru furnizarea energiei electrice la tarife reglementate vor îndeplini obligațiile de serviciu public privind prestarea

serviciului universal și privind furnizarea de ultimă opțiune pe o perioadă de 10 ani de la intrarea în vigoare a legii în cauză, în limitele teritoriului stabilit de autoritatea de reglementare. După expirarea perioadei stabilite de 10 ani, autoritatea de reglementare va impune obligațiile de serviciu public privind asigurarea serviciului universal și/sau privind furnizarea de ultimă opțiune, cu specificarea zonelor de activitate ale acestor furnizori.

Aceste obligații de serviciu public se impun întreprinderilor energetice în interesul economic general, în legătură cu securitatea, inclusiv securitatea aprovizionării cu energie electrică, continuitatea, calitatea și prețurile furnizărilor, precum și în legătură cu protecția mediului. Obligațiile de serviciu public sînt impuse de Guvern sau de autoritatea de reglementare, conform competențelor stabilite prin lege, în mod nediscriminatoriu, în calitate de măsură limitată în timp și pot fi revizuite cu regularitate, din oficiu, în scopul determinării necesității menținerii obligațiilor respective. Obligațiile care urmează a fi impuse trebuie să țină de:

- securitatea aprovizionării cu energie electrică;
- parametrii de calitate și indicatorii de calitate stabiliți în conformitate cu legea;
- aplicarea prețurilor și a tarifelor reglementate în conformitate cu legea;
- protecția mediului și creșterea eficienței energetice, precum și promovarea utilizării tehnologiilor inteligente și ecologice;
- protecția sănătății, a vieții și a proprietății;
- măsurile de protecție a consumatorilor finali.

În esență, analiza legilor sectoriale aplicabile în sectorul energetic ne demonstrează că în Republica Moldova nu a fost asigurat un acces nediscriminatoriu, reglementat al terților persoane fizice și juridice la rețelele electrice și de gaze naturale, inclusiv la tarife bazate pe costuri, transparente și previzibile, nu sunt create condițiile pentru promovarea și asigurarea concurenței pe piața energiei electrice și gaze naturale, nu este asigurat un cadru favorabil pentru efectuarea de investiții, necesare în sistemul energetic, inclusiv pentru extinderea rețelelor energetice de transport și de distribuție, respectarea principiului eficienței maxime la costuri minime la producerea, transportul energiei electrice și gaze naturale, promovarea producerii energiei electrice din surse regenerabile de energie și a producerii energiei electrice de centralele electrice de termoficare.

Statutul consumatorului în Republica Moldova depinde în mare măsură de soluționarea acestor problem, și în special:

- promovarea competiției pe piața energiei electrice și gazelor naturale prin separarea funcțională a activităților de transport și distribuție de cea de furnizare și producere a gazelor naturale;
- asigurarea accesului nediscriminatoriu și reglementat al tuturor persoanelor fizice și juridice la rețelele de energie electrică și gaze naturale, inclusiv la tarife transparente și previzibile;
- asigurarea protecției drepturilor consumatorilor de energie electrică și gaze naturale și promovarea intereselor acestora, inclusiv prin asigurarea dreptului lor de a alege furnizorul de energie electrică și gaze naturale, după liberalizarea pieței de energie electrică și gaze naturale ;
- asigurarea unei independențe reale în activitatea autorității de reglementare.

În concluzie protecția consumatorilor de energie electrică și gaze naturale trebuie să vizeze și consecințele deschiderii pieței de energie electrică și gaze naturale care va garanta treptat tuturor consumatorilor posibilitatea de a-și alege furnizorul. Alegerea va demara în funcție de preț, de calitatea și fiabilitatea serviciului, dar și de caracteristicile de producere ale resurselor furnizate.

Referințe bibliografice:

1. Olesea Plotnic, ”Părțile contractante în cadrul raporturilor de consum”, în Revista Națională de Drept, nr.12, 2011;
2. Legea nr.137-XIV din 17 septembrie 1998 cu privire la energia electrică, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr.111-113, art.681 (abrogată);
3. Legea cu privire la gaze, nr. 136 din 17.09.1998, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr. 111-113, art. 679 (abrogată);
4. Legea Nr. 124/23.12.2009 cu privire la energia electrică, publicată în Monitorul Oficial Nr. 23-24 art. 33;
5. Legea Nr. 123/23.12.2009 cu privire la gazele naturale, publicată în Monitorul Oficial Nr. 23-24 art. 31;
6. Art. 63-65 din Legea cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016, publicată în Monitorul Oficial nr.193-203 art.413;
7. Art. 65 din Legea cu privire la energia electrică nr. 107/27.05.2016, publicată în Monitorul Oficial nr.193-203 art.413.
8. Art. 64 din Legea României nr. 123/10 iulie 2012 a energiei electrice și a gazelor naturale, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 485 din 16 iulie 2012.

**ВОЗМЕЩЕНИЕ РАСХОДОВ НА ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ
ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ, ГАРАНТИРУЕМОЙ ГОСУДАРСТВОМ,
ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

СУХОВ ВАДИМ,

*Государственный университет «Димитрие Кантемир»,
Республика Молдова*

Эффективность уголовной политики государства определяется выполнением задач уголовного судопроизводства в каждом отдельном случае по каждому конкретному уголовному делу. Выполнение этих задач невозможно без несения государством расходов, необходимых для обеспечения нормального хода уголовного судопроизводства. Эти расходы необходимы для оперативного осуществления органами уголовного преследования и судебными инстанциями своих обязанностей по расследованию и рассмотрению уголовных дел [1]. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова в статье 227 определяет эти расходы как судебные издержки и выделяет в качестве одного из видов судебных издержек суммы, подлежащие выплате за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством [3]. Эти суммы, согласно статье 229 Уголовно-процессуального кодекса Республики Молдова, принимаются за счет государства, либо, при определенных условиях, могут быть взысканы с осужденного.

Согласно Закону Республики Молдова № 198 от 26 июля 2007 г. [7], юридическая помощь, гарантируемая государством — это “предоставление юридических услуг, предусмотренных настоящим законом, за счет средств, предназначенных для оказания таких услуг лицам, не имеющим достаточных финансовых средств для оплаты этих услуг и отвечающим условиям, определенным настоящим законом”. Этим же законом на государство возложена обязанность по выделению бюджетных средства для оплаты юридических услуг, предоставляемых в соответствии с данным Законом. Услуги в виде квалифицированной юридической помощи, согласно названного Закона, оказываются адвокатами, на основании контрактов, заключенных с ними территориальными бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, по назначению этих бюро, и оплачиваются в соответствие с Положением о размере и порядке оплаты услуг адвокатов, предоставляющих квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством [4].

Таким образом, суммы, подлежащие выплате за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством, о которых идет речь в статье 227 Уголовного кодекса - это суммы, подлежащие выплате территориальным бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, на основании контракта адвокату за предоставленную по назначению этого территориального бюро квалифицированную юридическую помощь определенному лицу по определенному делу, в размере и порядке, установленном Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, из средств, выделенных из государственного бюджета и предназначенных для

оказания юридических услуг лицам, не имеющим достаточных финансовых средств для оплаты этих услуг.

Законодательства разных стран по-разному подходят к вопросу о взыскании осужденных затрат на предоставление им юридической помощи, гарантируемой государством. В некоторых странах (Германия, Австрия, Россия) уголовно-процессуальным законодательством предусмотрено взыскание этих сумм судами при постановлении обвинительного приговора. Однако, осужденный может быть полностью или частично освобожден от этой обязанности, если докажет свою несостоятельность. Законодательства других стран (Литва, Румыния, Украина) безусловно возлагают на государство обязанность оплачивать услуги назначенного адвоката. Надо отметить, что Европейский суд по правам человека не находит нарушений Конвенции во взыскании национальными судебными инстанциями с осужденных лиц затрат на предоставление им юридических услуг за счет государства, если это предусмотрено национальным законодательством. (Решения по делам “Круассан против Германии”, “Орлов против России”, «Чукаев против Российской Федерации», “Потапов против России”. [11].

В Республике Молдова, как сказано выше, законодатель предусмотрел два возможных варианта решений, принимаемых в отношении судебных издержек, к которым относятся и суммы, подлежащие выплате за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством. Они, согласно части (1) статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса либо возлагаются на осужденного, либо принимаются за счет государства.

От чего же зависит, должен ли оплатить осужденный расходы, которые понесло государство на предоставление ему юридической помощи?

Ответ на этот вопрос дает часть (2) статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса, которая гласит, что судебная инстанция вправе обязать осужденного возместить судебные издержки, за исключением сумм, выплачиваемых переводчикам и защитникам в случае обеспечения подсудимого адвокатом, который предоставляет юридическую помощь, гарантируемую государством, когда этого требуют интересы правосудия и осужденный не располагает необходимыми средствами.

Таким образом, решение о взыскании с осужденного затрат на предоставление ему юридической помощи, гарантируемой государством, находится в прямой зависимости от того, располагает ли он необходимыми средствами для этого.

Здесь стоит отметить, что согласно ч. (1) ст. 19 Закона № 198 от 26 июля 2007 г. юридическая помощь за счет средств государства по уголовным делам может быть оказана в двух случаях:

а) лицам, нуждающимся в юридической помощи по уголовным делам, когда того требуют интересы правосудия, но не имеющим достаточных средств для оплаты этих услуг;

б) лицам, имеющим право на обязательную юридическую, на основании пунктов 2)–13) части (1) статьи 69 Уголовно-процессуального кодекса Республики Молдова.

В первом случае юридическая помощь предоставляется по заявлению лица после проверки территориальным бюро Национального совета по

юридической помощи, гарантируемой государством (в дальнейшем – территориальное бюро) его платежеспособности. Во втором – адвокат назначается по запросу органа уголовного преследования, прокурора или суда без осуществления такой проверки. Как отметил Европейский суд по правам человека в решении по делу “Круассан против Германии”, “если решение о назначении адвоката для защиты обвиняемого, принимается исключительно с учетом требований интересов правосудия, вопрос о том, располагает ли он достаточными средствами для оплаты юридической помощи, является несущественным на данном этапе”. Европейский суд считает, что если национальным законодательством предусмотрена возможность взыскания в качестве судебных издержек сумм, выплаченных адвокату, назначенному в условиях, когда обвиняемый не проходил “проверки платежеспособности”, то при принятии такого решения не будет нарушено право на справедливое судебное разбирательство, предусмотренное статьей 6 Конвенции [11 с. 240].

Таким образом, из законодательства Республики Молдова достаточно ясно следует, что, если юридическая помощь, гарантируемая государством, была предоставлена осужденному в связи с отсутствием у него достаточных средств для оплаты юридических услуг, затраты на предоставление ему этих услуг должны приниматься на счет государства.

Если же назначенный адвокат оказывал осужденному обязательную юридическую помощь на основании пунктов 2)–13) части (1) статьи 69 Уголовно-процессуального кодекса, по запросу органа уголовного преследования, прокурора или суда без проверки его платежеспособности, затраты на предоставление юридических услуг могут быть взысканы с осужденного.

При этом, на основании части (3) статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса, судебная инстанция вправе освободить осужденного или лицо, которое должно возместить судебные издержки, полностью или частично от взыскания судебных издержек, если эти лица несостоятельны либо выплата сумм в возмещение судебных издержек может существенно отразиться на материальном положении лиц, находящихся на их иждивении.

Из статистики, представленной на веб-странице Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством [10], следует, что в 2012-2018 годах квалифицированная юридическая помощь, гарантируемая государством, была предоставлена 249639 лицам. Из них получили эту помощь по причине отсутствия достаточных финансовых средств для оплаты юридических услуг 72988 человек, что составляет 29% от общего количества получателей услуг. Издержки, связанные с предоставлением юридической помощи, гарантируемой государством, этим лицам, согласно требованиям статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса, должны быть приняты за счет государства. Издержки, связанные с предоставлением обязательной юридической помощи остальным 71%, или 176651 получателю юридической помощи, гарантируемой государством, могли быть взысканы судебными инстанциями с этих лиц в случае их осуждения.

Так как же обстоят на практике дела с взысканием этого вида судебных издержек?

Судебная практика свидетельствует, что органы уголовного

преследования, прокуроры и судебные инстанции в основном выполняют требования уголовно-процессуального закона, касающиеся взыскания судебных издержек. За исключением взыскания сумм, подлежащих выплате за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством.

Дело в том, что согласно Положению о размере и порядке оплаты услуг адвокатов, предоставляющих квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством [4], для оплаты своих услуг адвокат, который предоставляет юридическую помощь по назначению, представляет соответствующему территориальному бюро отчет о деятельности по делу согласно модели, утвержденной Национальным советом. Отчет о деятельности по делу представляется после завершения оказания юридической помощи, т.е. в случае осуждения лица - после вступления в силу решения судебной инстанции.

Таким образом, постановляя обвинительный приговор, суд чаще всего не владеет информацией о том, какие суммы подлежат выплате адвокату за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством. По этой причине судья не может высказаться относительно взыскания с виновного такого вида судебных издержек, как суммы, подлежащие выплате за предоставление юридической помощи, гарантируемой государством. Поскольку эти суммы станут известными только тогда, когда адвокат после вступления в силу принятого по делу решения составит и представит в территориальное бюро Национального совета отчет о проделанной по делу работе, а территориальное бюро проверит отчет и примет решение об оплате.

Пункт 24 Положения [6] допускает в случаях, когда оказание юридической помощи длится свыше трех месяцев, получение адвокатами авансовых выплат. В таких случаях у прокурора есть возможность запросить в территориальном бюро информацию о полученном адвокатом авансе, включить ее в информацию о судебных издержках и приложить к обвинительному заключению. Однако, редкие попытки прокуроров обеспечить взыскание с осужденных хотя бы сумм, выплаченных адвокатам за оказанную юридическую помощь, гарантируемую государством, авансом, в случаях, когда назначение защитника не было связано с финансовым положением бенефициара, не находят поддержки у судебных инстанций, которые отказывают во взыскании, и ошибочно, на наш взгляд, применяют положения закона. Примерами могут служить дело по обвинению Русу Иона и Мэзэрянэ Георге [5] и дело по обвинению Буруяны Алексея [4]. Принимая решения об отказе во взыскании с осужденных сумм, выплаченных адвокатам за оказание юридической помощи, гарантируемой государством, по этим делам, судебные инстанции указали, что, юридическая помощь, гарантируемая государством, финансируется из средств государственного бюджета, и данные затраты должны быть приняты за счет государства.

Следует отметить, что Закон о юридической помощи, гарантируемой государством, предусматривает в статье 23 возможность взыскания расходов по предоставлению квалифицированной юридической помощи лишь в трех случаях. Так, в случае вынесения судебного решения по гражданскому или административному делу в пользу лица, получающего квалифицированную

юридическую помощь, оплата расходов по ее предоставлению возлагается на проигравшую сторону. Кроме этого, лицо, получившее квалифицированную юридическую помощь в результате предоставления фальсифицированной или недостоверной информации о своем финансовом положении, обязано возместить расходы по предоставлению юридической помощи. Также, если в ходе процесса финансовое положение лица изменилось в смысле полной или частичной утраты права на квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством, о чем не было проинформировано территориальное бюро, лицо обязано возместить расходы по ее предоставлению, понесенные с момента улучшения его финансового положения. Эти расходы, согласно статьи 23¹ данного Закона, взыскиваются координатором территориального бюро путем вынесения соответствующего решения, которое, согласно статьи 11 Исполнительного кодекса [2], является исполнительным документом.

О возможности взыскания расходов по предоставлению гарантируемой государством юридической помощи по уголовным делам в Законе о юридической помощи, гарантируемой государством, ничего не сказано, что, на наш взгляд, является законодательным пробелом.

Это связано, скорее всего, с позицией Министерства юстиции, высказанной в пояснительной записке к проекту закона об изменении и дополнении некоторых законодательных актов от 6 июля 2015 года [8 с. 4], которым предлагалось дополнить Закон о юридической помощи, гарантируемой государством, нормой, регламентирующей способы возмещения расходов на представление квалифицированной юридической помощи. В этой пояснительной записке было сказано, что часть 2 статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса, регламентирующая порядок взыскания судебных издержек, по уголовным делам, в императивной форме предписывает государству несение расходов по предоставлению юридической помощи, гарантируемой государством, исключая возможность возмещения затрат за счет осужденного.

Такая позиция, на наш взгляд, является ошибочной, поскольку вывод, сделанный министерством юстиции, не следует из части 2 статьи 229 Уголовно-процессуального кодекса, а наоборот противоречит ей. Данная норма не исключает возможности, а наоборот, предоставляет судебной инстанции право обязать осужденного возместить затраты на предоставление ему юридической помощи, гарантируемой государством, за исключением случаев, когда эта помощь была предоставлена ему в связи с отсутствием у него достаточных средств для оплаты услуг адвоката.

Кроме этого, юридическая помощь, гарантируемая государством, по уголовным делам может предоставляться не только подозреваемому, обвиняемому, подсудимому, но и другим участникам процесса. Поэтому, в случае вынесения обвинительного приговора либо освобождении лица от уголовной ответственности по причине нереабилитации, с него должны быть взысканы понесенные государством затраты и на предоставление юридической помощи, гарантируемой государством, другим участникам процесса, поскольку в уголовном процессе виновный в совершении преступления обязан нести все расходы, так как именно из-за совершения им преступления состоялось судебное разбирательство [9 с.16].

Таким образом, хотя возможность взыскания расходов на предоставление юридической помощи, гарантируемой государством, по уголовным делам и предусмотрена действующим Уголовно-процессуальным кодексом, данный институт в Республике Молдова сегодня не работает в связи с существующими законодательными пробелами. Государство тратит значительные бюджетные средства, предназначенные для оказания юридических услуг лицам, не имеющим достаточных финансовых средств для оплаты этих услуг, на оплату юридической помощи лицам, финансовое положение которых не проверяется, и которые, возможно, могут самостоятельно оплатить услуги адвоката. Потраченные средства в бюджет не возвращаются. Кроме этого, лица, признанные виновными в совершении преступлений, не возмещают затраты, понесенные государством на предоставление квалифицированной юридической помощи потерпевшим и другим лицам, участвующим в процессе, не имеющим достаточных средств для оплаты юридических услуг.

В данной ситуации, на наш взгляд, было бы целесообразным внести дополнения в действующий Закон о юридической помощи, гарантируемой государством, и предоставить координаторам территориальных бюро право выносить решения о возмещении расходов на предоставление квалифицированной юридической помощи по уголовным делам в случаях, когда осужденный воспользовался этой помощью вне зависимости от уровня доходов. Либо же когда такая помощь оказывалась по делу другим участникам процесса и участвующим в нем лицам. А также освободить полностью либо частично осужденного от обязанности возмещать расходы в случае, если тот докажет отсутствие у него достаточных средств для этого.

В Уголовно-процессуальном кодексе необходимо указать, что расходы по предоставлению квалифицированной юридической помощи, гарантируемой государством, осужденному, которому эта помощь была предоставлена вне зависимости от уровня доходов, а также другим участникам процесса и лицам, участвовавшим в процессе, возлагаются на осужденного и взимаются согласно Закону о юридической помощи, гарантируемой государством.

Библиография:

1. Airăpetean A., Corgoja M. *“Compensarea cheltuielilor judiciare suportate de stat pentru instrumentarea cauzelor penale – corelarea normelor de drept procesual și practica judiciară”*. În: *Legea și Viața*, 2018, nr. 9/1.

2. Codul de executare al Republicii Moldova Nr. 443 din 24.12.2004. Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial Nr. 214-220 art. 704.

3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. Publicat: 05.11.2013 în Monitorul Oficial nr. 248-251 art. 699.

4. Decizia Colegiului judiciar al Curții de apel Cahul din 08.10.2019. Dosarul nr. 1-18020266-05-1a-16072019.

5. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 04.12.2019. Dosarul nr. 1ra-1680/2019.

6. Hotărârea Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat Nr. 22 din 19.12.2008 privind aprobarea Regulamentului cu privire la mărimea și

modul de remunerare a avocaților pentru acordarea asistenței juridice calificate garantate de stat. Publicată: 23.01.2009 în Monitorul Oficial Nr. 10-11 art Nr: 29.

7. Lege cu privire la asistența juridică garantată de stat Nr. 198 din 26.07.2007. Publicat: 05.10.2007 în Monitorul Oficial Nr. 157-160 art. 614.

8. Nota informativă la proiectul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aprobat prin Honărare Guvernului nr. 426 din 6 iulie 2015. [online] <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=3e8e1ba6-52c1-4346-8d79-16a6527f43d2> accesat la data de 16.04.2020.

9. Studiu privind legislația națională care reglementează cuantumul și modul de calculare a cheltuielilor de judecată, precum și a practicilor de aplicare a acestora. Agenția de administrare a instanțelor judecătorești. Ministerul Justiției. Republica Moldova. 2017. A fost realizat de către Verdeș V., consultant contract de către AAIJ. [online] http://www.justice.gov.md/public/files/2018/sistemul_judiciar_/23052018/studiu_final_R.pdf, accesat la data de 28.12.2019.

10. <https://statistica.cnajgs.md/>, accesat la data de 29.12.2019.

11. Сухов В. “Возмещение затрат на предоставление юридической помощи, гарантируемой государством, по законодательству Республики Молдова и других стран”. В сборнике статей международной научно-практической конференции “Наука, общество, культура”, посвященной 29-й годовщине Комратского государственного университета. Том II. Право и политические науки, филология. Комрат. 2020 г. с. 237-242.

NECESITATEA PROFESIONALIZĂRII INSTITUȚIILOR PUBLICE

AMARIEI LENUȚA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” Chișinău, Republica Moldova

Introducere. În prezent, asistăm la numeroase dezbateri, în format mai mult sau mai puțin formal, cu privire la birocrăția din România, la cotele la care a ajuns, la faptul că aparatul birocratic ar fi o frână în calea dezvoltării țării, dezvoltare de care este atâtă nevoie în contextul actual al globalizării. În spațiul public și în mentalul colectiv s-a propagat ideea că birocrăția din sistemul public este așa de mare, încât unele sisteme sunt sufocate, ineficiente și incapabile să se reformeze. De cele mai multe ori discuțiile nu sunt însoțite de argumente iar termenul de birocrăție capătă practic un alt sens, cel mai adesea negativ. Există o confuzie la nivelul larg în ceea ce privește înțelesul termenului de birocrăție. Se rostogolesc în societate informații referitoare la nivelul mare al birocrăției, la nepotism și la nevoia de angajări pe bază de competențe în instituțiile publice, la corupția din insituții, însă de cele mai multe ori, informațiile nu sunt dublate prin justificări riguroase bazate pe date relevante, studii, cercetări. Încă de când a apărut, în limbajul uzual cuvântul birocrăție a dezvoltat conotații negative. Toate acestea nu au cum să nu aibă o influență asupra instituțiilor, asupra eficienței lor spre atingerea obiectivelor sau asupra imaginii cu care sunt percepute în societate.

Birocrăția nu este un termen negativ, însă. Pot face obiectul unor discuții nivelul birocrăției, eficiența sistemului birocratic, gradul de pregătire profesională a angajaților, nivelul corupției în rândul funcționarilor. În sens generic, birocrăția se referă fie la corpul funcționarilor publici fie la grupuri de persoane cu funcții administrative dintr-o instituție (publică). Dacă privim din perspectivă istorică, o birocrăție a fost o administrație publică împărțită în departamente unde luca personal angajat și nu ales în urma unui proces electoral. Astăzi, birocrăția este sistemul administrativ ce guvernează orice instituție mare. Un exemplu de birocrăție este chiar administrația publică din numeroase țări.

Eliminarea birocrăției excesive este un concept fundamental în teoriile moderne de management și apare adesea ca temă principală în campanii electorale. Reducerea birocrăției este un proces care trebuie să meargă în paralel cu profesionalizarea aparatului birocratic. Profesionalizarea și calibrarea corectă a aparatului birocratic ține însă de politici, de oamenii aleși să conducă acele sisteme și, deci, de nivelul de pregătire profesională, de viziunea, de voința decidenților aleși prin vot pentru perioade determinate de timp.

De-a lungul timpului conceptul birocrăție, împreună cu multe alte noțiuni cu care se intersectează, au fost în atenția teoreticienilor și practicienilor din domeniul sociologiei, economiei, managementului etc. Ne propunem în materialul de față să punem în paralel modelele teoretice referitoare la științele administrației publice cu nevoia de profesionalizare a acestora prin noul management public, să identificăm punctele tari, dar și limitările acestora, precum și câteva direcții de acțiune pentru reducerea birocrăției și creșterea gradului de pregătire profesională a sistemelor publice din România.

Știința administrației publice

O abordare a evoluției științei administrației este, în accepțiunea unor autori „obsesia modelelor”. Respectând acest tipar, principalele modele de percepție a

administrației publice și a științei administrației și care au marcat începuturile cunoașterii în domeniu sunt prezentate în cele ce urmează.

Modelul conceput de Max Weber (1864-1920)

Sociologul german Weber considera că birocrația este superioară tuturor celorlalte forme de oorganizare și că se poate compara cu înlocuirea muncii omului cu mașini pentru munci nemecanice, care au dus la o mare creștere a capacității productive a oomului.

Max Weber a generat și a formulat numeroase idei, în ceea ce privește gândirea sa asupra conceptului de birocrație; acesta credea că civilizația a evoluat de la primitiv și mistic la rațional și complex; considera că natura umană a progresat treptat de la religii și mitologii primitive la o experiență din ce în ce mai teoretică și tehnică. Evoluția lumii se prezenta, înc oncepția lui Weber în secolul al XIX-lea, ca o stradă cu sens unic, preconizând „demistificare” progresivă a umanității și a ideilor acesteia despre mediul înconjurător.

În România post-decembristă, s-a creat mitul că în instituțiile publice, nu întotdeauna, sau prea des, sau din ce în ce mai mult, ajung conducători persoane care au în spate un bagaj de competențe insuficient pentru a conduce sistemele respective spre atingerea obiectivelor organizaționale. Din păcate, au fost exemple de notorietate care au validat faptul că prin nepotism sau clientelă politică au ajuns conducători peste noapte, chiar la nivel ministerial sau al unor agenții naționale, darămite la nivel local, fără a avea background profesional, persoane care au eșuat lamentabil, frizând uneori ridicolul. Asta înseamnă că s-au încălcat ”regulile” la care făcea referire Weber și, din păcate, urmările s-au simțit asupra instituțiilor în cauză ca întreg.

Modelul Frederick W. Taylor (1856-1915)

Taylor considera că pentru orice activitate există o metodă de lucru optimă, care poate fi găsită prin analiza postului și studii de „timp și mișcare”.

Taylorismul a demonstrat modul în care organizațiile își pot folosi în mod deliberat propriii membri. Acest curent a evidențiat nevoia de control și responsabilitate și a acutat la creșterea intervenției statului și sindicatelor pentru a satisface aceste nevoi.

Dacă ne referim la reducerea birocrăției excesive din anumite instituții publice, evident că actele de control trebuie să vizeze și aparatul birocratic, angajările, criteriile avute în vedere la ocuparea posturilor. Ce ne facem însă dacă și entitatea care controlează suferă de o birocrăție excesivă și de un grad de profesionalizare discutabil? Evident că în acest caz s-ar intra într-un cerc vicios, care nu înseamnă de fapt nimic altceva decât imposibilitatea de a-și realiza misiunea fiecare dintre organizațiile implicate. Ieșirea din acest cerc vicios s-ar putea produce prin reforme, decizii la un nivel superior instituțiilor în cauză.

Modelul propus deHenry Fayol (1841-1925)

Este bine cunoscut faptul că Fayol a fost un inginer excelent, una dintre reușitele sale în acest domeniu fiind reducerea riscurilor de incendiu în mineleode cărbuni. Ulterior, francezul Fayol a devenit manager de succes și un influent teoretician al administrației publice.

Fayol consideră, aceasta fiind și abordarea lui în ceea ce privește administrația publică, că aceasta se centrează în jurul a cinci elemente: planificare previzională, organizare, comunicare, coordonare și control, cu accent pe schema organizării (organigrama) - o schemă grafică a rganizației, conținând linii ale autorității

și responsabilității și modul în care ele se conectează - pe care el a văzut-o ca principalul instrument al managementului. Îmbrățișând conceptul unității de comandă, conform căruia fiecare angajat primește ordine numai de la superiorul său ierarhic. Unii autori consideră că expansiunea birocrăției este inevitabilă în societățile moderne, și că autoritatea birocratică este singurul mod de adaptare la cerințele administrative ale sistemelor sociale de mare întindere. Totuși, tot Weber, consideră că birocrăția prezintă neajunsuri importante, care au implicații semnificative în viața socială modernă.

Ca și oamenii, organizațiile trebuie să tindă mereu spre ideal, cunoscând a priori că acesta este intangibil, dar că efortul de a-l apropia este unul concret, cu sens, moralizator, înălțător. Este, dacă vreți, vechea recursie în care omul tinde spre absolut, conștient fiind de faptul că nu-l va atinge, dar că se va apropia și-și va valoriza la maximum propria existență. Despre același efort constructiv putem vorbi și în cazul organizațiilor, de orice natură ar fi, inclusiv instituții publice locale sau centrale.

Profesionalizarea administrației locale prin intermediul noului Management Public (NMP)

Apariția și evoluția conceptului de Noul Management Public. Având în vedere evoluția continuă și rapidă a societății, a apariției unor nevoi și probleme tot mai stringente și mai diverse, precum și incapacitatea sistemului birocratic al lui Weber de a se adapta la noile cerințe și provocări, fiind un model caracterizat de rigiditate, ierarhie și suprabirocratizare, identificarea și adoptarea unui nou model de organizare și funcționare a administrației publice devine tot mai imperioasă.

Astfel, conform literaturii de specialitate, în anii '80, un număr considerabil de ostate, membre ale OCDE, au adoptat NMP ca răspuns la criticile aduse modelului birocratic al lui Weber.

Acesta reprezenta un concept nou, inovator și interesant, prin intermediul căruia administrația publică a implementat o serie de reforme în sectorul public, ce au vizat schimbări manageriale, organizaționale și structurale, preluând bunele practici, testate și care au dat randamentul scontat, din sectorul privat.

Reformele din perioada anilor '80 "au însemnat o transformare, nu numai a managementului public, dar și a relațiilor piață - guvern, guvern - birocrăție, guvern - cetățeni, birocrăție - cetățeni. Ele s-au bazat pe teoria noului management public, cunoscând dimensiuni diferite, cum sunt: reformarea sistemului contabil în țările anglo-saxone, dezvoltarea unui nou management al personalului în Franța, în timp ce, în Germania, reformele structurale au fost relativ limitate. Particularități sunt întâlnite în Australia și în Noua Zeelandă." [3]

Potrivit doctrinei, conceptul de NMP s-a definitivat după 10 ani de încercări și paradigme ale acestuia (1970-1980) și a apărut pentru prima dată în anii '80 în țările anglo-saxone (Marea Britanie, Australia și Noua Zeelandă). Implementarea NMP a reprezentat procesul de schimbare a modelului birocratic de management public cu un nou model mai flexibil, prin preluarea și implementarea de teorii și practici din sectorul privat în sectorul public, externalizarea unor bunuri și servicii publice către sectorul privat, crearea de parteneriate public privat, etc, cu scopul de a aduce un plus de eficiență și eficacitate serviciilor publice.

Un alt aspect important care confirmă schimbarea stilului de management din sectorul public, din perioada anilor '80, îl reprezintă schimbarea concepției

publice a statului și a entităților sale, prin acceptarea faptului că “nu doar Guvernul (administrația, statul) este singurul producător de bunuri și servicii”.

Dezvoltarea conceptului de Noul Management Public

Armenia Andronicăanu susține că „NMP ar trebui perceput ca un ansamblu de valori care variază de la managerialism accentuat la un capăt (de ex: decentralizarea și managementul hands-n profesional) către o înclinare mai mare asupra pieței și a concurenței la celălalt capăt.” [2007]

Dintre numeroasele definiții ale managementului, căruia i s-au atribuit diferite accepțiuni în literatura de specialitate, reținem definiția dată de Lucica Matei, care definește managementul ca fiind “ansamblul tehnicilor de organizare și administrare, de previzionare și modernizare a structurilor organizaționale, acceptând noile provocări privind competitivitatea, reglementările, exigențele sociale, nevoile multiple ale utilizatorilor, restricțiile cu privire la mijloace.” [3]

NMP, indiferent de denumirea utilizată de teoreticieni, are ca efect “reșezarea birocrăției tradiționale pe un nou model” cu scopul introducerii competenței și competitivității în cadrul administrației publice prin mecanisme precum: îmbunătățirea managementului public, reducerea deficitelor bugetare, reducerea și/sau eliminarea monopolului statal prin privatizarea întrepr

opracticii, elementele NMP s-au împărțit în două categorii: prima categorie – abordarea britanică, care pune accent pe reforma managerială, și a două categorie – abordarea americană, care este orientată pe piață și pe concurență.

Prin elementele sale revoluționare, introducerea competiției în sectorul public, lansarea unei noi categorii de personal bugetar, descentralizare, administrație mai puțin rigidă și ridicarea monopolului statului în furnizarea de servicii publice, NMP a produs o schimbare semnificativă a administrației publice, revoluționând-o prin importul de teorii, practici, principii și valori din sectorul privat.

Concluzii. În ceea ce privește elementele componente ale NMP, acestea nu sunt stabilite și unanim acceptate de literatura de specialitate. Așa cum definițiile NMP, elaborate de teoreticieni, sunt diferite dar cu același înțeles, în mod similar elementele componente ale NMP sunt și ele diferite, însă cu același scop Hood (1991), în demersul său oteoretiza și conceptualiza NMP, identifică șapte elemente componente ale NMP, pe care le propune în procesul de reformă a sectorului public: [2]

Management profesional – conform căruia managerii au responsabilitatea rezultatelor, dar și autoritatea de a lua decizii, adesea politice, nu doar tehnice; aceștia își asumă deciziile, emit și susțin puncte de vedere în fața publicului, nu îndeplinesc doar rolul de tehnicieni ce pun în practică politicile altora. Pentru investirea în funcție elaborează, prezintă și susține un plan managerial (plan de guvernare), bazat pe obiective și indicatori de performanță, plan pe care și-l asumă și răspunde de modul în care acesta a fost implementat. La fel cum un CEO (Chief Executive Officer) din cadrul unei companii private acționează în îndeplinirea obiectivelor companiei respective și răspunde în fața consiliului de administrație care l-a investit în funcție, precum și în fața adunării generale a acționarilor, în mod similar un Manager profesionist din cadrul unei entități publice răspunde în fața autorității care l-a investit. Dacă CEO răspunde și în fața acționarilor, Managerul profesionist, deși nu este ales în mod direct de către cetățeni, acesta este agentul cetățenilor și în această calitate are libertatea de a

da seamă acestora de mersul politicilor pe care le promovează. Răspunderea Managerului profesionist în fața cetățenilor este una indirectă și se poate realiza prin intermediul mass-media sau al altor canale de comunicare.

Indicatori și standarde explicite de performanță – în timp ce indicatorii vizează măsurarea progreselor și operaționalizarea implementării acestora, standardele, prin comparație, au rolul de a stabili nivelele dezirabile (minimale sau de excelență) ce trebuie atinse în cadrul entității. Trendul crescut al reformelor manageriale a scos în evidență nevoia stabilirii unor standarde (nivele) de performanță în toate domeniile, atât pentru entități, cât și pentru membrii acestora de la toate nivelurile (management, execuție). Pentru a măsura aceste nivele de performanță în cadrul entităților și în orândul membrilor acestora, se cere elaborarea de indicatori de performanță care să evalueze sistematic, nu informal și colegial progresul organizației sau al individului pe calea obiectivelor asumate.

Controlul rezultatelor mai degrabă decât al procedurilor – acest aspect face referire la faptul că entitățile ar trebui să-și concentreze eforturile mai mult pe controlul rezultatelor și pe controlul intrărilor. Agențiile dobândesc o libertate mai mare în a-și planifica bugetul, resursele umane, strategia astfel încât să urmărească în mod eficient rezultatele.

Dezagregarea serviciului public și fragmentarea în agenții specializate – urmărește divizarea departamentelor ministeriale largi în agenții de mai mici dimensiuni care să funcționeze în condiții de autonomie managerială, fiecare agenție fiind responsabilă de furnizarea unor servicii bine precizate pe domenii subiacente de politici.

Introducerea competiției în sectorul public – reprezintă o măsură de stimulare a competiției, atât între agențiile furnizoare de servicii, cât și pe piața muncii, la recrutarea și promovarea angajaților. Ca și metode de realizare a competiției aceasta se poate realiza prin contractarea/externalizarea unor produse și/sau servicii furnizate de stat.

Stiluri de conducere specifice managementului privat – angajarea managerilor pe bază de contract de management ce are la bază un plan de management, negocierea contractelor, stimularea performanței prin salarizare la nivelul de performanță al angajatului, evaluarea periodică a îndeplinirii obiectivelor, flexibilitate în angajare (și terminarea contractului), inclusiv angajarea directă pe poziții manageriale.

Disciplină și măsură în utilizarea resurselor - utilizarea resurselor trebuie să conducă direct la îndeplinirea obiectivelor; orice cheltuială trebuie efectuată și justificată pentru și prin beneficiul marginal pe care îl aduce în realizarea obiectivelor, nefiind admise cheltuieli care nu au acest scop.

În România este nevoie de reformarea unor instituții publice, astfel încât acestea să-și îmbunătățească imaginea erodată și să-și recâștige încrederea cetățenilor. Scăderea în continuare a gradului de încredere a cetățeanului în autoritățile publice va scurtcircuita legătura directă dintre aceștia, subminând de fapt atingerea obiectivelor organizaționale, care în cazul de față includ gradul de satisfacere a cerințelor/nevoilor cetățenești. Amânarea politicilor reformatoare acolo unde se impun ar putea conduce în cele din urmă la imposibilitatea realizării misiunii organizațiilor respective, punând în pericol chiar existența lor.

Bibliografie

1. Androniceanu, A. (2007), Noul management public, un posibil model pentru reforma managementului public in sistemul administrativ din Romani, Revista Administrație și Management Public (nr. 8/2007), Editura ASE, București
2. Hood, C. (1991), A Public Management for All Seasons? , Public Administration, vol. 69
3. Matei, L. (2001), Management public, Editura Economică, București
4. Matei, L. (2006), Management public, Editura Economică, București
5. Nicolescu, O. (2001) – Sistemul informațional managerial al organizației, Editura Economică, București
6. Pollitt, C. (2007), Noul management public - o privire de ansamblu asupra pozitiei sale actuale, Revista de Management Public, (nr. 8/2007)

**SALARIZAREA ȘI INVESTIȚIILE
ÎN DOMENIILE PRIORITYRE: ASI**

AMARIEI VASILE,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” Chișinău, Republica Moldova

Introducere. Toate domeniile vieții cetățenilor dintr-o țară sunt importante, însă în statele dezvoltate un loc aparte îl ocupă sănătatea și educația. Și în România este unanim acceptată ideea că cele două domenii sunt priorități naționale, însă în planul operațional lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Chiar în cele două mari sisteme, în contextul crizei globale pe care o traversăm, generată de COVID și care este în primul rând o criză sanitară, ies la iveală discrepanțe între planul declarativ și cel factual. Observăm tulburări mari în cele două sisteme, teama de crahul sistemului sanitar și nevoia unor decizii articulate în învățământ care să fie cu un grad mare de acceptabilitate pentru toți actorii educaționali implicați.

Chiar cele două domenii, dar și un al treilea, administrația publică și apărarea, reprezintă interesul nostru pentru prezentul studiu. Analizând evoluția salariului nominal mediu net lunar, a investițiilor din aceste domenii, vom încerca să stabilim dacă cele trei domenii au fost într-adevăr tratate la nivel macro ca priorități naționale, luând un orizont de timp destul de lung, pentru a transcede ciclurile electorale.

Vom urmări dacă au existat în cadrul orizontului 1997-2018, perioade în care s-a încercat un tratament bugetar în concordanță cu importanța domeniilor, dacă decalajul dintre planul declarațiilor politice și cel al politicilor bugetare concrete ar putea fi pus pe seama lipsei unui model de dezvoltare pe termen lung a României, model care să fie acceptat de toată lumea, inclusiv de toată clasa politică.

Salariile ASI. În urma explorării platformei Tempo-Online [4], am obținut date referitoare la salariul nominal mediu net lunar. Până în 2005 salariul era exprimat în lei, iar după acest an în RON. Pentru a asigura comparabilitatea datelor am transformat în RON și valorile exprimate în lei prin împărțire la 10.000. De asemenea, începând din 2008 administrația publică și apărarea includ și asigurarile sociale din sistemul public. Având în vedere cele expuse, obținem situația următoare:

Tabelul nr. 1: Salariul nominal mediu net lunar ASI vs economie

An	Economie	Administrație publică și apărare	Sănătate și asistență socială	Învățământ
1997	63	61	46	54
1998	104	137	85	105
1999	152	214	151	142
2000	214	304	177	205
2001	302	419	262	288
2002	379	512	319	380
2003	484	692	413	477
2004	599	845	521	648
2005	746	1163	676	829
2006	866	1575	823	1067
2007	1042	1997	948	1175
2008	1309	2411	1266	1538
2009	1361	2159	1342	1596
2010	1391	1968	1226	1380
2011	1444	1909	1210	1316
2012	1507	2102	1315	1371
2013	1579	2420	1456	1533
2014	1697	2754	1496	1733
2015	1859	2893	1656	1886
2016	2046	3084	2065	2033
2017	2338	3842	2672	2387
2018	2642	4407	3388	2821
Media	1097	1721	1069	1135

Sursa: Prelucrare proprie în baza valorilor salariului nominal mediu net lunar preluat prin accesarea [4]

Dacă pe economie avem pe întreg orizontul o medie a salariului nominal mediu net lunar de 1097 Ron, în administrație avem o valoare semnificativ mai mare, 1721 RON, în timp ce în sănătate avem o valoare puțin sub cea referință iar în învățământ puțin peste.

În administrație și apărare observăm o creștere semnificativă a salariilor în anul 2008, cu puțin înainte de a se simți efectele crizei în România. În 2017, 2018 au loc creșteri semnificative de salarii în administrație, ca efect al modificării legislației în domeniul salarizării în administrația publică prin care autoritățile locale au primit o plajă de libertate mai mare în stabilirea nivelului salariilor.

În ceea ce privește sănătatea se observă începând din 2016 o creștere susținută a salariilor, forțată probabil de exodul personalului medical care a condus la producerea unor dezechilibre în ceea ce privește numărul de medici și asistente medicale.

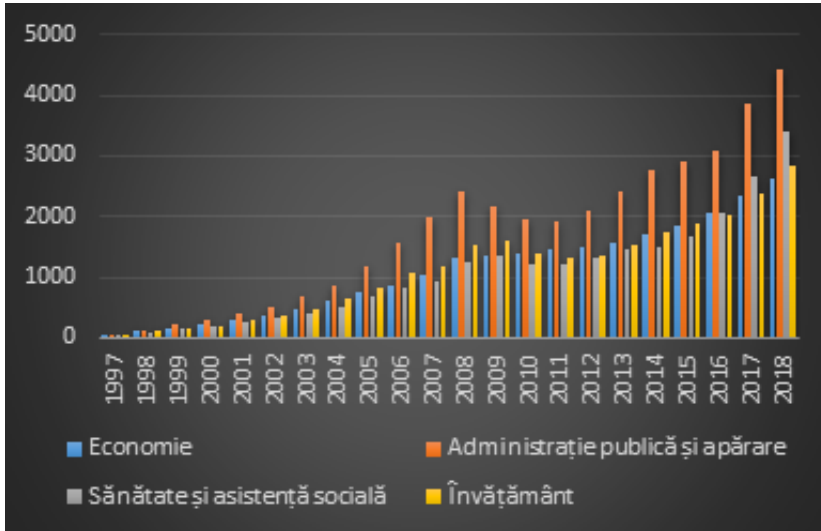

Figura nr. 1: Salariul nominal mediu net lunar în perioada 1997-2018

Dacă raportăm salariul nominal mediu net lunar din fiecare domeniu analizat la cel din economie obținem:

Tabel nr. 2: Salariul nominal mediu net lunar ASI raportat la salariul nominal mediu net lunar pe economie

An	Administrație publică și apărare	Sănătate și asistență socială	Învățământ
1997	0,96	0,73	0,85
1998	1,32	0,82	1,01
1999	1,41	0,99	0,93
2000	1,42	0,83	0,96
2001	1,39	0,87	0,95
2002	1,35	0,84	1,00
2003	1,43	0,85	0,99
2004	1,41	0,87	1,08
2005	1,56	0,91	1,11
2006	1,82	0,95	1,23
2007	1,92	0,91	1,13
2008	1,84	0,97	1,17
2009	1,59	0,99	1,17
2010	1,41	0,88	0,99
2011	1,32	0,84	0,91
2012	1,39	0,87	0,91
2013	1,53	0,92	0,97
2014	1,62	0,88	1,02
2015	1,56	0,89	1,01
2016	1,51	1,01	0,99
2017	1,64	1,14	1,02
2018	1,67	1,28	1,07
Media	1,50	0,92	1,02

Sursa: Prelucrare proprie în baza valorilor salariului nominal mediu net lunar preluat prin accesarea [4]

Categoric, domeniile favorizate ca salarizare au fost administrația publică și apărarea cu un raport al salariului nominal mediu net lunar față de cel pe economie de 1,67 în anul 2018 și cu o medie de 1,50 pe întreg orizontul. Învățământul înregistrează un raport maxim în 2006, pe întreg orizontul salariul fiind foarte apropiat de valoarea pe economie. Cu o valoare a raportului de 0,92, cel mai văduvit domeniu este sănătatea. Din 2016 au loc creșteri semnificative a salariilor în cele trei domenii, mai ales în sănătate, creșteri clar superioare având în vedere totalul ASI față de creșterea pe economie.

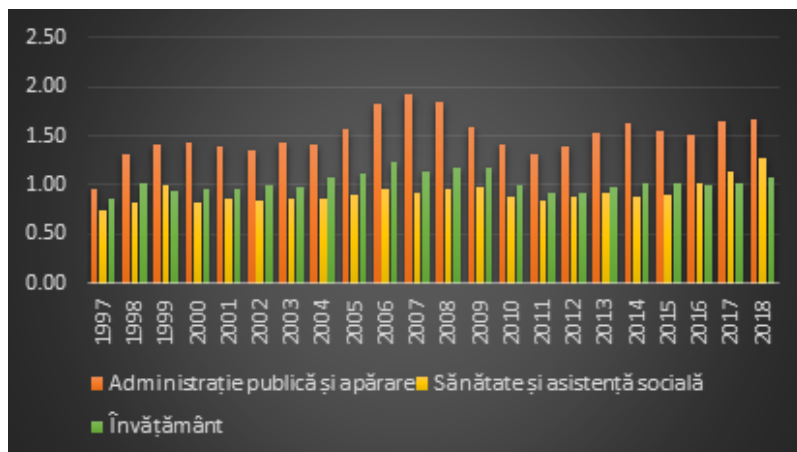

Figura nr. 2: Raportul dintre salariul nominal mediu net lunar ASI și salariul nominal mediu net lunar pe economie

Investițiile publice ASI

Explorarea aceleiași platforme [4], ne-a permis accesul la date referitoare la investițiile publice pe economie, dar și pe domeniile ASI. Din 1997 până în 2004 datele, așa cum le-am găsit pe platformă, sunt exprimate în miliarde lei, iar apoi în milioane RON. De asemenea, din 2008 administrația publică și apărarea includ și asigurările sociale din sistemul public. Pentru a asigura comparabilitatea datelor, am transformat miliardele de lei în milioane RON prin împărțire la 10 (ținând cont de denominarea leului care s-a făcut prin împărțire la 10.000 în anul 2007) și am obținut:

Tabelul nr. 3: Investițiile publice ASI vs economie

An	Economie	Total ASI		Administrație publică și apărare		Sănătate și asistență socială		Învățământ	
	Milioane RON	Milioane RON	%	Milioane RON	%	Milioane RON	%	Milioane RON	%
1997	4413,47	376,37	8,54%	270,34	6,13%	35,55	0,81%	70,93	1,61%
1998	6051,52	363,62	6,01%	228,69	3,78%	58,1	0,96%	76,53	1,27%
1999	8394,81	546,86	6,51%	442,35	5,27%	45,68	0,54%	58,83	0,70%
2000	12498,72	561,41	4,49%	535,61	4,29%	17,53	0,14%	8,27	0,07%
2001	20419,52	722,23	3,54%	620,26	3,04%	30,26	0,15%	71,76	0,35%
2002	27173,47	1363,99	5,02%	881,96	3,25%	252,14	0,93%	229,89	0,85%
2003	35651,2	1651,28	4,63%	1168,28	3,28%	286,72	0,80%	196,28	0,55%
2004	42111,28	2150,13	5,11%	1638,77	3,89%	326,67	0,78%	184,69	0,44%
2005	47851,50	2821,4	5,90%	1516,30	3,17%	1130,80	2,36%	174,30	0,36%
2006	68827,50	5359,3	7,79%	3940,10	5,72%	438,60	0,67%	960,60	1,40%
2007	83660,60	6921,1	8,27%	4534,30	5,42%	1156,60	1,38%	1230,20	1,47%
2008	99525,60	9615,9	9,66%	6180,30	6,21%	1348,00	1,35%	2087,60	2,10%
2009	74939,30	8890,9	11,86%	6551,30	8,74%	1275,60	1,70%	1064,00	1,42%
2010	72294,70	9964,7	13,78%	8064,90	11,16%	980,50	1,36%	919,30	1,27%
2011	87815,80	10148,1	11,56%	8199,10	9,34%	943,90	1,07%	1005,10	1,14%
2012	89092,30	9755,7	10,95%	7901,40	8,87%	1283,50	1,44%	570,80	0,64%
2013	80849,00	8778,9	10,86%	7381,20	9,13%	952,90	1,18%	444,80	0,55%
2014	86160,00	9427,9	10,94%	7808,30	9,06%	1020,10	1,18%	599,50	0,70%
2015	98888,00	13379,9	13,53%	11385,50	11,51%	1253,80	1,27%	740,60	0,75%
2016	96162,90	9591,2	9,97%	7857,40	8,17%	1173,10	1,22%	560,70	0,58%
2017	91045,50	10077,1	11,07%	8373,70	9,20%	1123,10	1,23%	580,30	0,64%
2018	102354,00	13249,7	12,94%	11262,30	11,00%	1478,70	1,44%	508,70	0,50%
Media	60735,4859	6169,011	8,77%	4851,925	6,80%	755,993	1,09%	561,092	0,88%

Sursa: Prelucrare proprie în baza valorilor investițiilor preluate prin accesarea

[4]

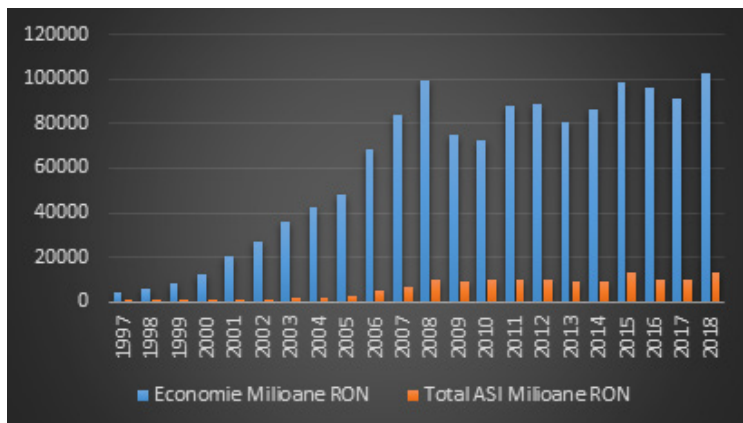

Figura nr. 3: Investițiile publice ASI vs economie

Dacă ne referim la ponderea investițiilor ASI în totalul investițiilor publice pe economie, atunci media anuală este de doar 8,77%, în timp ce ponderea maximă a fost atinsă în 2010 iar cea minimă în 2001.

Ponderea investițiilor în administrație și apărare în totalul investițiilor publice pe economie a fost în medie de 6,8%. 11,51% a fost valoarea maximă a acestei ponderi și s-a înregistrat în anul 2015. Cu siguranță că o influență mare au avut-o în acest caz eforturile de înzestrare a armatei pentru a ne ridica la standardele impuse de organisme internaționale din care România face parte.

În domeniul sănătății această pondere a variat între o valoare minimă de 0,14% (anul 2000) și un maxim de 2,36% în 2005. Media pentru întreg orizontul a fost de doar 1,09%.

Cam la fel au stat lucrurile și în domeniul învățământului, valoarea medie a indicatorului fiind de 0,88%. În 2008 ponderea investițiilor în învățământ a avut valoarea maximă (2,1%) iar minimumul s-a înregistrat în anul 2000, respectiv 0,07% (!).

Preluând din [4] populația României la 31 decembrie a fiecărui an, efectuând prelucrările necesare și analizând valorile medii anuale pentru întreg orizontul, investițiile publice au fost de cca 2708 RON/cap locuitor anual pe total economie față de 216 RON/cap locuitor în administrație și apărare. Valori de cca 6-8 ori mai mici decât în administrație și apărare, respectiv cca 34 RON/cap locuitor și cca 25 RON/cap locuitor, am avut în sănătate și învățământ. De remarcat că în sănătate și învățământ partea întreagă a indicatorului investiții/cap locuitor a fost, fără excepție, din două cifre. Ne-am fi așteptat ca pentru cele domenii să fie mai mari investițiile dacă salarizarea a fost foarte aproape de media pe economie. Iată că nici investițiile nu au fost tratate ca priorități pentru aceste domenii, situație ilustrată și prin starea de degradare în care se află clădirile și de veșnica emblemă "WC-ul din fundul curții" pentru multe unități din mediul rural, de faptul că nu s-a construit nici un spital de stat nou în toți acești ani, de cererea mare de medici și asistente generată de emigrarea acestora etc.

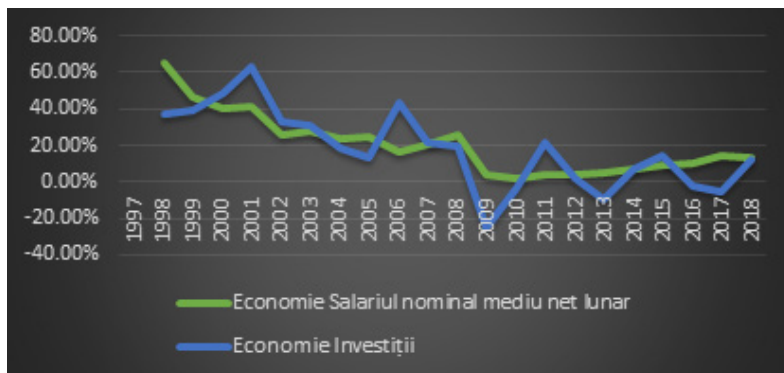

Figura nr. 4: Ritmuri de creștere anuală cu baza în lanț a salariilor și investițiilor pe economie pentru perioada 1997-2018

Observăm scăderile din 2009-2010, corespunzătoare măsurilor de austeritate care au fost luate pentru depășirea crizei. Dacă reducerea salariilor a fost o măsură care ar putea fi acceptată, diminuarea drastică a investițiilor publice nu credem că a fost o măsură tocmai bună. În opinia noastră, în timpul crizelor nu majorarea taxelor și impozitelor sau reducerea salariilor grăbește ieșirea din perioada dificilă, ci tocmai investițiile sunt cele care fac să se învârtă roata economică, să stimuleze investitorii, să crească numărul salariaților, să aducă în plus bani la buget de unde vor putea fi susținute inclusiv domeniile ASI.

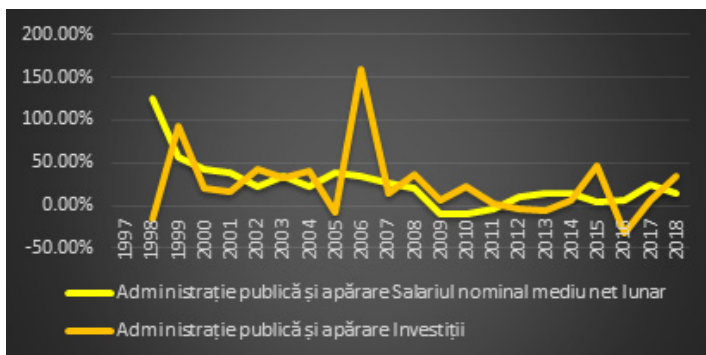

Figura nr. 5: Ritmuri de creștere anuală cu baza în lanț a salariilor și investițiilor în Administrația publică și apărare pentru perioada 1997-2018

Dacă ritmul de creștere a salariilor nu a cunoscut salturi spectaculoase, în domeniul investițiilor remarcăm trei momente, respectiv 1999, 2006 și 2015, când nivelul investițiilor în Administrație și apărare au crescut mult față de anul anterior. Aceste momente coincid cu momentele în care au avut loc achiziții masive pentru înzestrarea armatei.

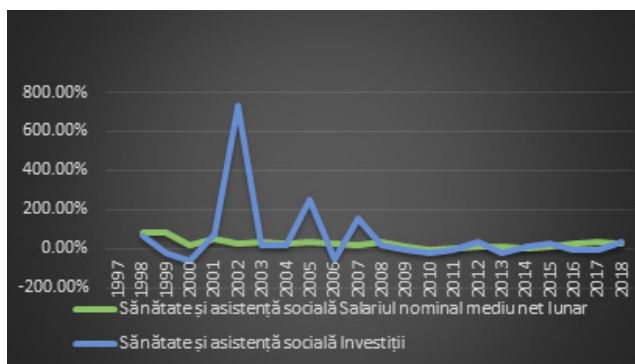

Figura nr. 6: Ritmuri de creștere anuală cu baza în lanț a salariilor și investițiilor în Sănătate și asistență socială pentru perioada 1997-2018

Și în cazul sănătății și asistenței sociale remarcăm trei momente distincte în ceea ce privește creșterea investițiilor față de anul precedent. Este vorba despre descreșterea anii 2002, 2005 și 2007.

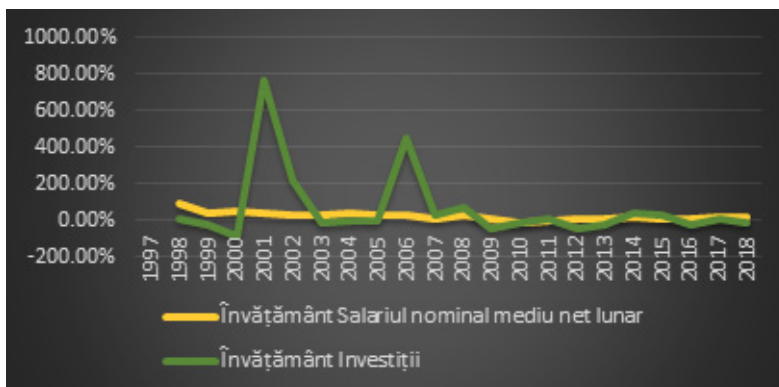

Figura nr. 7: Ritmuri de creștere anuală cu baza în lanț a salariilor și investițiilor în Învățământ pentru perioada 1997-2018

În cazul învățământului reținem anii 2001 și 2006 ca ani de referință în ceea ce privește investițiile. În acei ani au fost câteva programe naționale mari de construcție a cca 400 de săli de sport, construcție și dotare ateliere școlare pentru ÎPT, dotare a școlilor cu tehnică de calcul.

Concluzii. În perioada analizată, domeniul preferat din perspectiva politicilor bugetare a fost Administrația publică și apărarea. Deși raportările statistice au inclus apărarea împreună cu administrația publică, e relevant să precizăm că România a trebuit să construiască o armată de profesioniști și să susțină înzestrarea acestora la un nivel conform cu standardele internaționale, mai ales după aderarea la NATO și Uniunea Europeană.

În privința învățământului, lipsa unor strategii clare sau nerespectarea acestora au făcut posibilă situația în care în multe școli din mediul rural încă nu avem apă curentă sau grupuri sanitare corespunzătoare, situație cu atât mai evidentă și alarmantă în perioade de criză de genul aceleia pe care o traversăm.

În domeniul sănătății lipsa investițiilor, nivelul scăzut al salariilor au fost motive din cauza cărora mulți specialiști, medici, asistente au părăsit sistemul, orientându-se spre țări din Europa de Vest. Efectele acestor politici s-au văzut mai bine în cele două luni de criză când crahul sistemului sanitar a fost evitat datorită implicării la nivele decizionale a unor specialiști de o valoare umană și profesională deosebită.

Cu siguranță că experiența imensă acumulată în perioada pandemiei COVID19 de toată lumea, nu numai de România, va conduce la schimbări importante, inclusiv de politică bugetară, în toate domeniile vieții dar și în ASI.

Referințe bibliografice:

1. Academia Română, (2015), <https://academiaromana.ro/bdar/strategiaAR/doc11/Strategia.pdf> - Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, vol. I, Ed. Academiei Române, București
2. Filip, G. (2002), *Finanțe publice*, Editura Junimea, Iași
3. Gherguț, A. (2007), *Management general și strategic în educație*, Ed. Polirom, Iași
4. INS, <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online> (accesat în martie 2020)
5. Moșteanu, T. (2011), *Politici fiscale și bugetare europene*, Editura Universitară, București
6. Șerban, R. (2011), *Recesiunea economică 2008-2010. Vitraliu european*, Editura Tribuna economică, București
7. Văcărel, I. (2001), *Bugetul pe programe multianual: concepții, reglementări, rezultate, perspective*, Editura Institutul Național de Cercetări Economice, București

Listă de abrevieri:

ASI : domeniile Administrație publică și apărare, Sănătate și asistență socială,
Învățământ
INS: Institutul Național de Statistică
ÎPT: Învățământul profesional și tehnic

POLITICA MONETARĂ ECHILIBRATĂ ÎN PERIOADA DE CRIZĂ

*CEBOTARIOV OLEG,
Institutul Național de Cercetări Economice*

Introducere. Economii moderne se află într-o situație de criză acută. După mai mult de un deceniu de la criza financiară din 2008, în care băncile centrale au reușit, relativ, să stabilizeze economiile și să stimuleze dezvoltarea economică globală, o nouă criză a cuprins economia mondială. Pandemia COVID-19, fenomen neori supranumit eveniment de forță majoră "lebedă neagră (black swan)"¹ [1], a impus guvernele și băncile centrale să intre prompt într-un regim exhaustiv de gestionare a crizelor.

În situație de dezzechilibru funcțiile macroeconomice ale băncilor centrale se extind de la gestionarea (țintirea) inflației la cea de restabilire a economiei. Astfel, băncile centrale sunt nevoite să-și folosească pe deplin arsenalul de politică monetară și chiar mai mult, noi tehnici și metode sunt elaborate și implementate ad-hoc. În ultimele 2 luni, pentru a relansa economiile din declinul produs de reducerea abruptă a activității economice, ratele de bază au fost micșorate substanțial, atingând nivelul limitei inferioare zero iar uneori valori negative [2]. Concomitent, băncile centrale au aplicat o relaxare cantitativă în valoare totală de peste 4 trilioane de USD și au micșorat ratele rezervelor obligatorii. Totodată, pentru a evita o eventuală criză de lichidități au fost deschise acorduri de răscumpărare (repo) între principalele bănci centrale în mărime de 1,5 trilioane USD [3], iar mai multe state au aplicat alocații financiare directe populației [4], așa numiții "bani helicopter (helicopter money)" [5], care sunt considerate o alternativă relaxării cantitative în situația în care economia se află în capcana lichidităților (ratele dobânzilor sunt aproape de zero, dar economia rămâne în recesiune). Mai mult, băncile centrale manifestă un interes sporit în introducerea monedelor digitale centralizate [6], care ar permite aplicarea individuală directă a stimulentele financiare și a ratei negative la depozite.

Toate aceste măsuri extraordinare de politică monetară au adus, în moment, la o micșorare a efectelor negative ale crizei curente, dar cu o eficiență neuniformă în diferite state.

2. Instrumentele politicii monetare, aplicate la gestiunea crizei financiare

La general, politica monetară (aspectul cererii a politicii economice) a unui stat se referă la acțiunile întreprinse de banca centrală pentru a controla oferta de bani în economie (gestionarea ofertei de bani și a ratelor dobânzii), în scopul atingerii obiectivelor macroeconomice propuse (inflației, consumului, creșterii economice și volumului de lichidități disponibile), care să promoveze o creștere economică durabilă. Ea constă din procesul de redactare, anunțare și implementare a planului de acțiuni întreprins de banca centrală care, în acest mod, controlează cantitatea de bani dintr-o economie și canalele prin care banii noi sunt injectați. Sarcinile băncii centrale constă în așa numitul „dublul mandat” – de a minimiza șomajul păstrând inflația sub control. Mai simplu spus, ea este responsabilă de echilibrarea creșterii economice și inflației. Rolul său principal este acela de a fi „creditorul din ultimă instanță”, de a oferi băncilor lichiditate și de a

¹ „Lebedele negre” sunt evenimente consecvente dar puțin probabile, care sunt ușor de explicat - dar numai în retrospectivă.

servi ca autoritate de reglementare bancară pentru a preveni falimentele bancare și panica în sectorul serviciilor financiare [7].

În linii mari, *politicile monetare* pot fi clasificate drept *expansive* (politică monetară acomodativă) și *contraționale* (politică monetară restrictivă). Dacă o țară se confruntă cu o rată ridicată a șomajului în timpul încetinirii economiei sau recesiunii, autoritatea monetară poate opta pentru o politică de expansiune care să vizeze creșterea economică și extinderea activității economice. În cazul în care se înregistrează o creștere peste țintă a inflației, banca centrală aplică o politică monetară contrațională, prin creșterea ratelor dobânzii și încetinirea creșterii ofertei de bani, urmărindu-se reducerea inflației. Aceasta poate încetini creșterea economică și crește șomajul, dar este adesea necesară pentru a stăpâni inflația [8].

Instrumentele principale pentru implementarea politicii monetare sunt:

- cumpărarea și vânzarea de obligațiuni pe termen scurt pe piața deschisă prin utilizarea rezervelor bancare nou create, cunoscute ca *operațiuni pe piață deschisă*. Tradițional ele vizează ratele dobânzilor pe termen scurt. Banca centrală injectează bani în sistemul bancar prin cumpărarea de active (sau elimină prin vânzarea de active), iar băncile răspund împrumutând mai ușor banii la rate mai mici (sau mai scump, la rate mai mari). O formă de politică monetară relativ nouă este considerată *relaxarea cantitativă (RC)*, în care o bancă centrală achiziționează titluri pe termen lung de pe piața deschisă pentru a crește oferta de bani și a încuraja creditarea și investițiile. În rezultat se injectează bani noi în economie și scad ratele dobânzilor, dar se extinde bilanțul băncii centrale;

- *modificarea ratelor dobânzilor și/sau a garanțiilor* necesare pe care banca centrală le solicită pentru împrumuturi directe de urgență către bănci în rolul său de creditor de ultimă instanță. Ele mai sunt numite *rata de bază* și *rata de refinanțare*. Creșterea acestor rate și mărimii garanțiilor impune băncile să fie mai prudente în acordarea propriilor credite și este un exemplu de politică monetară contrațională. În schimb împrumuturile acordate băncilor la rate mai mici și cerințe relaxate ce țin de garanții vor permite băncilor să acorde, la rândul lor, împrumuturi mai riscante, la rate mai mici și este un exemplu de politică monetară expansivă;

- *cerințele de rezerve obligatorii*, se referă la fondurile pe care băncile sunt obligate să le rețină ca proporție din depozitele făcute de clienții lor, pentru a se asigura că sunt capabile să-și îndeplinească obligațiile. Reducerea cerințelor de rezerve obligatorii eliberează mai mult capital băncilor pentru a oferi împrumuturi sau pentru a cumpăra alte active. Creșterea cerințelor față de rezerve are un efect invers - reducerea volumul creditelor bancare și încetinirea creșterii ofertei de bani;

- *intervențiile directe pe piața valutară*, specifice țărilor în curs de dezvoltare. În cazul lor banca centrală își asumă un rol activ și participativ în influențarea ratei de schimb a monedei naționale, utilizând propriile rezerve valutare. Prin sporirea ofertei de valută, banca centrală micșorează oferta de monedă națională, asigurând stabilitatea cursului de schimb (în cazul situațiilor de criză), cu prețul micșorării rezervei sale valutare. Și viceversa, achiziționând valută pe piața internă ea sporește oferta și depreciază moneda națională, de obicei cu intenția de sporire a exporturilor (produsele exportate devenind mai ieftine pe piața internațională) și cu efectul secundar de mărire a rezervelor valutare [9];

- "*bani helicopter*" este o politică monetară expansivă efectuată printr-o

creștere a ofertei de bani în economie. Presupune tipărirea unor sume mari de bani și distribuirea acestora către întreg public pentru a stimula economia.

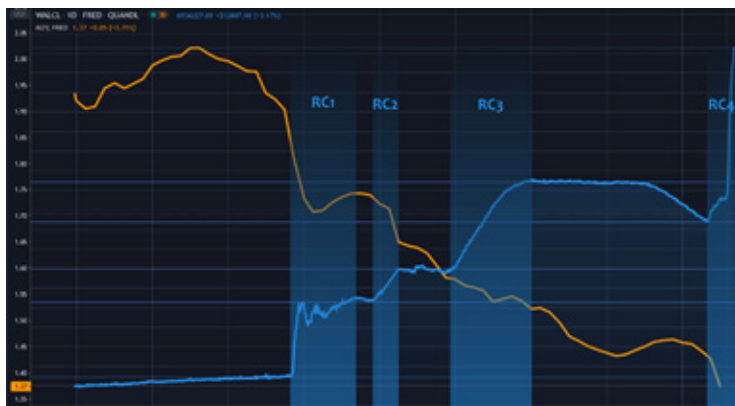
Eficiența instrumentelor de politică monetară în gestiunea crizei financiare. O analiză a acțiunilor băncilor centrale în criza pandemică curentă arată că atât băncile centrale din statele dezvoltate cât și cele în curs de dezvoltare sunt nevoite să utilizeze la maxim o combinație dintre toate instrumentele disponibile.

Majoritatea băncilor centrale au implementat o politică expansivă activă. Băncile centrale din țările dezvoltate au micșorat rata de bază și rata de refinanțare la valori de sub 1% (SUA - 0,25%, Marea Britanie - 0,1%, Banca Centrală Europeană - 0%), iar în unele state ea a atins valori negative (Japonia - -0,1%, Elveția - -0,75%). Au fost inițiate programe *nelimitate (sic!)* de relaxare cantitativă (SUA - 4 trilioane USD, UE - 1,1 trilioane USD, Japonia - 1,2 trilioane USD). Cerințele față de rezervele obligatorii au fost micșorate considerabil. În SUA, de exemplu, această cerință de rezervă a fost de 10%, însă din 26 martie 2020 banca centrală a redus necesarul de rezerve la 0% (zero). Concomitent, a fost utilizat pentru prima dată un instrument nou al politicii monetare (anterior era considerat pur teoretic) - *baniii helicopter*. Astfel au fost distribuite (sau este planificată distribuția) a unor sume de bani direct către populație (SUA - 1200 USD/per., Australia - 750 USD, Italia - 650 USD, Coreea de Sud - 70% din salarii).

Politica monetară a băncilor centrale din țările în curs de dezvoltare a fost puțin diferită. Ele la fel au micșorat rata de bază și rata de refinanțare însă la valori mult mai înalte (Brazilia - 3%, China - 3,85%, India - 4,4%, Rusia - 5,5%), la fel și cerințele față de rezervele obligatorii au fost micșorate. Sunt aplicate intens intervențiile pe piața valutară pentru a stabiliza cursul monedelor naționale. Însă programele de relaxare cantitativă și bani helicopter nu sunt luate în calcul (din considerentul provocării unei inflații necontrolabile).

Dacă este să analizăm efectele acestor politici observăm că în statele dezvoltate ele sunt inferioare așteptărilor.

Grafic 1. Corelația între aplicarea relaxărilor cantitative și viteza de circulație a banilor

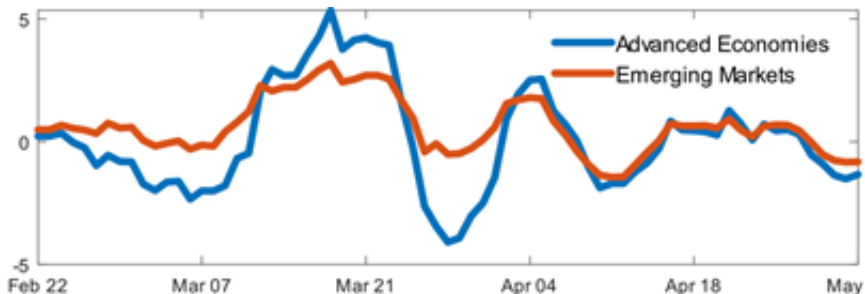
Sursa: Banca de Rezerve Federale SUA (FED).

Observăm că în pofida aplicării unor injectări enorme de lichidități în eco-

nomie (relaxările cantitative RC1, RC2, RC3, RC4), viteza de circulație a banilor scade continuu (linia oranj pe grafic), ce indică mai mult la o menținere a *status quo* decât la o relansare a economiei.

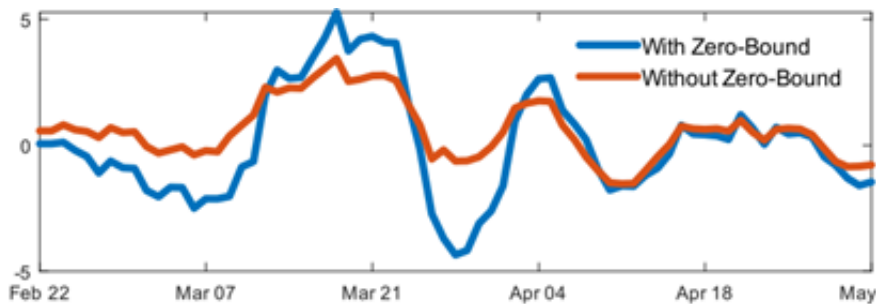
Dacă este să analizăm volatilitatea monedelor naționale și inflației vedem că datele statistice prezintă o imagine neuniformă a evoluției efectelor politicilor monetare aplicate în diferite state [10].

Grafic 2. Evoluția ratelor de schimb în țările dezvoltate și în curs de dezvoltare (%)

Sursa: Date statistice ale băncilor centrale.

Grafic 3. Evoluția ratelor de schimb în țările cu o cotă mai mică de 1% al rate-
lor de bază și celor cu o cotă mai mare de 1%

Sursa: Date statistice ale băncilor centrale.

Astfel, în perioada curentă de criză se observă că statele care au intrat în recesiune cu o rată de bază ridicată (>1%), au înregistrat o volatilitate relativă medie scăzută a monedelor naționale în comparație cu statele a căror rată de bază constituia o valoare <1% (Graficul 3). Aceeași tendință se observă și în Graficul 2, în care statele dezvoltate manifestă o volatilitate mai ridicată a ratelor naționale de schimb față de țările în curs de dezvoltare.

Concluzii. Este de necontestat că autoritățile responsabile din fiecare țară

decid individual ce volum de lichidități să emită și prin ce metode să gestioneze crizele. Totuși, în perioada curentă de criză putem observa că statele care au intrat în recesiune cu o rată de bază ridicată au înregistrat o volatilitate relativă scăzută a monedelor naționale și a inflației țargetate, în comparație cu statele a căror rată de bază constituia o valoare scăzută. Fenomen care se explică prin faptul că politicile monetare acomodative limitează câmpul de manevră în cazul apariției unor noi factori de criză. Pe de altă parte politicile monetare restrictive oferă mai multe posibilități de a interveni și contracara situațiile economice nefaste, iar aceste intervenții, la rândul lor, au un efect mai mare.

Totodată, băncile centrale sunt nevoite să caute activ și să implementeze ad-hoc instrumente noi ale politicii monetare. Fenomenul se datorează scăderii eficienței instrumentelor vechi, ele fiind extenuate din cauza utilizării intense și continue în ultimul deceniu, începând cu criza financiară din 2008 și până în prezent. Din aceste motive băncile centrale și organizațiile internaționale ținesc implementarea monedelor digitale emise de băncile centrale, care ar suplini arsenalul lor cu instrumente noi de politică monetară și ar spori eficacitatea celor vechi.

Astfel, concluzionez că, pentru a face față crizelor globale, este necesar ca băncile centrale să-și asigure obligatoriu o rezervă rațională în ce privește instrumentele politicii sale monetare și să adopte instrumente noi care să-i sporească și fortifice acțiunile.

Referințe bibliografice:

1. Taleb N. N., *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable*, ed. Random House Trade, 2010, 444 p., ISBN 978-0812973815
2. <https://www.global-rates.com/interest-rates/central-banks/central-banks.aspx>
3. <https://fred.stlouisfed.org/tags/series?&ob=pv&od=desc>
4. Crandall-Hollick M. L., *COVID-19 and Direct Payments to Individuals*, Congressional Research Service, 2020, 5 p., <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11282>
5. Fridman M., *The Optimum Quantity of Money*, ed. Routledge, 2005, 308 p., ISBN 978-1412804776
6. Boar C., Holden H., Wadsworth A., *Impending arrival – a sequel to the survey on central bank digital currency*, BIS Papers No 107, 2020, 19 p., ISBN 978-9292593308, <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap107.pdf>
7. Rabin J., *Handbook of Monetary Policy (Public Administration and Public Policy)*, ed. Routledge, 2019, 1008 p., ISBN 978-1138475779
8. Suranovic S., *International Finance: Theory and Policy*, ed. Flat World, 2015, 290 p., ISBN 978-1453372333
9. Eijffinger S., *Foreign Exchange Intervention: Objectives and Effectiveness*, ed. Edward Elgar Pub, 1999, 574 p., ISBN 978-1858988122
10. *COVID-19 and Monetary Policy with Zero-Bounds: A Cross-Country Investigation*. Hakan Yilmazkuday. May 11, 2020

EVALUAREA DINAMICII NUMĂRULUI COPIILOR RĂMAȘI FĂRĂ OCROTIRE PĂRINTEASCĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

CIOBANU MIHAIL,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Copiii reprezintă, pe de o parte viitorul potențial al unei societăți, constituind ”adulții de mâine”, iar pe de altă parte sunt una dintre categoriile de populație cele mai vulnerabile. Însă, în primul rând, copiii sunt ființe umane, care au drepturile lor stabilite fie în mod expres sau într-o manieră implicită în convenții internaționale, cum ar fi: Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Convenția cu privire la Drepturile Copilului, precum și alte acte. Articolul 25 din Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește expres că copiii ”au dreptul la îngrijire și asistență specială” și că ”trebuie să beneficieze de aceeași protecție socială” [9]. Republica Moldova ca țară semnatară a acestor acte internaționale se obligă să asigure aceste drepturi copiilor. O atenție deosebită este acordată copiilor rămași fără ocrotire părintească, care prezintă un grad înalt de vulnerabilitate, aflându-se în situații care le-ar pune sau le-ar putea pune în pericol exercitarea drepturilor lor. Conform legislației Republicii Moldova, copiii rămași fără ocrotire părintească cuprind copiii care primesc acest statut, în cazul identificării de către autoritatea tutelară a următoarelor situații în care se află copilul [8]:

1. supunere violenței;
2. neglijare;
3. vagabondaj, cerșit, prostituție;
4. lipsirea de îngrijirea și supravegherea din partea părinților din cauza absenței acestora de la domiciliu din motive necunoscute;
5. decesul părinților;
6. traiul în stradă, fuga sau alungarea de acasă;
7. abandonul de către părinți;
8. instituirea unei măsuri de ocrotire judiciară (ocrotire provizorie, curatelă sau tutelă) asupra unuia dintre părinți;
9. victimă a infracțiunilor.

Legislația națională stabilește următoarele criterii în urma stabilirii cărora acest statut de ”copil rămas fără ocrotire părintească”[8] este retras:

1. anularea hotărârii instanței de judecată privind decăderea din drepturile părintești a părinților copilului;
2. restabilirea în drepturile părintești a mamei/tatălui copilului;
3. adopția copilului;
4. recunoașterea sau stabilirea paternității
5. expirarea sau revocarea măsurii de ocrotire judiciară instituite în privința mamei/tatălui copilului;
6. pronunțarea hotărârii instanței de judecată privind declararea capacității de exercițiu depline a mamei/tatălui copilului;
7. anularea hotărârii instanței de judecată privind declararea mamei/tatălui copilului ca fiind dispărută/dispărut fără urmă;
8. anularea hotărârii instanței de judecată privind declararea mamei/tatălui copilului ca fiind decedată/decedat;

9. atingerea de către copil a vârstei la care are capacitatea deplină de exercițiu. Autoritatea tutelară ține registrul pentru a duce evidența copiilor aflați în situație de risc de a ajunge fără ocrotire părintească.

Secțiile sau direcțiile de asistență socială și protecția familiei de nivel raional, municipal, precum și Direcțiile pentru Protecția Drepturilor Copilului din municipiul Chișinău prezintă anual Raportul Statistic CER Nr. 103 "Copii rămași fără ocrotire părintească" [2][3][4] la data de 15 februarie, iar Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova transmite la 25 martie aceste informații Biroului Național de Statistică (BNS) al Republicii Moldova. Actualmente sunt disponibile rapoartele pentru anii 2015-2019, însă din cauza modificării formularelor, datele sunt comparabile pentru anii 2017-2019. Deși aceste rapoarte conțin informații cu privire la copiii rămași fără tutelă părintească (aici și mai departe - CRFTP) cu un grad înalt de detaliere, BNS dispune și de informații cu un grad de agregare mai înalt cu privire la acești copii din anul 1995.

Conform datelor BNS [5][6][7], indicate în **Figura 1** în anul 1995 numărul CRFTP la evidență la sfârșitul anului a constituit 1601 copii, fără să sufere schimbări semnificative în perioada anilor 1995-2008. În perioada 2009-2019 se observă un salt al numărului de CRFTP. Dacă în perioada precedentă numărul acestor copii nu trecea de 2000 de persoane, decât doar cu unele excepții în perioada 2005-2007, când numărul a trecut de 2000 de copii, în perioada 2009-2019 acest număr s-a majorat de 2 sau chiar de 3 ori. În ultimii ani, în perioada anilor 2016-2019, se observă, totuși o scădere continuă, când numărul CRFTP s-a micșorat cu 965 copii sau cu 21,7%. Această scădere se datorează în principal micșorării numărului copiilor ai căror părinți sunt decedați (cu 276 copii sau cu 17,2%, de la 1605 copii la evidență la sfârșitul anului 2017 la 1329 copii la sfârșitul anului 2019), în timp ce are loc o creștere ușoară a copiilor ai căror părinți au fost decăzuți din drepturile părintești cu 2,5% sau cu 47 de copii.

În perioada 1995-2006 numărul CRFTP luați la evidență pe parcursul anului s-a majorat cu 702 copii sau cu 43,8% (**Figura 1**). În anul 1995 dintre aceștia circa 2/3 sau 67,8% erau aranjați în familii, 10,4% au fost aranjați în școli-internat pentru copii orfani, 7,6% - în case ale copilului, 7,1% - în școli-internat de tip general, 2,4% - în case de copii, 1,9% - în instituții de învățământ (licee, colegii, etc.) [5, p. 136]. Trebuie remarcat că de-a lungul perioadei 1995-2006 au avut loc câteva modificări esențiale. Ponderea CRFTP aranjați în familii în numărul total de CRFTP luați la evidență a crescut de la 67,8% în 1995 la 83,9% în 2006 sau cu 16,1 p.p., ceea ce subliniază eforturile de dezinstituționalizare și de evitare a instituționalizării CRFTP efectuate de către autorități. Ponderea CRFTP aranjați în instituții de învățământ (licee, colegii, etc.) în perioada 1995-2006 s-a majorat de la 1,9% la 9,9% sau cu 8,0 p.p.

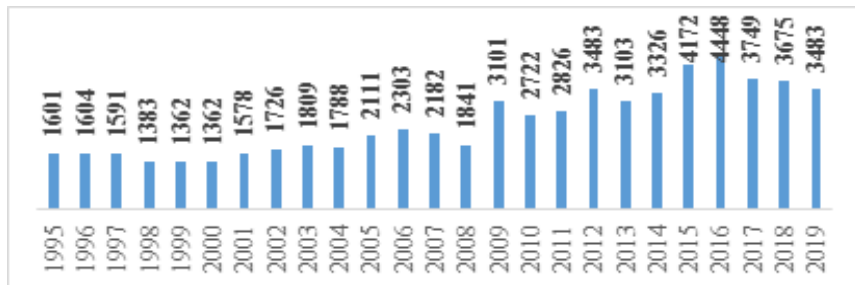

Figura 1. Numărul de copii rămași fără tutelă părintească la sfârșitul anului în Republica Moldova în anii 1995-2019, persoane. **Surse:** [1] [2, p. 3] [3, p. 5] [4, p. 6] [5, p. 136] [6, p. 203] [7, p. 169]

Cu toate acestea, au crescut semnificativ și ponderile CRFTP aranjați în case ale copilului (de la 7,6% la 12,9% sau cu 5,3 p.p.), în case de copii (de la 2,4% la 6,9% sau cu 4,5 p.p.) și în școli-internat de tip general (de la 7,1% la 13,1% sau cu 6,0 p.p.) și doar ponderea CRFTP aranjați în școli-internat pentru copiii orfani s-a majorat practic nesemnificativ (de la 10,4% la 10,5% sau cu 0,1 p.p.). Aceste tendințe pot fi explicate prin aceea că numărul CRFTP luați la evidență pe parcursul anului de-a lungul perioadei 1995-2006 s-a majorat nu doar în ansamblu, ci și pe fiecare componentă de plasament a acestora: case ale copilului – de la 122 la 207 copii sau cu 69,7%, case de copii – de la 39 la 110 copii sau de 2,8 ori, școli-internat pentru copiii orfani – de 167 la 168 copii, școli-internat de tip general – de la 114 la 210 copii sau cu 84,2%, familii – de la 1086 la 1344 copii sau cu 23,8%, instituții de învățământ (licee, colegii, etc.) – de la 31 la 228 copii sau de 7,4 ori. Toate aceste evoluții indică asupra faptului că în această perioadă autoritățile și-au concentrat mai bine eforturile pentru o țintire și identificare mai bună a copiilor în situație de risc, care ar putea ajunge CRFTP. Totodată în perioada 1995-2006 se observă două tendințe contradictorii: creșterea numărului de CRFTP tutelați și reducerea CRFTP înfiați. Astfel, la începutul anului 1995 erau 3889 CRFTP, acest indicator majorându-se până la 5932 CRFTP în 2006, cu 2043 copii sau cu 52,5%, pe când numărul de CRFTP înfiați la începutul anului s-a redus de la 5302 copii în 1995 la 3719 copii în 2006, cu 1583 copii sau cu 29,9%. Tendințe similare se observă și la CRFTP la sfârșitul anului în această perioadă. Numărul de CRFTP tutelați la sfârșitul anului a crescut de la 3953 copii la 6225 copii, cu 2272 copii sau cu 57,5%, în timp ce numărul de CRFTP înfiați la sfârșitul anului s-a redus de la 5237 copii la 3617 copii, cu 1620 copii sau cu 30,9%. Ponderea numărului de CRFTP înfiați de cetățeni străini în totalul CRFTP înfiați a fost foarte mică - de circa 1% de-a lungul perioadei (1,2% în 1995, iar în 2006 – 1,4%). Aceste tendințe contradictorii se datorează complicării procesului de adopție prin proceduri birocratice, cât și reticenței societății față de adopție, din care cauză mai mulți CRFTP ajung să fie tutelați decât înfiați.

Reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului de după această perioadă a avut scopul de a micșora numărul copiilor ce trăiesc separat de familie prin reintegrarea lor în familiile biologice. Cu toate acestea, numărul CRFTP la

sfârșitul anului a continuat să crească în perioada 2006-2019 de la 2303 copii la 3483 copii, mai mult cu 1180 copii sau cu 51,2%. Această creștere s-a datorat în mare parte creșterii numărului de CRFTP cu părinți ajunși orfani, deoarece părinții lor au decedat sau au fost declarați decedați (de la 298 copii în 2006 la 1331 copii în 2019 sau de 4,5 ori mai mult), precum și din cauza creșterii CRFTP cu părinții care au fost decăzuți din drepturi părintești (de la 207 copii în 2006 la 1910 copii în 2019 sau de 9,2 ori mai mult). Cauze precum incapacitatea de a întreține și educa copii, abandonul, dar și alte cauze datorită cărora copiii au ajuns CRFTP au contribuit ne semnificativ la această creștere.

Datele dezagregate din rapoartele anuale CER Nr. 103 [2][3][4] arată că din cei 3483 CRFTP la finele anului 2019 63,5% sunt din mediul rural (**Figura 2**); fetele dețin o pondere de 50,8%; CRFTP cu vârsta de 0-2 ani au o pondere de 4,1%, cei cu vârsta de 3-6 ani – 17,1%; cu vârsta de 7-15 ani - 61,8%, cu vârsta de 16-17 ani – 16,9%. Ponderea mai înaltă a CRFTP cu o vârstă mai mare este explicată de preferința pentru copiii de vârstă mai mică pentru adopție și reticenta față de adopția copiilor mai în vârstă, aceștia, ca rezultat având mai puține șanse de a fi adoptați și ajung să rămână în sistemul rezidențial ani la rând. În perioada 2017-2019 s-a redus numărul de CRFTP la sfârșitul anului atât din mediul rural, cât și din cel urban. Totuși, din mediul rural, numărul acestor copii s-a redus mai semnificativ (de la 2415 la 2210 copii sau cu 9,3% în mediul rural față de mediul urban – de la 1334 la 1273 copii sau cu 4,8%). Tot în această perioadă numărul CRFTP cu vârsta de 0-2 ani a crescut de la 112 la 143 copii sau cu 27,7%, s-a majorat și numărul CRFTP cu vârsta de 3-6 ani, de la 536 la 597 copii sau cu 11,4%, în timp ce s-a redus numărul de CRFTP cu vârsta de 7-15 ani (de la 2308 la 2153 copii sau cu 6,7%) și 16-17 ani (de la 793 la 590 copii sau cu 25,6%).

În ceea ce privește adopțiile, dacă în anul 2017 nu a fost niciun copil adoptat de către cetățeni ai Republicii Moldova cu domiciliul în străinătate, în 2018 și 2019 câte 3 copii au fost adoptați [2, pp.12-13] [3, pp.16-17] [4, pp.16-17].

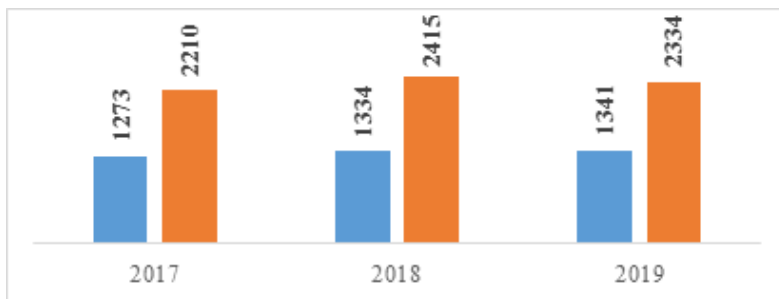

Figura 2. Numărul de copii rămași fără tutelă părintească la sfârșitul anului în Republica Moldova în funcție de mediul de reședință în anii 2017-2019, persoane. **Surse:** [2, p. 3] [3, p. 5] [4, p. 6]

Toți 3 erau din mediul urban, 2 fete și 1 băiat, 2 copii fiind de vârsta 0-2 ani și unul de vârsta 7-17 ani în ambii ani 2018-2019. Se pare că aceasta nu este o practică prea populară printre moldoveni. În 2017 la sfârșitul anului la evidență se aflau 1785 copii adoptați de către cetățeni ai Republicii Moldova cu domiciliul în Republica Moldova, acest număr reducându-se la 1546 copii în 2019 cu circa 13,4%, fără să existe careva diferențe semnificative în funcție de mediul de reședință sau sexul copiilor.

Având în vedere toate cele menționate, se observă eforturile autorităților de a evita dezinstituționalizarea copiilor și de a identifica mai bine CRFTP, însă acest lucru va fi dificil de realizat dacă nu-și vor concentra eforturile pentru a facilita adopțiile sau încadrarea în familia biologică.

Concluzii. Copiii rămași fără ocrotire părintească reprezintă una dintre cele mai vulnerabile categorii de populație, numărul cărora în Republica Moldova deși prezintă o scădere în ultimii ani, se menține la un nivel înalt, în special din cauza decesului părinților și a decăderii părinților din drepturi părintești. În număr mai mare în rândurile CRFTP se află copiii din mediul rural decât din cel urban, precum și copiii din grupele de vârstă 7-15 ani și 16-17 ani decât copiii de vârstă mai mică. Diferențele de gen identificate între CRFTP nu sunt semnificative. Așadar, luând în considerație toate acestea, autoritățile trebuie să-și concentreze eforturile spre integrarea acestor copii de vârstă mai mare treptat în viața adultă privind educația, obținerea unui loc de muncă, precum și susținerea mai comprehensivă în primii ani după obținerea majoratului, iar pentru copiii de vârstă mai mică să-și orienteze eforturile pentru facilitarea obținerii adopției, precum și modificări complementare în monitorizarea în etapa de post-adopție.

Referințe bibliografice:

1. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova: Comunicație de presă, Situația copiilor în Republica Moldova în anul 2016, 31.05.2017, Accesat la 11.05.2020, Disponibil la: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=5638&idc=168>

2. Cercetare statistică anuală Nr.103 Copii aflați în situație de risc și copii separați de părinți în anul 2017, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Accesat la 13.05.2020, Disponibil la: https://msmps.gov.md/sites/default/files/raport_cer_103_pentru_anul_2017.pdf

3. Cercetare statistică anuală Nr.103 Copii aflați în situație de risc și copii separați de părinți în anul 2018, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Accesat la 13.05.2020, Disponibil la: https://msmps.gov.md/sites/default/files/raport_cer_103_pentru_anul_2018.pdf

4. Cercetare statistică anuală Nr.103 Copii aflați în situație de risc și copii separați de părinți în anul 2019, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Accesat la 13.05.2020, Disponibil la: https://msmps.gov.md/sites/default/files/raport_cer_103_pentru_anul_2019.pdf

5. Copiii Moldovei=Дети Молдовы=Children of Moldova / Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova.- Ch.: Statistica, 2008 (Combinatul Poligrafic).-188p.- (Statistica Moldovei).-ISBN 978-9975-901-85-7

6. Copiii Moldovei=Дети Молдовы=Children of Moldova / Biroul

Național de Statistică al Republicii Moldova.- Ch.: S.n., 2012 (Tipografia "Nova-Imprim").-278p.- (Statistica Moldovei).-ISBN 978-9975-4345-1-5

7. Copiii Moldovei=Дети Молдовы=Children of Moldova / Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova; col. red.: Vitalie Valcov (preș) [et al.]- Chișinău: S.n., 2017 (Tipografia "Bons Offices").-250p.-ISBN 978-9975-87-225-6

8. Legea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, Publicată: 02.08.2013 în Monitorul Oficial Nr. 167-172, art. Nr.: 534, Data intrării în vigoare: 01.01.2014, Ultima modificare: LP238 din 08.11.18, MO441-447/30.11.18, art.709, Accesat la 13.05.2020, Disponibil la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106289&lang=ro

9. UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III), Accesat la 11.05.2020, Disponibil la: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html>

**COMPETITIVITATEA ȘI ELEMENTELE ECONOMIEI TENEBRE
SPECIFICE INDUSTRIEI UȘOARE ȘI CONSTRUCȚIILOR**

GUTIU TATIANA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

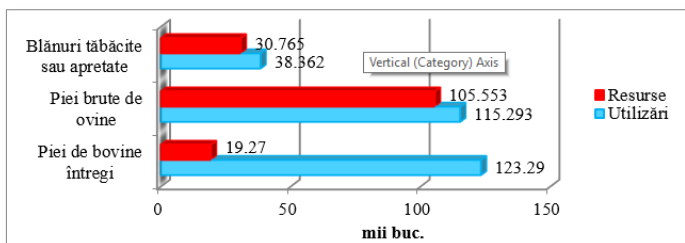
În condițiile actuale, luând în calcul că pandemia Covid-19 are impact asupra economiilor naționale și politicilor promovate, devine indispensabilă sporirea competitivității și diminuarea economiei tenebre. Evaluarea competitivității bunurilor a fost efectuată în baza algoritmului elaborat de autor și publicat în articolul „Quantifying the comparative advantage of domestic goods on the internal market” [1].

În baza bilanțelor interramurale naturale elaborate pentru anii 2014-2018 au fost depistate lacune în sistemul controlului vamal al Republicii Moldova. Elementele economiei tenebre, pentru a.2018, au fost detectate în cazul următoarelor bunuri industriei ușoare:

1. *Piei de bovine întregi.* În perioada 2014-2017, a crescut volumul fizic al exportului și a scăzut prețul de export. Preponderent bunul dat se exporta în Italia, unul din producători de talie mondială de încălțăminte. În anul 2017 exportul de „piei de bovine” a crescut cu 29% în raport cu anul 2014. Cu toate că volumul de producție în a.2017 a crescut de 1,7 ori în raport cu anul precedent, totuși a atins nivelul de 21,26 mii bucăți, pe când exportul (fără re-export) a constituit 117,04 mii bucăți.

În anul 2018 exportul în Italia a scăzut cu 50% în raport cu anul precedent, în schimb a crescut de 19,6 ori exportul în Ucraina, la un preț mai mic față de prețul de export în Italia. Ucraina din materia primă moldovenească produce încălțăminte și exportă în țările Uniunii Europene. Prin urmare, Republica Moldova promovează o politică irațională, exportă materie primă și importă bunuri finite.

Cercetările efectuate, în decursul întregii perioade de desfășurare a proiectului, au arătat că situația când exportul, la un set de bunuri, prevalează de 5-6 ori volumul de producție se repetă în fiecare an. În anul 2018, importul „pieilor de bovine” a fost nul. Volumul total al resurselor a constituit 19,27 mii buc. (Figura 1), însă volumul total al utilizărilor acestui bun a înregistrat un nivel mult mai mare decât volumul resurselor (de 6,4 ori), adică cu 123,29 mii bucăți. Orice element de utilizare trebuie să fie acoperit cu resurse, prin urmare, putem concluziona că real s-au produs „piei de bovine” în cantitate de circa 111,91 mii bucăți, 93% din care, în realitate, sau exportat, dar cum am menționat mai sus, toată această cantitate ar putea fi utilizată pentru fabricarea îmbrăcăminte din piele și încălțăminte. Prin urmare, o parte însemnată din pieile de bovine exportate este fabricată tenebru, și sa adus prejudiciu statului.

Sursa: Elaborat în baza datelor bilanțelor interramurale naturale elaborate de autor pentru anul 2018.

2. *Piei de ovine.* În anul 2018, conform bilanțelor interramurale efective elaborate, în cazul bunului economic „piei de ovine” utilizările prevealează resursele cu 9,2%, diferența constituie 9,74 mii bucăți (Figura 1). Bugetul statului a ratat încasări, sub formă de impozit pe venit, TVA, din cauza producerii tenebre.

3. *Blănuri tăbăcite sau apretate.* Autorul, analizând resursele și utilizările bunului dat în expresie naturală, pentru anul 2018, a depistat, că utilizările sunt cu 25% mai mari decât resursele. Deoarece conform datelor Biroului Național de statistică „blănurile tăbăcite sau apretate” nu s-au produs, însă s-au exportat 7,597 mii buc. și consumul intermediar a constituit 14,428, deci persistă producerea tenebră a bunului dat (Figura 1), ceea ce a cauzat prejudicii bugetului de stat. În gospodăriile țărănești se cresc iepuri, nutrii, însă se utilizează numai carnea animalelor crescute, dar pieile, în cea mai mare parte, se aruncă, ceea ce micșorează rentabilitatea creșterii animalelor. Ar fi binevenită organizarea punctelor de colectare a pieilor, și utilizarea lor, după prelucrare, la fabricarea articolelor de îmbrăcăminte.

4. *Plăpumi, perne, tetiere.* Analizând balanța interramurală efectivă, elaborată în expresie naturală, pentru anul 2018, pentru bunul dat, marcăm că persistă o deviere între volumul total al utilizărilor și volumul total al resurselor în valoare de 3,915 mii bucăți. În raport cu anul precedent, sa modificat și necesitatea în bunul dat și volumul de producție. Volumul total de utilizări a constituit 278,343 mii buc. Pentru satisfacerea cererii la bunul dat, în anul 2018, au fost fabricate 241,494 mii buc. și au fost importate 32,024 mii buc., variația stocului a constituit 2,014 mii buc. Devierea dintre utilizări și resurse reprezintă element al economiei tenebre în sectorul real.

5. *Treninguri, combinezoane si costume de schi si costume, slipuri, tricotate.* Conform datelor statistice volumul resurselor a bunului dat a însumat 627,041 mii bucăți, iar volumul utilizărilor – 357,95 mii buc. Diferența dintre resurse și utilizări constituie economia tenebră pe piața bunului dat, care în anul 2018 a atins nivelul de 269,091 mii buc. (Figura 2).

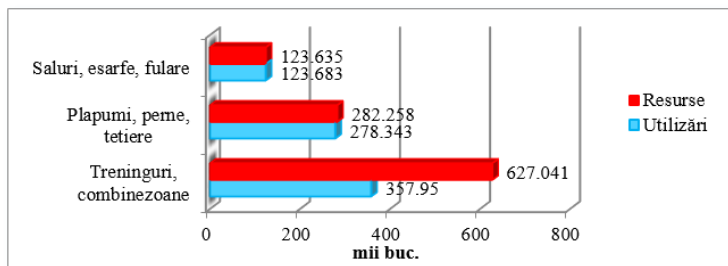

Fig. 2. Devierile balanțelor interramurale naturale în cazul plăpumilor, treningurilor și salurilor, în anul 2018. **Sursa:** Elaborat în baza datelor balanțelor interramurale naturale elaborate de autor pentru anul 2018.

6. *Saluri, eșarfe, fulare, mantile, voaluri, voalete și articole similare, tricotate.* Analiza resurselor și utilizărilor bunului dat în expresie naturală, pentru anul 2018, a arătat, că există o deviere neînsemnată dintre utilizări și resurse. Deoarece conform datelor Biroului Național de statistică, „Saluri, eșarfe, fulare și articole similare, tricotate” s-au produs în volum de 0,896 mii bucăți, s-au importat 121,576 mii bucăți, stocul la începutul anului a constituit 1,163 mii buc., însă sa consumat pe teritoriul republicii 121,58 mii bucăți și sa exportat 1,108 mii bucăți [3], deci persistă elemente ale economiei tenebre (Figura 2).

7. *Articole de acoperit mobilă, inclusiv învelitori de bucătărie, huse pentru mobilă, tetiere și huse pentru scaune de automobile,* conform raportului statistic „Indicatorii privind circulația producției industriale în Republica Moldova în anul 2018”, au fost livrate pe piața externă în volum de 2,112 mlrd. lei, însă conform datelor Serviciului Vamal al Republicii Moldova au fost exportate numai 0,112 mlrd. lei, prin urmare diferența constituie exportul tenebru.

8. Situația analogică are loc în cazul *sacilor și săculețelor din bumbac.* Există o deviere considerabilă între volumul utilizărilor și volumul resurselor bunului în cauză (15,3 tone). Volumul dat coincide cu diferența dintre datele privind exportul în declarațiile vamale ale agenților economici și datele din raportului statistic „Indicatorii privind circulația producției industriale în Republica Moldova în anul 2018”.

9. *Broderii cu fond decorat,* în bucăți, panglici sau motive decorative au fost exportate ilicit 6,415 mil. lei, conform datelor statistice au fost exportate 6,4289 mil. lei, însă conform datelor UN COMTRADE așa gen de marfă nu a fost livrat.

10. În a.2018 volumul utilizărilor țesăturilor a constituit 13,244 mil. m², iar volumul resurselor a fost estimat în valoare de 13,174 mil. m². Devierea dintre resurse și utilizări se datorează importului ilicit de 0,07 mil. m².

11. *Lenjerie de pat, de masă, de toaletă, de bucătărie.* În anul 2018 utilizarea producției date a constituit 2,02 mii tone, iar resursele – 2,021 mii tone. Exportul conform declarațiilor vamale a constituit 85 tone, iar conform raportului statistic „Indicatorii privind circulația producției industriale în Republica Moldova în anul 2018” au însumat 86 tone.

12. O situație similară s-a creat și în cazul următoarelor două bunuri: „*Artico-le din piele naturala sau reconstituită*” și „*Saci și săculețe din alte materiale pentru ambalare*”. Deci, sa adus prejudiciu bugetului statului.

Economia tenebră din Complexul Industriei Ușoare a cauzat diminuarea alo-cărilor în vistieriile statului în valoare de 532,527 mil. lei.

În baza balanțelor interramurale în expresie naturală elaborate pentru bunurile Complexului Industriei Materialelor de Construcție (CIMC) a.2018, au fost depistate elementele economiei tenebre în cazul a 9 bunuri.

Analiza diferenței dintre utilizările și resursele bunurilor a arătat că în cazul a 2 bunuri (ardezie brută; marmură și travertin, brut, tăiate în formă de blocuri) are loc exportul bunurilor care nu se produc în Republica Moldova. În opinia cer-cetătorilor, această situație poate fi explicată prin exportul altor mărfuri sub codul bunurilor menționate. De exemplu, s-a importat materia primă, dar s-a exportat producția finită, fabricată tenebru din materia primă importată, aducând prejudicii bugetului de stat sub formă de impozit pe profit și alte taxe fiscale ratate de buget.

În cazul celorlalte 7 bunuri a fost analizat decalajul dintre informația, pre-zentată de agenți economici, sintetizată în raportul „Indicatorii privind circula-ția producției industriale în Republica Moldova în anul 2018”, privind livrarea producției peste hotare țării și datele prezentate de Serviciul Vamal în baza decla-rațiilor vamale de export și import a agenților economici, care a permis depista-re elementelor economiei tenebre.

În corespundere cu datele raportului statistic privind circulația producției industriale în Republica Moldova în anul 2018 s-au exportat „pietriș și prundiș” în cantitate de 60,4509 mii tone, „granule, așchii și praf din pietre” în volum de 17,1193 mii tone, iar „alte pietre pentru cioplit” – 0,1422 mii tone, pe când con-form declarațiilor vamale de export a agenților economici în anul 2018 nu s-a ex-portat „pietriș și prundiș”, „granule, așchii și praf din pietre”, iar volumul exportul de „alte pietre pentru cioplit” a constituit numai 0,04707 mii tone.

Cu privire la situația descrisă, pot avea loc mai multe explicații. În primul rând, mărfurile date au putut fi exportate în Transnistria, în acest caz, livrarea nu se consideră export, și nu poate fi clasificată ca element al economiei tenebre. Însă, dacă agenții economici, sub pretextul efectuării operațiilor de export, au recuperat taxa pe valoarea adăugată, pentru producția, care în realitate nu a fost exportată peste hotarele țării, atunci cazul descris trebuie să fie clasat ca element al economiei tenebre.

Analiza devierilor dintre resurse și utilizări a arătat, că situații identice au fost depistate și în cazul altor bunuri ale industriei materialelor de construcție: ecau-sin și pietre calcaroase; blocuri și cărămizi pentru construcții din ciment; pavele, borduri de trotuare și dale de pavaj din piatră naturală; dale, cuburi și articole similare, din piatră naturală.

În anul 2018 unele bunuri (marmura, travertin, alabastru (produse); alte CBA; piloane și spaliere) au ieșit din segmentul tenebru, iar alte bunuri (ecausin și pietre calcaroase; blocuri și cărămizi pentru construcții din ciment), care în anul precedent nu au înregistrat nici export, nici import ilicit, nici producere te-nebră, deja în anul 2018, au înregistrat export ilicit.

În baza estimărilor efectuate de autor putem concluziona, că economia tene-bră din complexul industriei materialelor de construcție a cauzat pierderile buge-tului statului în valoare de circa 4 mil. lei, adică un nivel mai mare comparativ cu cel înregistrat în anul 2017 (cu 0,7 mil. lei mai mare).

Evaluând volumul producției ascunse, importul și exportul tenebru în toate complexe, pentru anul 2018, și utilizând tarifele și prețurile oficiale de import și export pentru producția dată, autorul a calculat volumul pierderilor bugetului de stat. Conform estimărilor pierderile constituie cca. 5744,851 mil. lei ce constituie 3,02% din PIB. Valoarea obținută este mai mică față de cea din anul 2017, în primul rând din cauza modificării metodologiei de calcul a PIB-ului, care a cauzat atingerea de către PIB, calculat după metodologia de calcul SCN, ONU-2008/SEC-2010, a unui nivel mai mare [2]. Majorarea numitorului duce la micșorarea valorii cotei obținute.

Autorul, în procesul de elaborare a algoritmului evaluării competitivității bunurilor autohtone pe piața internă s-a bazat pe specificul economiei naționale și disponibilitatea datelor statistice. Algoritmul ia în calcul nu numai elementele economiei tenebre, dar și faptul, că în cazul unor grupuri de bunuri, cota bunurilor fabricate din materialele clienților este însemnată. În Tabelul 1 sunt prezentate rezultatele calculelor competitivității bunurilor autohtone pe piața internă în raport cu bunurile analogice importate.

În perioada 2014-2017 a crescut volumul de producție a pieilor brute de bovine și ovine, iar în următorii ani a diminuat brusc. În pofida faptului, că cererea sectorului extern pentru piei și blănuri nu scade, totuși volumul de producție a blănurilor tăbăcite sau apretate a înregistrat un trend descendent. Situația creată este cauzată de recesiunea în sectorul zootehnic.

Multe gospodării țărănești cresc iepuri, nutrii, însă se utilizează numai carnea animalelor crescute, dar pieile, în cea mai mare parte, se aruncă, ceea ce micșorează rentabilitatea creșterii animalelor. Luând în calcul cererea însemnată a sectorului extern pentru pieile brute ar fi binevenită organizarea punctelor de colectare a pieilor, și utilizarea lor, după prelucrare, la fabricarea articolelor de îmbrăcăminte și încălțăminte. Majoritatea bunurilor industriei ușoare au înregistrat dezavantaj comparativ pe piața internă (Tabelul 1). Spre deosebire de bunurile industriei ușoare, o bună parte a materialele de construcție, produse pe teritoriul Republicii Moldova, au înregistrat avantaje comparative pe piața internă, deoarece, din punctul de vedere de minimizare a cheltuielilor de transport, este mai convenabil de procurat bunul autohton, decât cel de import.

Tabelul 1

Indicele simetric al avantajului comparativ unor bunuri autohtone pe piața internă, ținând cont de elementele economiei tenebre

	2014	2015	2016	2017	2018
Fire de lână	38,98	39,22	37,82	32,64	31,76
Pături și pleduri	-96,97	-24,23	-20,20	-98,85	-80,87
Lingerie de pat, de masă, de toaletă, de bucătărie	-38,56	-24,23	-36,02	-50,92	-63,01
Covoare și alte acoperitoare de podea	-39,94	-44,02	-32,29	-57,75	-49,65
Ciorapi, șosete și alte articole similare	-69,99	-70,05	-66,10	-73,64	-77,84
Paltoane din piele naturală sau reconstituită	-87,63	-94,30	-92,02	-92,67	-77,99

Încălțăminte	-64,00	-47,59	-45,49	-52,95	-48,07
Marmură și travertin, brut, tăiate în formă	-6,61	3,41	9,92	-27,11	-45,20
Nisipuri naturale de orice fel, chiar colorate, cu excepția nisipurilor metalifere	40,19	40,26	39,98	35,41	37,08
Amestecuri bituminoase pe bază de asfalt natural sau de bitum natural	23,85	22,20	24,89	26,17	24,03
Ciment	39,60	33,38	34,35	32,89	33,55
Elemente prefabricate din ciment	29,78	31,11	30,34	33,98	36,40
Plăci, țigle, dale din ciment	25,85	29,63	29,47	34,70	35,78
Betoane nerefractare gata	38,47	38,69	39,27	33,46	36,32
Cărămidă din argilă	34,89	33,58	33,85	28,09	32,11
Blocuri și cărămizi pentru construcții din ciment	40,03	40,28	40,69	26,81	28,21
Amestecuri uscate de ghips	31,95	33,87	33,69	29,92	32,18
Var pentru construcție	-95,47	-84,64	-95,24	-82,65	-93,90

Sursa: elaborat de autor

Una din condițiile dezvoltării ramurii date este creșterea stabilă a venitului disponibil și sporirea bunăstării populației.

Concluzii: Analiza comparativă a valorilor indicelui simetric al avantajului comparativ al bunurilor pe piața internă în raport cu bunurile analogice importate, ținând cont de elementele economiei tenebre a înregistrat avantaj în cazul majorității materialelor de construcție și dezavantaj în cazul producției industriei ușoare. Prin urmare, este necesar de pus accentul pe sporirea competitivității și de produs bunurile care ar substitui pe cele importate.

Referințe bibliografice:

1. Gutium, T. Quantifying the comparative advantage of domestic goods on the internal market. *The Journal Contemporary Economy*. 2018, volume 3, issue 1, pp. 38-45. ISSN 2537 – 4222.
2. *System of National Accounts 2008*. New York, 2009, 662 p. ISBN 978-92-1-161522-7 <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>
3. <http://www.statistica.md> [citat 20.04.2020].

**TRĂSĂTURILE ESENȚIALE ALE PIETELE ELECTRONICE
CU INTERACȚIUNEA PROFESIONIȘTILOR (B2B)**

PARCALAB CAROLINA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Introducere. Întreprinderile au căutat dintotdeauna modalități eficiente de a-și maximiza profiturile și minimaliza costurile. Comerțul electronic s-a dovedit a fi o astfel de modalitate, permițând întreprinderilor să descopere noi canale de desfacere pentru mărfurile și serviciile lor, automatizând procesele de identificare a partenerilor, negociere a condițiilor contractuale, executare a ordinelor și efectuarea plăților. costurile de identificare a cererilor de cumpărare sau ofertelor de cumpărare

Internetul este probabil cea mai mare descoperire din cea de-a doua jumătate a secolului XX. Pentru activitatea comercială, una dintre cele mai importante schimbări aduse de Internet a fost transferarea unei părți din comerțul tradițional în spațiul virtual, unde tranzacționarea are loc prin mijloace electronice. Asocieria comerțului electronic cu Internetul este doar parțial corectă. Comerțul electronic s-a născut cu mult timp înainte de lansarea Internetului, mai exact la mijlocul anilor 1960, când Schimbul Electronic de Date (Electronic Data Interchange) - o tehnologie bazată pe rețelele electronice de comunicare - asigura schimbul electronic de documente în format standard între două calculatoare [12].

Este de necombătut însă faptul că apariția Internetului reprezintă factorul revoluționar care a dus la dezvoltarea explozivă a comerțului electronic și a contribuit la schimbarea modelelor de afaceri tradiționale, sau chiar la apariția unor modele de afaceri noi.

Una dintre schimbările produse de Internet și dezvoltarea comerțului electronic sunt și schimbările aduse rolurilor tradiționale pe care le au participanții la raportului de comerț electronic. În linii generale, comerțul electronic nu este altceva decât o activitate economică prin care are loc transmiterea dreptului de proprietate asupra bunurilor sau prestarea serviciilor și lucrărilor contra bani între participanții la circuitul civil. La fel ca și în cazul comerțului tradițional, la raporturile de comerț electronic participă exponenții cererii – cei care au nevoie de bunuri și servicii (cumpărătorii sau beneficiarii), și exponenții ofertei - cei care pot produce și oferi bunurile și serviciile solicitate (vanzătorii sau prestatorii de servicii).

În dependență de exponenții ofertei și cererii sunt distinse în mod tradițional două grupuri mari de raporturi create în cadrul comerțului electronic, și anume raporturi profesionist (oferta) – către – profesionist (cererea) (B2B) și raporturi profesionist (oferta)-către-consumator (cererea) (B2C), iar dezvoltarea economiei digitale a dus la apariția și unei forme tranziționale de raporturi profesionist (ofertă)-către-profesionist(cerere/ofertă)-către-consumator (cerere) (B2B2C). Asemenea structuri de raporturi nu sunt specifice exclusiv pentru comerț electronic, ele pot fi întâlnite și în comerțul tradițional. Totuși formele de organizare a acestor raporturi în spațiul virtual duce la efecte economice care nu pot fi atinse în comerțul tradițional, cum ar fi, de exemplu, efectele de rețea, concentrarea puterii economice pe diferite piețe relevante ale operatorilor de piețe electronice, și puterea lor de reglementare a raporturilor comerciale între participanți.

Prezentul articol are drept scop identificarea trăsăturilor specifice ale

comerțului electronic B2B, definirea și clasificarea piețelor electronice B2B precum și scoaterea în evidență a principalelor provocări concurențiale generate de piețele electronice complexe.

Concepte teoretice privind piețele electronice B2B. Piețele electronice B2B reprezintă locurile unde cumpărătorii și vânzătorii profesioniști încheie tranzacții cu utilizarea mijloacelor electronice. Aceste piețe pot fi fizice, virtuale sau conceptuale. În literatura de specialitate, există o varietate mare de denumiri atribuite piețelor electronice B2B (e-hubs, burse, market-makers, marketplaces, platforme, însă cel mai des întâlnit este termenul de piață electronică).

În termeni generali, comerțul electronic B2B poate fi definit drept interacțiunea între întreprinderi, interacțiune care include tranzacțiile și schimburile informaționale între profesionist și subcontractanții, furnizorii, clienți, prestatorii de servicii [14]. Piețele B2B reprezintă întreprinderile interconectate în rețea, care își desfășoară activitatea într-un mediu operațional complex [11]. În mod specific, piețele B2B se referă la procurarea bunurilor și serviciilor necesare pentru a fi utilizate la dezvoltarea, crearea și livrarea propriilor produse și servicii sau de a le revinde către alții [11]. Piața B2B include un număr mare de tranzacții care de regulă sunt mult mai complexe [6]. Complexitatea se datorează numărului mare de persoane responsabile pentru tranzacții și numărului mare de etape pentru încheierea și executarea tranzacției [4].

Din complexitatea definiției prezentate mai sus se poate deduce afirmația, că actualmente nu există o definiție unanim acceptată cu privire la piețele electronice B2B. din multitudinea de abordări, identificate în literatura de specialitate le-am selectat pe cele mai utilizabile în tabelul următor:

Tabel 1

esența pieței electronice	accentul pe care se pune	adeptul
sisteme informaționale interorganizaționale	conectarea mai mult întreprinderi (vânzători și cumpărători) în mediul de comerț electronic	Choudhury și alții (1998).
aplicație electronică	funcția de intermediar și preluarea unor funcții de facilitare a interacțiunii schimburilor între comercianți.	Gottschalk și Abrahamsen 2002
spații virtual	locul specific- online - de derulare a tranzacțiilor de comerț.	Segev ș.a. 199
platforme electronice	complexitatea raporturilor și funcțiilor gestionate.	Bradley și Peters 1997

Piețele electronice sunt site-uri de comerț pe Internet care permit marilor comunități de cumpărători și vânzători de a se întâlni și tranzacționa. Aceste piețe reprezintă structurile perfecte pentru schimburile comerciale, care contribuie la atingerea noilor nivele de eficiență economică prin fortificarea și automatizarea relațiilor între furnizori și cumpărători [10].

Multitudinea de definiții se datorează caracterului complex pe care îl prezintă piețele electronice. Mai mult, rolul definițiilor piețelor electronice nu este de a îngloba acest fenomen într-un cadru rigid de calificare, ci de a evidenția trăsăturile și funcții specifice, care ne-ar permite să le înțelegem mai bine.

Clasificarea piețelor electronice B2B

Modelele de afaceri create pentru punerea în funcțiune a piețelor electronice B2B a dus la apariția unor forme și structuri specifice de raporturi structurale și organizaționale, care ne permite să clasificăm piețele electronice după anumite criterii.

Clasificarea cel mai des întâlnită în literatura de specialitate este clasificarea piețelor electronice în piețe private, piețe consorțiale și piețe neutre. Criteriul care stă la baza acestei clasificări este operatorul sau operatorii care sunt deținea proprietatea și respectiv gestionează piața electronică. Mai jos vom prezenta câteva din trăsăturile specifice pentru fiecare categorie de piață.

(a) Piețele electronice private

Piețele electronice private sunt de regulă instituite de una din partea raportului B2B – cumpărătorul sau vânzătorul. În dependență de acest fapt, piața privată va fi considerată ca cu fațeta vânzării (supply side market) sau cu fațeta cumpărării (buyer side market).

Piețele private de regula sunt construite după structura unul-către-unul (one2one), sau unul-către-mulți (one2many). De exemplu, un producător ar putea să creeze o piață electronică pe care să plaseze comenzile de materie primă necesară pentru producerea bunurilor sale. Sau, ar putea plasa pe site ofertele sale de bunuri și servicii adresate unui număr restrâns sau larg de întreprinderi.

Piețele electronice private de regulă sunt constituite de întreprinderi mari, și rareori sunt utilizate de întreprinderile mici și mijlocii, deoarece întreținerea și gestionarea sistemului informațional presupune costuri suplimentare.

Piețele electronice private pot crea probleme concurențiale, în special dacă sunt create de agenți economici cu poziție dominantă care ar restricționa accesul la resurse esențiale pentru concurenții lor.

(b) Piețele electronice de tip consorțial

Sistemul de tranzacționare consorțial este construit după structura câțiva-către-mulți (some2many) și este format de regulă un grup de companii mari și puternice și partenerii lor. Funcționarea unei piețe electronice de tip consorțial necesită un grad înalt de încredere între membrii participanți și integrare. Nivelul tehnologic pentru aplicarea unui asemenea sistem trebuie să fie unul avansat, deoarece toți membrii consorțiului trebuie să dispună de proceduri standardizate. De asemenea, crearea unor asemenea piețe pot implica costuri ridicate de inițiere, fiind necesară corespunderea tuturor cerințelor de reglementare, inclusiv concurențial, protecția datelor și a secretelor comerciale.

Exemplul clasic al unui sistem electronic de tranzacționare de tip consorțial este piața electronică Covisint, creată de un consorțiu format din marii producători și furnizori de automobile din lume General Motors, Ford, Daimler-Chrysler, Renault, Nissan și ale altor furnizori de automobile. Pe lângă faptul că intermediază întâlnirea cererii și ofertei, Covisint oferă participanților săi servicii legate de managementul lațului de colaborare, aprovizionare, furnizare și portaluri; propune cataloage online, licitații, manager de referință și controlul activelor, oferă servicii și instrumente de convertire a informației despre produs într-un catalog

online. Cu ajutorul instrumentelor electronice de licitație de achiziționare, un cumpărător poate crea evenimente online, invita furnizorii participanți să prezinte ofertele și să desfășoare licitația în decurs de câteva ore [1].

Crearea unei piețe electronice consorțiale poate crea probleme concurențiale, în special prin concentrarea puterii economice a participanților la consorțiu. Astfel crearea unei asemenea piețe ar putea fi precedată de notificarea concertării economice către autoritatea de concurență competentă. În cazul Covisint, această piață electronică a obținut autorizarea din partea Comisiei Europene, care a analizat concentrarea și a ajuns la concluzia că un astfel de consorțiu va servi necesităților de achiziție a principalilor producători și furnizori de automobile și pentru a reduce costurile și îmbunătățirea eficiența în lanțul de aprovizionare. Comisia a constatat că Covisint este deschisă tuturor întreprinderilor din acest domeniu de activitate pe principii de nediscriminare, este bazată pe standarde deschise, permite acționarilor și altor participanți să participe la schimburile B2B, nu permite achiziția în comun între producători și asigur protecție adecvată datelor.

(c) Piețele electronice independente

Spre deosebire de piețele electronice private și consorțiale, unde piețele sunt gestionate fie de latura vânzătorului, fie de latura cumpărătorului, fie a ambelor părți, piața electronică independentă este gestionată de un terț, care este neutru față de schimbul de mărfuri și servicii între cumpărătorii și vânzătorii B2B.

Piața electronică independentă are construcția cea mai complexă, la ea participă un număr mare de cumpărători și vânzători. Numărul mare de participanți sau masa critică a acestora este o necesitate vitală pentru piața electronică independentă datorită efectelor de rețea generate. Cu cât mai mulți participanți vor exista pe latura vânzării și pe latura cumpărării, cu atât mai valoroasă va fi piața electronică. Datorită acestui fapt, operatorii care gestionează piețe electronice independente oferă acces liber, servicii informaționale adiționale, reduceri și alte avantaje care ar încuraja și loializa întreprinderile să participe și să se mențină pe aceste piețe. Un exemplu elocvent de piață electronică independentă de acest gen este Alibaba.com, parte a Alibaba Group.

Trăsăturile specifice B2B. Deosebirea esențială între comerțul electronic B2B constă în statutul juridic al exponentului cererii – fie acesta este un participant profesionist, care procură bunuri și servicii pentru necesitățile de producție, fie este un consumator – persoană fizică procurând bunuri și servicii pentru consumul personal. În literatura de specialitate au fost identificate câteva trăsături specifice comerțului B2B, care îl fac deosebit de alte tipuri de comerț electronic, ajungând astfel la concluzia că raporturile de comerț electronic B2B necesită a fi examinate și studiate separat. Ele sunt următoarele:

(1) B2B presupune venituri mai mari decât alte tipuri de comerț electronic. Chiar dacă numărul participanților la comerțul electronic B2B este mai mic, veniturile obținute de aceștia sunt colosale.

Acest fapt este confirmat și de tendințele recente ale comerțului electronic. Vânzările realizate în rezultatul comerțului electronic B2B continua să crească la nivel global, cu o proiecție de o creștere semnificativă către 2024. În 2020 se așteaptă un venit la nivel global de 6,6 trilioane dolari SUA astfel depășind practic de două ori venitul B2C, estimate pentru 2020 la 3,2 trilioane dolari SUA.

Printre principalii factori de creștere sunt menționați direcționarea cumpărătorilor B2B către canalele online pentru procurare și expansiunea piețelor elec-

tronice de comerț electronic B2B cum sunt Alibaba și Amazon Business. China și SUA rămân a fi cele mai mari țări cu piețe pentru comerț electronic B2B în întreaga lume [15].

(2) Profesioniștii B2B sunt independenți

Gradul de independență a participanților B2B este mult mai mare decât a consumatorului pe alte platforme. Spre deosebire de piețele B2C orientate spre necesitățile individuale de consum, piețele B2B reprezintă o structură mai complexă. Vanzătorii și cumpărătorii de pe piețele B2B sunt mult mai independenți și conlucrează îndeaproape pe durata tuturor etapelor ale procesului de afaceri.

(3) Specificul cererii B2B

Un cumpărător B2B va fi orientat spre bunuri și servicii necesare pentru a spori valoare bunurilor proprii, în timp ce un cumpărător B2C va procura bunuri și servicii pentru necesitățile de consum individual. [7]

Obiectivele unuia cumpărător profesionist în relația e-B2B sunt mult mai complexe comparativ cu necesitățile de consum a consumatorului individual și includ:

- realizarea cumpărărilor mai eficient;
- optimizarea lanțului de aprovizionare și căutarea unor surse mondiale de aprovizionare;
- reducerea costurilor de tranzacționare.

Astfel, o întreprindere recurge la comerțul electronic atunci când își propune dezvoltarea avantajelor competitive, diversificarea serviciilor și, nu în ultimul rând, reducerea costurilor de operare pe piață [3].

(4) Complexitatea raporturilor între participanții eB2B

Raporturile dintre participanții profesioniști B2B sunt mai complexe, implicând procese decizionale corporative, și sunt orientate spre colaborare de lungă durată. Comunicările de marketing între participanții B2B de asemenea diferă, mesajele fiind profesioniste, de substanță care axate în special pe avantajele de business pe care le pot obține întreprinderile.

B2B implică și procese de tranzacționare mai complexe cu mai multe etape, cum ar fi etapele pre-contractuale de identificare a partenerilor, negociere și încheiere a contractelor, plasarea ordinelor, livrarea bunurilor, emiterea facturilor, efectuarea plăților și urmărirea executării tranzacțiilor. Evidența documentară a tuturor etapelor în cadrul B2B va fi mult mai strictă.

Concluzii. Cele expuse în prezentul articol demonstrează că raporturilor de comerț electronic B2B se deosebesc și trebuie analizate separat de B2C. Trăsăturile specifice menționate au ca efect stabilirea unor strategii de business diferite de către exponentul ofertei în tranzacțiile B2B, care va fi orientat spre necesitățile specifice de afaceri ale cumpărătorilor profesioniști. Aceste strategii ar putea avea efecte anticoncurențiale, în special atunci când operatorul pieței electronice B2B privată, de tip consorțial sau independentă deține putere dominantă pe anumite piețe relevante. Prin regulile de tranzacționare pe piețele electronice gestionate de operatorii dominanți, aceștia ar putea să pună bariere de intrare pe a întreprinderilor concurente, care au nevoie de resursele esențiale furnizate de operatorul dominant pentru a iniția sau a dezvolta o afacere concurentă.

Referințe bibliografice:

1. Arbin Katarina, Essler Ulf „Emerging Industrial eMarkets: The Case of Covisint in Europe 15th Bled Electronic Commerce Conference eReality: Constructing the eEconomy” Bled, Slovenia, June 17 - 19, 2002.
2. Beam Carrie, Segev Arie „Automated Negotiations: A Survey of the State of the Art”, Center for Information Technology & Management Walter A. Haas School of Business University of California, Berkeley Berkeley, 2012.
3. Belu Mihaela, Paraschiv Dorel, Comănescu Ana-Maria „Tranzacții pe internet” Editura economică, 2004.
4. Bradley, D.B. and Peters, D. (1997), „Electronic Marketplaces: Collaborate if you want to compete” 42nd World Conference International Council For Small Business, San Francisco, June.
5. Choudhury Vivek, Hartzel Kathleen S., Konsynski Benn R. „Uses and Consequences of Electronic Markets: An Empirical Investigation in the Aircraft Parts Industry” MIS Quarterly, vol. 22, nr. 4 (dec., 1998).
6. Davis, D.F., Golicic, S.L. & Marquardt, A., 2012. Business-to-business Marketing Management: Strategies, Cases, and Solutions, Emerald Group Publishing.
7. Fauska Polina, Kryvinska Natalia, Strauss Christine „The role of e-commerce in B2B markets of goods and services.
8. International Journal of Services Economics and Management 5(1/2):41 - 7 January 2013.
9. Gottschalk Petter, Abrahamsen Anne Foss „Plans to utilize electronic marketplaces: the case of B2B procurement markets in Norway” publicat în Ind. Manag. Data Syst. 2002 Engineering, Computer Science.
10. Grieger Martin, „Electronic marketplaces: A literature review and a call for supply chain management research” European Journal of Operational Research 144 (2003).
11. Kotler, Ph., Armstrong, G. (2001), Principles of Marketing, Ninth Edition. New York: Upper Saddle River.
12. Tudorache Mihaela „Contractul încheiat prin mijloace electronice” Editura C.H. Beck , București, 2013.
13. Turban Efraim, Outland Jon, King David, Jae Kyu Lee, Ting-Peng Liang Deborah C. Turban „Electronic Commerce 2018. A Managerial and Social Networks Perspective”, Springer 2018.
14. Vargo Stephen L., Lusch Robert F. „It’s all B2B...and beyond: Toward a systems perspective of the market” Industrial Marketing Management Volume 40, Issue 2, February 2011.
15. Global B2B E-Commerce Market 2020 <https://www.researchandmarkets.com/reports/4912201/global-b2b-e-commerce-market-2020#rela0-4622981>

ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE DE EVALUARE A
SECTORULUI DE CERCETĂRE DIN REPUBLICA MOLDOVA

RAILEAN VERONICA,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Introducere Aspectele teoretice ale evaluării își au originea în secolul al XVI-II-lea, când, pentru prima dată, a fost definită teoria valorii, care se echivala cu: munca, utilitate, sau entropie. O derivată a teoriei valorii este teoria evaluării, ce se utilizează în prezent în diverse sfere de activitate, inclusiv, la stabilirea anumitor performanțe.

La cercetarea conceptului de evaluare, au fost identificate principalele repere istorice în evoluția teoriei, de la valoare la evaluare, care le găsim la: A. Smith (1776) [10], D. Ricardo (1823) [9], K. Marks (1859) [5], A. Marshall (1890) [6], P. Petrescu și T. Gherasim (1981) [7], P. Bran (1991) [2], A. Șușu-Țurcan (2009), [11], Gh. Duca și I. Petrescu (2015) [4], L. Băloiu și I. Frăsineanu (2004) [1].

Evaluarea sectorului de cercetare reprezintă un proces complex, indispensabil, ce constă în analizarea indicatorilor de performanță, pentru clasificarea și prioritizarea anumitor activități de cercetare și inovare.

Abordări în teoria economică și de management. Este cunoscut faptul că, teoria valorii a fost fundamentată pentru prima dată de către economiștii clasici. Astfel, savantul economist A. Smith (1776) în lucrarea s-a „Avuția Națiunilor” [10] a definit conceptul „Valoare”, privindu-l prin două aspecte, ca utilitate și ca putere de cumpărare a altor bunuri. Cât privește primul aspect, Smith considera că, obiectele care au o valoare de utilitate mai mare în consecință au o valoare de schimb mică și invers. Referitor la valoarea de schimb, sau prețul unui obiect, economistul clasic a definit-o ca fiind puterea de cumpărare a altor bunuri pe care o poartă în sine acel obiect. Valoare de schimb nominală, conform teoreticianului, reprezintă prețul plătit în bani, adică cantitatea de mijloace financiare achitată pentru un bun sau serviciu. Iar măsura reală a oricărui obiect, după Smith este egală cu cantitatea de muncă depusă pentru a-l crea, astfel, privind în ansamblu, din punctul de vedere al producătorului, elementele care compun acest preț real sunt: munca (salariile), arenda (renta), profitul așteptat (profitul de pe urma capitalului investit) și uzura (uzura animalelor lucrătoare). În așa mod, la sfârșitul secolului al XVIII-lea a apărut Teoria valorii – „Valoare=Muncă”.

Interesul față de măsurarea valorii crește odată cu industrializarea procesului de producere, în așa mod, în lucrarea „Despre principiile economiei politice și ale impunerii” [9] scrisă de D. Ricardo (1823), teoremei valorii îi revine un capitol de frunte, destul de mare, intitulat „Despre valoare”, unde savantul a fundamentat teoria „Valoare=Utilitate”. Economistul divizează valoarea în două tipuri: valoarea absolută și valoare de schimb. Teorema valorii bazată pe muncă are însemnătatea unui principiu metodologic și pentru ca mărfurile să aibă preț, respectiv valoare, arată Ricardo, ele trebuie să fie utile. Autorul a apreciat aportul adus de A. Smith la tema dată, dar a infirmat teoria acestuia. În așa mod a ajustat elementele care compun măsura reală a valorii, astfel, Ricardo a exclus elementul „Uzura”, argumentând prin faptul că sculele și utilajele nu aduc o plus valoare, ci doar răsfrâng valoarea lor asupra produsului nou creat.

O particularitate a teoriei valorii a fost ulterior dezvoltată de savantul K.

Marks (1859) [5], care a descompus valoarea în: valoare de întrebuințare – ca formă relativă (valoarea mărfii exprimată în valoare de întrebuințare) și valoare – ca formă de echivalent (forma în care marfa poate fi schimbată nemijlocit pe altă marfă). În opinia savantului, valoarea de întrebuințare este obiectul de studiu al merceologiei, iar economiștii trebuie să studieze valoarea ca formă de echivalent. K. Marks a privit teoria valorii din punct de vedere al consumului și considera că, dacă un lucru este lipsit de utilitate, rezultă că și munca cuprinsă în el este la fel lipsită de utilitate. Savantul a criticat teoria valorii lui Smith, susținând că, cantitatea de muncă ea însăși este măsurabilă, în ore/zile, și deci, dacă un individ are nevoie de un timp mai îndelungat (fiind leneș) pentru a produce un obiect, în rezultat valoarea acelui obiect nu poate fi mai mare decât al altui individ mai harnic. Economistul a înlocuit elementul „munca” cu produsul muncii simple, fiindcă munca nu crează valoare. La rândul său, produsul muncii simple este determinat de împrejurări, de nivelul mediu de îndemânare a muncitorilor, de gradul de dezvoltare al științei și de gradul ei de aplicabilitate tehnologică, de combinarea socială a procesului de producție, de volumul și de eficacitatea mijloacelor de producție, precum și de condițiile naturale.

O importanță deosebită în apariția și definirea conceptului de evaluare a fost adusă de A. Marshall (1890) [6], care a stabilit trei metode de bază privind aprecierea valorii, ceea ce numim în zilele noastre – „procesul de evaluare”. Metodele propuse de economist sunt: determinarea valorii de producere, compararea valorii de piață și capitalizarea venitului. Pentru prima dată a fost privită valoarea din punct de vedere atât al producătorului cât și al consumatorului, a considerat că aceste metode de stabilire a valorii pot fi aplicate și în alte domenii ale economiei, nu doar la procesul de producere a mărfurilor.

Un loc special pentru fundamentarea teoretică a „evaluării” îl ocupă studiile savantului L. D. Miles (1966), care, în lucrarea sa, intitulată „Analiza valorii”, a fundamentat teoretic termenul: „ingineria valorii”. În contextul aprobării Standardului (STAS 11272/1-79) „Analiza valorii”, teoria lui Miles a fost preluată și dezvoltată de savanții P. Petrescu și T. Gherasim (1981), în lucrarea intitulată „Elemente de analiza valorii” [7]. Importanța acestui studiu rezidă în faptul că au fost formulate metodele de analiză a valorii, și anume: metodele intuitive; metodele analitice; metodele asociative; metoda fundamentală de concepție; metodele deductive; și modelarea matematică. Savanții au introdus noțiunea de „eficiența economică a analizei valorii” care poate să fie calculată pe principalele etape ale acțiunii, și anume: eficiența economică estimată, potențială și efectivă.

Un aport esențial în perioada contemporană a adus savantul economist P. Bran (1991) [2], care a fundamentat teoria „*Valoare=Entropie*”. Elementele ce formează valoarea sunt, după Bran: substanța, energia și informația. Serviciile la fel le evaluează ca suma celor trei elemente (s+e+i). Valoarea, după părerea savantului, ca expresie a luptei de interese între producător și consumator, oscilează în jurul potențialului economic. El consideră că fenomenul valorii se derulează în intimitatea proceselor de producție și de consum și a acțiunii forțelor sociale. În cazul teorii valorii-muncă, prețul rezultă din însumarea costului mediu cu plusvaloarea. Bran considera că, mecanismul obținerii valorii, prin complexitatea lui, merită o atenție din partea tuturor, indiferent dacă lucrează în domeniul economic, tehnic, politic sau social. Așa zisul „motor social” are nevoie de aportul fiecărui participant la viața socială.

Președintele AȘM din 2009, Gh. Duca [3] a punctat că, evaluarea cercetării ține de eficacitatea resurselor investite. Menționează că, practica internațională a demonstrat faptul că, dacă pentru organizațiile publice din sfera de cercetare-inovare, evaluarea reprezintă o condiție vitală pentru existență, dezvoltare și susținere financiară, atunci pentru cele private servește drept argument în relațiile cu concurenții.

Teoria evaluării statistice a științei a fost fundamentată de A. Șuşu-Turcan, [11] care a subliniat importanța evaluării activității științifice și inovaționale, precum și comparabilitatea indicatorilor statistici pe plan internațional, deoarece reflectă competitivitatea țării și poziția ei în acest domeniu important.

În 2015, Gh. Duca și I. Petrescu, în lucrarea „Managementul academic” [4] au definit evaluarea ca fiind un proces, care implică un șir de măsuri, comparații, aprecieri, pe baza cărora se adoptă anumite decizii, menite să optimizeze activitatea supusă evaluării.

Criteriile economice de evaluare, au fost fundamentate teoretic de către autorii români L. Băloiu și I. Frăsineanu (2004) [1]. După ei, există două criterii economice de evaluare a oricărui domeniu și anume: criteriile legate de producție (cantitatea produsă sau parametrii producției) și criteriile de progres (tehnologiile, mijloacele utilizate, gradul lor de actualitate). Savanții consideră că, evaluarea prin produse a științei ar putea utiliza drept criterii: numărul de brevete depuse, numărul de articole publicate, numărul de teme realizate și transpuse în producție. Evaluarea prin organizarea producției și progres în cercetare și dezvoltare ține de: planificarea cercetării, metodele de dezvoltare și conducere a unei teme, evaluarea dotării. Totodată, în viziunea economiștilor, evaluarea sub aspectul productivității cuprinde: timpul efectiv de lucru, profesionalismul ședințelor, raportul timp dedicat activităților administrative/timp cercetare. Se presupune că ar mai fi o evaluare globală: în ce măsură conducerea se implică în activitatea serviciului de cercetare, evoluția costurilor și termenelor, raportul între temele vizând produse noi și vizând tehnologii noi, care este atmosfera din laboratoare și dinamica costurilor de conducere.

PRACTICA NAȚIONALĂ. Sectorul de cercetare din Republica Moldova înglobează totalitatea organizațiilor de drept public și privat ce desfășoară activități științifice, de producere a noilor cunoștințe prin cercetare, dezvoltare și inovare, situate pe teritoriul țării.

Recent, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a înaintat spre aprobare la Guvernul Republicii Moldova, un proiect de hotărâre cu privire la aprobarea *Metodologiei de evaluare a organizațiilor din domeniile cercetării și inovării*, [8] prin care va fi reglementat procesul de evaluare și clasificare. Evaluarea organizațiilor de drept public din domeniile cercetării și inovării se va realiza o dată la 5 ani. La fel este menționat că, organizațiile de drept privat din domeniul cercetării și inovării, pot solicita efectuarea evaluării și clasificării acestora. Clasificarea organizațiilor sectorului de cercetare pe niveluri de capacitate, va determina accesul diferențiat la finanțare. Procesul de evaluare se inițiază cu elaborarea de către organizație a Raportului de autoevaluare, structura căruia va fi aprobată de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Pentru a stabili standardul de performanță a organizațiilor vor fi utilizate cinci criterii: management instituțional, resursă umană, asigurare logistică, performanță economico-financiară, performanță instituțională în domeniile cercetării și inovării, și calitate a

planului strategic de dezvoltare pentru următorii 5 ani. Calificativele clasificării organizațiilor din domeniul cercetării și inovării în funcție de performanță vor fi: *foarte bine*, ce corespunde cu categoria A, *bine* se asociază cu categoria B și *suficient* – categoria C. Deci, procesul de evaluare a organizațiilor ce participă la sectorul de cercetare, va include următoarele 3 etape: autoevaluarea organizațiilor din domeniile cercetării și inovării; evaluarea propriu-zisă de către o comisie de experți a organizațiilor din domeniile cercetării-inovării; și atribuirea sau neatribuirea categoriei de clasificare a organizațiilor din domeniile cercetării și inovării.

Concluzii. Trecând în revistă abordări teoretice ale fundamentării teoriei valorii, dar și unele curente noi ale teoriei evaluării, putem concluziona că, a avut loc mutația treptată a conceptului.

Necesitatea apariției teoriei evaluării constă în posibilitatea aplicării tuturor proceselor de evaluare pentru stabilirea valorii unui bun/serviciu sau performanței unui domeniu.

Evaluarea organizațiilor din domeniul cercetării și inovării din Republica Moldova va fi efectuată o dată la 5 ani, cu stabilirea calificativului, care va determina cuantumul de finanțare al organizației.

Referințe bibliografice:

1. BĂLOIU L. M., FRĂSINEANU I., *Inovarea în economie*, Editura Economică, România, București, 2004, ISBN 973-709-030-6.
2. BRAN P., *Economia valorii*, editura Știința, Chișinău, 1991, ISBN 5-376-01199-2, 140p.
3. DUCA GH., *Necesitatea evaluării cercetării într-o societate bazată pe cunoaștere*, În: Akademos nr. 2(13), 2009, ISSN 1857-0461, pp. 3-4.
4. DUCA GH., PETRESCU I., *Managementul academic*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2015, ISBN 978-9975-3073-7-6, 680p.
5. MARKS K., ENGELS F., *Opere*, Editura Politică, România, București, 1966, 936p.
6. MARSHALL A., *Principles of economics*, Marea Britanie, Londra, 2013, ISBN 978-0-230-24929-5, 731p.
7. PETRESCU P., GHERĂSIM T., *Elemente de analiza valorii*, editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, 229p.
8. *Proiectul Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Metodologiei de evaluare a organizațiilor din domeniile cercetării și inovării*, accesat: <https://particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=7295>
9. RICARDO D., *On the principles of political economy and taxation*, editura Batoche Books, Canada, Ontario 2001, 333p.
10. SMITH A., *Avuția Națiunilor*, editura Publica, România, București, 2011, ISBN 978-973-1931-78-4, 405p.
11. ȘUȘU-ȚURCAN A., *Racordarea evaluării statistice a activității științifice la standardele europene*, În: Akademos nr. 2(13), 2009, ISSN 1857-0461, pp. 5-7.

